NAPOLEON MEMORII

NAPOLEON

MEMORII

Editura militară

NAPOLEON

MEMORII

• •

Editura militară, București, 1981

Selectarea textelor, cuvînt înainte și hărți
de
general-maior (rez.) dr. ION CUPȘA

Traducere din limba franceză
de
NICOLAE POPESCU-TUDOR
și
General-maior (rez.) dr. ION CUPȘA
(Campania din 1815)

Note și comentarii
de
colonel VALENTIN VIDRAȘCU

Texte selectate din lucrarea
CORRESPONDANCE DE NAPOLÉON Ier
(32 volume)

HENRI PLON et J. DUMAINE
Paris, 1870

CAMPANIILE DIN EGIPT ȘI DIN SIRIA

CAPITOLUL IV

BĂTĂLIA NAVALĂ DE LA ABUKIR

I. Manevrele escadrelor engleze în Mediterana, în lunile mai, iunie, iulie 1798. II. Escadra franceză primește ordinul de a intra în Portul-Vechi al Alexandriei ; poate, dar nu o face. III. Amiralul se menține la ancoră în rada Abukir ; nemulțumirea lui Napoleon. IV. Bătălia navală (1 august). V. Efectul acestui dezastru asupra populației Egiptului. VI. Efectul pierderii escadrei franceze asupra politicii Europei.

I. În februarie 1798, guvernul englez fu informat că înarmări considerabile se pregăteau la Brest, Rochefort, Toulon, Genova, Ferrol și Cadix ; că 150 000 oameni erau concentrați pe coastele Normandiei și Flandrei ; că Napoleon, general-șef al Armatei de Anglia, înconjurat de mai mulți din cei mai capabili ofițeri ai vechii marine, vizita porturile oceanului. El crezu că Franța voia să profite de pacea pe care o încheiase cu continentul pentru a termina, printr-o luptă directă, disputa sa cu Anglia, și că escadrele din Cadix și din Brest, întrunite, vor transporta trupele în Anglia și în Irlanda. Dar, la 12 mai, el află că Napoleon plecase de la 4 mai la Toulon. El ordonă imediat amiralului Roger să meargă cu zece vase de război în fața Cadixului pentru a întări escadra amiralului Saint-Vincent, care se găsea în fața acestui port.

Amiralul plecă la 16 mai de pe coastele Angliei și sosi în ziua de 24 la Cadix. Lordul Saint-Vincent trimise fără întîrziere zece vase să întărească divizia ușoară a lui Nel-

son [1], compusă din trei vase, care patrula în Mediterana. Nelson se prezentă la 12 iunie în fața Toulonului cu treisprezece vase de linie și două fregate ; el află că flota plecase de foarte multă vreme. El trecu succesiv, în fața radei Talamone, pe coastele Toscanei și în fața Neapolelui, unde ajunse la 18 iunie. Lordul Saint-Vincent rămăsese în fața Cadixului cu douăzeci de vase de linie, presupunînd că flota franceză ar fi putut apărea acolo, pentru a se reuni cu escadra spaniolă.

Ordinul său către Nelson prevedea ca acesta să nu respecte neutralitatea nici unei puteri : fie că escadra s-ar prezenta în fața Constantinopolelui în Marea Neagră, fie în Brazilia, să o atace oriunde era în avantajul lui. În instrucțiunile sale, care au fost tipărite, nici nu se pomenește de Egipt. La Neapole, Nelson află că armata franceză asedia Malta. El navigă spre Messina. Cînd află că escadra franceză, după ce cucerise Malta, plecase și părea că se îndreaptă spre Candia, el trecu la 22 iunie prin strîmtoarea Messinei și se îndreptă spre Alexandria, unde sosi la 28, chiar în momentul în care flota franceză ajungea la capul Deris, la 30 de leghe vest. Negăsind la Alexandria nici un indiciu, el se îndreptă spre Alexandretta, făcu o recunoaștere în zona Dardanelelor, apoi la intrarea în Marea Adriatică și ancoră la 18 iulie la Siracuza, în Sicilia, pentru a se aproviziona cu apă, crezînd că escadra franceză trecuse în ocean. Totuși, la 24 iulie, el merse la Coron, în Moreea. Întrebînd o navă grecească, venită din Alexandria, află că, numai la trei zile după ce escadra engleză se prezentase în fața portului, acolo sosise o flotă franceză, debarcase o armată numeroasă, care la 2 iulie cucerise orașul

[1] Horatio Nelson (1758—1805) — amiral englez. În marină de la vîrsta de doisprezece ani, ajunge comandant de navă în 1779. În timpul asediului Toulonului (1793) face parte din escadra comandată de amiralul Hood. În bătălia de la Calvi (1794) a fost rănit și a pierdut un ochi, iar în cursul expediției din Tenerife (1797) pierde brațul drept. După bătălia de la Abukir, participă la apărarea Neapolelui împotriva francezilor. În 1801 luptă în Marea Baltică contra „Ligii neutralității armate" pe care intenționau să o creeze Rusia, Danemarca, Suedia și Franța. În 1805 urmărește flota franceză pînă în insulele Antile, iar la întoarcerea acesteia în Europa luptă contra flotelor franceză și spaniolă, obținînd victoria de la Trafalgar (21 oct. 1805).

și apoi pornise spre Cairo ; că această flotă era ancorată în Portul-Vechi. El ridică pînzele, luînd direcția coastelor Egiptului, unde sosi la 1 august.

II. Am spus că amiralul Brueys dorise să ancoreze la Abukir, pentru a executa mai repede descărcarea materialelor armatei, în timp ce căpitanul Barré inspecta starea Portului-Vechi. Această inspecție se terminase la 12 iulie. Căpitanul Barré raporta în termenii următori :

Alexandria, anul VI *

„Generalului Bonaparte,

Am fost însărcinat de către dumneavoastră și de Brueys să întocmesc planul și să măsor adîncimea în Portul-Vechi. Am intrat în rada acestui port la 19 Messidor (7 iulie) și am început operațiile, care au durat pînă la 24 ale zisei luni (12 iulie), cînd am adresat raportul cu rezultatul lucrărilor mele generalului Brueys și comandantului de divizie Dumanoir care, aprobînd dispozițiile pe care le luasem pentru a face să intre escadra, făcu cunoscut în mod oficial amiralului, care mi-a răspuns la 2 Thermidor (20 iulie). Alătur copie după scrisoarea sa, răspuns la raportul meu.

semnat, *Barré*"

Raportul căpitanului BARRÉ către amiralul BRUEYS

Alexandria,
25 Messidor anul VI (13 iulie 1798)

„Generale,

Cele trei canale navigabile către portul Alexandria pot fi adîncite spărgînd cîteva stînci care se găsesc pe mijlocul și pe laturile lor, lucru care se poate face cu ușurință,

* Această scrisoare așa cum se va vedea mai departe, era din 30 Messidor anul VI *(Nota red. franceze).*

aceste roci fiind foarte sfărîmicioase ; dealtfel, în canalul principal nu există decît un singur loc unde ar fi necesar să se folosească acest mijloc, stînca găsindu-se în mijlocul canalului, cu toate că există un coridor de șase brase [2] la tribord, destul de larg pentru a permite trecerea vaselor de linie de rangul întîi.

Canalul navigabil Marabout este larg de 300 toaze și lung de 500, dar este foarte dificil de trecut din cauza unei adîncimi diferite, pe care o apreciez că nu este mai mare de patru brase, patru brase și jumătate. Dar, cel din mijloc, care este cel mai bun și în care există cea mai multă apă, pe o lungime de 600 toaze are o lărgime de 200 toaze în locul cel mai strîmt și o adîncime pe toată întinderea de șase sau șapte brase, exceptînd intrarea, unde nu sînt decît cinci, iar la mijloc cinci și jumătate și unde, trebuie să remarc, există locuri mai puțin adînci de fiecare parte ; deci, nu mai rămîne decît mijlocul, care are o adîncime doar de cinci brase și jumătate în timpul refluxului, crescînd în timpul fluxului doar cu două picioare și jumătate, chiar mai mult cînd e lună plină și mai ales la revărsarea Nilului.

În cele două canale există posibilitatea de a ocoli stîncile navigînd pe una din laturile canalului Marabout și la vest de bancul de nisip unde a eșuat nava „Le Patriote" ; cînd se ajunge în canalul navigabil principal, dispare orice pericol. Cînd se iese, trebuie luat ca reper vîrful insulei, unde este farul și, odată trecut de el, se iese în larg, adîncimea fiind de zece, douăsprezece toaze.

Aceste canale fiindu-mi deja cunoscute, am ancorat butoaie gudronate și bine fixate în cele două canale principale, iar pe butoaie am fixat un pavilion roșu la tribord și galben la babord. Apa fiind mai adîncă la tribord, este foarte important să se navigheze pe lîngă prima geamandură roșie, unde adîncimea este de șase brase, cîrmind apoi, conform unghiului indicat în plan, și păstrînd în permanență distanța egală față de marcaje ; după aceea, trebuie făcut un ocol pentru a evita bancul de nisip care se află la sud-est de recife [3]. Apropierea de coastele Alexandriei

[2] Măsură marinărească egală cu 1,62 m.
[3] Șir de stînci cu vîrful deasupra nivelului mării.

este posibilă, deoarece pînă la bancurile de nisip de la Figuiers adîncimea apei este de nouă pînă la zece brase.

Al treilea canal, la est de vîrful Figuiers, poate primi nave de comerț, avînd lățimea de trei și patru brase pe toată lungimea sa, permițînd chiar, în caz de nevoie, trecerea unor corvete mari sau a unor fregate mai mici.

Portul nu este blocat cu epave sau alte obstacole, lucru care reiese și din schema pe care v-o înaintez, și, dacă era curățat, el ar fi putut primi nave și mai mari ; cu toate acestea, sondajele arată o adîncime de nouă, zece și chiar unsprezece brase.

Cred că se poate practica o trecere din Portul-Vechi în Portul-Nou, ceea ce ar ușura mult intrările și ieșirile din aceste două porturi ; dar aceasta nu se poate realiza acum ; de aceea nu trebuie să ne mai gîndim la acest lucru.

Trebuie să vă atrag atenția că ar fi important să dați ordin să se fabrice plăci din fier pentru a fixa balizele, pe care nimic nu le poate mișca, balizele plutitoare avînd inconvenientul de a se deplasa cînd apele cresc.

Doresc, generale, să fi îndeplinit dorințele dumneavoastră, ca și pe cele ale generalului-șef și părerea mea, în ultimă instanță, este că navele pot trece, cu precauțiile obișnuite pe care dumneavoastră le cunoașteți mai bine ca mine.

semnat, *Barré*".

Nu era, deci, nici o greutate care să împiedice executarea ordinului precis pe care Napoleon îl dăduse amiralului Brueys, de a băga escadra în Portul-Vechi al Alexandriei. Dar amiralul era hotărît să rămînă în rada Abukirului.

Totuși, pentru a se feri de răspundere, deoarece ordinul lui Napoleon de a intra fără întîrziere în Portul-Vechi era clar și fusese repetat de mai multe ori, el se făcu a nu acorda nici o încredere raportului căpitanului Barré și îi adresă următoarea scrisoare :

Scrisoarea amiralului BRUEYS adresată cetățeanului BARRÉ, comandant al vasului „Alceste"

2 Thermidor anul VI

„Am primit, cetățene, scrisoarea voastră din 30 Messidor și nu pot decît să aduc elogii grijii și atenției date pentru a găsi o trecere prin mijlocul recifelor din fața intrării în Portul-Vechi, care să permită vaselor de război să ajungă acolo și să ancoreze fără să întîmpine nici un pericol. Ceea ce îmi spuneți nu mi se pare însă suficient de satisfăcător, pentru că sîntem obligați să trecem prin ape cu adîncimi de douăzeci și cinci de picioare, iar vasele noastre armate cu 74 de tunuri au un pescaj de cel puțin douăzeci și două de picioare ; în consecință ar trebui un vînt cu totul special și o mare calmă pentru a risca trecerea fără a eșua vreun vas, cu atît mai mult cu cît pasajul este strîmt și efectul cîrmei este mai puțin prompt cînd există puțină apă sub chilă.

Poate cercetările voastre vă vor face să găsiți ceva mai avantajos ; de aceea vă rog să nu le abandonați decît după ce vă veți asigura că spațiul cuprins între turnul Marabout și coasta de est nu oferă nimic mai bun decît locul pe care l-ați balizat. Fiți sigur că nu voi neglija să fie valorificată noua probă de zel pe care a-ți dat-o în această ocazie și care se adaugă la serviciile deosebite pe care le-ați făcut deja ; aceasta trebuie să constituie și o garanție sigură a elogiilor și recompenselor pe care le veți primi de la guvern.

Cînd lucrarea voastră va fi gata, va fi necesar să o comunicați generalului-șef, trimițîndu-i un plan exact al adîncimilor măsurate ; îi veți comunica părerea voastră asupra caracteristicilor navelor pe care ne putem permite să le băgăm în Portul-Vechi fără risc.

semnat, *Brueys*"

III. Bătălia de la Piramide, cucerirea orașului Cairo și proclamațiile ulemalelor pacificaseră tot Egiptul. Legăturile cu Rosette și Alexandria fuseseră restabilite. La 30 iulie

cartierul general primi știri, pentru prima oară după plecarea din Damanhour, adică după douăzeci de zile. Din cele trei scrisori ale amiralului, una era din iulie ; ea menționa că, comisia însărcinată să verifice lucrarea căpitanului Barré, era ocupată cu sondarea unei noi treceri care părea mai bună decît celelalte. Prin a doua scrisoare, datată 15 iulie, el raporta asupra diverselor hărțuieli care avuseseră loc la puțurile din Abukir între mateloți și arabi ; cîțiva mateloți fuseseră uciși ; legăturile pe uscat, cu Alexandria și Rosette erau blocate. Prin a treia scrisoare, din 20 iulie, dădea noutăți despre Nelson, care fusese zărit de nave grecești sosite la Alexandria. El spunea „că se părea că escadra engleză patrulează între Corfu și Sicilia ; că, fiind inferioară ca forță escadrei franceze, nu îndrăznea să se apropie ; că, pentru o mai mare precauție, el verificase ambosajul [4] și că ocupa o poziție inexpugnabilă ; că stînga sa era apărată de mica insulă Abukir și înaintată în mare la o distanță de 600 toaze de port ; că ocupase această insulă cu cincizeci de soldați de infanterie și două tunuri de campanie de 12, pentru a o pune la adăpost de tentativele inamicului ; că cele două vase mai vechi, „le Guerrier" și „le Conquérant" formau stînga liniei sale de ancorare ; că, acoperiți de insulă, erau în afara oricăror pericole ; că plasase în centrul formației vasele „Franklin", „l'Orient" și „le Tonant", adică un vas de 120 de tunuri și două vase de 80 ; că vasele inamice cu 74 de tunuri nu se vor aventura sub focul acestor tunuri ; că dreapta sa era neapărată și foarte depărtată de uscat, dar că era imposibil inamicului să o întoarcă fără să piardă vîntul, care în acest sezon bate în mod constant din nord-vest ; că, dacă acest caz s-ar întîmpla, el ar porni cu stînga și centrul și ar ataca inamicul din mers".

Generalul-șef, extrem de mirat și foarte nemulțumit de această hotărîre a amiralului, trimise imediat pe căpitanul Julien, aghiotantul său, cu ordinul de a se îmbarca pe „l'Orient" și de a nu debarca pînă nu ar fi văzut toată escadra intrată în Portul-Vechi. El scrise amiralului că în douăzeci de zile avusese timpul să se asigure dacă escadra

[4] Termen marinăresc = fixarea navei cu ajutorul a patru ancore.

sa putea sau nu să intre în Portul-Vechi ; de ce nu intrase ? sau de ce nu pornise, conform ordinelor sale, spre Corfu sau spre Toulon ? că îi repeta ordinul de a nu rămîne în această poziţie şi de a ridica ancora imediat ; că Abukirul era o radă improvizată, deoarece aripa sa dreaptă nu putea fi protejată de uscat ; că raţionamentul pe care îl făcea era plauzibil dacă era atacat de forţe egale ; dar manevrele pe care amiralul englez le făcea de o lună dădeau indicii suficiente că aştepta întăriri din Cadix ; că, imediat ce îi vor sosi întăririle, va veni în faţa Abukirului, probabil cu optsprezece, douăzeci sau douăzeci şi cinci vase ; că trebuia să se evite orice bătălie navală şi că nu se poate baza pe nimic dacă nu intră cu escadra în Portul-Vechi al Alexandriei. Căpitanul Julien fu atacat de o bandă de arabi, lîngă A'lqâm ; vasul pe care se găsea el fu jefuit şi acest viteaz ofiţer muri asasinat, apărînd scrisorile ce le ducea. Dealtfel, nu ar fi putut ajunge decît a doua zi după dezastrul pe care trebuia să-l prevină.

Toate rapoartele din Alexandria conţineau plîngeri contra escadrei ; ea era nedisciplinată ; mateloţii coborau pe uscat şi pe plaje ; porturile Alexandriei şi Rosettei erau pline cu şalupele navelor ; la bord încetase instrucţia, nu se făceau exerciţii de alarmă ; nici o escadrilă uşoară, nici măcar o fregată nu naviga pentru a face recunoaşteri : vase suspecte apăreau în fiecare zi la orizont, fără să fie capturate ; în felul în care se executa serviciul la bord escadra putea fi surprinsă dintr-un moment în altul. Generalul scrise amiralului pentru a-i arăta nemulţumirea sa faţă de aceste neglijenţe. El nu înţelegea de ce nu profita deloc de protecţia pe care i-o putea acorda Portul-Vechi. Insula care sprijinea stînga liniei de ancorare, neavînd treizeci de guri de foc, era neeficace ; ar fi trebuit să se plaseze pe ea douăsprezece tunuri de 36 din fier, patru de 16 sau 18 din bronz, cu un grătar pentru proiectile înroşite şi şapte sau opt mortiere Gomer cu calibrul de 12 degete ; atunci, într-adevăr, stînga ar fi fost în siguranţă. Nu putea înţelege motivele care îl făcuseră pe amiral să lase cele două vase de cîte 64 de tunuri în portul Alexandria. Aceste două vase erau noi şi de o foarte bună construcţie ; ele aveau un pescaj mult mai mic decît

vasele cu 74 de tunuri ; puteau fi plasate în mod avantajos între stînga liniei sale şi insulă ; aceste vase erau mai bune decît „le Conquerant", navă veche, condamnată demult, care nu fusese armată la Toulon decît cu tunuri de 18. Toată linia de ancorare ar fi putut fi, de asemenea, întărită cu cîte o fregată pentru fiecare vas de linie ; amiralul avea în total nouă ; fregatele veneţiene erau foarte bune, mai mari şi mai largi decît fregatele franceze ; ele puteau purta tunuri de 24, aveau însă un pescaj mai mic, ceea ce era un inconvenient pentru marşul lor, dar era un avantaj pentru linia de ancorare ; în fine, erau în convoi şase bombarde, zece şalupe canoniere sau tartane armate cu tunuri de 24 : de ce să nu fie întrebuinţate pentru a întări dreapta liniei de ancorare ? 1 500 mateloţi erau în portul Alexandria ; amiralul putea să întărească echipajele, avînd astfel cîte 100 oameni peste efectivul complet al fiecărui vas.

Toată această analiză dădea naştere unor concluzii foarte triste care îl chinuiau pe generalul-şef. Dar, în seara zilei de 2 august, fu complet liniştit prin sosirea unei scrisori datată 30 iulie. Amiralul îi scria că aflase oficial ştirea bătăliei de la Piramide şi cuceririi oraşului Cairo ; că ea influenţase asupra arabilor, care declaraseră imediat supunere ; că găsise o trecere pentru a intra în Portul-Vechi, că o baliza, că în cîteva zile escadra sa va fi în siguranţă şi că cerea permisiunea ca imediat după aceea să vină la Cairo ; că inspectase bateriile care apărau Portul-Vechi ; că nu avea de adus decît cele mai mari elogii ofiţerilor de geniu şi artilerie ; că toate punctele erau perfect apărate ; că escadra odată intrată în Portul-Vechi se putea dormi liniştit.

IV. La 1 august, la orele două şi jumătate după-amiază, escadra engleză apăru la orizontul Abukirului cu toate pînzele întinse.

Bătea un vînt puternic dinspre nord-vest. Amiralul Brueys era la masă cu ofiţerii săi. O parte din echipajele navelor erau la Alexandria, la Rosette, sau pe plaja de la Abukir. Prima măsură pe care o luă, fu să sune alarma

pentru luptă ; a doua, să ordone șalupelor care erau în Alexandria, la Rosette sau pe coastă să se întoarcă imediat la navele lor ; a treia, să ordone echipajelor navelor de transport care erau la Alexandria să vină la bordul navelor de luptă pentru a întări echipajele acestora ; a patra, de a fi oricînd gata de luptă ; a cincea, de a fi gata de plecare ; a șasea, la ora cinci și zece minute să se ordone începerea focului. Escadra engleză se apropia cu cea mai mare rapiditate, dar nu avea decît unsprezece nave [5] de 74, una de 50 și o mică corvetă. Era ora cinci după-amiază și nu părea posibil ca, dispunînd de forțe atît de inferioare, amiralul englez să atace escadra franceză. Dar alte două vase de linie erau la vest de Alexandria, în afara vederii ; ele nu sosiră pe locul de bătălie decît la ora opt seara.

Linia de ancorare a escadrei franceze era compusă la stînga din „le Guerrier", „le Conquérant", „le Spartiate", „l'Aquilon", toate patru de 74 ; nava „la Sérieuse", o fregată de 36, era în spatele navei „le Guerrier" ; la centru din nava „le Peuple-Souverain" de 74, „Franklin" de 80, „l'Orient" de 120, „le Tonnant" de 80, „l'Arthémise", o fregată de 40 ; „l'Alerte" și „le Castor", două mici corvete, erau ancorate în spatele vasului amiral ; la dreapta era compusă din navele „l'Heureux" de 74, „le Timoléon" de 74, „le Guillaume-Tell" de 80 pe care se găsea amiralul Villeneuve [6] ; „le Mercure" de 74, „le Généreux" de 74, în spatele căruia erau ancorate fregatele „le Diane" și „la Justice", fiecare de 44, cele mai bune nave din flotă.

Escadra engleză naviga cu cele paisprezece nave în ordinea următoare : în față nava „Culloden" urmată de

[5] În franceză „vaisseaux de 74" (nave de 74), adică nave care erau armate cu 74 de tunuri. Pentru cursivitatea stilului vom păstra forma : nave de 74 etc.

[6] Pierre Charles Villeneuve (1763—1806) — amiral francez. După dezastrul de la Abukir s-a refugiat la Neapole. În 1804, Napoleon, vrînd să debarce în Anglia, însărcină pe Villeneuve să atragă pe Nelson în Antile și să revină imediat însoțit de nave spaniole. În 1805, în loc să se întoarcă la Brest așa cum ordonase Napoleon, s-a îndreptat spre Cadix. Nelson, care îl aștepta, l-a învins la Trafalgar, distrugînd flota franceză și luîndu-l prizonier. Eliberat după scurt timp, se sinucide.

„Goliath", „Zelosul" *, „Orion", „Îndrăznețul", „Tezeu", „Vanguard", vasul amiral, „Minotaurul", „Bellerophon", „Apărarea", „Maiestuosul", toate de 74, „Leandrul" de 50 și „Răzvrătita", corvetă de 14 tunuri ; „Alexandru" ; și „Swiftsure" ; aceste două vase erau dincolo de orizont, la vest de Alexandria.

În escadra franceză toată lumea credea că bătălia va fi amînată pentru ziua următoare, deoarece în timpul nopții ar putea veni și alte vase care ar întări escadra inamică. Nu părea posibil ca Nelson să rişte o bătălie cu forțele care se vedeau. Pregătirea pentru lupta navală fu făcută slab. Se lăsară pe „l'Orient" cabinele construite pentru pasageri. Navele „le Guerrier" și „le Conquérant" nu degajară decît o singură baterie și aglomerară cu diferite obiecte spațiul bateriei din bordul coastei. Se pare că Brueys avea de gînd să întindă pînzele, dar aștepta mateloții din Alexandria care nu sosiră decît la ora nouă seara. Totuși, escadra inamică era în bătaia tunului și spre marea mirare a celor două armate, amiralul francez nu dădea semnalul de începerea focului.

Ordinul lui Nelson fu să se atace navele franceze pe rînd, fiecare navă engleză aruncînd ancora și plasîndu-se de-a curmezișul provei vasului francez. Nava „Culloden", destinată să atace nava franceză „le Guerrier", care constituia extrema stîngă a escadrei franceze, vrînd să treacă între această navă și insula Abukir, atinse fundul și eșuă. Dacă această insulă ar fi fost armată cu tunuri de calibru mare, nava ar fi fost obligată să se predea ; dealtfel, insula nu a fost deloc utilă pe tot timpul bătăliei. Nava engleză „Goliath" care o urmă trecu între ea și linia franceză ; vru să arunce ancora și să ancoreze transversal pe prova navei franceze „le Guerrier", dar fu antrenată de vînt și curent ; ea dublă această navă care, avînd bateria din tribord blocată, nu putu să se servească de ea. Căpitanul navei „Goliath" fu surprins că nu primi nici o salvă nici de la „le Guerrier", nici de la „le Conquérant" pe care flutura pavilionul francez ; el află mai tîrziu, cu mirare, care fusese cauza.

* Denumirea unor nave engleze fiind tradusă în limba franceză, le redăm traduse în limba română (Nota trad.).

Dacă nava „le Guerrier" ar fi fost fixată cu patru ancore şi mai aproape de insulă, ar fi fost imposibil să fie dublată. Nava engleză „Zelosul" imită manevra navei „Goliath". Nava „Orion" care o urmă fu atacată de fregata franceză „le Sérieuse". Acest atac îndrăzneţ întîrzie mişcarea sa ; ea ancoră între navele franceze „Franklin" şi „le Peuple-Souverain". Vasul amiral englez „Vanguard" aruncă ancora perpendicular faţă de nava „le Spartiate", al treilea vas al liniei franceze. Navele engleze „Apărarea", „Bellerophon", „Maiestuosul", „Minotaurul" urmară mişcarea sa şi toată stînga şi centrul liniei franceze se găsiră angajate, pînă la a opta navă, „le Tonnant". Cele cinci vase de la dreapta nu luară parte la acţiune. Nava amiral franceză şi cei doi „mateloţi" [8] ai săi, mult superioare navelor inamice, făcură minuni. Nava engleză „Bellerophon", care avu stricăciuni la odgoane, catarge şi pînze fu obligată să se retragă. Alte două nave de 74 avură catargele rupte şi fură obligate să se îndepărteze. Dacă, în acest moment, contraamiralul Villeneuve ar fi pornit cu dreapta şi s-ar fi aruncat asupra liniei engleze cu cele cinci vase de linie şi două fregate de sub ordinele sale, victoria ar fi fost a francezilor.

Nava engleză „Culloden" era eşuată ; „Leandrul" era ocupată să-l ridice ; „Alexandru" şi „Swiftsure", este drept, începeau să se vadă, dar erau încă departe de locul bătăliei, iar „Bellerophon" se retrăsese. Nelson susţinea bătălia numai cu zece nave. „Leandrul", văzînd pericolul în care se găsea flota engleză, părăsi nava „Culloden" şi se aruncă în focul luptei. „Alexandru" şi „Swiftsure" ajunseră, în fine, şi se îndreptară spre navele franceze „Franklin" şi „l'Orient". Bătălia nu era deloc decisă, menţinîndu-se încă o egalitate. De partea franceză, navele „le Guerrier" şi „le Conquerant" nu mai trăgeau, dar ele erau cele mai vechi nave ; de partea engleză „Culloden" şi „Bellerophon" erau, de asemenea, scoase din luptă. Vasele engleze suferiseră mai mult decît vasele franceze din cauza superiorităţii focului artileriei ; de la bordul navelor „l'Orient", „Franklin" şi „le Tonnant" se pare că tragerile ar fi continuat astfel toată noaptea şi că, în sfîrşit, amiralul Villeneuve ar

[8] Micile Corvete „L'Alerte" şi „le Castor".

fi luat parte la acţiune. Dar, către orele nouă seara, pe nava „l'Orient" se declanşă un incendiu ; la ora zece sări în aer, fapt care decise victoria în favoarea englezilor. Explozia fu îngrozitoare. Timp de o jumătate de oră lupta încetă.

Linia franceză reîncepu lupta. Navele „le Spartiate", „l'Aquilon", „le Peuple-Souverain", „Franklin" şi „le Tonnant" susţinură onoarea pavilionului lor. Canonada fu violentă pînă la ora trei dimineaţa ; de la trei la cinci ea se reduse de ambele părţi ; la ora cinci, reîncepu cu şi mai multă furie. Ce ar fi fost dacă nava „l'Orient" ar fi luat parte ? La amiaza zilei de 2 august canonada era încă puternică ; la ora două după-amiază soarta luptei se hotărîse însă. Numai atunci amiralul Villeneuve păru să bage de seamă că se bătea de 18 ore ; el tăie odgoanele ancorelor şi porni în larg cu navele „Guillaume-Tell" de 80 şi „le Généreux", precum şi cu fregatele „la Diane" şi „la Justice". Celelalte trei nave ale dreptei sale eşuară pe uscat, aproape fără a lupta.

Pierderile şi zăpăceala englezilor fură aşa de mari, încît după douăzeci şi patru de ore de la începerea bătăliei pavilionul tricolor flutura încă pe nava „le Tonnant", iar Nelson nu avea nici o navă în stare să o atace, datorită slăbirii puternice a escadrei sale. El zări cu plăcere navele „Guillaume-Tell" şi „le Généreux" fugind. Nu fu tentat să le urmărească. El datora victoria sa prostiei şi neglijenţei căpitanilor navelor „le Guerrier" şi „le Conquérant", accidentului navei „l'Orient" şi conducerii greşite a contraamiralului Villeneuve. Brueys dădu dovadă de cel mai mare curaj. Rănit de mai multe ori, el refuză să coboare la ambulanţă. Muri la postul său de comandă şi ultimul său cuvînt fu un ordin de luptă. Casablanca, căpitanul navei „l'Orient", Thevenard, du Petit-Thouars, toţi ofiţeri capabili, pieriră glorios. Casablanca avea cu el pe fiul său ; cînd văzu că focul cuprinde vasul, încearcă să-şi salveze copilul ; îl legă de un catarg care plutea ; dar copilul muri din cauza exploziei navei. Casablanca pieri şi el, ţinînd în mînă marele pavilion naţional.

Părerea marinarilor celor două escadre era unanimă. Villeneuve ar fi putut oricînd decide victoria în favoarea francezilor ; la orele opt seara, la miezul nopții, după pierderea navei „l'Orient" sau în zorii zilei. Pentru a se scuza, acest contraamiral a spus că aștepta semnalul amiralului ; dar, în mijlocul vîrtejurilor de fum, semnalul nu a putut fi văzut. Este nevoie de un semnal pentru a da ajutor camarazilor și a lua parte la luptă ? Dealtfel, nava „l'Orient" a explodat la ora zece seara, iar lupta s-a sfîrșit a doua zi la amiază : Villeneuve a comandat deci escadra timp de paisprezece ore. Acestui ofițer nu îi lipsea experiența mării ; îi lipsea curajul de a hotărî și vigoarea ; el avea meritele unui căpitan de port, dar nu avea calitățile unui soldat. În dreptul portului Candia, navele „Guillaume-Tell" și „le Généreux" se separară ; prima, împreună cu cele două fregate, intră în port în Malta ; a doua, comandată de viteazul Lejoille, intră în Marea Adriatică și urmări nava „Leandrul" de 50, care participase la bătălia de la Abukir și acum mergea în misiune ; după o luptă de patru ore o captură și o duse în insula Corfu.

În această bătălie, englezii pierdură 800 oameni, uciși sau răniți. Ei capturară șapte nave ; două nave de luptă și o fregată eșuară pe bancurile de nisip și fură capturate ; o navă de luptă și o fregată eșuară pe uscat și fură arse de echipajele lor ; o navă de luptă sări în aer ; două nave de luptă și două fregate fugiră. Numărul prizonierilor și ucișilor fu de aproape 3 000. Restul de 3 500 de oameni se întoarseră în Alexandria, dintre care 900 răniți, eliberați de englezi.

Căpitanii navelor „le Guerrier", „le Conquérant", „l'Heureux", „Mercure", „Timoléon" se acoperiră de rușine. Căpitanul fregatei „la Sérieuse" și cei ai navelor „le Spartiate", „l'Aquilon", „le Peuple-Souverain", „le Tonnant" și „Franklin" meritară cele mai mari laude.

V. O mie de oameni, soldați de marină sau mateloți, salvați de la dezastru, fură încorporați în artileria și infanteria armatei ; o mie cinci sute, formară o legiune maritimă compusă din trei batalioane ; o mie completară echipajele

celor două vase de 64, celor șapte fregate și ale bricurilor, corvetelor și navelor avizos care se găseau în Alexandria. Ordonatorul marinei, Leroy, desfășură o activitate deosebită. El salvă piese de artilerie, proiectile, catarge, piese din lemn. Căpitanul Ganteaume [9], șeful de stat major al escadrei, care se aruncase în apă cînd văzuse nava „l'Orient" în flăcări și ajunsese la țărm, fu numit contraamiral și luă comanda marinei armatei.

Prin sîngele rece și curajul său, amiralul Brueys reparase greșelile de care se făcuse vinovat : 1) de a nu fi îndeplinit ordinele șefului său și de a nu fi intrat în Portul-Vechi al Alexandriei, deși putea să o facă începînd de la 8 iulie ; 2) de a fi rămas la ancoră la Abukir, fără să fi luat măsurile necesare de precauție. Dacă ar fi ținut în patrulare pe mare o escadră ușoară, ar fi fost informat de sosirea inamicului încă în zorii zilei și nu ar fi fost surprins. Dacă ar fi armat insula Abukir și dacă ar fi folosit cele două nave de 64, cele șapte fregate, bombardele și canonierele care se găseau în portul Alexandriei și mateloții care erau la dispoziția sa, și-ar fi asigurat mari șanse de victorie. Dacă ar fi menținut o bună disciplină, dacă ar fi făcut în fiecare zi exerciții de alarmă, dacă ar fi făcut de două ori pe zi tragere, dacă, cel puțin de două ori pe săptămînă ar fi inspectat personal navele, atunci „le Guerrier" și „le Conquérant" nu și-ar fi blocat bateriile de la tribord. Totuși, cu toate greșelile sale, dacă nava „l'Orient" n-ar fi explodat, sau dacă amiralul Villeneuve ar fi vrut să ia parte la luptă și n-ar fi rămas un spectator pasiv, francezii puteau să spere în victorie.

Acțiunea lui Nelson a fost o acțiune disperată, care nu ar putea fi propusă ca model, dar, în care, atît el cît și echipajele sale, au desfășurat toată abilitatea și vigoarea posibilă, în timp ce jumătate din escadra franceză a dovedit tot atîta prostie cîtă lașitate.

La cîteva zile după bătălie, Nelson plecă din vecinătatea Egiptului spre Neapole. El lăsă în fața Alexandriei o pa-

[9] Honoré Ganteaume (1765—1818) — amiral francez. Comandant de navă în 1794. După bătălia de la Abukir promovat contraamiral. În 1804 este comandantul flotei de la Brest, iar în 1809 comandant al escadrei franceze din Mediterana.

trulă de trei nave de luptă. Patruzeci de nave napolitane, care făceau parte dintr-un convoi, cerură să se reîntoarcă la Neapole ; comandanţii lor avură cîteva întrevederi cu patrula engleză. Li se permise să iasă ; dar, la ieşirea din port, ele fură capturate, ancorate şi arse, iar echipajele lor făcute prizoniere. Acest eveniment a fost un mare noroc pentru armata franceză. El provocă, în cel mai înalt grad, indignarea genovezilor şi a altor mateloţi de pe coastele Italiei, care făceau parte din convoi ; aceştia făcură cauză comună cu armata şi luptară cu cel mai mare zel.

După lupta de la Sâlheyeh, generalul-şef începuse tratative cu Ibrahim-Bey. Acesta înţelese perfect situaţia sa grea. Era la dispoziţia lui Djezzar-Paşa ; se ştia că posedă un mare tezaur, deci era în mare pericol. I se propuse să i se lase lui şi tuturor mamelucilor săi proprietatea tuturor satelor, caselor lor şi de a-i lua în solda Republicii : beii cu grad de generali, kaşefii cu grad de colonei, iar lui să i se acorde titlul de principe. Această propunere a fost acceptată. Un Kaşef de încredere merse la Cairo ; dar, opt zile după sosire, primi o scrisoare din partea lui Ibrahim-Bey care îl rechema. Ibrahim îi spunea că distrugerea escadrei schimbase situaţia ; că, neputînd primi de nicăieri ajutoare şi avînd inamici în toate părţile, francezii vor sfîrşi prin a fi învinşi.

Cîteva zile după bătălia de la Piramide, generalul-şef scrise lui Murad-Bey şi îi trimise scrisoarea prin negustorul Rosetti, om amabil, prieten al mamelucilor şi consul al Veneţiei. Îi făcea aceleaşi propuneri ca lui Ibrahim-Bey ; îi oferea, în plus, conducerea unei provincii din Egiptul Superior, pînă cînd i se va putea da în stăpînire un ţinut din Siria. Murad-Bey, care avea cea mai mare stimă pentru armata franceză, primi aceste propuneri şi răspunse că se încredinţează, în întregime, generozităţii generalului-şef, al cărui popor îl cunoştea şi îl stima ; că el se va retrage la Esné şi va exercita toate drepturile asupra văii, de la Deux-Montagnes pînă la Syene, cu titlul de emir ; că se va considera supus al naţiunii franceze şi va pune la dispoziţia generalului 800 mameluci, pentru a-i folosi unde crede că va fi necesar ; că toate proprietăţile lui sau ale mamelucilor săi să fie confirmate, iar, dacă generalul îşi va extinde puterea asupra Siriei, va accepta propunerea pe care i-o făcea, aceea de a primi în stăpînire un ţinut, dar că asupra acestei chestiuni se va înţelege cu generalul, pe care dorea foarte mult să-l vadă. Rosetti plecă cu această scrisoare. El fu reţinut foarte mult timp la Beni-Soueyf şi, înainte de a părăsi acest oraş, primi o nouă scrisoare de la Murad-Bey, care îi făcea cunoscut că, fiind informat de către comandantul patrulei engleze asupra dezastrului escadrei franceze la Abukir, nu-şi mai putea lua nici un angajament ; că, dacă le-ar fi semnat, le-ar fi respectat ; dar că, fiind încă liber de orice obligaţie, vrea să-şi încerce toate şansele.

Koraim, fostul comandant al Alexandriei, care se supusese primul armatei franceze şi îi adusese atunci servicii importante, luă legătura cu comandantul patrulei engleze. Fu trimis în faţa unei comisii militare de judecată şi condamnat la moarte. Cîteva zile, comandantul-şef ezită ; în cele din urmă, sacrifică simpatia faţă de acesta urgenţei situaţiei, care necesita un exemplu. Agenţi englezi debarcară la Gaza, luară legătura cu Ibrahim-Bey, cu Djezzar-Paşa şi cu arabii din deşertul Suezului. Alţii debarcară lîngă Turnul Arabilor, agitară triburile din Bahyreh, din deşertul Oazei mari şi Oazei mici, luară legătura cu Murad-Bey şi furnizară arabilor bani, muniţii şi arme. În cursul lunii noiembrie, un regiment de cavalerie francez, fu surprins cînd întîlni arabi înarmaţi cu puşti engleze cu baionete.

Influenţa nefastă a rezultatelor bătăliei de la Abukir se făcu simţită chiar în Cairo. Prietenii englezilor amplificau exagerînd, consecinţele victoriei lor ; dar, întrucît escadra lui Nelson părăsise coastele Egiptului, se reuşi să se convingă şeicii că ea fusese gonită de o altă escadră franceză. Dealtfel, armata se întărea văzînd cu ochii. Cavaleria primise cai superbi ; infanteria, odihnită, se obişnuise cu clima şi, imediat ce căldurile caniculei trecură, fu cu totul alta. Caii pentru atelajele artileriei erau în număr corespunzător. Manevrele tuturor trupelor, frecventele reviste şi exerciţii confirmară în fiecare zi mai mult în ochii arabilor puterea franceză şi, peste cîteva săptămîni, impresia produsă de dezastrul de la Abukir dispăru.

VI. Nelson ajunse în portul Neapole unde fu primit în triumf. Regele şi mai ales regina arătară, pe faţă, ura faţă de naţiunea franceză. Urmarea acestei uri fu războiul. Regele Neapolelui intră în Roma, în noiembrie 1798, în fruntea a 60 000 oameni. Dar fu bătut, respins, gonit din Neapole, obligat a se refugia în Sicilia. Rusia şi Austria se unirăcu Anglia şi începură, în martie 1799, războiul celei de a doua coaliţii.

Cînd Poarta a fost informată de invazia Egiptului, ea s-a arătat nemulţumită, dar cu moderaţie. Lui Djezzar-Paşa, care trimise curier după curier pentru a cere ajutoare şi împuterniciri, i se răspunse să se apere în Siria, dacă va fi atacat, dar să nu întreprindă nici o acţiune, păstrîndu-şi calmul ; că Sultanul aştepta explicaţii de la Paris şi că nu uitase că francezii erau cei mai vechi aliaţi ai imperiului. Anglia, Austria, Rusia şi Neapole făcură demersuri, simultan, pentru a împinge Poarta în război contra Republicii, dar sultanul Selim [10] refuză tot timpul. El spunea că aşteaptă explicaţii. Dar, în fond, nu avea nici o intenţie să se angajeze în război contra Franţei, inamică a inamicilor săi naturali, Rusia şi Austria. El înţelegea foarte bine că odată ce armatele sale vor fi angajate în deşerturile Arabiei, Constantinopolul va fi expus urii şi ambiţiei ruşilor.

Un ofiţer din Serai, care se bucura de încrederea deosebită a lui Selim, ajunse la Cairo, prin Derna, cu caravana pelerinilor. El se prezentă la generalul-şef ; îi făcu cunoscute adevăratele intenţii ale Porţii. El ceru, şi obţinu imediat, ca toate proprietăţile oraşului Mecca să fie confirmate ; ca un otoman să fie numit emir-aga şi ca un corp de trupe musulmane să fie recrutat pentru a forma escorta caravanei pentru Mecca şi, în sfîrşit, ca generalul să arate ce intenţii are, asigurîndu-l că Poarta era hotărîtă să nu facă nimic în mod pripit şi să nu se lase condusă de pasiuni. Acest ofiţer stătu mai mult de patruzeci de zile la cartierul general. Avu ocazia să se convingă de cele ce îi spuseseră şeicii din Cairo, despre atitudinea Sultanului El-Kebir şi a francezilor ; el se îmbarcă pe Marea Roşie sub pretext că merge la Mecca şi ajunse la Constantinopol în cursul lunii decembrie. In acel moment însă Înalta Poartă era descumpănită ; distrugerea escadrei de la Abukir o lăsase la discreţia escadrelor engleză şi rusă. Scrisorile ofiţerilor francezi, interceptate de navele de patrulare engleze şi transmise Porţii de către ministrul englez avură, de asemenea, o mare influenţă asupra hotărîrii sale. Aceşti ofiţeri erau foarte nemulţumiţi şi apreciau situaţia armatei ca fiind atît de critică încît Divanul crezu că va fi uşor aliaţilor să recucerească Egiptul şi se temu că, odată stăpîni ai acestei ţări, englezii o vor păstra, aşa cum declaraseră demult. Acesta fu considerentul care îl determină în special, să declare război Republicii.

[10] Selim III (1761—1808) — sultan otoman.

CAPITOLUL VII*

CUCERIREA EGIPTULUI SUPERIOR

I. Planul de campanie. II. Cucerirea provinciilor Beni-Soueyf și Fayoum ; bătălia de la Sédiman (7 octombrie 1798) ; lupta de la Minyet el-Fayoum (8 noiembrie). III. Syout și Girgeh, cele două provincii ale Egiptului Superior sînt cucerite ; lupta de la Saouâqy (3 ianuarie 1799) ; lupta de la Tahtah (8 ianuarie). IV. Desaix ocupă Syene ; mamelucii sînt alungați din Egipt ; lupta de la Samhoud (22 ianuarie), lupta de la Theba (12 februarie), lupta de la Qeneh (12 februarie), lupta de la Abou-Marrah (17 februarie). V. Murad-Bey înaintează spre Cairo ; lupta de la Saouâmah (5 martie), pierderea flotilei franceze (6 martie), lupta de la Coptos (8 martie). VI. Hassan-Bey este înconjurat în deșertul Thebaidei, lupta de la Byr-el-Bâr (2 aprilie), lupta de la Girgeh (6 aprilie). VII. Jaful și incendierea localității Beny-A'dyn (13 aprilie), lupta de la Syene (16 mai), moartea lui Hassan-Bey. VIII. Cucerirea localității Qoseyr (29 mai).

I. Dacă a doua zi după bătălia de la Piramide o divizie ar fi urmărit pe Murad-Bey, n-ar fi întîmpinat nicăieri rezistență ; ea ar fi cucerit în cincisprezece zile tot Egiptul Superior. Dar a trebuit să se aștepte refacerea cavaleriei și creșterea apelor Nilului pentru ca navigația să devină practicabilă. Inamicii profitară de această perioadă de liniște, care dură două luni, pentru a-și reveni din marea spaimă prin care trecuseră. Bătălia fu uitată. Ei primiră ajutoare de la diverse triburi și făgăduieli de fidelitate de la diverse provincii. De la distrugerea escadrei

* Capitolul V tratează „Afacerile religioase", iar Capitolul VI „Insurecția din Cairo" și reprimarea ei *(Nota trad.)*.

franceze, ajutoarele pe care le primiră prin intermediul patrulei engleze din fața Alexandriei le redădu speranța, această forță motrice a oricărei acțiuni și oricărei hotărîri.

În septembrie 1798, Murad-Bey avea flotilă și trupe terestre foarte mari. Kașefii pe care îi trimisese în Peninsula Arabică, pentru a chema pe musulmani în ajutorul credincioșilor și a implora ajutorul șerifilor cu turban verde [1], se întorseseră. Ei reușiseră. Îi anunțaseră că numeroase cohorte de arabi din Yanbo [2], renumiți pentru vitejia lor, aveau să traverseze Marea Roșie și să debarce la Qoseyr.

De optsprezece ani, Hassan-Bey era exilat cu supușii săi la Esné, trăind din sărăcăciosul venit al primei zone din valea Nilului. Era sărac, dar se aliase prin căsătorie cu cele două triburi mai mari de arabi din regiunea Sennaar, se bucura de un mare prestigiu printre triburile Thebaidei [3] și printre beduinii [4] deșerturilor Oazei mari. Cei două sute cinci zeci de mameluci care îi mai rămăseseră erau oameni de elită, care cunoșteau regiunea, erau curajoși, călîți în necazuri, vicleni. Hassan-Bey rămăsese nedînduplecat. Nici ocuparea orașului Cairo de către necredincioși, nici supunerea lui Murad-Bey nu-i micșorară ura. Îi plăcea să vadă în francezi pe răzbunătorii săi ; el aștepta o îmbunătățire a soartei sale, căci avea ambiția să-și întindă dominația asupra întregului Sayd.

La 25 august 1798, Desaix plecă din Cairo în fruntea a 5 000 oameni, din care 600 din cavalerie, 300 din artilerie și pionieri, 4 300 din infanterie, o mică escadră de opt nave, semigalere, avizouri sau semi-șebecuri, deservite de marinari francezi. Era, în același timp, o operație militară importantă și o expediție științifică de mare interes.

[1] Turbanul verde reprezenta pentru ei semnul că se consideră descendenți ai tribului profetului Mahomed.

[2] Yanbo (Yenbo), localitate pe malul Mării Roșii, în Peninsula Arabică, la nord de Mecca (azi pe teritoriul Arabiei Saudite).

[3] Denumirea antică a părții meridionale a Egiptului Superior cu capitala la Theba. În perioada anilor 2300 î.e.n. regii Thebei au dus lupte cu regii din Heracleopolis (la sud de actualul Cairo) învingîndu-i și întinzîndu-și stăpînirea pînă în Nubia.

[4] Beduinii, arabi nomazi răspîndiți în nordul Africii, din Maroc și pînă în Egipt, ca și în Siria și în Emiratele Arabe.

Pentru prima oară de la căderea Imperiului Roman [5], o națiune civilizată, cultivînd științele și artele, avea să cerceteze, să măsoare, să execute săpături la aceste superbe ruine care atrag de atîtea secole curiozitatea savanților.

Nimeni nu era mai indicat să conducă o asemenea acțiune ca Desaix ; nimeni nu o dorea cu mai multă ardoare. Tînăr, cu porniri războinice, avid de glorie, el își dădea seama de importanța cuceririi acestui leagăn al artelor și științelor. La auzul numelor de Theba, Coptos, Philae, inima sa palpita de nerăbdare. Generalii Friant și Belliard, comandantul-adjunct Donzelot, colonelul de artilerie La Tournerie erau subordonații săi. Regimentele 21 infanterie ușoară, 61 și 88 de linie, regimente excelente care se îmbarcaseră la Civita-Vecchia, aveau cele mai numeroase efective din această armată ; de două luni, ele ocupau aceeași tabără la sud de Gyzeh și Desaix le pusese să se pregătească pentru această campanie. Cavaleria dispunea de cai arabi, tot atît de buni ca și cei ai mamelucilor, provenind din remonte și capturi ; dar nu era numeroasă. Strîngerea cailor se făcea cu greutate ; regiunea nu era încă suficient de supusă.

Savanții și artiștii doreau să-l urmeze pe Desaix ; aceasta ar fi avut dublul inconvenient de a expune pericolelor războiului oameni prețioși și de a produce o mare întîrziere operațiilor militare.

Denon [6], singur, avu permisiunea de a urma, ca voluntar, cartierul general al diviziei.

Desaix a avut nevoie de cinci luni pentru cucerirea Egiptului Superior, din septembrie 1798, pînă în ianuarie

[5] La moartea lui Teodosiu cel Mare (395) Imperiul Roman se împarte în două : Imperiul Roman de Apus, care durează pînă în 476, cînd Romulus Augustus a fost detronat de Odoacru, conducătorul mercenarilor germani, și Imperiul Roman de Răsărit, care durează pînă în anul 1453 cînd Mahomed II cucerește Constantinopolul.

[6] Dominique Vivant Denon (1747—1825) — renumit gravor francez. În 1787 este numit membru al Academiei de arte frumoase. Însoțește pe Nalopeon în expediția din Egipt, întocmind ulterior o lucrare ilustrată, intitulată „Expediția din Egipt". Director general al muzeelor, a fost primul organizator al Luvrului.

1799. La 2 februarie era stăpîn în Syene [7]. El mai avu nevoie de încă cinci luni pentru reprimarea revoltelor și consolidarea cuceririlor sale. Campania sa se împarte în șase faze. Prima a durat o sută de zile ; evenimentul militar cel mai important a fost bătălia de la Sédiman, al cărei rezultat a fost cucerirea provinciilor Beny-Soueyf și Fayoum. A doua a durat cincizeci de zile, din decembrie pînă în ianuarie ; luptele de la Saouaqy și Tahtah sînt singurele evenimente militare, în urma cărora au fost cucerite provinciile Minyet, Syout și Girgeh. A treia a durat treizeci de zile, din ianuarie pînă în februarie 1799 ; lupta de la Samhoud este evenimentul cel mai important ; mamelucii goniți din vale, pierzînd totul, se refugiară în oaze, în teritoriul barabrașilor [8], dincolo de cataracte și în deșerturile Thebaidei ; pavilionul tricolor flutura deasupra întregului Egipt. A patra a durat patruzeci de zile, din februarie pînă în martie 1799 ; Murad-Bey, Elfy-Bey, Hassan-Bey, Hassan din Yanbo, profitînd de înaintarea armatei franceze în Siria, reintră în vale, înaintează spre Cairo, proiectează să se întrunească acolo și să cucerească dintr-o singură lovitură Egiptul Superior și Inferior ; încercarea lor eșuează ; distrugerea unei părți din flotila franceză din Egiptul Superior și lupta de la Coptos sînt faptele de arme cele mai importante. În faza a cincea se desfășoară acțiuni de urmărire a restului șerifilor din Yanbo care se ascunseseră în provinciile Syout și Girgeh. A șasea cuprinde lunile mai și iunie ; Egiptul Superior este complet supus ; Murad-Bey și Elfy-Bey, însoțiți de puțini oameni, rătăcesc în deșerturi. Lupta de la Beny-A'dyn se încheie cu luarea acestui frumos oraș. Qoseyr este ocupat de generalul Belliard. Armata de Siria se întoarce la Cairo. Tot Egiptul, Superior și Inferior, este pacificat.

Instrucțiunile pe care Napoleon le-a dat lui Desaix pentru această campanie au fost : să se îndrepte cu toate forțele asupra lui Murad-Bey, să-l bată, să profite de înfrîngere pentru a-l urmări și hărțui și să-l respingă din-

[7] Syene, azi Assuan.

[8] Tribul barabrașilor se pare că ocupa o zonă în sudul Egiptului.

colo de cataracte şi de oaze ; pe măsură ce va înainta, să fortifice moscheele din punctele care domină Nilul, pentru protecţia navigaţiei. Dacă după acest marş triumfal se vor produce revolte în unele locuri, ceea ce era de aşteptat, să le reprime prin lupte separate, care să aducă pînă la urmă supunerea ţării. Dar, mai întîi, trebuia să ocupe toată valea. Un grup format din 1 200 călăreţi, care erau ocupaţi să-şi procure cai, şi din 1 500 infanterişti din cele trei batalioane care rămîneau în Cairo, ca şi opt ambarcaţii amenajate de inginerii marinei pentru această expediţie, aveau să fie, în curînd, gata să-l susţină, să-i servească ca rezervă şi să completeze pierderile.

II. Desaix sosi, la 30 august, la Beny-Soueyf. Mamelucii nu-i opuseră nici o rezistenţă. Trupele lui Desaix, cu un efectiv de 18 000 oameni din cavalerie şi infanterie, s-au regrupat la Fayoum. Ele dispuneau şi de o flotilă de o sută optzeci de nave, din care douăsprezece armate cu tunuri, care staţionau în canalul Joseph [9]. De la Beny-Soueyf, Desaix putea să se îndrepte spre Fayoum, care se găsea la patru leghe spre dreapta sa, pentru a-l învinge pe Murad-Bey. Dar el se gîndi că, urmînd în amonte Nilul, va ajunge la Dârout el Cherif, un orăşel în dreptul căruia se alimentează cu apă canalul Joseph şi că, acolo, va intercepta flotila inamică, închizînd-o în canal după care, coborînd apoi acest canal cu trupele şi navele sale, va obţine, printr-o singură victorie, Fayoum şi bogăţiile beilor încărcate pe nave. Aceasta ar fi fost o lovitură decisivă, cu condiţia ca Murad-Bey, pentru a evita această catastrofă, să nu-l devanseze mergînd la Syout, cu flotila şi armata sa ; dar atunci Fayoum, odată evacuat, ar cădea de la sine şi nu ar întîrzia cu nimic marşul său. Ca urmare a acestui plan, el continuă să meargă în susul fluviului şi la 4 septembrie ajunse la Abu-Girgeh. Murad-Bey, înţelegînd planul inamicului său, ordonă flotilei sale să urce din nou canalul Joseph, să intre în Nil la Dârout el-Cherif

[9] Canalul Joseph, pe partea de vest a Nilului, este paralel cu acesta. Începe în dreptul localităţii Darut el-Cherif (la nord de vechea Thebă) şi reintră în Nil la începutul deltei.

şi să ancoreze în faţa localităţii Syout. Dar el rămase cu armata sa în Fayoum, stăpîn pe malul stîng al canalului Joseph, în lungul căruia îşi întinse dreapta dispozitivului, avînd astfel legătura cu Syout şi perpendicular, în spatele său, Oaza mică. În seara de 5 septembrie, la Abou-Girgeh, Desaix află de această mişcare a flotilei. În zorii zilei de 6 porni cu un batalion din Regimentul 21 uşor, merse către dreapta sa şi făcu opt leghe mari. El ajunse la Behnesé, peste canalul Joseph ; dar sosise prea tîrziu. Navele inamice trecuseră, mai puţin douăsprezece vase încărcate cu armament şi provizii, pe care le captură după un uşor schimb de focuri. Una din aceste ambarcaţii transporta şapte tunuri. În ziua de 7 se întoarse la Abou-Girgeh ; el rămase acolo mai multe zile. Deoarece Murad-Bey plecase cu flotila sa, el ajunse la convingerea că putea ajunge în Egiptul Superior prin deşert. Luă deci hotărîrea de a merge în susul Nilului şi se deplasă direct la Syout, unde ajunse la 14 septembrie. La apropierea sa, flotila inamică, pentru a evita o luptă, continuă să urce fluviul pînă la Girgeh. Murad-Bey rămase liniştit în Fayoum ; dar cînd văzu că francezii sînt la şaizeci de leghe înaintea lui, tăie legăturile lui cu Cairo, răsculă provinciile Minyet şi Syout, ceea ce făcu poziţia lui Desaix foarte critică. El nu putea să manevreze pe flancurile inamicului său, care păstra legătura cu Egiptul Superior prin deşert, avînd în spate oaza [10]. Ce era de făcut în această situaţie ? A persista în acelaşi proiect ? Însemna a risca totul. Cel mai înţelept lucru era să renunţe şi să accepte jocul inamicului său. Ceea ce şi făcu. Se retrase la Dârout el-Cherif, intră în canalul Joseph şi coborî în Fayoum. Flotila inamică coborî Nilul prin Dârout el-Cherif spre Abou-Girgeh, pînă în faţa localităţii Beny-Soueyf ; toată populaţia o primi cu strigăte de victorie. Deoarece francezii se retrăgeau, însemna că erau bătuţi ! În acest timp, armata franceză lupta cu cele mai mari greutăţi. Navele se înămoleau la fiecare pas. Dar ea învinse toate aceste greutăţi. La 30 octombrie ajunse la tîrgul El-Laboum, la in-

[10] Oaza Baharieh este prima, începînd din nord, din şirul oazelor din vestul Nilului (deşertul libian) şi se află în dreptul localităţii Minieh (Minia).

trarea în regiunea Fayoum, și cuceri podul de piatră construit peste canal, care-i permitea să manevreze pe ambele maluri. După două luni de oboseală, în care timp străbătuse două sute de leghe, armata nu avansase mai mult ca în primele zile.

După cîteva ușoare hărțuieli, cîteva marșuri și contramarșuri, Desaix, nerăbdător, se îndreptă spre Murad-Bey, care intenționa să atace el întîi. Cele două armate se întîlniră. Cea a mamelucilor ocupa o poziție între înălțimile Sédiman din mijlocul deșertului și pînă la o leghe de canalul Joseph. Ea avea 2 000 mameluci, a căror sabie era de temut, 8 000 arabi călări, tot atîția pedeștri și patru tunuri.

Francezii aveau 3 400 oameni de infanterie, 600 de cavalerie și 8 tunuri ; în total 4 500 oameni. Desaix formă un singur careu cu cavaleria și infanteria sa, trimițînd un mic detașament în recunoaștere. Canonada începu de ambele părți. Micul detașament de recunoaștere, făcînd imprudența să iasă din formația stabilită, fu șarjat de Murad-Bey, 5—600 călăreți înconjurînd imediat unitatea franceză. Căpitanul Valette, care comanda micul detașament, ofițer viteaz, ordonă oamenilor săi să nu tragă decît atunci cînd inamicul ajungea foarte aproape. Ei executară cu sînge rece acest ordin imprudent. Patruzeci dintre cei mai viteji mameluci căzură morți. Dar caii fiind lansați, formația în careu fu străpunsă și soldații tăiați cu săbiile ; ar fi fost cu toții pierduți dacă grosul trupei în formație în careu, nu s-ar fi apropiat pentru a-i proteja. Mitraliile și focul armelor opriră pe mameluci și îi obligară să se depărteze la limita bătăii gloanțelor. În acest timp, artileria inamică susținută de infanterie înaintă și ocupă o poziție care incomoda pe francezi. Pentru a-i izgoni, francezii atacară direct spre tunuri ; infanteria arabă cedă după un viu dar scurt foc de puști ; tunurile fură cucerite. Speriat, Murad-Bey porni în galop pentru a-și recuceri tunurile ; el fu respins ; arabii se depărtară în deșert. Bătălia fu cîștigată, dar pierderile lui Desaix fură considerabile ; 400 uciși, răniți sau prizonieri ; asta însemna unul din nouă soldați. Mamelucii pierdură 500 oameni de elită, din care trei bei și mai mulți kașefi. Arabii pierdură tot atîția. Dezgustați, arabii-beduini părăsiră pe Murad-

Bey. Acesta se regrupă în spatele lacului Garah, intenționînd să se retragă în Oaza mică, în caz că ar fi fost urmărit. Desaix se opri în satul Sédiman unde captură o parte din armamentul și proviziile inamicului. A doua zi se retrase la Fayoum. Peste cîteva zile, locuitorii acestei provincii se supuseră. Speranțele lui Murad-Bey se transformară în dezamăgiri. Cînd reușise șarja asupra micului careu el crezuse, un moment, în întoarcerea norocului : speranță zadarnică. Beduinii îl părăsiră pentru totdeauna.

Desaix petrecu toată luna octombrie organizînd regiunea Fayoum. Trimise la Cairo un mare număr de ambarcațiuni încărcate cu grîu, legume și furaje, și primi în schimb muniții și îmbrăcăminte. Avea multe cazuri de oftalmie [11] ; evacuă toți bolnavii la spitalul Ibrahim-Bey. Regimentele sale primiră din rezerve un număr egal de oameni sănătoși ; dar el nu urmări pe mameluci ; îi lăsă în pace. Aceștia, după ce își reveniră din spaima prin care trecuseră, se îndreptară spre Behnesé, pe canalul Joseph, avînd la stînga flotila ancorată la Abou-Girgeh. Francezii erau stăpîni pe tot Egiptul Superior, începînd de la Beny-Soueyf și pe tot canalul Joseph. Desaix ocupă o zonă avînd în stînga Beny-Soueyf și în dreapta Fayoum.

Către sfîrșitul anului 1798, în Egiptul Superior sosi vestea că Poarta declarase război Franței, că Djezzar Séraskier înainta către Cairo, că acest mare oraș se revoltase, că francezii erau toți uciși. Spiritele erau agitate. Murad-Bey, un intrigant abil, trimise mameluci în mai multe localități, reușind să răscoale cea mai mare parte a regiunii Fayoum. Desaix porni din capitală, îndreptîndu-se contra satelor care ridicaseră steagul revoltei. În timpul marșului, el se încrucișă cu insurgenții care, porniți din mai multe puncte, își fixaseră ca loc de întîlnire localitatea Minyet. La 8 noiembrie, ei ocupară primele case ale acestui oraș ; garnizoana franceză era de 300 oameni ; acolo erau și 150 bolnavi. Colonelul Heppler comanda garnizoana. Generalul Robin era în spital. Obiceiul bolnavilor din Armata de Orient era să-și păstreze pușlile la capul patului. În acest moment, o mare parte din ei erau bolnavi de oftalmie, într-un stadiu mai mult sau mai puțin avan-

[11] Formă de conjunctivită.

sat, dar puteau să lupte. Inamicii cuceriseră orașul fără să întîmpine mare rezistență. Ei începură jaful și se împrăștiară în dezordine ; generalul Robin profită de această situație. El adună mai întîi toți oamenii la spital ; de aici ieși în pas de atac pe două coloane, lovind inamicul, nimicindu-i 2—300 de oameni ; o panică groaznică îi cuprinse pe ceilalți, care fugiră. Pentru a se răzbuna pe jefuitori, locuitorii se alăturară francezilor. Cînd Desaix află că se încrucișase cu răzvrătiții, se întoarse și mărșălui toată noaptea pe urmele lor. Era foarte îngrijorat pentru soarta soldaților din spitalul de la Minyet. Ajunse acolo a doua zi în zori, pentru a afla de bravura garnizoanei și bolnavilor, de victoria pe care o obținuseră.

Totuși, generalul-șef era nemulțumit de această încetineală. „Iată aproape trei luni, îi scria el lui Desaix, de cînd ai plecat din Cairo și ești încă la Fayoum." Acesta nu avea însă suficientă cavalerie. Luptele, ca aceea de la Sédiman, îi ofereau perspectiva, fie a unei distrugeri totale, dacă era bătut, fie a unei victorii fără rezultat decisiv, dacă era învingător. Cei 1 200 cai pregătiți ca întărire plecară din Cairo, împreună cu o baterie de artilerie ușoară și șase vase de război, amenajate cu parapete de protecție [12] sub comanda generalului Davout, excelent ofițer, mai tîrziu mareșal și principe de Eckmühl.

Printre navele armate se găsea și nava „Italia", care conținea mai multe saloane tapisate cu mătăsuri de Lion, rezervate cartierului general.

III. După sosirea acestor întăriri, Desaix înaintă pe uscat pe malul drept al canalului Joseph, care semăna în acest moment cu cele mai frumoase părți ale cursului Senei. Terenul era plin de culturi ; mazărea și fasolea aveau boabe, portocalul era în floare. Porțiunea de pămînt dintre acest canal și Nil este una din cele mai frumoase părți ale Egiptului. Satele erau așa de numeroase, că se vedeau treizeci sau patruzeci deodată. Murad-Bey evită orice luptă și se îndreptă mai întîi la Syout ; francezii

[12] În franceză „bastingue", saltea de protecție a soldaților ambarcați, dispusă în jurul punții vasului de război.

îl urmăriră cu energie. Ei ajunseră la Minyet la 20 decembrie. Această localitate mare și frumoasă este așezată pe malul stîng al Nilului. Capturară acolo patru germe care rămăseseră înămolite, dintre care una conținea un tun de 12, un mortier și cincisprezece tunuri de fier. Noaptea următoare își stabiliră tabăra la Melâouy el-A'rych, o localitate mai frumoasă ca Minyet și avînd 10 000 locuitori. Iubitorii de antichități vizitară, în trecere, ruinele Hermopolisului [13]. La 24 decembrie, Desaix își făcu intrarea în Syout și a doua zi în Girgeh, capitala provinciei Sayd.

Regiunea Syout este bogată ; există rezervoare de apă potabilă de o construcție solidă și elegantă, precum și o ecluză mare, singura existentă în Egipt. Satul Beny-A'dyn este foarte frecventat. Caravanele din Dârfour se opresc aici. Față de învingători, locuitorii, mîndri și fanatici, aruncau niște priviri amenințătoare. Era preludiul revoltei care, cîteva luni mai tîrziu, avea să ducă la distrugerea lor. Nu puteau prevedea, nesăbuiții, că în curînd vor fi la discreția acestor soldați pe care astăzi îi primeau cu atîta aroganță și lipsă de ospitalitate.

Girgeh este situat la o distanță egală de Cairo și Syene ; este mai mic ca Syout, dar mai mare ca Minyet. În regiune domnește o așa de mare abundență, încît cu tot consumul armatei, care se oprise aici, o pîine de o livră se vindea cu 5 bani, iar o rață cîntărind douăsprezece livre cu 50 bani.

Murad-Bey se retrăgea mereu, pradă celei mai jalnice tristeți. Amărăciunea lui izbucnea ori de cîte ori făcea prizonieri cîțiva voltijori [14]. „Iată pe învingătorii mei, striga el. Nu voi putea bate niciodată pe omuleții aceștia ?" Trecînd pe lîngă locul unde obținuse victoria, la cîteva leghe de Girgeh, el se opri o oră ; se zice că plînse vicisi-

[13] Hermopolis — „orașul lui Hermes" — (azi Al-Ashmunayn, provincia Assiut) situat la 300 km sud de Cairo. În timpul expediției lui Napoleon nu se puteau vedea decît cîteva ruine. În 1919, Lefebvre descoperă în necropolă mormîntul marelui preot Thot din timpul lui Alexandru Macedon. Basoreliefurile din necropolă sînt caracteristice fuziunii vechii arte egiptene cu arta grecească.

[14] Denumire folosită pînă în 1870 pentru companiile de elită, formate din soldați de statură mică, dispuse întotdeauna la flancul stîng al batalioanelor.

tudinile soartei sale. În 1788, pe acest loc, în fruntea a 5 000 mameluci bătuse pe căpitan Paşa-Hassan, trimis de Poartă, care avea sub ordinele sale 16 000 oameni din cei mai buni soldaţi otomani, sprijiniţi de 2 000 mameluci ai lui Hassan-Bey. Prezenţa de spirit a lui Murad-Bey, privirea sa ageră de militar, vitejia îi asiguraseră o victorie completă ; puţin după aceasta, intrase triumfător în Cairo. Şi astăzi, împins pînă la marginea pămînturilor locuibile, nu va mai avea în curînd alt refugiu, ca şi nenorocitul beduin, decît deşertul. Grozanică existenţă. El cheamă în zadar moartea ; ora lui nu sunase încă.

În acest timp, flotila franceză era reţinută de vînturi neprilenice, la douăzeci de leghe în urmă ; era expusă duşmanului, putînd fi incendiată. Din această cauză, acţiunea lui Desaix putea să eşueze sau să întîrzie timp îndelungat. Murad-Bey însărcină cu această acţiune pe Osman, care în fruntea a 300 mameluci, făcu un ocol prin deşert şi ajunse în spatele armatei franceze ; tăie legăturile dintre Syout şi Girgeh, răsculă populaţia, o înflăcără, dîndu-i speranţa că va găsi bogăţii imense pe aceste nave. Reuşi să întrerupă legăturile între Girgeh şi flotilă.

Aceste ştiri îi creară o mare neliniştе lui Desaix. Dacă pierdea flotila, trebuia să se întoarcă la Cairo evacuînd tot Egiptul Superior. El analiză posibilitatea de a abandona Girgeh, pentru a coborî pe Nil, stabilindu-şi astfel tabăra, încît să fie apărată de tunurile navelor. Această retragere ar fi permis lui Murad-Bey să-l urmărească şi ar fi făcut să se lărgească răscoala. El adoptă totuşi soluţia cea mai înţeleaptă, de a rămîne la Girgeh cu infanteria şi de a trimite pe generalul Davout cu 1 200 cai şi şase tunuri, să redeschidă comunicaţiile.

La 3 ianuarie, Davout ajunse la marginea satului Saouâqy, unde se formase prima grupare a rebelilor. Mai multe mii de oameni apărau străzile pe care le baricadaseră. După o luptă de o oră, cavaleria franceză străpunse liniile inamice, aruncă în Nil un mare număr din ei, trecu prin sabie 300, distruse baricadele, dezarmă populaţia şi supuse toate satele din împrejurimi. De aici, el se îndreptă spre Tahtah, un sat mai mare. Ajunse acolo la 8 ianuarie. După ce dădu cîteva ordine, atacă şi străpunse baricadele, aruncă o parte din apărători în rîu şi ucise un număr

mare dintre ei. Fiind atacat de un detaşament format dintr-o mie de arabi şi de mameluci, se întoarse spre ei şi îi puse pe fugă. Îi trebui mai multe zile pentru a dezarma şi supune toate satele din zonă şi pentru a restabili legătura cu flotila, care, la 17 ianuarie, profitînd de un vînt bun din nord, ancoră la Girgeh, în stînga taberei. Prin această joncţiune, Desaix scăpă de grijile sale şi putu să continue operaţiile de cucerire. Dar această întîmplare îl făcu să piardă optsprezece zile, iar în război pierderea de timp este ireparabilă.

IV. Murad-Bey află de înfrîngerea trupelor sale, dar în acelaşi timp primi vestea că Hassan-Bey este dispus să se împace cu el, precum şi despre sosirea şerifilor din Yanbo. Hassan cedase, în fine, influenţei unei sclave grecoaice, pe care o iubea. El consimţi să uite trecutul şi să folosească pe toţi slujitorii şi toată influenţa sa pentru a lupta contra inamicilor numelui musulman. El se alătură lui Murad cu 3 000 oameni, dintre care 250 mameluci. Acest bătrîn se bucura de mare vază în tot Egiptul Superior ; împăcarea avu o mare influenţă asupra stării de spirit a populaţiei din acest teritoriu. În acelaşi timp sosiră 2 000 şerifi din Yanbo comandaţi de Hassan. Hassan din Yanbo era un fel de derviş [15] militar ; viteaz în faţa inamicului, dar mai primejdios prin entuziasmul pe care ştia să-l insufle soldaţilor şi fidelilor, cînd le vorbea din amvonul moscheii. Aceşti şerifi din Yanbo erau cunoscuţi ca fiind cei mai viteji infanterişti din toată Arabia. Erau înarmaţi cu o carabină, o pereche de pistoale şi o lance. Purtau toţi turbane verzi, ca descendenţi ai tribului Profetului. Erau însetaţi de sînge şi de jaf. Murad-Bey atribuia înfrîngerile sale precedente lipsei unei bune infanterii, care să poată da exemplu ; el crezu că acum avea tot ce era necesar ca să obţină victoria. Alţi 2 000 şerifi erau strînşi la Yanbo, unde aşteptau nave pentru a traversa Marea Roşie.

[15] Derviştii erau preoţi musulmani. Acelaşi nume este dat şi negrilor musulmani care în 1881 au cucerit Sudanul, fondînd un stat efemer, care a durat pînă în 1885.

Murad-Bey conducea 12—14 000 oameni ; el concepu un plan nou și îndrăzneț. Voia să înainteze spre Girgeh, după ce Desaix l-ar fi părăsit, să sprijine pe răzvrătiți și să se fortifice acolo. Dispus astfel pe linia de legătură a lui Desaix, acesta ar fi fost obligat să se reîntoarcă și să angajeze o luptă în oraș, luptă de la care Murad-Bey aștepta un rezultat fericit. În acest scop el se instală în deșert, pe malul stîng al canalului din Egiptul Superior. Desaix, plecat în ziua de 20 din Girgeh, înainta între Nil și Canal, dar în zorii zilei de 22 cele două armate se întîlniră în dreptul localității Samhoud. Erau separate de canal, care nu avea apă. Armata franceză avea 5 000 oameni, infanterie și cavalerie și paisprezece tunuri ; pe Nil avea o flotilă numeroasă. Armata egipteană era compusă din 1 800 mameluci, 7 000 arabi călări, 2 000 șerifi pedeștri din Yanbo, 3 000 arabi pedeștri ; nu avea însă artilerie. În total erau 13—14 000 oameni. Imediat ce cele două armate se recunoscură, luară dispozitivul de luptă. Poziția franceză era compusă din trei careuri [16], două de infanterie pe aripi, unul de cavalerie la centru ; stînga spre Nil, comandată de generalul Belliard ; dreapta pe stînga canalului, comandată de generalul Friant ; centrul dispus pe canal, comandat de generalul Davout. Mamelucii luară o formație inversă ; cavaleria pe aripi, infanteria la centru. Murad-Bey, cu mamelucii, forma dreapta, spre Nil ; infanteria la centru spre Samhoud ; arabii formau stînga, instalată în deșert. Francezii își puneau nădejdea în special în infanterie, mamelucii în cavalerie.

Șerifii din Yanbo fremătau de nerăbdare. Șeful lor, Hassan, cu 1 500 șerifi și 1 000 arabi pedeștri, ocupă o poziție la marginea rîpei din fața localității Samhoud. Viteazul colonel Rapp [17], cu o companie de voltijori din Regimentul 21 ușor și avînd 50 cai, îi atacă și aruncă în rîpă o mie de șerifi ; dar este rănit, plutonul de dragoni este respins ; șerifii scot strigăte de victorie. Colonelul

[16] Formația în careu permitea apărarea circulară.

[17] Jean Rapp (1771—1821) — general francez. După campania din Egipt și bătălia de la Marengo este trimis ambasador în Elveția (1802), apoi guvernator al Danzigului (1807—1809). Se distinge în campania din 1812.

La Tournerie plasează două piese de artilerie ușoară, la distanța bătăii mitraliilor, pentru a trage în lungul rîpei ; în același timp, un batalion francez atacă la baionetă pe șerifi, ucigînd un mare număr ; restul șerifilor părăsesc vîlceaua, în dezordine ; o sută se închid într-o moschee și sînt omorîți acolo. Murad-Bey, indecis, privea ca un spectator această luptă de infanterie. Dar curînd obuzele și bombele începură să aducă moartea și în rîndurile sale ; el nu avea artilerie pentru a răspunde ; „Ce să ne mai gîndim, spuse bătrînul Hassan-Bey, cine are curaj să mă urmeze". El depăși stînga armatei franceze, învălui careul generalului Belliard, îi dădu ocol de mai multe ori, expus unui îngrozitor foc de mitralii și de gloanțe de pușcă. Hassan-Bey, care se găsea pentru prima oară într-o luptă cu europeni, înțelese că singur curajul nu este decît unul din elementele victoriei. El fu silit să se retragă în afara bătăii tunului. Bateriile înaintară pînă în fața localității Samhoud ; trei companii de infanterie ușoară intrară în Samhoud în pas de atac ; mîndrii șerifi din Yanbo fugiră în dezordine la primele gloanțe care îi atinseră ; arabii se îndepărtară și se împrăștiară în deșert. Atunci porni Davout cu cavaleria, sprijinit de trei piese de artilerie ușoară ; el șarjă pe Murad-Bey și îl fugări pînă aproape de Farchout. Înainte de a ajunge acolo, Hassan din Yanbo se baricadă într-un sat. Davout fu obligat să aștepte infanteria, care atacă și cuceri satul. Această zi n-a avut rezultate îndoielnice ; 300 soldați de elită dintre mameluci, 400 șerifi din Yanbo, cei mai viteji, și 200 arabi rămaseră pe cîmpul de luptă.

Șeicul El-Beled din Farchout era ultimul descendent al faimosului prinț Hamman. Acest Hamman, șeful unui trib arab din Maghreb, [18] se mutase, în secolul al XVI-lea, de la Tunis la Farchout. Acolo, a prosperat și s-a întins într-o parte din Egiptul Superior. Acest trib se numea „Haureh". Șeicul său stăpînea ca suveran tot teritoriul de la Syout la Syene. Totuși, el plătea pașei din Cairo și

[18] Maghrebul sau țările Maghrebului (locul unde apune soarele) — denumire folosită pentru țările din nord-vestul Africii, între Mediterana și Sahara, Oceanul Atlantic și Libia. Populația formată din berberi. Tot acest teritoriu a fost cucerit de arabi în secolele VII—VIII.

beilor 25 000 ardebi de grîu. Principii acestei case, care domniră succesiv timp de o sută cincizeci de ani, au fost iubiți de supuși și memoria lor este încă scumpă în această țară.

În 1768, Ali-Bey porni contra prințului Hamman, care îi ieși înainte cu 25 000 călăreți. Hamman pierdu bătălia, lîngă Syout. În anul următor, muri la Esné. Copiii săi cumpărară de la învingător pacea și viața, sacrificînd cele mai mari părți din bogățiile lor. Ultimul din această dinastie era șeicul El-Beled din Farchoud. La apropierea mamelucilor el se ascunse. Murad-Bey puse să-l caute. Adus în fața sa, el înfurie pe fostul său învingător, neascunzînd bucuria pe care o simțea văzînd înfrîngerea și prăbușirea inamicului strămoșilor săi. Furios, Murad-Bey, cu o lovitură de sabie, tăie capul acestui ultim descendent al unei seminții ilustre. Imediat după sosirea lor, francezii îi dădură ultimele onoruri.

Murad-Bey continuă retragerea în susul Nilului. Hassan din Yanbo trecu fluviul și se îndreptă spre Qeneh, pentru a aștepta acolo al doilea detașament de șerifi care debarcaseră deja la Qoseyr. Armata franceză își stabili tabăra în ziua de 22 ianuarie la Hou, iar la 23 ianuarie la Denderah, [19] în mijlocul acestor superbe ruine. În ziua de 24, după ce trecuse de înălțimile deșertului libian, care înaintează în valea Nilului, văzu în fața sa celebrele ruine ale Thebei, cetatea cu o sută de porți. Toți au fost impresionați de grandoarea sa ; vizitarea lor dură cîteva ore. La 25 ianuarie, armata se opri în trecătoarea „Deux-Montagne" și, la 26, ajunse la Esné. Mamelucii fugeau din fața învingătorului lor. Ei arseseră totul, inclusiv corturile, și se împărțiseră în mai multe grupuri.

Murad-Bey, Hassan-Bey și cu mamelucii lor se refugiară în teritoriul barabrașilor ; Elfy-Bey se refugie în Oaza mare. Desaix ocupă Esné, puse să se construiască

[19] Așezarea antică Denderah, la 60 km nord de Luxor, pe malul stîng al Nilului, a fost un centru arheologic de mare valoare. Templul zeiței Hathor este unul din monumentele arheologice cele mai bine conservate de-a lungul mileniilor. În capela unde aveau loc festivitățile prilejuite de începutul fiecărui an s-a descoperit o hartă cerească cunoscută sub numele de zodiac, care se găsește la Paris în muzeul Luvru.

fortificații, construi o manutanță, depozite și un mare spital. Pe măsură ce înaintezi în susul Nilului, valea devine mai strîmtă, navigația mai dificilă. Friant rămase cu brigada sa la Esné, pentru a supraveghea pe Elfi-Bey și pe Hassan din Yanbo. Armata traversă Edfou sau vechiul „Apollinopolis Magna" [20], tîrg mare, situat la zece leghe de Esné, apoi ruinele unui mare templu așezat pe înălțimile care domină cursul rîului ; locuitorii îl numesc „citadela". Generalul nu acordă decît o oră pentru vizitarea ruinelor ; era grăbit să reîntîlnească inamicul. Traversă colinele de șist care mărginesc Nilul ; marșul soldaților era dificil. Urmă apoi o veche șosea romană, ale cărei vestigii se mai distingeau încă, și se opri la Bibân, în fața frumoasei insule cu același nume.

La 2 februarie își stabili bivuacul în fața orașului Syene, pe malul stîng al fluviului ; la 3 februarie traversă fluviul în dreptul orașului. Acolo, Nilul are o lărgime de 500 toaze. Pentru prima oară, Desaix, părăsi malul stîng. Mamelucii rămaseseră mereu pe această parte, pentru că valea este mai largă, malul mai fertil și mai aproape de oaze în timp ce, manevrînd pe malul drept, ar fi putut fi împinși spre Marea Roșie.

Insula Elefantina, numită de localnici „insula înflorită", este mare și foarte productivă. Este situată în fața orașului Syene, la 3 500 toaze de insula Philæ. De la Syene la cataracte, urmînd sinuozitățile Nilului, sînt 3 000 toaze. Mai sus de cataracte, Nilul se împarte și formează trei insule : Philae, [21] la 300 toaze de malul drept, unde este brațul principal ; Begeh și Hasegh, care, împreună, au 1 200 toaze. Ultima este separată de malul stîng prin canalul de navigație. În insula Philae era mormîntul lui Osiris, un loc de pelerinaj. Insula Philae este plină de

[20] Așezarea antică Edfou (Apollinopolis Magna), pe malul stîng al Nilului, își datorează celebritatea templului său închinat lui Horus, asimilat de greci ca zeul Apollo. Construcția sa reprezintă modelul clasic de templu egiptean, deși este de construcție tîrzie (sec. III—I î.e.n.).

[21] Insula Philae, avînd 400 m lungime și 135 m lățime, în amonte de barajul de la Assuan, este inundată zece luni pe an. Pentru salvarea monumentelor vechi egiptene (templul lui Isis etc.) acestea au fost mutate, începînd din 1972, cu ajutorul UNESCO, pe o insulă vecină, Agilkia.

monumente. Pe ea nu s-a construit niciodată un oraș și nu a fost cultivată. Este în afara limitelor actuale ale Egiptului, pentru că este la sud de cataracta de la Syene.

Mai sus de Philae, valea nu are decît 600 toaze. Cei doi munți sînt apropiați, nefiind separați decît de albia fluviului, care este perpendiculară față de această insulă, apele lui venind de departe, cît se poate vedea cu ochiul. Generalul Belliard captură 150 vase, restul flotilei mamelucilor. Nilul fiind foarte scăzut, acestea nu putuseră trece de cataractă. Ele fuseseră jefuite de locuitorii satelor învecinate care se refugiaseră cu prada lor în insula Philae, unde se credeau inexpugnabili.

În ziua de 5, generalul în fruntea a 300 oameni, începu marșul pentru a recunoaște natura obstacolelor care îl separau de ținutul Barabras, unde se refugiase Murad-Bey. Fu obligat să escaladeze mai mulți munți înalți care domină, abrupt, cursul Nilului, întrerupînd drumul de tragere la edec[22]. El sosi în primul sat al barabrașilor. Mamelucii, care erau în cantonament acolo, dădură alarma și fugiră. La întoarcerea sa, în trecere, el somă pe cei din insula Philae. Nesăbuiții jefuitori răspunseră prin huiduieli și provocări care stîrneau rîsul. Ei ziceau că nu sînt mameluci, că nu se vor preda și nu vor fugi în în fața creștinilor. Era imposibil să se aducă vase pentru traversarea Nilului ; dar pionierii construiră o plută ; 40 voltijori se îmbarcară pe ea, protejați de un tun de 4 care trase cîteva obuze. Ei acostară în această faimoasă insulă Philae ; acolo găsiră prada luată de pe flotila mamelucilor. Francezii vizitară cu interes ruinele monumentelor care făceau ilustră această mică insulă. Desaix își mută cartierul general la Esné, lăsînd pe generalul Belliard la Syene, pentru a supraveghea teritoriul barabrașilor.

În acest timp, foametea obligă pe Hassan-Bey să părăsească teritoriul barabrașilor, cu supușii, cu soțiile și cu bogățiile lor. Pentru a lăsa mai mult loc lui Murad-Bey, el merse în josul fluviului, pe malul drept, îndreptîndu-se spre istmul Coptos, unde avea înțelegeri ascunse

[22] Remorcarea ambarcațiilor cu ajutorul unor frînghii trase de pe mal de către oameni.

cu conducătorii regiunii și era proprietar al unor sate. Generalul Davout, fiind informat de apropierea sa de Theba, trecu Nilul cu Regimentul 22 vînători și Regimentul 15 dragoni și, în ziua de 12, îl atacă prin surprindere. Francezii erau mai numeroși, dar fiecare mameluc se lăuda că face cît doi dragoni. Hassan era încurcat de convoiul care transporta soțiile și bagajele sale, care erau expuse pericolului. Acest viteaz bătrîn făcu față cu cel mai admirabil sînge rece. Lupta deveni teribilă. Convoiul fu salvat ; el fugi. Pierderile fură egale de o parte și de alta. Beiul tăie un dragon cu sabia și un cal fu ucis sub el. Ajutorul său, Osman-Bey, fu rănit. Nemaiputînd face tabără în vale, Hassan se duse în deșert și își întinse corturile lîngă puțurile El-Gytah.

Colonelul Conroux porni de la Esné cu 300 oameni din regimentul său, trecu Nilul și goni din Qeneh pe Hassan din Yanbo, aruncîndu-l în deșert. Dar cîteva zile mai tîrziu acesta fu ajuns de detașamentul care debarcase la Qoseyr ; primind această întărire, el mărșălui în cursul nopții pentru a-l ataca prin surprindere pe Conroux și a nimici detașamentul său. Într-adevăr, în ziua de 11, la ora unsprezece seara, gărzile mari franceze dădură alarma și făcură față primului atac al inamicului care, condus de locuitori, pătrunse în oraș din patru direcții. Conroux atacă în pas de asalt, pe o singură coloană, îi bătu pe rînd, pe toți și-i goni din oraș ; el fu rănit. Dorsenne[23], colonel de grenadieri pedeștri, ajuns mai tîrziu general de divizie, îl înlocui. Șerifii, înspăimîntați, se adunară la o leghe de Qeneh, într-o pădure de curmali. La apariția lunii, Dorsenne îi atacă, îi scoase din poziție și îi goni departe în deșert. Generalul Friant sosi, în zori, cu Regimentul 7 husari. El porni în urmărirea șerifilor care se adunaseră lîngă Abou-Marrah ; îi învălui, folosind un dispozitiv pe trei coloane, îi goni din sat, nimicindu-i. Colonelul Sully luă un batalion din Regimentul 88 cu care mărșălui cinci leghe prin deșert, fără apă și fără cămile ; ar fi murit cu toții de sete, dacă nu reușea atacul. Din fericire, șeicul care le

[23] Jean Marie Dorsenne (1773—1812) — general francez. În 1791 intră ca voluntar în armata Convenției. Participă la cele mai multe din campaniile lui Napoleon.

servea de ghid, îi făcu să ajungă la tabăra arabilor Yanbo pe un drum ocolit. Ei ajunseră acolo fără ca cineva să se aştepte ; capturară toate cămilele încărcate cu apă şi alimente, numeroase turme şi bagajele şerifilor, pline de bogăţii procurate prin jafuri.

Teritoriul tribului Barabras nu mai avea furaje, nu putea satisface cerinţele de aprovizionare ale lui Murad-Bey. Acest şef se pregătea să plece la Dongolah, cînd primi ştirea că Napoleon părăsise Cairo şi se îndrepta spre Asia. El luă imediat o hotărîre. Ce avea de pierdut ? Făcu un ocol prin deşert, merse spre Cairo, lăsînd în urma lui pe Desaix. Stabili să se întîlnească la Syout cu Elfy-Bey, care ocupa Oaza mică. Hassan-Bey se uni cu şerifii şi coborî pe malul drept al fluviului spre Syout şi Cairo. Acest plan surîdea bătrînului Hassan, care de atîţia ani fusese izgonit din casa sa şi din aceste locuri atît de scumpe copilăriei sale. Ideea de a elibera această primă cheie a sfintei Kaaba [24] şi de a face ritualul spălării în marea moschee de la El-Azhar, trezea fanatismul şerifilor.

Desaix era ocupat la Esné cu terminarea pacificării provinciilor de sub comanda sa, să organizeze justiţia şi administraţia, cînd află, prin curieri, sosiţi deodată din mai multe părţi, că Murad părăsise teritoriul barabraşilor, o luase înainte cu trei etape de marş şi fusese văzut între Esné şi Syout ; că Elfy-Bey părăsise oaza ; că şerifii şi Hassan-Bey ieşiseră din deşert şi mergeau în josul fluviului, pe malul drept. El înţelese planul inamicilor săi. Ordonă generalului Belliard să părăsească Syene şi să se deplaseze cu toate trupele sale la Esné, pentru a forma ariergarda şi a împiedica vreo acţiune a celor din Sayd ; ordonă lui Friant să-şi concentreze toate detaşamentele şi să se îndrepte în marşuri forţate spre Syout, iar flotila să coboare Nilul şi să-l urmeze pe Friant. El însuşi porni la 2 martie.

Generalul Friant sosi la 5 martie la Saouamâh. Cînd avangarda însărcinată să pregătească cantonamentul intră în acest mare tîrg fu primită cu focuri de armă ;

[24] Referire la blocul de formă cubică din interiorul Moscheii sfinte de la Mecca. Kaaba (sau Kaba) denumită piatra sfîntă, ar fi, după legendă, din vremea lui Abraham.

erau acolo 3—4 000 ţărani răsculaţi. Avangarda se retrase la coloana sa, intrînd apoi prin trei locuri, sunînd atacul şi aruncînd în Nil mai multe sute de insurgenţi. A doua zi, Friant îşi continuă drumul spre Girgeh şi Syout. Generalul Desaix îl întîlni acolo. În acest timp, Murad-Bey şi Elfy-Bey reuşiseră să opereze joncţiunea la Syout. Ei aflară că Napoleon cucerise El-A'rych, intrase în Siria, dar că la Cairo rămăseseră mai mulţi francezi decît erau în Egiptul Superior, că ocupau citadela şi că locuitorii ţineau cu ei ; că şeicii din regiunea Gâma el-Azhar şi toţi principalii dregători declaraseră că, dacă mamelucii se apropiau de oraş, ei vor fi alături de francezi, că voiau să rămînă liniştiţi. De altă parte, Desaix era pe urmele lor, la o distanţă de numai două zile de marş ; arabii aveau să se găsească, la un moment dat, între Desaix, care îi urmărea, şi francezii din Cairo ; ca urmare luară hotărîrea să aştepte rezultatul expediţiei din Siria. Murad-Bey se refugie în Oaza mare, Elfy-Bey în cea mică ; mulţi mameluci se împrăştiară prin zonă, ascunzîndu-se sub haine de felah.

În acest timp, pe malul drept, Hassan-Bey şi şerifii, de-abia regrupaţi în dreptul localităţii Qeneh, aflară că flotila franceză nu putea pleca din El-Barud din cauza vînturilor neprielnice. Ei porniră să o atace. Flotila era compusă din douăsprezece vase, armate cu tunuri de mare calibru, încărcate cu materiale, muniţii, provizii şi cu muzicile unităţilor ; pe aceste vase se găseau 300 oameni epuizaţi sau invalizi. Hassan îşi plasă oamenii pe ambele maluri. I se alăturară 10 000 locuitori atraşi de speranţa posibilităţii jafului. Lupta începu. Inamicii ocupau insulele şi minaretele. Ei nu aveau tunuri. Mitraliile trase de pe vase răspîndiră moartea pe ambele maluri ; dar muniţiile se terminară. Din rîndul celor de pe vase au fost mulţi răniţi. Vasul „Italia" eşuă ; el fu în pericol de a fi capturat. Comandantul Morandy îi dădu foc şi îl făcu să explodeze, găsindu-şi acolo o moarte glorioasă. Celelalte vase fură capturate ; echipajele şi soldaţii fură omorîţi. Şerifii luară ca trofee tot ce putea fi luat. Pierderile armatei în această luptă au fost cei două sute de mameluci francezi şi trei sute de soldaţi. A fost cea mai mare pierdere suferită în timpul campaniei.

Această catastrofă, a cărei amintire se păstră multă vreme, afectă mult pe soldaţi, care reproşară pe drept generalului lor că nu pusese flotila sub protecţia unuia din forturi şi sperase, în mod greşit, că ea ar fi putut urma armata într-un sezon cînd Nilul este aşa de scăzut.

Generalul Belliard, informat că Hassan cobora Nilul, porni din Esné, trecu pe malul drept şi se îndreptă spre Qeneh. În timpul drumului auzi zvonul că avusese loc o mare bătălie, că francezii fuseseră bătuţi, că pierduseră o mare cantitate de oameni şi, mai ales, imense tezaure şi multe materiale. În dreptul localităţii Coptos întîlni armata inamică, care se întorcea triumfătoare. Ea era precedată de capetele francezilor, purtate în vîrful lăncilor; era însoţită de o mulţime de locuitori îmbrăcaţi în haine europene, purtînd cu ei armele şi mergînd în sunetele muzicii ; era o zăpăceală îngrozitoare. Dezordinea, beţia acestei mulţimi erau adevărate saturnale. Hassan din Yanbo proclama peste tot, cu un ton profetic că, în sfîrşit, sosise vremea distrugerii francezilor ; că de atunci încolo ei nu vor mai avea decît înfrîngeri ; că toate acţiunile credincioşilor vor fi victorii. Peste puţin timp trăgătorii intrară în luptă. Francezii aveau 1 800 oameni şi un tun de 4, ale cărui mitralii potoliră chiar de la început elanul şerifilor şi protejară marşul coloanei. Inamicul continua să mărşăluiască în josul fluviului, pe malul drept al Nilului, urmat şi înconjurat de această mulţime înarmată. După ce francezii înaintară o leghe, au fost primiţi de focul unei baterii de patru tunuri capturată de la flotilă, pe care arabii din Yanbo o debarcaseră şi o puseseră în poziţie. Cînd artileria era gata de tragere, şerifii se aruncară asupra careului francez cu ardoarea lor obişnuită. Dar Regimentul 15 dragoni îi atacă în flanc şi tăie cu săbiile un mare număr dintre ei ; cîmpul de luptă fu acoperit de cadavre. Generalul profită de acest moment pentru a ataca bateria care îl incomoda. Era pe punctul să captureze piesele, cînd Hassan-Bey cu mamelucii săi îl şarjă ; dar carabinerii din Regimentul 21 infanterie uşoară se întoarseră spre dreapta, apărîndu-se şi respingînd şarja ; tunurile capturate fură întoarse către inamic. Satul fu incendiat, moscheea cucerită prin asalt. Ei luptară toată noaptea în mijlocul

incendiilor, morţilor şi strigătelor muribunzilor. Hassan din Yanbo se închise în castel ; el declară că vrea să moară acolo ca un martir.

Sub protecţia acestui castel, inamicii se regrupară, dar el sări în aer cu toţi apărătorii săi, acoperind cu sfărîmăturile sale cele două armate. Butoaiele cu pulbere găsite pe nave fuseseră depozitate în castel şi de la acestea izbucni explozia. Hassan din Yanbo îşi găsi moartea acolo. Inamicul, speriat, fugi în toate părţile. În această luptă îndîrjită, şerifii pierdură 1 200 oameni ; francezii, avînd un singur tun de 4, se bătură unu contra şase. Această zi făcu cinoare generalului Belliard. El salvă astfel coloana sa şi Egiptul Superior, care ar fi trebuit cucerit din nou dacă Hassan ar fi fost victorios ; această luptă a avut loc în zilele de 5 şi 6 martie 1799.

VI. Desaix află la Syout dezastrul flotilei sale, lupta de la Coptos şi poziţia critică în care se găsise Belliard ; află de asemenea că acesta nu mai avea muniţii. Adună imediat vasele armate care îi mai rămăseseră şi urcă Nilul. Nu putu ajunge la Qeneh cu flotila sa decît la 30 martie. După ce reaprovizionă trupele, luă toate măsurile pentru ca Hassan-Bey, care se afla în faţa localităţii El-Gitah, să fie înconjurat. Hassan nu putea sta acolo mult timp ; alimentele pe care le adusese erau pe sfîrşite ; trebuia să fie împiedicat să primească altele ; Desaix îl blocă în acest deşert. Deşertul istmului Coptos este acoperit cu coline aspre şi impracticabile ; ele nu pot fi trecute decît prin trei văi : una care iese spre Nil, la Byr el-Bâr, alta în satul Hagâzy şi a treia la Redeyesh *, în faţa localităţii Edfou. Desaix intră în poziţie, cu jumătate din forţele sale, la Byr el-Bâr. Trimise pe generalul Belliard, cu cealaltă jumătate, să ocupe Hagâzy. Consideră că valea de la Redeyesh nu va putea fi folosită, deoarece necesita un ocol de mai mult de patruzeci şi cinci de leghe. În felul acesta, Hassan nu putea nici să primească

* Satul Redeyesh nu este situat în faţa localităţii Edfou ; valea de care este vorba aici se deschide la o leghe mai la nord, în satul El-Fauasyeh, care este într-adevăr în faţa localităţii (Nota redac-(ici franceze).

provizii, nici să iasă pe acolo fără luptă : trebuia să piară. La 2 aprilie Hassan, nemaiavînd provizii, părăsi tabăra de la El-Gytah pentru a merge în valea Byr el-Bâr. El se ciocni cu colonelul Duplessis care comanda Regimentul 7 husari. Lupta deveni îngrozitoare. Mamelucii erau mai numeroşi. Duplessis fu ucis de Osman-Bey prin strangulare. Victoria părea să se decidă pentru mameluci, dar Desaix sosi în ajutorul avangardei sale. Hassan, văzînd ieşirea blocată, reintră în deşert şi reocupă tabăra sa de la El-Gytah. Cîteva zile mai tîrziu, plecă din nou, făcînd ocolul de patruzeci şi cinci de leghe spre ieşirea din Redeyesh, urcă în susul Nilului pînă la Ombos *, stătu cîteva zile în Mansurieh şi de acolo merse la Syene. Imediat ce fu informat despre acest lucru, Belliard îl urmări, dar ajunse la Redeyesh la trei zile după ce Hassan trecuse. El găsi urmele sîngerînde ale mamelucilor, cadavrele rămase în deşert : zece bărbaţi dintre cei mai bătrîni, douăzeci şi cinci de femei şi şaizeci de cai ; fără apă şi alimente, ei muriseră din cauza căldurii excesive.

În acest timp, şerifii din Yanbo care mai rămăseseră merseră în josul Nilului, fără alt scop decît să jefuiască şi să scape. Ajunseră la El-Hargeh, sat pe malul drept, trecură pe malul stîng şi pătrunseră în Girgeh pe neaşteptate ; ei intrară în bazar. Colonelul Morand, care îi urmărea, intră în oraş după ei şi trecu o parte din ei prin sabie. Colonelul Lassale, comandantul Regimentului 22 vînători, ofiţer activ şi foarte capabil, îl atacă cu regimentul său şi cu un batalion din Regimentul 88 ; prin manevre abile reuşi să-i înconjoare într-un şanţ şi îi trecu pe toţi prin sabie. Printre morţi se găsi corpul şerifului succesor al lui Hassan. Aceasta fu soarta celor 4 000 şerifi din Yanbo. Numai 500 sau 600 dintre ei, aproape toţi răniţi, îşi revăzură patria.

Şeriful din Mecca fu nemulţumit de comportarea arabilor din Yanbo ; el le scrise pentru a-i face să simtă consecinţele acestor fapte. Trimise un ministru la Sultanul El-Kebir, la Cairo, pentru a dezavua acest act de ostilitate, pe care îl atribuia legăturilor particulare pe

* Astăzi Kum-Ombu. (Nota redacţiei franceze).

care unul din triburi le avusese cu Murad-Bey. Dădu asigurări că acest exemplu nu va fi urmat de nici un alt trib şi că toată Arabia va rămîne liniştită. Scrise, în acelaşi sens, prin Qoseyr, generalului Desaix. Şeful religiei musulmane se temea ca această acţiune să nu determine pe francezi să distrugă moscheele, să persecute pe musulmani, să confişte bogatele venituri pe care Mecca le poseda în Egipt şi să intercepteze legăturile dintre Mecca şi toată Africa. Napoleon îl linişti şi relaţiile amicale continuară cu acest slujitor al sfintei Kaaba, care nu înceta să laude pe sultanul francez şi să cheme asupra lui binecuvîntările Profetului.

VII. În cursul lunilor februarie şi martie sosiră în Sayd ştirile despre succesele armatei din Siria, despre cucerirea localităţii El-A'rych, lupta de la Gaza, asaltul Iaffei. Printre prizonierii făcuţi la Iaffa se găseau 260 oameni din provincia Sayd ; ei fură eliberaţi şi trimişi la casele lor, răspîndind acolo faima armatei franceze ; aceasta produse un efect bun asupra moralului acestei populaţii. Dar în mai se răspîndi vestea primelor eşecuri de la Saint-Jean-d'Acre [25], cu asigurarea că armata din Damasc înconjura armata franceză în tabăra sa de la Acre ; revolta emirului Hadji, care fusese consecinţa acestor zvonuri, le întări mai mult. De la mijlocul lunii aprilie, Hassan-Bey se găsea la Syene.

Satul Beny-A'dyn, de lîngă Syout, care are 20 000 locuitori, constituie antrepozitele comerţului Darfurului [26] cu Egiptul. Populaţia lui este mai fanatică, mai sălbatică, mai feroce şi mai neagră decît cea din vestul Egiptului. Aşa cum am spus, francezii fuseseră primiţi rău, cînd veniră pentru prima oară. După aceea ei evitaseră, întotdeauna, să doarmă sau să stea un timp în el. Privirile locuitorilor, atitudinea şi vorba lor fuseseră întotdeauna

[25] Numele unei fortăreţe construită în timpul cruciadelor. Este situată pe malul Mării Mediterane, la nord de Haifa. În 1799 a rezistat atacurilor lui Napoleon.

[26] Darfur, regiune muntoasă din Sudanul occidental. În secolul al XV-lea, la venirea berberilor, se constituie în regat. În 1874 trece sub stăpînirea Egiptului.

amenințătoare. Erau mîndri de bogățiile lor ; s-a calculat că, în timpul opririi marii caravane, mărfurile depozitate acolo, pentru a fi trimise la Darfur, Cairo sau Alexandria aveau o valoare de șase milioane. În luna martie a acelui an, marea caravană, compusă din 10 000 cămile și 6 000 sclavi, sosise escortată de două mii de oameni înarmați, originari din țările Maghrebului, oameni feroci, ca toți cei născuți în marele deșert [27], care se indignau văzînd cum triumfă acești mici oameni albi din Occident. Mamelucii fiind distruși, restul șerifilor se adunară la Beny A'dyn, care deveni în curînd un centru al inamicului.

Murad-Bey, care inițial nu acordă nici o atenție acestui lucru, cînd auzi știrile despre evenimentele din Siria, care erau contrare celor răspîndite de francezi, trimise beii și kașefii supuși lui pentru a conduce, a organiza și a da prestigiu acestei mișcări. Generalul Davout, alarmat de creșterea pe care o căpăta mișcarea, își adună forțele și porni cu 2 000 oameni, cavalerie, infanterie, artilerie. Răsculații erau în număr de 6 000, bine înarmați și bine pregătiți ; ei așteptau pe Murad-Bey. Cei doi generali se întîlniră. Cavaleria franceză șarjă avangarda beiului, care, neavînd decît 300 călăreți, fu respinsă spre oază. În același moment, Beny-A'dyn fu înconjurat. După împușcături foarte vii, baricadele fură forțate ; învingătorii pătrunseră în pas de asalt și masacrară pe toți cei care îi întîlniră. Inamicul era fortificat în case, care căzură pradă flăcărilor. Armata pierdu pe colonelul Pinon, unul din cei mai bravi ofițeri de cavalerie din Franța. Soldații începură jaful ; erau 4—5 000 femei, sclave negre, multe cămile, burdufuri, pene de struț, fildeș, mari cutii cu pulbere de aur, multe monede de aur. Fata regelui din Darfur se găsea printre prizonieri.

Nu mai rămînea în Egiptul Superior decît Hassan-Bey care, de cînd se retrăsese din deșertul Qoseyr, stătuse liniștit în Syene. Fie că nu cunoștea forțele pe care acesta le poseda, fie că presupuse că el trecuse deja cataractele și că nu avea decît o ariergardă la Syene, generalul trimise pe căpitanul Renaud, cu numai 200 oameni din infanterie, să ocupe acest oraș ; acești 200 oameni erau sortiți pieirii. Imediat ce Hassan fu informat de numărul lor mic, surîse cu speranța de a-și satisface dorința de răzbunare cu sîngele necredincioșilor. Cu 180 mameluci, 200 arabi și 300 infanteriști el înaintă contra acestui număr mic de infanteriști, care nu aveau tunuri. Căpitanul Renaud, cu o prezență de spirit admirabilă, fără să se lase impresionat de această mulțime de asediatori, își formă careul și spuse soldaților : „Camarazi, soldații de Italia nu numără inamicii ; ochiți bine, fiecare om să ucidă un om și eu răspund de tot ce se va întîmpla." Într-adevăr, 100 mameluci fură trîntiți la pămînt din prima salvă ; restul fugiră. Cîteva ore mai tîrziu, Renaud intră în Syene ; el captură o mulțime de materiale și făcu prizonieri pe răniți. Ora bătrînului Hassan sosise. Rănit de o lovitură de baionetă, ca și Osman-Bey, muri amîndoi cîteva zile mai tîrziu. Căpitanul Renaud nu avu decît patru oameni uciși și cincisprezece răniți. Această luptă este cea mai frumoasă din tot războiul din Egipt.

Murad-Bey, cu 400 oameni, își ducea mizerabila existență în fundul deșerturilor ; Hassan-Bey și înfricoșătorii mameluci supuși lui erau morți ; nu mai exista în Egipt nici măcar un singur șerif din Yanbo.

Desaix dovedea același talent în guvernarea provinciilor sale, ca și în acțiunile desfășurate în timpul campaniilor. El făcu să domnească justiția și ordinea ; liniștea fu perfectă. Cu toate că guvernarea sa era foarte severă, el fu supranumit de locuitori Sultanul-Drept. Conducătorii satelor răspundeau de tot ce se petrecea pe teritoriul lor. Un soldat francez, înarmat sau nu, parcurgea toată valea, fără nici un pericol. Impozitele erau plătite cu exactitate.

În cursul lunilor aprilie și mai, Armata de Orient ocupa triunghiul : Alexandria, Syene și Saint-Jean-d'Acre ; acest triunghi are laturile de trei sute de leghe și o suprafață de treizeci de mii de leghe pătrate. Legătura cartierului general de la Saint-Jean-d'Acre din Siria cu Egiptul Superior era asigurată de regimentul de dromaderi care traversa deșertul Gaza pînă la Suez. Mai multe forturi fuseseră construite de la Syene pînă la Beny-Soueyf ; cel de la Qeneh era cel mai important, el apărînd trecătoarea de la Qoseyr. Toate aceste forturi erau înzes-

[27] Marele deșert sau deșertul Sahara.

trate cu artilerie, controlau navigația pe Nil și adăposteau depozite și mici spitale. Pentru a dovedi locotenentului [28] său mulțumirea sa, Napoleon trimise, mai întîi, o sabie luată de la prizonierii făcuți la Alexandria, pe care era scris : „Bătălia de la Sédiman". După aceea îi dărui un pumnal acoperit cu diamante, pe care îl purta Mehmed-Pașa, făcut prizonier în bătălia de la Abukir ; pe o față a lamei pumnalului era scris : „Napoleon lui Desaix, învingătorul Egiptului Superior" iar pe cealaltă : „Theba cu o sută de porți. Sésostris cel Mare" [29].

VIII. Mai rămîneau să fie ocupate portul Qoseyr, Oaza mare și cea mică. Căldurile sînt prea mari în luna mai și traversarea deșertului prea obositoare ; trebui să se amîne expediția de cucerire a oazelor pentru luna noiembrie. Dar ocuparea Qoseyrului nu necesita nici o întîrziere. Corăbiile din Arabia, Djeddah, Yanbo încărcate cu mărfuri erau amenințate, trebuind să se întoarcă încărcate cu orez, grîu și alte mărfuri necesare peninsulei, mai ales pentru Mecca și Medina. Generalul Belliard luă toate măsurile necesare pentru a traversa acest deșert, a ocupa Qoseyrul și a-l înarma. Istmul Coptos este o parte a deșertului, cuprinsă între Nil și Marea Roșie, în locul unde fluviul se apropie cel mai mult de mare. De la Qeneh la Theba sînt unsprezece leghe ; un cot al Nilului, lung de nouă leghe, face ca fluviul să curgă la numai douăzeci și cinci de leghe de mare, distanță nu prea mare. Aceste douăzeci și cinci de leghe de teren se numesc istmul Coptos. Dacă, de la Theba se merge pe Nil în sus cinci leghe pînă la Abu-Khilgân, rîul se îndreaptă spre vest, în timp ce țărmurile Mării Roșii se îndreaptă spre est, cele două linii despărțindu-se pînă la o distanță de patruzeci de leghe. Dacă urcăm pînă la Syene, de acolo pînă la mare sînt circa șaizeci de leghe ; dacă se coboară

[28] Locotenent — avea inițial sensul de locțiitor. Generalul Desaix era unul dintre aceștia.

[29] Sesostris — nume grecesc al unor faraoni din dinastia XII (1970—1843 î.e.n.). Acești faraoni au extins hotarele Egiptului, subjugînd alte popoare (nubieni, palestinieni, sirieni etc.). Ultimul dintre ei, Sesostris III (1877—1843 î.e.n.), a devenit simbolul cuceritorilor egipteni.

Nilul pînă la Girgeh, distanța pînă la Marea Roșie este de patruzeci de leghe ; la Syout ea este de cincizeci. Partea Nilului care formează cotul deasupra localității Qeneh, care are o lungime de nouă leghe, este deci singura linie depărtată de mare la numai douăzeci și cinci de leghe, în linie dreaptă.

Pentru a merge din peninsula Coptos la Marea Roșie trebuie străbătute chei între munți. Sînt șase, diferite, care au o lungime mijlocie de treizeci și patru de leghe sau de patruzeci de ore de mars, ținînd cont de ocolurile pe care le fac ele. Astfel, singurele două porturi ale Mării Roșii, care comunică astăzi cu Nilul, sînt Qoseyr și Suez ; Qoseyr este la 29 leghe de Qeneh, în linie dreaptă și la treizeci și patru, treizeci și cinci urmînd cheile, iar Suezul este la douăzeci și șapte de leghe de Cairo. Din cele șase drumuri care pleacă din peninsula Coptos la Qoseyr nu se cunosc bine decît trei. Cea mai mare parte dintre ele ajung la Oaza mică El-Gitah, de unde sînt două drumuri pentru a ajunge la Nil. Unul merge spre Qeneh și întîlnește zona de culturi de la Byr-el-Bâr, care este un sătuc ; celălalt merge spre Theba și urcă cursul Nilului pînă la micul sat Hagâzy. Al treilea, pe care îl cunoaștem. merge drept de la Qoseyr spre valea Nilului și iese în fața localității Edfou, către satul Redesyeh ; acest drum are ceva mai mult de patruzeci și cinci de leghe, fiind cel prin care a scăpat Hassan-Bey ; astfel, pentru a închide orice cale de acces către Nil, trebuie ocupate satele Byr-el-Bâr, Hagâzy sau puțurile de la El-Gytah și, în fine, drumul de la Redesyeh, din fața satului Edfou.

Pe cele nouă leghe ale cotului Nilului, care formează una din laturile peninsulei Coptos, au existat succesiv trei orașe care au făcut comerț cu Marea Roșie : 1. Coptos, oraș celebru, puternic și bogat în secolul IV ; se văd ruinele la o leghe de Nil. 2. Kus, care este ceva mai sus, spre sud ; Kus este încă un oraș mare, dar foarte decăzut ; întreaga populație este de religie coptă [30]. 3. În fine, al treilea, care este la nord, la extremitatea cotului, este orășelul Qeneh. Astăzi Qeneh este antrepozitul comerțului de pe Nil cu Marea Roșie. El nu a atins prosperita-

[30] Populație de religie creștină din Egipt.

tea lui Coptos și Kus, deoarece comerțul de astăzi al Mării Roșii nu se poate compara cu comerțul Mării Roșii înainte de descoperirea capului Bunei-Speranțe [31].

Generalul Belliard porni din Qeneh, la 25 mai 1799, cu două batalioane, două tunuri și o sută de cămile. Făcu trei ore pînă la Byr-El-Bâr ; se opri pentru a-și completa provizia de apă și poposi pentru noapte la cinci leghe în deșert. La ora unu noaptea răsări luna ; în zori ajunse la El-Gitâh. El-Gitâh are trei puțuri căptușite cu cărămidă, foarte largi, cu rampe mari ; animalele coboară pe ele. Există un fort și un caravanserai [32] ; este una din cazărmile militare construite de Ptolomeu Soter [33] pe drumul Berenicei. Generalul se odihni cîteva ore la El-Gitâh, stabilind apoi tabăra la cinci leghe depărtare, în deșert. În ziua de 27, la răsăritul lunii, începu marșul și ajunse după nouă ore la puțurile El-Haneh, unde făcu tabăra în deșert. În fine, în ziua de 28 ajunse la puțurile Lambogeh ; în jurul lor este o oază cu salcîmi și un rîuleț cu apă sălcie ; aici ești la două ore de Qoseyr ; total patruzeci și una de ore care, calculate cîte 1 800 toaze pe oră, fac 75 000 toaze sau circa 33 leghe. Arabii Ababdeh cutreieră în acest deșert. Ei se laudă că pot chema sub arme 2 000 oameni. Au puțini cai, dar multe cămile, pentru a face traversarea de la Nil la Marea Roșie și pînă la Sennaar.

Orașul Qoseyr este situat pe malul Mării Roșii, la circa o sută de leghe sud de Suez în linie dreaptă, la 25°7' latitudine nord, 32°1' 36" longitudine de la Paris. Are un perimetru de 4—500 toaze. Apa de băut vine de la nouă leghe depărtare. Castelul domină orașul. Există o cisternă cu apă bună pentru animale. Totul este numai

[31] Capul Bunei-Speranțe (denumit anterior Capul Furtunilor) este o veche insulă stîncoasă, care în decursul vremii s-a lipit de continent. A fost descoperită în anul 1488 de Bartolomeu Diaz, care și-a găsit moartea pe aceste meleaguri, în anul 1500. În 1497 trece pe acolo și Vasco da Gama.

[32] Han pentru caravane.

[33] Ptolomeu sau Ptolemeios, nume grecesc, purtat de cincisprezece faraoni ai Egiptului între anii 323—30 î.e.n. În această perioadă s-au construit marile temple de la Edfou, Philae, Denderâh, Esné și Kôm. Numele de Soter (salvatorul) a fost atribuit lui Ptolemeu I și Ptolemeu IX (Soter II).

deșert în jurul acestui oraș. El nu este populat decît în timpul sosirii navelor de la Djeddah și Yanbo : atunci se văd mulți arabi din Yanbo și negustori egipteni. Locuitorii primiră trupele franceze cu explozii de bucurie. Arabii Ababdeh încheiaseră pace separată și serveau, cu tot zelul, armata franceză. După ce stătu și se odihni două zile, generalul Belliard se înapoie la Qeneh, lăsînd în fortul Qoseyr un comandant, o garnizoană, provizii și tunuri. Portul Qoseyr este la adăpostul vînturilor din sud și din nord, dar bătut de vînturile de vest. Vechiul Qoseyr, mai la nord, este, după unii, anticul Berenice.

La 14 iunie, intrarea triumfală a lui Napoleon în Cairo, în fruntea armatei care se întorcea din Siria, asigură liniștea întregului Egipt.

CAPITOLUL IX*

CUCERIREA PALESTINEI

I. Războiul cu Siria este hotărît (1799). II. Armata este împărţită în 3 corpuri. III. Traversarea deşertului istmului de Suez ; lupta de la El-A'rych (9 februarie) ; luptă de noapte (15 februarie) ; cuceririrea fortului (21 februarie). IV. Avangarda rătăceşte prin deşert (22 februarie) ; lupta de la Gaza (26 februarie). V. Marşul spre Iaffa ; asediul şi cucerirea oraşului (6 martie). VI. Ciuma din Iaffa. Armistiţiu încheiat cu aga Ierusalimului (10 martie). VII. Lupta de la Naplus (15 martie). VIII. Cucerirea Haifei. Sosirea în faţa Acrei (18 martie).

I. Coloniile franceze din Indiile Occidentale erau pierdute. Libertatea acordată negrilor şi evenimentele al căror teatru era de opt ani San-Domingo nu mai lăsau nici o speranţă pentru restabilirea vechiului sistem colonial. Dealtfel, instituirea în San-Domingo a unui stat guvernat de negri, sub protecţia Republicii, va antrena ruina Jamaicei şi a coloniilor engleze. În această situaţie, Franţa avea nevoie de o nouă şi mare colonie care să ţină locul celor pierdute în America. De la ultima luptă pe care Franţa o susţinuse contra Angliei, în India, ea pierduse toate coloniile sale de acolo. Nu-i mai rămăsese decît frumoasa dar mica colonie Ile-de-France [1].

Din contră, englezii întinseseră şi consolidaseră atît de mult dominaţia lor în Indii, încît devenise greu de a-i ataca în mod direct acolo. Erau stăpîni pe toate porturile ; în-

* Capitolul VIII se ocupă cu „Descrierea Siriei" *(Nota trad.)*.

[1] Vechea denumire a insulei Mauriciu.

treţineau o armată de 125 000 oameni, dintre care 30 000 europeni ; cu aceştia controlau mari teritorii. Tippo-Sahib, mahraţii, sykhşii şi alte populaţii războinice, nesupuse, formau o forţă gata să se alăture unei armate franceze care ar acţiona acolo. Dar, pentru a duce cu speranţe de succes un război pe un teatru atît de depărtat, ea trebuia să stăpînească o poziţie intermediară care să-i servească drept bază. Egiptul, situat la şase sute de leghe de Toulon şi la 1 500 de Malabar, putea constitui această bază. Franţa, instalată solid în Egipt, ar fi devenit, mai curînd sau mai tîrziu, stăpîna Indiei. Bogatul comerţ al Orientului şi-ar fi reluat vechiul drum prin Marea Roşie şi Mediterana. Astfel, pe de o parte, Egiptul ar fi înlocuit San-Domingo şi Antilele ; pe de altă parte, ar fi fost o cale pentru cucerirea Indiei.

Alexandru pătrunsese în Hindustan [2], trecînd Indusul în partea superioară a cursului său ; el se întorsese prin Babylon, traversînd Gedrosia sau Mekranul [3]. Dacă acolo armata a suferit, aceasta s-a datorat faptului că nu era înzestrată cu tot ce era necesar pentru această traversare. Cu ajutorul navelor se traversează oceanul ; cu ajutorul cămilelor deşerturile încetează a mai fi un obstacol. Din Egipt, o armată pe cămile poate ajunge la Bassora [4] în treizeci sau patruzeci şi cinci de zile ; de la Bassora se poate merge în patruzeci de zile pînă la marginile Mekranului ; ea va întîlni în drumul său Şirazul, oraş mare şi frumos. Kerman [5] este o regiune fertilă, unde armata se va putea aproviziona pentru traversarea deşerturilor pînă la Indus. Aceste deşerturi sînt mai puţin aride ca cele ale Arabiei. Plecînd în octombrie din Egipt, această armată ar ajunge la destinaţie în martie. Acolo se va găsi în mijlocul sykhsilor şi mahraţilor.

Armata franceză era de numai 30 000 oameni, dar avea cadre suficiente pentru 60 000. Ea se compunea din :

[2] Hindustan (ţara indienilor) = India.

[3] Provincia antică Gedrosia (azi Mekran), situată la nord de Golful Persic.

[4] Bassora (Basra), al doilea oraş ca mărime din Irak, situat pe fluviul Tigru, la vărsarea în Golful Persic. A fost încă din antichitate un centru comercial şi un nod de comunicaţii.

[5] Kerman (Kirman), regiune în Iran.

480 companii de infanterie, 60 escadroane de cavalerie, 40 companii de artilerie, pionieri, mineri, lucrători, atelaje de artilerie ; putea, deci, să recruteze 30 000 indigeni. Se socotea că vor fi obținuți astfel : 15 000 sclavi negri din Sennaar și Darfour și 15 000 greci, copți, sirieni, mameluci tineri, arabi maghrebi și musulmani din Egiptul Superior, obișnuiți cu deșertul și cu căldurile zonei toride.

Egiptul putea furniza tot ce era necesar : 10 000 cai, 15 000 catîri și 50 000 cămile, burdufurile pentru apă, făina, orezul și toate cele necesare acestei operații. O instalare solidă în această țară era deci baza întregului edificiu.

Înainte de a pleca din Franța, Napoleon calculase timpul și mijloacele necesare pentru cucerirea Egiptului, fără marșul, care urma să se execute, mai devreme sau mai tîrziu, spre Indus, ținînd seama de atitudinea mai mult sau mai puțin favorabilă a popoarelor din Orient și de evenimentele mai mult sau mai puțin fericite ce vor surveni. El crezuse că primele cincisprezece luni, din iulie 1798 pînă în octombrie 1799, îi vor fi suficiente pentru a cuceri Egiptul, pentru a strînge recruți, cai, cămile, pentru echiparea și înarmarea lor și că, în toamna lui 1799 și iarna lui 1800, va putea mărșălui spre destinație, cu toată armata sau numai cu o parte din ea. Avînd 40 000 oameni, dintre care 6 000 călări, 40 000 cămile și 120 tunuri de campanie, el considera aceste mijloace suficiente pentru a provoca răzvrătirea Hindustanului. Se convenise încă din Franța că, în octombrie sau noiembrie 1798, guvernul va trimite trei vase de linie de 74, patru fregate și cinci vase de transport cu 3 000 de oameni pentru a aproviziona și întări colonia Ile-de-France și a patrula în mările Indiei ; că, imediat ce perioada marșului către Indus va fi hotărîtă, o escadră de cincisprezece vase de linie, șase fregate, cincisprezece mari nave de transport, avînd la bord 5 000 oameni, provizii și muniții va porni din Brest. Această escadră trebuia să se întîlnească cu armata de uscat pe coastele Mekranului.

După ce ar fi dat armatei tot ajutorul pentru a cuceri una din cetățile Surate, Bombay sau Goa, ea trebuia să se împartă în formații mici pentru a patrula pe mări, de la Indus pînă în China. Trei divizii trebuiau să plece din Ile-

de-France pentru a forma depozite în cele trei porturi stabilite de pe coasta Mekranului. Cei 3 000 militari din Ile-de-France, care aveau cadre pentru o armată de 6 000 oameni, trebuiau să fie completați cu 1 500 coloniști albi, la care se puteau adăuga și 1 500 negri. Acești 6 000 oameni vor servi la paza acelor puncte intermediare și vor urma armata la traversarea sa.

Succesul asaltului Alexandriei, al bătăliilor de la Chobrâkhyt și de la Piramide, acțiunea desfășurată de ulemale, care înlăturaseră cel mai mare obstacol, acela al fanatismului religios, dădu un moment speranța că Murad-Bey și Ibrahim-Bey se vor supune. Dar distrugerea escadrei avu un efect dublu, respectiv să împiedice supunerea mamelucilor și să permită inamicului să stabilească o blocadă severă asupra coastelor. Nu mai existau legături cu Franța, de unde se aștepta un al doilea convoi cu 6 000 oameni, deja îmbarcați la Toulon, ca și multe efecte de îmbrăcăminte etc. În sfîrșit, pierderea escadrei făcu pe împăratul Selim să declare război Republicii. După bătălia de la Sédiman și revolta din Cairo [6], avură loc noi negocieri cu Murad-Bey și cu Ibrahim-Bey ; ei erau gata să se supună și să servească sub drapelul francez, dar primiră informația că Poarta începuse campania cu două armate, fiecare de 50 000 oameni. Una se concentra în insula Rhodos alta în Siria ; ele trebuiau să acționeze simultan în luna iunie 1799. Prima trebuia să debarce la Damiette sau Abukir ; a doua să traverseze deșertul Gaza pînă la Salheyeh și să înainteze spre Cairo. Mamelucii, arabii și triburile simpatizante din interior trebuiau să pornească în același moment. În primele zile ale lui ianuarie 1799, se află că la Iaffa sosiră de la Constantinopol patruzeci de tunuri și două sute chesoane de campanie. Aceste piese erau deservite de 1 500 de tunari, care fuseseră instruiți de ofițeri francezi. Depozite considerabile de pesmeți, praf de pușcă, burdufuri pentru apă erau adunate la Iaffa, Ramleh și Gaza, în vederea traversării deșertului. Avangarda lui Djezzar-Pașa, formată din 4 000 oameni, sosise la El-A'rych. Generalul Abdallah se găsea la Gaza cu 3 000 oameni și aștepta încă 10 000 de la Damasc, 3 000 de

[6] Revolta a avut loc în octombrie 1799.

la Ierusalim, 10 000 de la Alep și tot atîția din Irak. Pe insula Rhodos erau concentrați deja 8 000 oameni. Se așteptau încă 10 000 albanezi, 9 000 ieniceri din Constantinopol, 15 000 oameni din Asia Mică și 8 000 din Grecia ; la Constantinopol, o escadră pregătea mari transporturi de materiale necesare acestei acțiuni.

De frica acestei invazii, Egiptul dădea înapoi ; nu se mai putea face nimic. Dacă o divizie engleză se alătura armatei din Rhodos, această invazie ar fi devenit foarte periculoasă. Napoleon hotărî să ia ofensiva, să treacă el însuși deșertul, să bată armata din Siria pe măsură ce sosesc diviziile, să captureze toate depozitele și cetățile El-A'rych, Gaza, Iaffa, Acre, să înarmeze pe creștinii din Siria, să răscoale pe druzi [7] și pe maroniți [8] și apoi să procedeze în funcție de situație. El spera că la vestea cuceririi cetății Saint-Jean-d'Acre, mamelucii, arabii din Egipt și supușii lui Dâher se vor uni cu el ; că în iunie va fi stăpînul Damascului și Alepului ; că avanposturile sale vor fi pe munții Taurus, el avînd sub ordine 26 000 francezi, 6 000 mameluci și arabi călări din Egipt, 18 000 de druzi, maroniți și alte trupe din Siria ; că Desaix va fi în Egipt, gata să-l urmeze cu încă 20 000 oameni, 10 000 francezi și 10 000 negri. În această situație, ar fi fost în măsură să impună Porții încheierea păcii și să-și dea acordul asupra marșului său spre India. Dacă soarta favoriza proiectele sale, ar fi putut ajunge pe Indus în luna martie 1800, cu mai mult de 40 000 oameni, chiar după pierderea flotei. Avea legături în Persia, fiind asigurat că șahul nu se va opune trecerii armatei sale prin Bassora, Șiraz și Mekran. Evenimentele au dejucat însă calculele sale. Totuși, războiul în Siria a dus la realizarea unuia din scopurile sale, respectiv distrugerea armatelor turcești ; acest război a scăpat Egiptul de grozăviile unui nou război și a consolidat cucerirea acestei țări. Al doilea scop ar fi fost realizat în 1801, după Tratatul de la Lunéville [9], dacă Kléber ar fi trăit.

---

[7] Druzii — populație din Orientul Apropiat, care trăiește în Siria și Liban. Vorbește limba arabă și este de religie musulmană.

[8] Maroniții — catolici de rit sirian.

[9] Tratatul de la Lunéville s-a încheiat la 9 februarie 1801 între Franța și Austria. Acest tratat confirmă cele stabilite la Campo-Formio.

II. În ianuarie 1799, Armata Orientului avea un efectiv de 29 700 oameni, combatanți și necombatanți, respectiv : 22 000 infanterie ; 3 000 cavalerie ; 3 200 artilerie și geniu ; 600 ghizi ; 900 necombatanți, lucrători, funcționari ; total 29 700 oameni împărțiți în trei grupări, astfel :

	Egiptul Superior	Egiptul Inferior	Siria	Total
Infanterie	5000	7000	10000	22000
Cavalerie	1200	1000	800	3000
Artilerie	300	1300	1600	3200
Ghizi	—	—	600	600
Necombatanți	50	700	150	900
	6550	10000	13150	29700

Generalii Desaix, Friant, Belliard, Davout și Lasalle comandau în Egiptul Superior ; generalii Dugua, Lanusse, Marmont și Almeras în Egiptul Inferior ; generalii Kléber, Bon, Reynier, Lannes, Murat, Dommartin, Caffarelli du Falga, Vial, Veaux, Junot, Verdier și Lagrange făceau parte din Armata de Siria.

Fiecare divizie a Armatei de Siria avea șase tunuri de artilerie de campanie ; cavaleria avea șase tunuri pe cai, garda șase tunuri pe cai, total treizeci și șase de guri de foc. Parcul avea patru tunuri de 12, patru de 8, patru obuziere, patru mortiere de șase degete ; total șaisprezece piese ; cu totul cincizeci și două de guri de foc, cu o cantitate dublă de muniție, unelte și un echipaj de mină. Un echipaj de asediu format din patru tunuri de 24, patru de 16, patru mortiere de opt degete și tot ceea ce mai era necesar fusese ambarcat la Damiette pe șase șebecuri mici sau tartane ; era imposibil de a cără peste nisipurile mișcătoare ale deșertului piese atît de grele.

Un alt echipaj de asediu, asemănător, se găsea în rada Alexandriei ambarcat pe fregatele „Junon", „Courageuse" și „Alceste", comandate de contraamiralul Perrée. Generalul-șef luase astfel o dublă măsură de precauție pentru a

fi asigurat că nu îi vor lipsi tunurile de mare calibru, socotite necesare pentru Iaffa și Acre.

Marii dregători din Cairo împărtășeau planurile lui Napoleon ; ei vedeau cu plăcere o operație care avea să depărteze războiul de căminele lor, ducîndu-l în Siria. Speranța de a vedea Egiptul, Siria și Arabia supuse aceluiași principe le surîdea. Ei numiră o delegație de cinci șeici, dintre cei mai instruiți, pentru a predica în moschei și a schimba atitudinea musulmanilor în favoarea armatei franceze, pentru a apăra cauza musulmanilor pe lîngă francezi și pentru a atîța patriotismul arab. În această comisie se găseau oameni veneraţi în tot Orientul. Plecarea acestei delegații de mari șeici făcu o puternică impresie asupra populației întregului Egipt. Băștinașii se bucurau de succesele francezilor ; receptivi la aceste probleme delicate, aflară aspecte noi, care pînă atunci le fuseseră complet necunoscute.

Ordonatorul Sucy era bolnav ; rana sa nu se vindecase ; dorea să se întoarcă în Franța. El plecă, ambarcîndu-se la Alexandria, cu un mare transport de 200 invalizi. Navigația fu la început norocoasă, dar lipsindu-i apa, nava ancoră în Sicilia pentru a se aproviziona. Insularii atacară vasul, uciseră pe Sucy și pe sărmanii soldați, scăpați din atîtea primejdii și bătălii. Această crimă atroce nu a fost pedepsită ; se zice că ucigașii au fost chiar recompensați.

Armata de Siria avea nevoie de 3 000 cămile și 3 000 catîri pentru a cără proviziile, apa și materialele, respectiv 1 000 cămile pentru cărarea proviziilor necesare unui număr de 14 000 oameni pe timp de cincisprezece zile și pentru 3 000 de cai ai cavaleriei, statului major și ai artileriei ; 2 000 cămile pentru a cără apa necesară pentru trei zile, avînd în vedere că se putea reaproviziona la Qatyeh și la El-A'rych. Catîrii fură distribuiți cîte unul pentru zece oameni din infanterie ; se realizară astfel 15 livre de provizii pentru fiecare soldat.

III. La 20 decembrie, Abdallah, general din subordinea lui Djezzar, își stabilise tabăra la Gaza, avînd la dispoziție 12 000 oameni ; la 2 ianuarie ocupă El-A'rych cu 4 000 oa-

meni. Generalul Reynier, care de la începutul lui ianuarie avea o garnizoană în fortul Qatyeh, își mută la 23 ianuarie cartierul său general la Sâlheyeh și la 5 februarie la Qatyeh, de unde porni în ziua de 6, ajungînd în ziua de 8 la puțurile Mesoudyah ; tabăra de la El-A'rych fu alarmată. Un curier mameluc al lui Ibrahim-Bey fu făcut prizonier ; el dădu informații foarte exagerate. Imediat, generalul Reynier trimise generalului-șef știrea, informîndu-l de situația critică care îl aștepta.

Ajuns la ora opt dimineața la o bătaie de tun de El-A'rych, el ocupă o poziție acolo. Turcii ocupau fortul și o poziție înaintea satului El-A'rych, ale cărui case erau construite din piatră ; ei se baricadaseră în el, sub protecția artileriei din fort. Imediat ce inamicul stabili că francezii aveau puțină cavalerie, o trimise pe a sa pe flancurile și în spatele lor. Turcii apărau toate puțurile și pădurea de palmieri. Francezii aveau bivuacul pe o colină de nisip, fără apă, fără umbră, fără furaje, fără legume. Abdallah, cu restul trupelor și cu douăsprezece tunuri, destinate să armeze fortul, care nu avea decît trei, era așteptat să sosească de la Gaza în fiece moment. Poziția inamicului era foarte bună. Reynier făcu recunoașterea și, împins de împrejurări, ordonă atacul. El luă cele mai bune măsuri posibile. După un bombardament puternic de o jumătate de oră, Regimentul 85 cuceri prin asalt satul El'A'rych ; 500 de turci fură uciși sau prinși ; ceilalți 3 500 se închiseră în fort, în care fură blocați ; cavaleria turcă se retrase și se dispuse în poziție la o jumătate de leghe de El-A'rych, acoperită de o mare vîlcea, perpendicular pe drumul spre Gaza. Reynier pierdu 250 oameni, uciși sau răniți ; soldații comentară ; i se făcură reproșuri. Aceste reproșuri erau nedrepte ; acest general făcuse tot ce cereau prudența și situația.

Abdallah sosi cu 8 000 oameni în seara zilei de 11 pentru a sprijini trupele din El-A'rych. El ocupă o poziție în spatele cavaleriei, pe malul drept al vîlcelei Egiptus. Poziția lui Reynier devenea foarte critică, dar divizia Kléber, care se ambarcase la Damiette, debarcase la fortul Tyneh,

lîngă ruinele Pelusei [10], la două leghe de Qatyeh. La 6 februarie continuase, în mare grabă, drumul spre El-A'rych, unde sosi în ziua de 12 dimineaţa.

Generalul Kléber începu asediul fortului. În dimineaţa zilei de 12, generalul Reynier îşi concentră divizia în pădurea de palmieri, pe malul stîng al rîpei, în faţa diviziei lui Abdallah ; el folosi zilele de 13 şi 14 pentru a recunoaşte terenul, a da dispoziţiuni, a instrui pe ofiţerii care trebuiau să comande coloanele şi, în noaptea de 14 spre 15, execută una din cele mai frumoase operaţii de război posibile. Ridică tabăra la orele 11 seara, merse spre dreapta sa, urmări malurile rîpei Egiptus distanţă de o leghe ; acolo o trecu, luă o poziţie de luptă, cu stînga sprijinindu-se pe rîpă, realizînd astfel un dispozitiv în formă de furcă în stînga armatei inamice. În cea mai profundă linişte, dispuse divizia în coloane pe regimente ; formă astfel trei coloane, fiecare coloană la distanţa necesară pentru desfăşurare, artileria în intervale ; dispuse grenadieri la două sute de paşi de fiecare coloană, cărora le adăugă cîte cincizeci de oameni din cavalerie. Începu marşul în această formaţie : imediat ce întîlni însă primele avanposturi se opri şi îşi corectă formaţia. Cele trei detaşamente de grenadieri se aruncară din trei direcţii diferite asupra taberei inamice. Fiecare detaşament era prevăzut cu mai multe lanterne oarbe [11], fiecare soldat purta pe braţ o batistă albă ; dealtfel diferenţa de limbă făcea recunoaşterea mai uşoară. Într-o clipă, spaima cuprinse tabăra lui Abdallah. Reynier cu coloana din centru ajunse la cortul paşei, care de-abia avu timpul să fugă pe jos ; mai mulţi kaşefi ai lui Ibrahim-Bey fură prinşi. Inamicul lăsă pe cîmpul de luptă 4—500 morţi, 900 de prizonieri, toate cămilele, o mare parte din cai, toate proviziile. Abdallah fugi îngrozit şi nu reuşi să-şi regrupeze divizia decît la Khan-Yuonès. Reynier nu avu decît trei oameni morţi şi cincisprezece, douăzeci de răniţi ; el se opri în ziua de 17 pe poziţia pe care o ocupase inamicul, acoperind trupele care asediau fortul El-A'rych. Această ac-

[10] Peluse (din lat. Pelusium = locul noroios) — vechi oraş egiptean la extremitatea estică a deltei Nilului. În timpul cruciadelor a căzut în ruină.

[11] Lanterne cu ajutorul cărora poţi vedea fără a fi văzut.

ţiune dovedi importanţa sîngelui rece şi a înţeleptelor dispoziţiuni date de general.

În primele zile ale lui februarie, două vase de război engleze şi alte cincisprezece vase apărură în faţa Alexandriei ; ele bombardară oraşul, dar bateriile de coastă trasera atît de bine, încît bombardele fură în curînd scoase din uz. Era evident că scopul inamicului era să oprească deplasarea armatei franceze spre Siria, prin ameninţarea Alexandriei ; armata din Rhodos nu era încă gata.

Generalul-şef porni din Cairo cu diviziile Bon şi Lannes. La 9 februarie el se opri la El-Qhânqah, iar a doua zi la Belbeys. El merse în tabăra de la Birket, unde era deputaţia divanului ; era o tabără absolut orientală ; cei cincisprezece şeici aveau, fiecare, trei corturi în care afişau tot luxul asiatic. Dejună cu ei, vizită tabăra şi seara se reîntoarse în cartierul său general de la Belbeys. La 11 februarie poposi sub palmierii de la Korâym ; corturile fuseseră întinse, cînd sosi curierul, aducător al depeşelor generalului Reynier, datate din 9 februarie, dimineaţa, de la puţurile Mesudyah. El scria că informaţiile pe care le primise îl făceau să creadă că întreaga armată a lui Djezzar era în mişcare şi că o grupare considerabilă de trupe sosise la El-A'rych ; că poziţia sa va deveni foarte delicată în mijlocul acestui deşert. Aceasta decise pe generalul-şef să plece imediat. El încălecă pe un dromader, merse toată noaptea şi ajunse în zorii zilei de 15 la El-A'rych, tocmai cînd se termina lupta de noapte ; se duse apoi în tabăra părăsită de Abdallah şi transmise trupelor mulţumirile sale pentru victoria din cursul nopţii.

Cartierul general, parcurile de rezerve, diviziile Bon şi Lannes înnoptară la 12 februarie la Sâlheyeh, la 13 la El-A'ras, la 14 la Qatyeh, la 15 la Bir el-A'bd, la 16 la Birket-A'ych, la 17 la Mesudiah ; la 18, 19 şi 20 februarie sosiră, pe rînd, la El-A'rych.

Înfrîngerea lui Abdallah nu influenţase moralul garnizoanei fortului, care părea hotărîtă la rezistenţa cea mai îndîrjită. Generalul Caffarelli amplasă două baterii, una formată din opt piese de 8 şi din patru obuziere, dispusă la 15 toaze pentru trageri directe, cealaltă fiind destinată pentru crearea de breşe. Pe aceasta din urmă o dispuse într-o mare magazie de piatră situată la zece toaze de fort ;

trebuia să fie armată cu patru piese de 12. În ziua de 18, bateria care executa trageri directe asupra fortului reduse la tăcere artileria acestuia. Piesele de 12 erau în parcul de rezervă ; puteau ajunge acolo cel mai devreme la 20. Generalul Dommartin dublă atelajele ; două din aceste piese sosiră în dimineața zilei de 19 ; le instală imediat în baterie ; în cinci, șase ore spărtura în fort fu realizată. Generalul Berthier somă garnizoana ; ea nu avea nici un comandant de vază în fruntea sa ; comanda era asigurată de patru căpitani. Ei trimiseră doi dintre ei cu depline puteri pentru a da răspuns : aveau ordin să apere fortul pînă la moarte și erau hotărîți să-l execute ; nu vrură să accepte altă soluție. În sfîrșit, cerură să li se acorde un armistițiu de cincisprezece zile, la capătul cărora vor preda fortul, dacă între timp nu vor primi ajutoare. Acești ofițeri dovediră fermitate și se arătară hotărîți să înfrunte asaltul. Francezii erau așa de aproape de fort, încît se auzeau predicile pe care immamii le țineau soldaților și rugăciunile pe care le spuneau. Toți acei oameni erau niște fanatici. Asaltul, a cărui reușită nu era sigură, ar fi costat 4—500 oameni, sacrificiu pe care situația noastră nu ne permitea să-l facem. Totuși, nu era nici un moment de pierdut. Abdallah își adunase oameni la Khan-Younès și primea întăriri în fiecare zi ; rezistența garnizoanei lăsa să se înțeleagă destul de clar că spera să fie ajutată ; apa din puțurile din El-A'rych scădea ; urma să se termine repede.

Generalul Dommartin strînse obuzierele diviziilor ; în ziua de 20 februarie dimineața, bombardă fortul. Tunarii traseră opt sau nouă sute de obuze, cu atîta dibăcie încît băgară spaima și moartea în rîndurile garnizoanei. Fiecare obuz ucidea sau rănea oameni, căci toate explodau în mijlocul unui mic fort în care oamenii stăteau unii peste alții. Atunci garnizoana își schimbă poziția ; acceptară capitularea ; după discuții inutile, cei patru căpitani semnară capitularea care fusese propusă. Garnizoana depuse armele pe povîrnișul din fața fortului : predă caii, jură că va merge la Bagdad folosind drumul din deșert, că nu va mai lupta contra francezilor în tot cursul acestui război și că nu se va întoarce în Egipt sau Siria timp de un an. Ea fu escortată șase leghe în direcția Bagdadului. În lupta

de la El-A'rych și la atacul fortului ea avusese 700 de oameni morți, răniți sau prizonieri. Trei sute dintre arabii maghrebi cerură să intre în serviciul francezilor. În fort se găseau 250 cai, o sută de cămile și trei tunuri.

Prizonierii, drapelele, tunurile fură trimise deputației divanului, la Sâlheyeh și de acolo la Cairo ; ele au fost folosite la intrarea triumfală prin „Poarta Victoriilor".

Inginerii luară măsuri de a repara spărtura din zidul fortului și îl readuseră în stare bună ; construiră patru lunete [12], ceea ce mări capacitatea fortului, permițînd trageri asupra șanțurilor din apropiere.

IV. Generalul Kléber, în fruntea avangardei, porni în zorii zilei de 22 februarie. Trebuia să înnopteze la puțurile Zany, pentru a ajunge în ziua următoare la Khan-Younès ; avea ordin să trimită un avanpost spre Khan-Younès, dacă era posibil. De la El-A'rych la Khan-Younès sînt paisprezece leghe.

Generalul-șef porni în ziua de 23, la ora unu după-amiază, cu 100 de dromaderi și 200 oameni din garda călare. Merse în trap pentru a ajunge avangarda ; ajuns la Kharoub, descoperi un mare număr de gropi în care arabii depozitaseră grîu și legume ; nici una nu era golită. Ajuns la puțurile Zany, nu găsi nici o urmă a avangardei. Timpul era răcoros ; se întîmpla deseori în deșert ca soldații să dubleze etapa de marș, pentru a ajunge într-un teren mai bun. Cînd ajunse la puțurile Reyfah, soarele apunea ; nici acolo nu găsi nici o urmă a diviziei ; ajunse, în fine, pe înălțimea din fața lui Khan-Younès. Satul era în vale ; era încă puțină lumină și văzu foarte multe corturi ; tabăra era mult prea mare pentru a fi cea a lui Kléber. După cîteva momente, pichetul de escortă trase cîteva focuri de carabină contra gărzilor mari ale inamicului ; un vînător veni în galop pentru a informa că se întîlniseră cu mamelucii lui Ibrahim-Bey ; că se vedea o tabără foarte mare, care lua armele și încăleca. Este ușor de închipuit uimirea

[12] În fortificațiile cu bastioane, lunetele erau construcții în afara zidurilor, în formă de V, avînd un unghi de 60°—90°, cu vîrful către asediatori.

statului major. Ce devenise avangarda ? Caii erau foarte obosiți, făcuseră în nouă ore douăsprezece leghe ; aveau să fie urmăriți de o cavalerie numeroasă, proaspătă ; trebuia să se retragă imediat. Puțurile de la Reyfah erau prea aproape : la ora 11 noaptea ajunseră la cele de la Zany. Patrulele care merseseră pe malul mării și prin deșert nu aduseseră nici o știre.

La ora trei după miezul nopții, o grupă de soldați pe dromaderi, întorcîndu-se din Gaian, aduse un arab pe care îl găsise într-o mică cabană ; păzea o turmă de cămile. El spuse că, la trei leghe de El-A'rych, francezii părăsiseră drumul Siriei, pentru a urma unul marcat, îndreptîndu-se spre părțile Gaianului ; era drumul spre Karak. Generalul-șef porni, chiar la aceeași oră, avînd călăuză pe acest arab. La răsăritul zorilor întîlni trei sau patru dragoni din avangardă, care îi dădură știrile cele mai triste. Kléber se rătăcise. El mersese cincisprezece ore fără să bage de seamă greșeala sa, dar, la ora cinci după-amiază, mai mulți soldați, mirați că nu întîlnesc Karub, unde oamenii din El-A'rych le spuseseră că trebuie să întîlnească gropile cu depozite de grîu și legume, comunicară îndoielile lor ofițerilor, care-l informară pe general. Astfel prevenit, Kléber se orientă și își dădu seama că se rătăcise. Avangarda nu avea cu sine decît cîteva cămile încărcate cu burdufuri cu apă ; ea luă masa și apoi, imediat ce răsări luna, se puse în marș pentru a se întoarce pe același drum la puțurile Zany ; știa că generalul-șef trebuia să-i urmeze ; oamenii erau foarte neliniștiți cînd, la ora zece dimineața, generalul-șef apăru. Imediat ce soldații recunoscură mantaua sa cenușie, îl salutară prin strigăte de bucurie. Descurajarea fusese așa de mare, încît cîțiva își sfărîmaseră armele. Napoleon ordonă adunarea diviziei în formație și spuse soldaților : „Nu prin răzvrătire se poate remedia situația ; în cel mai rău caz, mai bine să-ți înfunzi capul în nisip și să mori onorabil decît să te dedai la dezordini și să calci disciplina." Îi anunță că nu erau departe de puțurile Zany, că mai multe cămile încărcate cu apă veneau către ei. La amiază, divizia Kléber ajungea la Zany în același timp cu restul armatei și cămilele de rezervă care veneau din El-A'rych. La apel nu lipsiră decît cinci oameni, morți de sete sau

pierduți. Lannes trecu în avangardă și poposi, în aceeași noapte, la Khan-Younès. Cîțiva prizonieri declarară că, înainte cu două zile, la vederea escortei generalului-șef, Abdallah încălecase și mersese cu toată cavaleria pînă la Reyfah ; dar, noaptea devenind foarte întunecată, încetase urmărirea, de frică să nu cadă într-o ambuscadă. Marele deșert era trecut. La Khan-Younès erau grădini mari ; apa din puțuri era bună și destul de abundentă, nu numai pentru a satisface nevoile zilnice, ci și pentru a umple burdufurile, căci de la acest sat pînă la Gaza nu existau puțuri.

Se depășiseră limitele Africii ; se găseau în Asia. Khan-Younès este primul sat din Siria. Urma să se traverseze Țara Sfîntă. Soldații își făceau tot felul de păreri. Toți se bucurau că vor merge la Ierusalim ; această frumoasă cetate a lui Sion înfierbînta imaginația și trezea sentimente diferite. Generalii aveau ca dragomani, intendenți sau secretari un mare număr de catolici sirieni, care vorbeau puțin limba franceză, jargonul italian ; ei explicau soldaților toate tradițiile legendelor lor încărcate de superstiții.

La 24 ianuarie, armata poposi la Khan-Younès ; a doua zi, înainte de apariția zorilor, porni din nou. La trei leghe întîlni avangarda lui Abdallah și îi luă cîțiva prizonieri. Acest general apăra orașul Gaza. Primise întăriri, avînd sub ordinele sale 12 000 oameni, din care 6 000 în cavalerie. Aștepta în fiecare clipă armata agăi din Ierusalim și paisprezece tunuri din parcul de campanie de la Iaffa. Urma să aibă, deci, o armată de 20 000 oameni. Infanteria sa nu era disciplinată ; nu avea valoare decît dacă ocupa o poziție în spatele zidurilor cetății Gaza. Cavaleria era compusă din trei feluri de oameni : mamelucii lui Ibrahim-Bey, trupe de elită ; dar acest bei care sosise în Siria cu 1 000 oameni nu mai avea cai decît pentru 5—600 ; arnăuții [13] lui Djezzar-Pașa, în număr de 3 000 ; deteihii din Damasc, în număr de 2 000. Numărul arabilor din tabără creștea sau se micșora conform obiceiului lor de a pleca sau a veni

[13] Arnăuți — denumirea voluntarilor albanezi sau din alte țări, angajați cu plată de către sultan.

după bunul plac : prizonierii declarau că cel puțin o mie de oameni se găseau în permanență acolo.

La ora trei după-amiază cele două armate se găsiră față în față. Cea a lui Abdallah avea dreapta sprijinită pe marea colină numită a „Hebronului“ [14], unde Samson dusese porțile Gazei [15] ; această colină este așezată în fața Gazei, de care este separată printr-o vale largă de 7—800 toaze. Cavaleria era așezată la aripa stîngă ; nu ocupa orașul Gaza, ci numai fortul, în care erau tunuri de calibru mare. Napoleon numi pe Kléber la comanda aripii stîngi, iar la centru pe generalul Bon. Toată cavaleria, sub ordinele lui Murat, forma aripa dreaptă ; și, cum era inferioară ca număr, o întări cu trei companii din infanteria generalului Lannes. Husarii aduseră cîțiva prizonieri care spuseră că aga din Ierusalim nu sosise și că divizia de artilerie din parcul din Iaffa nu ieșise încă din această bază, din lipsă de atelaje. Prin urmare, Abdallah nu avea decît 10—12 000 oameni și două tunuri ; nu era de temut. Generalul Kléber atacă direct spre valea dintre Gaza și dreapta inamicului, îl învălui și îi căzu în spate. Cavaleria, susținută de formațiile în careu ale infanteriei generalului Lannes, întoarse stînga dispozitivului inamic, în timp ce generalul Bon, cu centrul, atacă de front. Imediat ce aceste mișcări se precizară, turcii se retraseră și își părăsiră toate pozițiile. Singuri mamelucii lui Ibrahim-Bey se purtară cu curaj ; ei străpunseră dispozitivul celor trei escadroane din capul coloanei trupelor lui Murat ; dar, atacați în flanc, se retraseră. Ciorbagiii erau ceva mai buni decît arabii, totuși mult inferiori mamelucilor și incapabili să se măsoare cu dragonii [16], chiar dacă ar fi fost de trei ori mai mulți. Ultimii urmăriră pe inamic, hărțuindu-l pe o distanță de două leghe. Dar turcii erau foarte sprinteni ; n-aveau cu ei materiale și provizii, ci numai două tunuri, pe care le abandonară. Mamelucii lui Ibrahim-

[14] Hebron — localitate situată la 30 km sud de Ierusalim, cucerită de cruciați în 1167. În 1187 redevine musulmană, fiind cucerită de Saladin.

[15] Samson, personaj legendar, personificînd rezistența Israelului antic. Legenda spune că, după predarea lui filistinilor de către Dalila, acesta pentru a-și dovedi puterea dărîmă coloanele templului din Gaza, omorînd acolo pe filistini.

[16] Dragon — denumire a unor slodați de cavalerie.

Bey acoperiră retragerea. Abdallah pierdu 2—300 oameni. Armata franceză avu șaizeci de oameni uciși, răniți sau prizonieri.

Șeicii și ulemalele din Gaza aduseră cheile cetății lor. Proclamațiile divanului din Gama-el-Azhar, care urma armata, ne atraseră simpatia populației ; el nu se dezminți în tot cursul campaniei. În aceeași seară, fortul fu înconjurat și, sub presiunea locuitorilor, aga care îl comanda îl predă înainte de ivirea zorilor. În el se găseau artilerie, depozite și burdufuri pentru apă ale armatei turce.

Gaza este situată la o jumătate de leghe de mare ; debarcarea pe plajă este foarte dificilă ; nu există nici un port sau debarcader. Orașul este așezat pe un platou frumos, care are un perimetru de două leghe. Acest oraș a fost fortificat. Alexandru îl asediase, îl cucerise cu greu și fusese rănit grav. Dar astăzi orașul nu este decît o îngrămădire de trei tîrguri mizerabile a căror populație se ridică la 3—4 000 oameni. Cîmpia Gazei este frumoasă, bogată, acoperită de o pădure de măslini, udată de multe rîulețe ; în ea există un foarte mare număr de sate frumoase.

Armata își stabili tabăra în viile din jurul orașului ; ea ocupă înălțimile cu detașamente puternice. La mijlocul nopții, ea fu trezită de un fenomen cu care nu mai era obișnuită ; fulgere puternice, urmate de zgomotul tunetelor și ploaia care cădea în torente. Soldații scoaseră strigăte de bucurie ; de mai mult de un an nu mai văzuseră o picătură de ploaie : „Este clima Franței“ spuneau ei. Dar după o oră, ploaia, contra căreia nu aveau nici un adăpost, îi obosi ; valea fu în curînd inundată. Corturile generalului-șef fură mutate pe înălțimea Hebron.

Regiunea fiind fertilă, oamenii aveau de toate din abundență. Armata se odihni patru zile pentru a se reface după oboselile deșertului ; ea avu la dispoziție o hrană îmbelșugată și de foarte bună calitate. Pămîntul era gras, noroios, cerul acoperit de nori. După cîteva zile, încălțămintea soldaților avu de suferit. Berthier profită de acest moment de repaus pentru a expedia proclamații la Ierusalim, la Nazareth, în Liban. Erau proclamațiile Sultanului El-Kebir către turci ; erau cuvîntări ale ulemalelor din

Gama el-Azhar către credincioşii musulmani ; erau circulare către creştini. Aceste proclamaţii erau scrise în limba arabă ; cartierul general avea o imprimerie.

Ierusalimul era la dreapta drumului ; se spera ca acolo să se recruteze numeroşi creştini şi să se găsească pentru armată resurse importante ; dar aga luase măsuri pentru a apăra oraşul. Toată armata se bucura să intre în acest Ierusalim atît de renumit ; cîţiva soldaţi bătrîni, care fuseseră educaţi în seminarii, cîntau psalmi.

V. Ieşind din Gaza, armata porni spre stînga şi mărşălui în mijlocul unei cîmpii largi de şase leghe. La stînga avea dunele care mărginesc malul mării şi la dreapta prime'e coline ale munţilor Palestinei, care merg crescînd patru sau cinci leghe, pe urmă coboară pe cealaltă parte, pînă la Iordan. La 1 martie, după o etapă de şapte leghe, armata poposi la Esdoud ; ea trecu prin vad rîuleţul care coboară de la Ierusalim şi se varsă în mare la Ascalon. Acest ultim oraş este celebru prin asediile şi bătăliile purtate aici în timpul cruciadelor. Astăzi este ruinat, portul este astupat cu nisip. Napoleon pierdu trei ore pentru a parcurge cîmpul de bătălie de la Ascalon, unde Godefroy bătuse armata sultanului egiptean şi pe maurii din Etiopia [17]. Această bătălie a asigurat libertatea Ierusalimului timp de 100 de ani. Tasso a cîntat acest eveniment în frumoasele sale versuri. Esdoud era renumit pentru scorpionii săi.

În timpul opririlor pe ruinele acestor oraşe antice, Monge citea Biblia cu voce tare în fiecare seară, chiar în cortul generalului-şef. Analogia şi veridicitatea descrierilor erau izbitoare ; ele se potrivesc încă acestei ţări, după atîtea secole şi vicisitudini.

La 2 martie, după un marş de şapte leghe, se poposi la Ramleh, oraş celebru, la şapte leghe de Ierusalim. Populaţia este creştină ; aici se găsesc mai multe mă-

[17] Godefroy IV de Boulogne (1061—1100) — duce de Lorena, participant la cruciade. Ales conducător al Ierusalimului, luptă la Ascalon contra turcilor. Moare otrăvit de un musulman. Este redat ca un erou într-un poem al lui Torquato Tasso.

năstiri. În oraş sînt fabrici de săpun ; măslinii sînt numeroşi şi viguroşi.

Cercetaşii armatei se apropiară la trei mile de oraşul sfînt. Armata ardea de nerăbdare de a vedea Colina Calvarului, mormîntul, platoul Templului lui Solomon. Dar primi ordin să întoarcă spre stînga. Era mai urgent să se ocupe Iaffa, unde o garnizoană numeroasă lucra cu asiduitate să se fortifice în ea. De la Damiette, Iaffa este singura radă existentă ; stăpînirea sa era necesară pentru a stabili legături pe mare între aceste două oraşe şi a primi navele cu orez şi biscuiţi, precum şi echipajul de asediu : a merge spre Ierusalim fără a ocupa Iaffa ar fi însemnat să nu se respecte nici o regulă de prudenţă. În timpul primelor cincisprezece zile ale lunii martie, ploaia nu încetă, ceea ce făcu să moară multe cămile ; acestor animale nu le plac terenurile noroioase, nici zonele umede. De la Ramleh la Iaffa sînt cinci leghe.

Armata îşi dispuse tabăra în faţa Iaffei. Garnizoana, rămasă între zidurile oraşului, fu blocată. Divizia Lannes era în stînga dispozitivului de asediu, generalul Bon la dreapta ; Kléber, avînd misiunea de supraveghere şi acoperire, ocupă un dispozitiv de Nahr el-Ugeh, rîu care curge la o leghe de Iaffa, pe drumul către Acra. Reynier, care forma ariergarda, nu sosi la Ramleh decît în ziua de 5.

Iaffa este situată la nouăzeci de leghe de Damiette, cu care face mult comerţ. Cheiurile sale erau destul de bune ; populaţia număra 7—8 000 suflete, între care cîteva sute de greci. Avea mai multe mănăstiri, între care una numită „Pères de la terre sainte". Iaffa este aşezată pe o colină şi are două izvoare bogate, cu o apă excelentă. Spre uscat ea era înconjurată cu un zid în formă de jumătate de hexagon, flancat cu turnuri. Zidurile erau foarte înalte, dar fără şanţuri ; turnurile erau armate cu artilerie. Latura dinspre sud era orientată spre Gaza, cea din mijloc spre Iordan, iar a treia spre Saint Jean-d'Acre. Latura dinspre mare, egală cu diametrul hexagonului, este puţin concavă. În apropierea zidurilor este o vîlcea cu teren accidentat, acoperită de grădini şi vii, ceea ce permise apropierea de cetate pînă la o jumătate bătaie de pistol fără a fi descoperit. La o bătaie

de tun este o perdea de arbori care domină valea ; era o poziție bună pentru taberele armatei ; dar cum această perdea de arbori este izolată și departe de apă și oamenii ar fi fost expuși fierbințelii soarelui, s-a preferat stabilirea taberei în vale, între oraș și poziție, aceasta din urmă fiind ocupată prin posturi.

Subzistențele erau asigurate prin depozitele din Gaza și cele din Ramleh. Legume și fructe se găseau din abundență. Armata avea taberele sub portocali. Portocalele erau mici, dar foarte dulci ; ele plăcură soldaților.

Întreaga infanterie a lui Abdallah, cu el în frunte, se retrăsese în Iaffa. Aveau multă artilerie ; corpul ciorbagiilor sau al tunarilor din Constantinopol se găsea acolo în întregime. Geniul și artileria armatei franceze folosiră toată ziua de 4 pentru a executa recunoașteri. În noaptea de 4 spre 5 deschiseră tranșeea și construiră poziții pentru trei baterii. Tranșeele lărgite și paralele erau inutile ; fu suficient să se sape cîteva șanțuri de legătură. În noaptea de 5 spre 6 artileria instală douăzeci de tunuri în pozițiile celor trei baterii ; două pentru trageri directe, fiecare cu cîte patru piese de 8 și cu două obuziere ; cea pentru trageri de spărtură cu patru piese de 12 și patru obuziere. Garnizoana asediată execută două ieșiri sub protecția focului artileriei sale și al infanteriei de pe creneluri. Dar și una și cealaltă nu avură decît un succes trecător și fură respinse energic. Aceste ieșiri constituiau un spectacol nu lipsit de interes : erau executate de oameni aparținînd a zece națiuni, îmbrăcați în mod diferit ; erau arabi maghrebi, albanezi, kurzi, anatolieni, caramanieni, damaschini, alepini, negri din Takrour. Printre prizonieri se găsiră trei albanezi din garnizoana El-A'rych, care informară că toată garnizoana de acolo intrase în orașul Iaffa, încălcînd condițiile capitulării și ale jurămîntului său.

La 6 martie, bateriile traseră o salvă de două lovituri de fiecare piesă, după care generalul Berthier trimise comandantului Iaffei un parlamentar, însărcinat să-i spună : „Dumnezeu este bun și iertător. Generalul-șef Bonaparte mă însărcinează să vă fac cunoscut că Djezzar-Pașa a început ostilitățile contra Egiptului, invadînd fortul El-A'rych ; că Dumnezeu, care sprijină dreptatea,

a dat victoria armatei franceze și ea a recucerit acest fort ; că generalul-șef, ca urmare a acestei acțiuni, a intrat în Palestina, de unde vrea să gonească trupele lui Djezzar-Pașa, care n-ar fi trebuit să intre niciodată acolo ; că cetatea este înconjurată din toate părțile ; că bateriile care vor executa trageri directe cu bombe sau trageri de spărtură vor distruge în două ore sistemul de apărare al cetății ; că generalului-șef Bonaparte îi este milă de suferințele care vor lovi orașul întreg, dacă el va fi cucerit prin asalt ; că oferă liberă trecere garnizoanei și protecție orașului ; că amînă, în consecință, începerea focului pînă la ora șapte dimineața". Ofițerul și trompetul fură primiți ; dar după un sfert de oră, armata văzu cu oroare capetele lor în vîrful lăncilor așezate pe cele două turnuri mai înalte, iar cadavrele lor aruncate de pe ziduri la piciorul bateriilor.

Bateriile începură focul ; loviturile artileriei de spărtură făcură să cadă zidul exterior al turnului asupra căruia se trăgea, iar breșa fu apreciată ca suficientă. Șeful de batalion de geniu, Lazewski, împreună cu douăzeci și cinci de carabinieri, cincisprezece pionieri și cinci lucrători degajară spărtura și piciorul ei. Regimentul 22 infanterie ușoară se găsea în coloană în spatele unei cute de teren care servea ca loc de adunare ; aștepta semnalul pentru a pătrunde prin breșă. Generalul-șef era în picioare pe parapetul bateriei, indicînd colonelului Lejeune, comandantul acelui regiment, manevra pe care trebuia să o execute, cînd un glonț de pușcă îi aruncă la pămînt pălăria, trecu la trei degete de cap și trînti la pămînt, mort, pe colonel, care era înalt de cinci picioare și zece degete. „Iată că, pentru a doua oară de cînd sînt în război, spuse seara generalul-șef, datoresc viața înălțimii mele de cinci picioare și două degete" [18]. Generalul Lannes luă comanda Regimentului 22 și fu urmat de celelalte regimente ale diviziei ; el trecu prin spărtură, depăși turnul, se desfășură spre dreapta și spre stînga în lungul zidului și ocupă toate turnurile ; ajunse curînd la citadelă și o ocupă. Divizia Bon, care fusese însărcinată să simuleze un atac pe dreapta, urcă pe ziduri cu ajutorul scărilor,

[18] Adică 1,57 m.

imediat ce apăru dezordinea la asediaţi. Furia soldaţilor ajunsese la paroxism; totul fu trecut prin sabie; oraşul, pradă jafului, suferi toate grozăviile unui oraş luat cu asalt. Noaptea se lăsă. Către miezul nopţii se publică un ordin de amnistie generală, exceptînd pe cei ce făcuseră parte din garnizoana de la El-A'rych. Se interzise soldaţilor să maltrateze pe cineva; se încetă focul; se aşezară santinele la moscheiele în care se refugiaseră locuitorii, la diverse depozite şi clădiri publice; prizonierii fură strînşi şi duşi în afara zidurilor; dar jaful continuă. Numai cînd se făcu ziuă ordinea fu restabilită în întregime.

Printre cei 2 500 prizonieri, se găsiră 3—900 oameni din garnizoana El-A'rych. Aceştia, după ce juraseră să nu mai intre în Siria înainte de un an, merseseră trei zile în direcţia Bagdadului, după care executaseră un ocol şi intraseră în Iaffa. El încălcaseră astfel jurămîntul făcut; fură executaţi. Ceilalţi prizonieri fură trimişi în Egipt cu trofee, drapele etc.

Abdallah se ascunsese şi se deghizase, folosind o sutană de călugăr; el ieşi din Iaffa, ajunse la cortul generalului-şef şi i se aruncă la picioare. Fu tratat mai bine decît spera. Făcu cîteva servicii, după care fu trimis la Cairo.

Şapte sute de conducători de cămile, sclavi şi soldaţi, erau egipteni; ei se plînseră de şeici şi fură salvaţi. Aruncîndu-se la picioarele soldaţilor, ei strigau: Mesri! Mesri *! ca şi cum ar fi zis: „Francez! Francez!" Ajunşi în Egipt, ei se lăudară cu respectul cu care au fost trataţi imediat ce se aflase că erau egipteni. Cinci sute de soldaţi ai garnizoanei reuşiră să se sustragă furiei soldaţilor, făcînd să se creadă că sînt doar simpli locuitori ai oraşului. Ulterior primiră permise pentru a putea trece dincolo de Iordan.

A doua zi, ulemalele purificară moscheiele şi rugăciunile se făcură ca de obicei; tumultul începu să se înceteinească. Se captură trenul de artilerie de cîmp compus din patruzeci de tunuri; era tot parcul armatei care se aduna în Siria; conţinea piese de 4 şi obuziere de 6 degete,

* Mesri înseamnă egiptean *(Nota redacţiei franceze)*.

cu chesoanele lor, toate de model francez. Cele treizeci de tunuri care serveau la armarea cetăţii erau de bronz, dar de toate calibrele. În depozite erau pesmeţi de formă paralelipipedică făcuţi cu zece ani în urmă; veneau de la Constantinopol şi erau încă comestibili. Ofiţerii armatei se înarmară cu o mare cantitate de hangere [19] şi ordonanţele lor cu un mare număr de trombloane şi de puşti turceşti de lux. Pierderea suferită de oraş prin jaf putea fi evaluată la mai multe milioane, dar soldaţii revîndură totul foarte ieftin; oamenii din oraş recumpărară obiectele, la a zecea parte din valoarea lor. Mulţi militari realizară cîştiguri considerabile, cum se întîmplă în asemenea evenimente. Aceşti bani fură folosiţi în timpul asediului cetăţii Acre. S-au găsit, de asemenea, multă cafea, zahăr, tutun, blănuri, şaluri de tot felul. Aceasta schimbă puţin uniforma soldaţilor; forma rămase europeană, dar căpătă un amestec oriental.

A doua zi după cucerirea oraşului, un convoi de şaisprezece nave încărcate cu orez, făină, ulei, praf de puşcă, cartuşe, care plecase din Acre cu două zile înainte, intră în radă şi fu capturat. Contraamiralul Ganteaume schimbă echipajele şi le dirijă spre Haifa.

Generalul Andréossy, colonelul Duroc, şeful de batalion Aimé s-au distins în acest asalt.

VI. Traversarea deşertului fusese foarte obositoare şi trecerea de la un climat extrem de uscat la un climat umed şi ploios avu influenţă asupra sănătăţii armatei. Spitalul care fusese înfiinţat în mănăstire nu mai fu suficient. Numărul bolnavilor se ridică la 700; coridoarele, chiliile, dormitoarele, curtea se umplură. Chirurgul-şef Larrey nu-şi ascunse temerile; mai multe persoane muriseră la douăzeci şi patru de ore după ce intraseră în spital; boala lor evoluase cu mare viteză; el recunoscuse simptomele ciumei. Boala începea prin vărsături, febra era violentă, delirul foarte puternic; apăreau umflături la subsuori şi, imediat după aceea, dacă erupţia nu se făcuse uşor, bolnavul murea. Călugării se închiseseră şi nu mai

[19] Pumnal înconvoiat, purtat la brîu de turci.

vrură să comunice cu bolnavii ; toți infirmierii dezertară ; spitalul fu abandonat într-o așa măsură, încît nu se mai putea asigura hrănirea bolnavilor, iar ofițerii din serviciul sanitar fură obligați să facă față la toate nevoile. În zadar contraziceau pe cei care recunoșteau simptomele ciumei acolo unde nu era, după cum spuneau ei, decît o febră pernicioasă cunoscută, numită „febra cu buboane". În zadar erau ei exemplu îngrijind bolnavii cu grijă și cu zel îndoite ; spaima intrase în armată. Una din caracteristicile cele mai periculoase ale ciumei este că lovește mai mult persoanele care se tem de ea ; cei care s-au lăsat stăpîniți de frică au murit aproape toți. Generalul-șef se lipsi de infirmierii călugări, trimițîndu-i la Ierusalim și la Nazareth ; el merse la spital ; prezența sa aduse consolare ; puse să fie operați cîțiva bolnavi în fața sa ; se străpunseră buboanele pentru a depăși criza ; el atinse pe cei care păreau cei mai descurajați, pentru a le dovedi că nu aveau decît o boală obișnuită și nu contagioasă. Rezultatul tuturor acestor măsuri fu că armata rămase convinsă că nu era ciumă ; de-abia cîteva luni mai tîrziu s-a aflat adevărul. Nu s-au neglijat deloc măsurile de precauție necesare ; s-a ars tot ce se luase din oraș în timpul jafului ; dar asemenea măsuri se iau în spitale ori de cîte ori bîntuie febre pernicioase.

Berthier scrise lui Djezzar : „De la intrarea mea în Egipt v-am făcut cunoscut de mai multe ori că nu am intenția să port război contra voastră ; că singurul meu scop a fost să gonesc pe mameluci. Nu ați răspuns la nici una din propunerile pe care vi le-am făcut. V-am făcut cunoscut că doresc să îndepărtați pe Ibrahim-Bey de frontierele Egiptului. În loc de aceasta, ați trimis trupe la Gaza, ați înființat mari depozite, ați anunțat peste tot că veți intra în Egipt ; ați efectuat invazia, trimițînd 2 000 oameni din trupele voastre în fortul de la El-A'rych, intrînd cu zece leghe în teritoriul Egiptului. Atunci a trebuit să plec din Cairo și să încep războiul pe care doreați să-l provocați. Provinciile Gaza, Ramleh și Iaffa sînt în stăpînirea mea ; am tratat cu generozitate trupele voastre care s-au pus la dispoziția mea ; am fost sever cu aceia care au încălcat legile războiului. Peste puține zile voi înainta spre Saint-Jean-d'Acre. Dar ce motive am de a

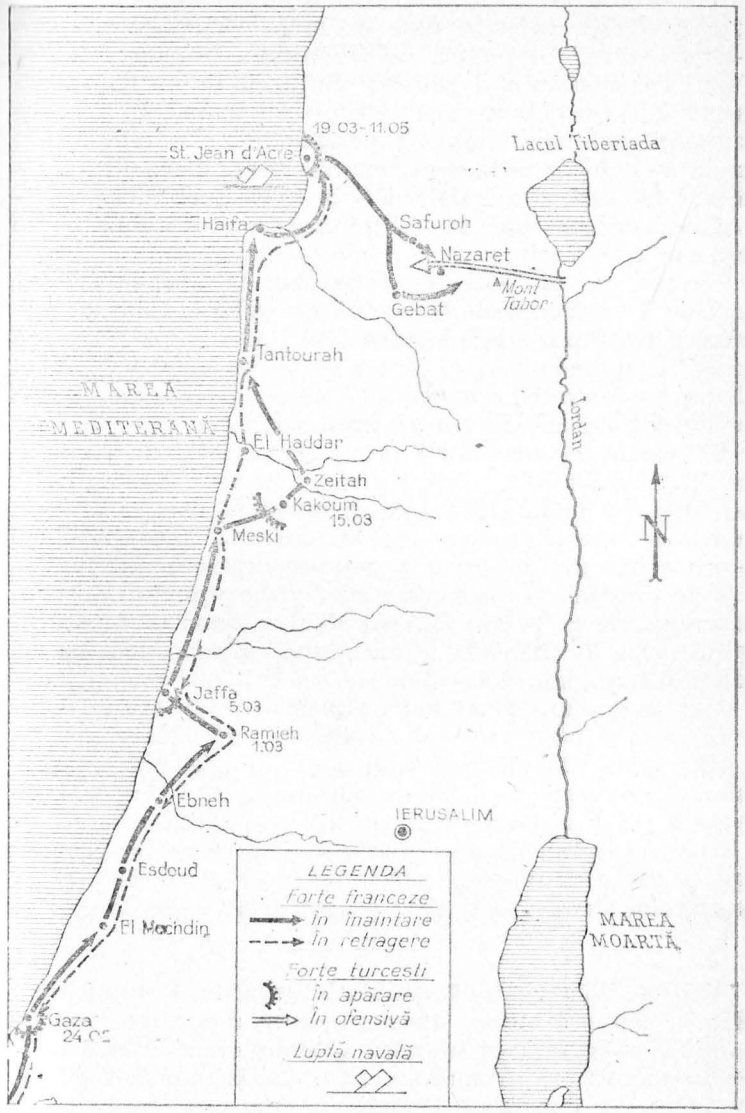

Campania condusă de Napoleon în Siria (februarie (1799)

lua cîțiva ani din viața unui bătrîn pe care nu-l cunosc ? Ce sînt cîteva leghe în plus pe lîngă teritoriile pe care le-am cucerit ? Și pentru că Dumnezeu îmi dă victoria, vreau, după exemplul său, să fiu iertător și milos, nu numai față de popor, ci și față de cei mari... Redeveniți prietenul meu, fiți inamicul mamelucilor și al englezilor, am să vă fac tot atîta bine, cît rău v-am făcut și pot să vă mai fac... La 8 martie voi fi în marș spre Saint-Jean-d'Acre ; trebuie să am răspunsul vostru înainte de acea zi".

Djezzar nu era iubit de Poarta de la Constantinopol. Negocierile cu aga de la Ierusalim începură la Gaza și continuară în timpul asediului orașului Iaffa. După cucerirea acestui oraș, armata franceză trebuia să ajungă în două zile la Ierusalim : populația de acolo era creștină. Acolo era locul cel mai bun pentru aprovizionarea armatei. Dar la 10 martie, generalul-șef primi o delegație de creștini, care îi cerură ajutor ; erau în mare pericol. Turcii voiau să-i sugrume înainte de a părăsi orașul și a trece dincolo de rîul Iordan. Aga, care era un om abil, propuse chiar atunci un armistițiu : el se angaja să elibereze și să protejeze pe creștini, să nu acorde nici un sprijin lui Djezzar, iar, după cucerirea cetății Acre, să se supună învingătorului. Aceasta ar fi însemnat amînarea cu două, trei săptămîni a plecării spre Ierusalim.

Contraamiralul Ganteaume trimise ordin flotilei care se găsea la Amjette să vină urgent la Iaffa. Ea sosi acolo la 12 martie, aducînd echipajul de asediu necesar la Acre. Trimise, de asemenea, ordin contraamiralului Perrée, care se găsea la Alexandria, de a veni urgent la Iaffa.

Soldații aveau un moral scăzut. Faptul că nu erau în luptă îi făcea să se gîndească la epidemia de la Iaffa și la simptomele acestei boli care puteau apărea în fiecare zi.

VII. A doua zi după cucerirea orașului Iaffa, Kléber intră în pădurea Mesky. Patrulele de recunoaștere trimise în munți raportară că au avut ciocniri cu inamicul, ceea ce însemna că era în apropiere. Cu ocazia unei misiuni de recunoaștere, generalul Dumas înaintă prea mult și fu atacat : pierdu cîțiva oameni și fu el însuși rănit. Pădurea

Mesky este pădurea fermecată a lui Tasso, cea mai mare din Siria. Ea a devenit celebră în urma unei bătălii sîngeroase între Richard Inimă de Leu [20] și Saladin.

De la Iaffa la Acre sînt 24 leghe pe drumul care merge pe malul mării ; sînt douăzeci și șase pe cel care traversează cîmpia ; șase rîuri care coboară din munți traversează mijlocul cîmpiei ; Muntele Carmel poate fi ocolit pe drumul care urmărește liziera cîmpiei Esdrelon, acesta fiind mai scurt decît cel care merge pe malul mării, ajungînd la strîmtoarea Haifa, greu de forțat în cazul cînd este apărată. La amiaza zilei de 15 martie, avangarda ajunse la caravanseraiul de la Qâqoun. Ea zări cavaleria lui Abdallah, sprijinită de 4 000 naplusieni, în formație de luptă, paralel cu drumul spre Acre. Armata făcu o schimbare de front, aripa stîngă trecînd înainte. Generalul Kléber formă stînga, generalul Lannes dreapta, generalul Bon rezerva. Inamicul fu gonit din toate pozițiile, respins de pe înălțimi, urmărit pînă la o distanță la care să nu mai prezinte pericol. Cavaleria lui Djezzar se îndreptă spre Acre prin cîmpia Esdrelon ; naplusienii se întoarseră în orașul lor. Seara, tabăra fu instalată la Zeitah. Generalul Lannes suferise în luptă o pierdere destul de importantă ; avusese 250 răniți. Naplusienii, adică vechii samariteni, avură o mie de oameni uciși sau răniți, dintre care mai multe persoane importante. Această lecție severă îi făcu să stea liniștiți multă vreme.

La 17 martie, armata își așeză tabăra la El-Harty, unde ajunsese devreme ; ea se găsea la poalele Muntelui Carmel, spre cîmpia Esdrelon, care se vedea spre dreapta. Muntele Carmel formează un promontoriu spre mare, la trei leghe de Acre ; este la extremitatea stîngă a golfului. Acest munte are o lungime de 3 sau 4 leghe, se leagă

[20] Richard I — Inimă de leu (1157—1199), duce de Aquitania, rege al Angliei. Participant la cruciade, cucerește în anul 1191 cetatea Saint-Jean-d'Acre. Neînțelegerile dintre el și Filip August, regele Franței, duc la ieșirea celui din urmă din cruciadă și la alierea cu Ioan Fără Țară, fratele și rivalul lui Richard la tronul Angliei. Față de această situație, Richard încheie un acord cu Saladin în anul 1192 și părăsește regiunea Palestinei. Nu reușește să ajungă în Anglia, fiind luat prizonier de ducele Austriei, apoi de împăratul Henric VI. Ulterior renunță la tronul Angliei.

cu munţii Naplusului, dar este separat de ei printr-o mare depresiune.

Muntele Carmel, cu pante foarte abrupte, constituie o poziţie militară destul de puternică. În vîrful acestui munte existau o mănăstire şi fîntîni. Muntele Carmel este înalt de 400 toaze, domină toată coasta şi serveşte ca punct de orientare navigatorilor care acostează în Siria. La piciorul său curge rîul Keysun, care se varsă la 7—800 toaze distanţă de Haifa, un orăşel situat pe malul mării la piciorul Muntelui Carmel şi la extremitatea capului Haifa ; are o populaţie de 2—3 000 oameni şi un mic port ; este înconjurat de un zid prevăzut cu turnuri şi dominat de colinele Carmelului.

VIII. Armata se oprì pe malul stîng al rîului Keysun. În spatele ei se găsea Muntele Carmel, la trei leghe spre stînga era Haifa, la şapte leghe în faţă era oraşul Saint-Jean-d'Acre. Era important de a cuceri Haifa, pentru a putea primi în el flota care plecase din Iaffa. După învingerea unei slabe rezistenţe, generalul-şef intră în oraş, la orele cinci seara. Djezzar evacuase artileria. Mai rămăsese un depozit cu 150 000 raţii de pesmeţi, de orez, untdelemn etc.

De la Haifa, generalul-şef descoperi rada de la Saint-Jean-d'Acre şi observă două vase de linie de 80, engleze, ancorate în ea, „Tigrul" şi „Tezeu", comandate de comandorul Sir Sidney Smith ; ele sosiseră în această radă de două zile, venind de la Constantinopol. O patrulă de cavalerie fu trimisă în direcţia Tanturah, pentru a preveni flotila de prezenţa vaselor engleze şi a o informa de intrarea armatei franceze în portul Haifa. La o leghe dincolo de Tanturah, flotila fu întîlnită şi prevenită ; cele opt nave încărcate cu provizii, venind de la Iaffa, intrară în port în zorii zilei de 19 martie ; dar cele şaisprezece nave franceze încărcate cu echipajul de asediu ezitară, stătură un moment pe loc, apoi întoarseră şi porniră în larg. Navele engleze le urmăriră. În curînd toate dispărură.

În timpul nopţii se construiră două poduri peste Keysun. La amiază, armata începu marşul către Saint-Jean-d'Acre, unde ajunse curînd. La căderea nopţii ajunse

la moara Cherdâm. Infanteria trecu. Această moară era în bună stare ; în timpul asediului ea servi pentru măcinatul grînelor.

Dincolo de Keysun este rîul Belus * care nu se putea trece prin vad. Trupele ocupară o poziţie acolo. Colonelul Bessières, cu 200 ghizi şi două tunuri, trecu rîul şi ocupă o poziţie pe malul drept, constituind avangarda. Pontonierii lucrară toată noaptea pentru a construi două poduri. Corturile generalului-şef fură întinse la o jumătate de leghe de malul mării, pe stînga rîului Belus. În zorii zilei de 19 martie, avangarda merse pe muntele Mosquée care domină toată cîmpia Saint-Jean-d'Acre şi oraşul, pe latura dinspre mare ; ea se găsea astfel în faţa acestei capitale a Galileei, pe frontiera provinciei Célé-Syrie sau Syrie-Creuse.

* El-Rahmin *(Nota redacţiei franceze)*.

CAPITOLUL X

ASEDIUL CETĂȚII SAINT-JEAN-D'ACRE

I. Războiul din Galileea. Descrierea cetății Saint-Jean-d'Acre. II. Supunerea populației din Galileea. III. Douăsprezece tartane încărcate cu artileria de asediu sînt capturate sau alungate. Lupta de la Haifa. IV. Recunoașteri executate la cetatea Saint-Jean-d'Acre. V. Prima perioadă a asediului. VI. Bătălia de pe muntele Thabor (16 aprilie 1799). VII. Patrula contraamiralului Perrée. VIII. Perioada a doua a asediului. IX. Ridicarea asediului. X. Marșul prin Siria și prin deșert. XI. Înapoierea armatei la Cairo (14 iunie).

I. Cetatea Saint-Jean-d'Acre este la treizeci de leghe nord-nord-vest de Ierusalim, la treizeci și șase de leghe sud-est de Damasc, la zece leghe sud de ruinele orașului Tyr [1]. Este situată la nord de golful Haifei la o distanță de trei leghe pe mare și la patru leghe dacă se urmează malul. Orașul este înconjurat de o cîmpie lungă de opt leghe, care începe la capul Blanc și la munții Saron și se termină la munții Carmel. Această cîmpie are două leghe lărgime, de la mare spre vest, pînă la primele coline ale munților Galileei. Acești munți merg ridicîndu-se treptat pe o distanță de șase leghe pînă la vîrful cel mai înalt, iar apoi coboară spre rîul Iordan. De la Acre la acest rîu sînt douăsprezece la cincisprezece leghe. Șase rîulețe traversează

[1] Orașul și portul Tir (Tyr) a fost fundat în mileniul III î.e.n. de fenicieni, de unde aceștia încep expansiunea pe Marea Mediterană. În secolul IV î.e.n. este cucerit de Alexandru Macedon, după un asediu de peste șapte luni. Încorporat apoi în Imperiul Roman.

cîmpia Acrei, cele trei principale fiind : la nord *... care curge la piciorul Muntelui Saron și pe care sînt trei mori ; Belus, care se varsă în mare la 1 200 toaze la sud de Acre ; Keysun, care coboară din Muntele Thabor și se varsă în mare la 800 toaze nord de Haifa. Colina Turon are 3 000 toaze lungime, este situată la 1 200 toaze de oraș, spre nord-est, la aceeași distanță de mare și la 4 000 toaze de primele coline ale munților ; povîrnișurile ei coboară spre mare și spre munți. Stînga acestei coline este formată dintr-un mamelon înalt, care domină orașul, marea și toată cîmpia : se numește Muntele Moscheei. La piciorul acestui munte, pe latura de sud, se găsește gura rîului Belus. Armata își așeză tabăra într-o margine a cîmpiei Turon. Ea ocupa ipotenuza unui triunghi al cărui vîrf opus îl forma orașul, iar marea celelalte două laturi. Divizia Reynier era la stînga, Kléber la dreapta, Lannes și Bon la mijloc ; între ele cartierul general, în fața unei mari magazii, lipită cu spatele de un apeduct. Ordonatorul Daure construi în magazie o brutărie. Pe malul rîului Belus, la piciorul Muntelui Moscheei, exista o casă mare, pătrată ; el amenajă în ea ambulanța cea mare : spitalele fură instalate la Chafa-Amir, Haifa, Rambleh și Iaffa. Toate pantele munților Galileei erau acoperite de măslini, stejari verzi și alți copaci : artileria, minerii, trupele și manutanța se aprovizionau de acolo. Pe malul drept, mergînd în amonte pe rîul Belus, la 400 toaze de Muntele Moscheei, prima colină aparținînd munților Galileei avea forma unei căpățîni de zahăr ; mai înaltă decît Muntele Moscheei, ea domină tot malul drept și tot malul sting ale rîului Belus ; se numește „Muntele Profetului". În partea de est a acestui munte era o tabără cu o suprafață de zece leghe pătrate, căreia munții Saron îi formau latura de nord, marea și Belus latura de vest, iar partea cuprinsă între Muntele Moscheei și cel al Profetului constituia latura de sud. Toate drumurile muntelui fură barate prin șanțuri și abatize ; se construiră trei poduri peste Belus, prevăzute cu cazemate. Nimeni, străin de armată, nu intra în această zonă unde se găseau pășuni foarte bune,

* Numele rîului lipsește din manuscris și nu este trecut pe hartă (Nota redacției franceze).

grîu, grădini, vii, poduri, apă, mori şi toate materialele necesare asediului. Gărzi mari de cavalerie şi pichete ale infanteriei franceze vegheau la diferitele ieşiri.

În timpul asediului cetăţii Acre de către creştini (1191), care dură trei ani, tabăra cruciaţilor era aşezată tot pe colinele Turon, dar stînga se întindea pe Muntele Moscheei şi pe malul stîng al rîului Belus. Atunci armatele nu aveau tunuri şi taberele puteau să se apropie mai mult de oraşe. Cruciaţii stabiliseră două rînduri de întăriturî, una chiar la piciorul colinei Turon, a doua sprijinită cu dreapta pe Muntele Profetului şi cu stînga pe colina Turon ; dacă a doua întărîtură era forţată, ceea ce se întîmpla adeseori, asediatorii se refugiau în spatele primei. Armata lui Saladin avea tabăra în faţa localităţii Chafa-Amir, pe înălţimile lui Kaocôba, la două leghe sud-est de Muntele Profetului, acoperind drumul Ierusalimului, al Damascului şi cîmpia Esdrelon.

Dorind a împiedica patrulele inamice să pătrundă dincoace de rîul Iordan Napoleon constitui patru detaşamente pentru supravegherea malurilor lui : primul, comandat de şeful de escadron Lambert, supraveghea Carmelul, cîmpia Esdrelon, plaja mării, drumurile spre Naplus ; avea trupe în garnizoană la Haifa şi la Chafa-Amir ; al doilea, comandat de generalul Junot, ocupa fortul din Nazareth şi supravegheа rîul Iordan mai jos de lacul Tabaryeh * ; al treilea, comandat de generalul Murat, ocupa citadela din Safed şi supraveghea rîul Iordan, mai sus de lacul Tabaryeh ; al patrulea, comandat de generalul Vial, supraveghea ieşirile din Muntele Saron, împingînd cercetarea spre Tyr. Aceste patru detaşamente reduceau efectivele armatei cu 2 000 oameni, dar forturile care le serveau de puncte de sprijin nu aveau nevoie decît de puţini oameni. Coloanele erau în permanentă mişcare, din tabără către frontiere şi invers, ceea ce le făcea să pară foarte numeroase. Armata se aproviziona : 1 — din depozitele de la Haifa, care se completau pe uscat şi pe mare din depozitele Iaffei ; 2 — din cele de la Chafa-Amir, care proveneau din resursele locale ; 3 — din cele din Safed care erau aprovizionate de şeicul Daher. După bătălia de la Muntele Thabor,

* Tiberiadei (Nota redacţiei franceze).

armata s-a aprovizionat din depozitele organizate de inamic la Tabaryeh, pe marginea lacului cu acelaşi nume. Furajele erau abundente în cîmpia Acrei ; dacă ar fi fost necesar, s-ar fi putut merge pentru aceasta şi în cîmpia Esdrelon.

II. Dintre toţi, şeicul Daher fu cel mai grăbit să se prezinte în tabără şi să-şi ofere serviciile. La 19 martie, ora opt dimineaţa, armata trecea rîul Belus şi intra în tabără pe colina Turon. Focul infanteriei şi cel al artileriei între divizia Reynier, care executa asediul, şi garnizoana cetăţii era foarte viu. Trupele garnizoanei, dispuse în ruinele din faţa oraşului, nu voiau să abandoneze aceste poziţii şi să intre în cetate ; dinspre Muntele Profetului apăru atunci un grup de 3—400 călăreţi ; era şeicul Daher care aştepta de două zile la Chafa-Amir momentul în care armata ar fi ajuns în faţa Acrei. La ora zece dimineaţa, pe Muntele Moscheei, el fusese prezentat lui Napoleon, care îl îmbrăcă cu o manta, în semn de învestitură cu conducerea provinciei Safed. În timp ce depunea jurămîntul, un proiectil îi ucise calul, care se găsea la zece paşi în spatele său. Acest principe rămase două zile în tabără ; i se făgădui că va fi repus în posesia moştenirii tatălui său. Cîteva săptămîni mai tîrziu, semnă o convenţie prin care se angaja : să furnizeze 5 000 oameni pedeştri şi călări pentru a urma armata dincolo de rîul Iordan ; să păzească cetatea Acre şi coasta, de la Muntele Alb pînă la Cezareea ; să plătească un tribut care va fi convenit şi calculat la jumătate din venitul pe care îl va obţine din teritoriul care i se va ceda. Acest şeic a fost mereu credincios ; el întreţinu corespondenţă intensă cu persoane din Damasc şi dădu informaţii exacte despre ce se petrecea acolo ; îi convinse pe beduini să se împace cu noi şi să nu provoace nici o nemulţumire armatei în Siria ; aprovizionă tabăra cu tot ceea ce putea furniza zona.

Cîteva zile mai tîrziu, populaţia tribului Motouâly se prezentă în masă ; peste 900 bărbaţi, femei, bătrîni, copii ; numai 260 erau înarmaţi, dintre care jumătate călări şi jumătate pedeştri. Generalul-şef îi îmbrăcă cu mantale pe cei trei şefi şi le restitui domeniile strămoşilor lor. Tri-

bul Motouâly era altădată format din 10 000 oameni ; Djezzar îi omorîse aproape pe toți ; ei erau musulmani olizi și erau foarte viteji. Generalul Vial trecu Muntele Saron și intră în Sur, vechiul Tyr ; era domeniul acestor musulmani olizi. Ei preluară sarcina să cerceteze coasta pînă la piciorul munților și promiseră 500 călăreți bine înarmați, pentru a merge contra Damascului, în luna mai.

Călugării aduseră populația din Nazareth, bărbați și femei, în număr de mai multe mii ; populațiile creștine din Chafa-Amir, din Safed etc., făcură vizite în masă. Fericirea acestor creștini nu se poate descrie : după atîtea secole de opresiune, vedeau oameni de religia lor. Plăcerea lor era să vorbească despre Biblie, pe care o cunoșteau mai bine decît soldații francezi. Citiseră proclamațiile generalului-șef, în care spunea că este prietenul musulmanilor și salutau această linie de conduită ; dar încrederea lor nu scăzuse. Napoleon îmbrăcă cu mantale pe trei din șefii lor, care aveau mai mult de nouăzeci de ani ; unul dintre ei avea o sută unu ani și îi prezentă patru generații de urmași. Generalul-șef îi invită la masă. Acest bătrîn nu rostea trei cuvinte fără să nu citeze Sfînta Scriptură. Fidelitatea acestor creștini nu se dezminți nici în momentele grele, nici în cele bune ale armatei ; îi fură folositori în tot timpul cît dură asediul ; întotdeauna, în tabăra armatei se găsea un mare număr din ei. Piața era bine aprovizionată și foarte frecventată ; ei aduceau făină, orez, legume, lapte, brînză, animale, diverse fructe, smochine, stafide, vin. Arătară față de bolnavi tot atîta grijă cît ar fi arătat francezii înșiși.

Musulmanii din pașalîcul Acrei împărtășeau bucuria și speranța creștinilor ; ei trimiseră în tabără o delegație ; se plînseră amarnic de ferocitatea pașei. Se întîlneau la fiecare pas oameni mutilați din ordinele acestui tiran ; marele număr de oameni fără nas constituia un spectacol hidos.

Climatul Siriei semăna mai mult cu cel al Europei decît cu cel al Egiptului. Locuitorii erau mai amabili, mai afectuoși ; chiar și musulmanii erau mai puțin fanatici. Soldaților le plăcea aici mult mai mult. În toate timpurile, Egiptul a fost țara preoților și zeilor.

Evreii erau destul de numeroși în Siria ; o speranță vagă îi anima ; printre ei circula zvonul că, după cucerirea Acrei, Napoleon se va duce la Ierusalim, unde dorea să reconstruiască Templul lui Solomon. Această idee îi măgulea.

Agenți creștini, evrei, musulmani fură trimiși la Damasc, la Alep și pînă în Armenia ; ei raportară că prezența armatei franceze în Siria înfierbînta mințile. Generalul-șef primi, din mai multe provincii ale Asiei Mici, agenți secreți și informații foarte importante. El trimise oameni de încredere în Persia ; de atunci datează relațiile sale cu Curtea din Teheran.

III. La 22 martie, de pe Muntele Moscheei fură semnalate cele două vase de război engleze ; o oră mai tîrziu se văzură șase mici pînze, pe care amiralul Ganteaume le recunoscu ca fiind tartanele din flotila Damiettei, care purtau tunurile de asediu. S-a aflat mai tîrziu că cele două vase de război engleze le urmăriseră timp de treizeci și șase ore și capturaseră șase din ele ; că celelalte șase, greșind drumul, ajunseseră pe coastele Franței. Printre acestea din urmă se găsea nava căpitanului de fregată Stendelet, comandant de divizion. Această pierdere era de mică valoare prin ea însăși, dar consecințele ei fură dintre cele mai supărătoare. Dacă aceste nave ar fi intrat în ziua de 19 martie la Haifa, așa cum ar fi trebuit și puteau să o facă, Acre ar fi fost cucerită înainte de 1 aprilie, Damascul înainte de 15, Alepul înainte de 1 mai ; toate resursele Siriei ar fi fost folosite timp de șase luni și în toamnă armata ar fi fost în stare să întreprindă orice. Părerile asupra proastei comportări a căpitanului Stendelet, care comanda acest prețios convoi, variară : unii o atribuiră ignoranței și lașității sale ; alții dorinței de a se reîntoarce în Franța.

Cele două vase de linie engleze nu puteau ancora lîngă Haifa, care este locul cel mai indicat pentru ancorare din acest golf : odgoanele navei „Tezeu" fură tăiate de bancurile de corali ; ea începu să navigheze în derivă și după un sfert de oră se pierdu, ceea ce hotărî pe Sir Sidney Smith să ocupe Haifa, pentru a se putea adăposti în această radă.

Mai avea încă cîteva luni de timp rău. În zorii zilei de 26 martie, el îmbarcă 400 oameni pe zece șalupe. Șeful de escadron Lambert, care comanda detașamentul de supraveghere în acest sector, lăsă pe englezi să debarce liniștiți, să ia formația și să intre în oraș ; dar cînd ajunseră printre case îi primi cu mitraliile a trei piese de campanie și cu focul de infanterie a 100 oameni, instalați în două clădiri crenelate ; în același timp, îi șarjă în flanc și în spate cu două pichete, fiecare de 30 dragoni. Englezii, atacați din toate părțile, se împrăștiară ; 150 fură uciși, prinși sau răniți. Șalupa navei „Tigru", armată cu o mare caronadă de 32, căzu în mîna învingătorului. Obuzele și mitraliile întovărășiră șalupele, în retragerea lor, nu fără să le ucidă sau să le rănească mulți oameni.

În zorii zilei de 1 aprilie, o fregată turcă, venind de la Constantinopol, ancoră la o bătaie de pușcă de Haifa, pe linia ancorajului obișnuit. Lambert puse să se arboreze imediat pavilionul otoman. Dimineața, căpitanul coborî pe uscat dintr-o barcă mare și fu făcut prizonier, împreună cu 30 de vîslași și șalupa sa, care era armată cu o caronadă mare de 24. Aceste două piese fură utile asediului ; fură dispuse în cadrul bateriei care executa trageri de spărtură.

IV. Generalul Reyner înconjurase cetatea. Purtase lupte toată ziua și către seară plasase posturi înaintate la o bătaie de pistol de ziduri. Generalii Caffarelli și Dommartin, coloneii Sanson și Songis întrebuințară noaptea de 19 spre 20 martie și ziua de 20 martie pentru recunoașteri. La ora două noaptea colonelul Sanson recunoscuse șanțul ; nu avea contraescarpă ; această recunoaștere era periculoasă și el fu rănit grav. Ofițerii de geniu și artilerie se lăudară că vor intra în Acre tot atît de ușor cum intraseră în Iaffa. Două piese de campanie de 12 le părură suficiente pentru a face o spărtură în incintă.

Suprafața pe care o ocupă orașul Acre este un trapez cu două laturi udate de mare și celelalte două formate din ziduri. Latura de est are 300 toaze ; era flancată de cinci mici turnuri ; cea de nord are 500 toaze ; era flancată de șapte turnuri mici și de palatul pașei, care este un fel de citadelă. Aceste două laturi se întîlnesc, formînd un unghi

drept. În acest vîrf un turn mare și vechi domină orașul și toate zidurile. Este dominat el însuși de înălțimea muntelui Moscheei, care se găsește la o depărtare de 500 toaze. Vechiul port era blocat de nisip ; o insuliță pe care se găsea un far flanca incinta de est. Împrejurimile zidurilor erau acoperite pînă la 300 toaze cu ruinele vechiului oraș și vechilor fortificații : subterane, turnuri, bucăți de zid. Un apeduct intra în oraș, pe latura de nord, lîngă turnul cel mare. Acest apeduct avea o lungime de 6 000 toaze, traversa cîmpia și ducea apele de la piciorul muntelui în cisternele orașului. Acre nu fusese locuită mulți ani, dar fusese amenajată de Daher, înfrumusețată și mărită de Djezzar care construise în ea o moschee frumoasă și un bazar mare.

Generalul de geniu Caffarelli propuse să se atace latura de est : 1 — pentru că era dominată de muntele Moscheei, deși era cam depărtat ; 2 — pentru că cealaltă latură, de nord, era bătută de tunurile din palatul pașei ; 3 — pentru că apropierea era mai ușoară. Dacă se făcea spărtura într-o curtină [2], trebuia să se instaleze între două turnuri, ceea ce era dificil și risca pierderi mari, sau să se intre în cetate fără o regrupare prealabilă, ceea ce ar fi fost periculos. Dacă se făcea spărtura într-un turn, odată ce armata ar fi fost stăpînă pe el s-ar fi avut un culoar asigurat pentru a intra în oraș. El propuse să se facă spărtura în turnul cel mare : 1 — ca cel mai depărtat de mare ; 2 — ca cel mai mare, cel mai înalt, cel care domina toată incinta și tot orașul ; 3 — ca cel mai aproape de apeduct, care urma să servească drept loc de adunare și de poziție paralelă. Este adevărat că era mai dificil să se execute breșe în zidăria acestei vechi construcții ; dar piesele de 12 erau suficiente pentru a o deschide ; odată cucerit acest turn, cetatea va cădea de la sine ; totul nu era a cuceri Acre, ci a o cuceri fără pierderi mari ; 7—8 000 de oameni ar fi repede pierduți dacă s-ar hazarda în lupte de stradă contra turcilor.

Asediul cetății Saint-Jean-d'Acre a durat șaizeci și două de zile, de la 19 martie la 21 mai ; el are două perioade : prima de la 19 martie la 25 aprilie (treizeci și șase de zile) ;

[2] Zidul care unește flancurile a două bastioane.

a doua de la 25 aprilie la 21 mai (douăzeci și șase de zile), total șaizeci și două de zile. În prima perioadă, asediatorii au făcut să explodeze două mine, au încercat două instalări în ziduri, au dat un asalt ; asediații au făcut șase ieșiri care au fost respinse. În perioada a doua, asediatorii au făcut să explodeze trei mine, au realizat șapte instalări, au dat două mari asalturi : au pătruns în cetate și au cucerit-o. Asediații au acționat pe linii de contraatac, au făcut douăsprezece ieșiri, au pierdut mulți oameni ; totuși, au primit în permanență întăriri care nu numai că au acoperit pierderile, ci chiar au sporit forțele lor. Generalul francez ar fi cucerit totuși orașul, cu toată sosirea unei divizii din Rhodos, dacă nu izbucnea ciuma care făcea mari ravagii și dacă n-ar fi fost noutățile din Europa. O a doua coaliție se formase contra Republicii, războiul reîncepuse și armata franceză intrase în Neapole : ceea ce fu considerat ca o gravă situație era slăbirea armatei de pe Adige, care prevestea mari dezastre.

V. În timpul primei perioade a asediului, artileria asediatorilor era compusă din două caronade de 32 și de 24, capturate la Haifa, patru mortiere de 6 degete și treizeci și șase de guri de foc din echipajul de campanie. Douăsprezece piese rămăseseră pentru detașamentele de observație. Caronadele de 32 și 24 nu aveau afete : lucrătorii parcului le construiră în cîteva zile. Artileria nu avea proiectile de acest calibru : se adunară toate cele răspîndite în tranșee, provenind din ziduri și de la marea baterie a celor două vase engleze. Parcul plăti cinci bani de proiectil : soldații se puseră pe căutat și aduseră, în cîteva zile, trei sute de bucăți de ambele calibre. Nemaiputînd găsi altele, ei recurseră la diferite mijloace pentru a le procura : cunoscînd caracterul aprins al comandorului englez, folosiră mai multe șiretlicuri pentru a-l provoca : fie călărind în galop pe plajă, fie ducînd butoaie și fascine pe dune, unde începeau să lucreze, fie răscolind pămîntul ca și cînd construiau o baterie : cîteodată ancorau în radă, aproape de mal, o șalupă pe care o aduseseră de la Haifa. Imediat ce Sir Sidney Smith observa că aceștia îndrăzneau să acționeze sub nasul tunului său, ridica ancora, se apropia de uscat cu

toate pînzele întinse și acoperea malul cu proiectile : soldații le adunau și le duceau în parcul de artilerie, care în curînd fu aprovizionat din belșug.

La 21 martie, ofițerii de geniu au dispus deschiderea tranșeei la 150 toaze de oraș ; ea se sprijinea pe apeduct, care forma o paralelă naturală contra tragerilor din cetate. Artileria amplasă opt baterii, două în fața insulței, unde era farul care fusese armat, iar trei în fața a trei turnuri din care se trăgea asupra lucrărilor de apropiere pentru aducerea artileriei de spărtură. Aceste cinci baterii fură armate cu șaisprezece tunuri de 4 și patru tunuri de 8 ; a șasea baterie fu armată cu patru mortiere de 6 degete, orientate către marele turn, a șaptea și a opta primiră cîte patru tunuri de 12, patru de 8 și două obuziere, pentru a trage pe direcția marelui turn. În zilele de 22, 23 și 24 pionierii înaintară cu șanțurile tranșeei pînă la cinci toaze de șanțul cetății, unde se desfășurară, săpînd o tranșee paralelă largă, care să permită toate mișcările necesare asediului.

La 23 martie artileria începu focul ; în patruzeci și opt de ore cele două tunuri din far fură reduse la tăcere, ca și marile tunuri amplasate pe ziduri pe direcția de atac. La 24 martie, bateriile de spărtură începură să tragă ; în primele douăzeci și patru de ore ele nu produseră nici un efect vizibil ; acest lucru fu atribuit slabei puteri a calibrului 12, iar ofițerii de geniu erau acuzați pe față că alesese să direcția de tragere către o zidărie veche care rezista chiar la calibrul 24 cînd, la ora patru după-amiază, o întreagă porțiune din marele turn se prăbuși cu un zgomot înfiorător. Armata scoase un strigăt de bucurie, ca și cei 30 000 de oameni care, veniți în grabă din împrejurimi, acopereau înălțimile. Un ofițer de geniu înaintă pentru a recunoaște breșa, dar cîțiva soldați dușmani instalați în lungul zidurilor începură să tragă. Douăzeci și cinci de oameni fură trimiși să-i reducă la tăcere și douăzeci și cinci de pionieri să curețe piciorul brești. Se spera că, așa cum se întîmplase la Iaffa, cetatea Acre va fi cucerită pînă seara ; dar cei douăzeci și cinci de pionieri fură opriți de contraescarpă [3]. Aceasta fu prima greutate. Djezzar,

[3] Taluzul exterior al șanțului din jurul unei fortificații.

care ambarcase împreună cu tezaurul şi soţiile sale, petrecu noaptea la bord. Locuitorii se aşteptau în fiecare moment la asalt şi la cucerirea cetăţii. Totuşi, turnurile şi zidurile rămaseră acoperite de soldaţi, care executară toată noaptea un foc continuu cu arme de infanterie. În ziua de 26 seara, paşa reintră în palatul său şi încercă o ieşire, care nu îi reuşi.

Această blestemată contraescarpă paraliză eforturile asediatorilor patru zile, timp necesar pentru pregătirea unei încărcături explozive care fu gata în ziua de 28 ; explozia distruse contraescarpa. Căpitanul de stat major Mailly avea ordin ca, împreună cu cinci lucrători, zece pionieri şi douăzeci şi cinci de grenadieri să execute trecerea prin turn. Comandantul-adjutant Laugier, cu 800 de oameni, era plasat în spatele apeductului, la cincisprezece toaze de breşe, pentru a porni imediat ce ar fi primit de la Mailly semnalul că trecerea era practicabilă. Divizia Bon, dispusă în coloane pe batalioane în punctele de adunare, era destinată să susţină pe Laugier şi să cucerească cetatea ; aceste batalioane trebuiau să treacă succesiv prin breşe. Dar, pentru a reuşi, era necesar ca nici un soldat să nu se oprească, oricît de puternic ar fi fost focul puşcaşilor de pe ziduri.

Mailly se aruncă în groapa produsă prin explozie şi apoi către şanţul din faţa cetăţii, fără a fi oprit de înălţimea celor zece picioare ale contraescarpei care nu fusese dărîmată, deoarece explozibilul nu fusese băgat prea adînc. Ajuns la piciorul turnului, el ridică trei scări şi urcă cu cei patruzeci de oameni ai săi la primul nivel ; atunci dădu semnalul lui Laugier, care porni în pas de asalt şi ajunse pe malul şanţului, crezînd contraescarpa distrusă ; trupa fu surprinsă să o găsească aproape întreagă. Laugier şi primul pluton se aruncară în şanţ şi alergară la breşe. Căpitanul care era cu al doilea pluton fu ucis pe marginea contraescarpei ; Laugier se opri, măsură din ochi adîncimea şanţului şi se abătu spre stînga, pentru a căuta un loc mai puţin adînc. Zăpăcit de focul de pe ziduri, batalionul se desfăşură şi se risipi în trăgători. În acest timp, Mailly se urcase pe platformă şi smulsese steagul otoman ; zece viteji mai erau cu el, ceilalţi fuseseră uciși sau răniţi. Laugier fu ucis cînd traversa [illegible]ul. Cei care îl urmaseră se îndreptară spre scările de l[illegible]urn, dar ele fuseseră răsturnate ; se retraseră pentru a căuta altele care rămăseseră în groapa făcută de explozie. Această mişcare fu luată drept fugă ; oamenii grupei Mailly, care se găseau la primul etaj al turnului, coborîră în şanţ, pe platformă rămînînd numai Mailly, un pionier şi doi grenadieri. Mailly coborî la primul etaj pentru a striga după ajutor ; un glonţ îl lovi, perforîndu-i plămînii ; el căzu scăldat în sînge ; grenadierii coborîră pentru a-i da ajutor. În timpul acesta, generalul-şef mersese la puţul săpat pentru amplasarea explozibilului, pentru a vedea de ce coloana Laugier ezita ; el îşi dădu seama de greutatea de a trece obstacolul format de contraescarpă ; nu se pregătise nimic pentru trecerea acestuia. Trimise ordin generalului Bon să nu iasă din tranşee, pentru că asaltul eşuase.

Imediat ce paşa văzuse pavilionul otoman smuls din vîrful turnului, se duse la navă şi se ambarcă. Toată garnizoana şi locuitorii, femei, copii, bătrîni părăseau oraşul, se aruncau în bărci sau se refugiau în moschei. Totul părea pierdut şi oraşul cucerit, cînd cinci mameluci, trei negri din Darfur şi doi circazieni, care făceau parte dintre vitejii sclavi ai lui Djezzar şi erau de gardă la palat pentru a-i împiedica pe locuitori să-l jefuiască, băgară de seamă că pe platforma turnului nu erau decît doi sau trei francezi şi că numărul lor nu creştea. Ei se strecurară de-a lungul zidului, se căţărară pe platformă, traseră o salvă şi nu mai găsiră acolo decît un pionier, care fugi. Aceşti întreprinzători musulmani coborîră de pe platformă la primul etaj, găsiră acolo pe Mailly şi cei doi soldaţi muribunzi ; le tăiară capetele, urcară din nou pe platformă, arborară pavilionul otoman şi plimbară capetele prin oraş. Un corp de 500 de arabi maghrebi şi arnăuţi, aşezaţi la colţul moscheii lui Djezzar pentru a proteja ambarcarea paşei, reintrară în turnuri ; oraşul fu salvat. Acest asalt costă armata franceză douăzeci şi cinci de oameni morţi şi optzeci şi şapte de răniţi, printre care jumătate din cei patruzeci de oameni din grupa de curăţire a spărturii.

Sub pretextul înrăutăţirii timpului şi al vînturilor echinocţiului, patrula engleză plecase în larg şi la 26 mar-

tie dispăruse ; în realitate, Sir Sidney Smith nu dorea să fie prezent la cucerirea orașului, pe care o considera de neevitat. Dar, cînd află că asaltul eșuase, reveni și, între 5 și 6 aprilie, stătu în radă. El debarcă pe colonelul emigrant Phelippeaux, pe Douglas și o sută de ofițeri și tunari, pe marinarii săi cei mai bravi și cei mai pricepuți. Ei folosiră artileria capturată de la francezi : tunurile noastre de 24, de 16, frumoasele noastre mortiere de 8 degoe apărau orașul pe care fuseseră destinate să-l bată și să-l cucerească. Totul contribui la încurajarea garnizoanei care primea, în fiecare zi, din Cipru și de la Tripoli, ajutoare în arme, provizii și muniții.

Generalul Caffarelli care conducea asediul ordonă o nouă minare a contraescarpei. La 1 aprilie se reuși să se distrugă contraescarpa. Artileria puse în baterie cele două caronade de 32 și 24, care avură mare efect. Dar nici asediatorul nu pierduse vremea ; breșa fusese făcută impracticabilă, fiind umplută cu bombe, obuze, grenade încărcate, butoaie cu gudron, fascine și lemne acoperite cu un strat de sulf și cu așchii de fier. Totuși, douăzeci și cinci de oameni, cărora li se ordonase să curețe breșa, ajunseră acolo trecînd peste toate obstacolele ; dar ei se găsiră, curînd, în mijlocul unui rug arzînd. Cinci grenadieri fură arși, mai mulți răniți, ceilalți se retraseră în grabă la adăpostul contraescarpei. Se ajunse atunci la convingerea că era imposibil de cucerit orașul cu piese de campanie și încă în număr așa de mic. Otomanii triumfau, arătîndu-și veselia ; ei strigau în fiecare noapte tunarilor francezi : „Sultan Selim, pan, pan, pan ! Bonaparte, pin, pin, pin !"

Singura speranță rămase săparea unui tunel pe sub ziduri. Caffarelli ordonă să fie transportată o mină în șanț, sub turnul cel mare. Asediatul aruncă și el mine ; dar artificierii francezi, mai pricepuți, le anihilară.

Phellipeaux declară că pericolul este iminent ; că dintr-un moment în altul orașul putea fi cucerit. El convinse pe pașă să execute o ieșire pentru a distruge puțul de mină [4] și a-i sufoca pe artificieri. În noaptea de

[4] În războiul de asediu se săpa inițial vertical (puț de atac) apoi către cetatea asediată (puț de mină) pentru a se plasa o încărcătură explozivă (mină) sub o lucrare de fortificație.

7 aprilie trei coloane, fiecare de 1 500 oameni, luară următoarea formație : prima în fața palatului pașei, a doua la poarta dinspre mare, a treia la marginea cetății, de-a lungul malului mării. La sud, 150 englezi și 300 soldați turci de elită, sub comanda colonelului Douglas și a maiorului Thomas Oldfield, erau dispuși în spatele turnului cel mare pentru a apăra breșa. În zorii zilei, cele trei coloane declanșară contraatacul ; focul de puști deveni foarte intens ; ca de obicei, inițial inamicul cîștigă teren. Coloana engleză coborî atunci în breșă în pas vioi. Nu avea de străbătut decît cincisprezece toaze pentru a ajunge la puț ; deja maiorul englez se găsea în puț, mina părea pierdută, cînd batalionul de gardă din rezervă atacă la baionetă, ucise, răni sau prinse toată această coloană pe care o învăluise prin dreapta și prin stînga ; turcii fură respinși în cetate ; mai multe mici detașamente fură izolate și capturate. Această ieșire costă pe asediați 300 de oameni, din care 60 englezi. Rănițiii acestei națiuni fură îngrijiți ca și francezii, iar prizonierii fură ținuți în mijlocul armatei ca și cum ar fi fost normanzi sau picarzi [5] ; la o asemenea distanță de patria lor și în mijlocul unor popoare barbare, rivalitatea celor două națiuni dispăruse. Turcii arătară mult curaj personal, impetuozitate, devotament, dar nici o competență, nici o organizare, nici o ordine, ceea ce făcea ca toate ieșirile să le fie funeste. Maiorul englez Oldfield, ucis, fu îngropat, dîndu-i-se onorurile militare ; căpitanul Wright fu grav rănit. În această perioadă armata nu a fost niciodată nevoită să sprijine trupele din tranșee.

Ali, mamelucul negru al lui Djezzar, confident și călău în același timp, era obiectul urii creștinilor care cereau răzbunare. Un ofițer de jandarmi procedă la interogarea sa. Napoleon dori să-l vadă ; acest viteaz musulman îi spuse : „Toată viața mea am ascultat pe stăpînul meu. Alaltăieri am tăiat capul unui mameluc al tău și l-am purtat în orașul pe care l-am salvat ; Sultane, uite capul meu, taie-l, dar taie-l tu însuți și atunci mor mulțumit. Profetul a spus că nu trebuie refuzată ultima dorință a unui om care trebuie să moară". Generalul-șef îi întinse

[5] Locuitori ai provinciilor Normandia și Picardia, situate în nord-vestul Franței, limitrofe Canalului Mînecii.

mîna și dispuse să i se dea de mîncare. Față de aceasta, Ali a rămas recunoscător. A fost ucis într-o șarjă, în bătălia de la Abukir, luptînd în prima linie a unui corp de cavalerie francez.

VI. Pașa din Damasc strînsese în acest oraș mare 30 000 oameni pedeștri și călări. Cavaleria lui Djezzar și cea a lui Ibrahim-Bey se găseau pe malul stîng al Iordanului și mențineau legătura între Damasc și Naplus ; naplusienii strînseseră 8 000 oameni ; ei ardeau de dorința de a răzbuna înfrîngerea în lupta de la Qâqoun.

Poarta ordonase ca armata trimisă din Damasc să treacă rîul Iordan imediat ce armata care se formase în Rhodos ar fi debarcat în Saint-Jean-d'Acre, pentru a ne prinde între două focuri. Dar pericolele pe care le înfrunta cetatea, mai ales teama pe care o inspiră săparea unui tunel pe sub ziduri, hotărîră pe Djezzar, în calitatea sa de seraskier [6], să dea ordin pașei din Damasc să treacă fără întîrziere rîul Iordan, să se unească cu naplusienii în cîmpia Esdrelon și să taie legăturile taberei franceze de la Acre cu Egiptul.

Fiul lui Daher comunică că agenții săi din Damasc îi anunțau plecarea armatei ; că ea avea forțe nenumărate. Poziția armatei franceze devenea delicată ; din cei 13 000 oameni cîți intraseră în Siria, 1 100 fuseseră uciși sau răniți în luptele de la El-A'rych, de la Gaza, Iaffa și în prima perioadă a asediului Acrei ; 1 100 erau bolnavi în spitalele din Nazareth, Chala-A'mur, Ramleh, Iaffa și Gaza ; 2 000 formau garnizoanele la Qatyeh, El-A'rych, Gaza și Iaffa ; 5 000 erau necesari asediului pentru paza parcurilor și pozițiilor ; nu mai rămîneau decît 4 000 oameni disponibili pentru a supraveghea și bate armata de Damasc și de naplusieni, care însuma 40 000 oameni. Generalul Berthier, prevăzînd evenimente deosebite, ordonă să fie evacuate la Iaffa spitalele din Nazareth, Chafa-A'mur, Haifa și ambulanțele de la Acre, precum și prizonierii, materialele

[6] Seraskier (seraschier) — general-comandant al unei armate sau comandant militar al unei provincii în Imperiul Otoman.

voluminoase și tot ce putea încurca armata care, după o expresie a marinarilor, nu stătea decît pe o ancoră.

Armata pașei din Damasc sosi pe Iordan în două coloane ; cea din dreapta, de 8 000 oameni, sub comanda fiului său, ocupă podul de la Yakub și trimise o avangardă pentru a înconjura fortul Safed, pe care încercă în zadar să-l ia cu asalt. Unitățile sale inundară toată Galileea. Pașa, cu 2 000 oameni, se opri pe malul stîng al Iordanului în fața vadului *... pe care îl cercetă. El trimise avangarda să ocupe poziție pe înălțimile Lubyeh, pe malul drept al Iordanului. Naplusienii își stabiliră tabăra în cîmpia Esdrelon.

Generalul Murat porni din tabără cu coloana sa, care fu completată pînă la 1000 oameni de toate armele ; execută asediul Safedului, forță podul Yakub, cuceri tabăra fiului pașei și făcu mulți prizonieri. Corturile, proviziile, cămilele, artileria căzură în mîna învingătorului ; prada fu considerabilă. Tînărul fiu al pașei comisese greșeala de a fi trimis prea mulți oameni în diverse grupuri mici ; în momentul în care fu atacat, nu putu să adune mai mult de 2 000 oameni. Aflînd că podul Yakub fusese recucerit de francezi, aceste trupe se întoarseră la Damasc, ocolind izvoarele Iordanului. Murat se îndreptă spre Tabarieh, pe care îl cuceri. În acest oraș erau depozite ale inamicului, în care găsi : grîu, orez, orz, ulei și furaje, asigurînd astfel aprovizionarea armatei franceze pe șase luni.

Generalul Junot ocupă satul Nazareth cu coloana sa de acoperire. Imediat ce află că avangarda pașei, de 3 000 oameni, trecuse Iordanul, îi ieși înainte ; o găsi în cîmpia Chanan și o opri, cu toate că nu avea decît 400 oameni. Această luptă îi aduse onoare și acoperi de glorie pe colonelul Duvivier, unul dintre cei mai bravi ofițeri de cavalerie ai armatei franceze. Generalul-șef dădu ordin generalului Kléber să meargă cu divizia sa în sprijinul coloanei generalului Junot. La 11 aprilie, Kléber, avînd în subordinele sale 2 500 oameni, se alătură lui Junot. El înaintă spre înălțimile Lubyeh, unde pașa întărise avangarda pînă la 7 000 oameni. Lupta n-a fost nedecisă ; inamicul a fost bătut, dar Kléber, temîndu-se să nu fie

* În manuscris, numele este omis *(Nota redacției franceze)*.

izolat de Acre, se întoarse a doua zi în poziția sa pe înălțimile Nazarethului.

Pașa din Damasc ocupă atunci din nou înălțimile Lubyeh și, sub protecția lor, înaintă cu restul armatei spre stînga. El popsi în cîmpia Esdrelon, unindu-și forțele cu divizia din Naplus. Cînd această manevră se termină, avangarda sa deveni ariergardă și îl urmă, abandonînd înălțimile Lubyeh și legăturile cu Damascul. Kléber se hotărî să pedepsească pe pașă pentru acest îndrăzneț marș de flanc. El informă pe generalul-șef că va înainta între rîul Iordan și inamic, pentru a-l izola de Damasc, și că își va calcula astfel marșul încît să surprindă tabăra turcă la ora două noaptea ; că spera să obțină același succes ca generalul Reynier la El-A'rych. Planul lui Kléber era însă prost conceput ; el presupunea că va izola inamicul, dar acesta părăsise poziția de pe rîul Iordan și se îndrepta spre Naplus ; marșul său nu ar fi fost astfel oprit ; el ar fi continuat spre cetatea Acre ; asediul ar fi fost astfel neacoperit și deci în pericol. Speranța de a surprinde tabăra inamică printr-un atac de noapte nu era justificată. Generalul Reynier reușise la El-A'rych pentru că recunoscuse cu ofițerii săi timp de două zile drumurile pe care coloanele sale trebuiau să le urmeze noaptea, pentru că poziția taberei lui Abdallah era fixă ; dar cum ar fi putut generalul Kléber să opereze în timpul nopții pe un teren pe care nici el și nici ofițerii săi nu-l cunoșteau ? Cînd plănuia acest atac, se găsea la cinci leghe de inamic și nu știa cu precizie unde se va opri acesta. Ar fi trebuit să stea cel puțin douăzeci și patru de ore în apropierea lui, pentru a recunoaște amănunțit terenul din jurul taberei musulmane : aceasta îi era imposibil în fața unei armate atît de superioare. Napoleon prevăzu că nu va ajunge decît în zorii zilei, pe un teren pe care nu-l cunoștea, că va fi învăluit de toată această armată și că risca cele mai mari pericole ; că această divizie și armata de asediu erau la fel de compromise.

El porni la aceeași oră (15 aprilie ora unu după-amiază) cu o divizie de infanterie, cu toată cavaleria care se găsea în tabără și o baterie de rezervă, mărșălui pînă noaptea și se opri pe înălțimile Safureh. În zorii zilei de 16, se puse în marș spre Sulyn, urmînd cheile care ocolesc mun-

ții. La ora 9 dimineața îi apăru în față toată cîmpia Esdrelon și la trei leghe nord-est observă două mici careuri înconjurate de fum ; era, în mod evident, divizia franceză, care era șarjată și înconjurată din toate părțile de o armată foarte numeroasă. Cîmpia Esdrelon este foarte fertilă și era acoperită de recoltă ; grîul avea deja șase picioare înălțime. Napoleon dispuse divizia pe trei coloane, fiecare de cîte un regiment, păstrînd un interval de 400 toaze una de alta, dirijîndu-le pe o direcție care să permită împiedicarea retragerii armatei inamice spre Naplus. Grîul ascundea în întregime soldații care se apropiau de tabăra inamică fără a fi descoperiți.

Kléber executase planul său : plecase în direcția rîului Iordan și acum se afla în spatele inamicului : ziua venise înainte ca el să-l poată ajunge. La ora șapte dimineața îl ajunse ; atacă primele posturi și le nimici. Dar curînd alarma fu dată în tabără ; toată această mulțime încălecă și dîndu-și seama de numărul mic al francezilor se năpusti asupra lor. Kléber era pierdut. Ca om curajos și inteligent, făcu tot ce se putea aștepta de la el : susținu și respinse un mare număr de șarje ; dar turcii ocupaseră toate pantele muntelui Thabor și toate dealurile care înconjurau pe francezi. Soldații noștri mai vechi înțelegeau cît de periculoasă era situația și cei mai întreprinzători doreau să se distrugă artileria și să se retragă peste înălțimile abrupte ale Nazarethului. Generalul Kléber analiză situația : aceasta era gravă ; cînd, deodată, soldații strigară : „Iată-l pe micul caporal !" Ofițerii de stat major informară pe Kléber de acest zvon : el se supără, arătînd imposibilitatea acestui lucru și ordonă ca statul major să continue analiza situației. Dar vechii soldați ai lui Napoleon, obișnuiți cu manevrele sale, repetară strigătele : ei erau siguri că au văzut lucind baionete. Kléber se urcă pe o înălțime și întinse luneta ; ofițerii de stat major făcură la fel, dar nu descoperiră nimic ; soldații înșiși crezură că avuseseră o iluzie și această rază de speranță dispăru. Kléber se hotărî, în fine, să părăsească artileria și răniții și ordonă să se formeze coloana pentru a deschide trecerea. Probabil că soldații văzuseră strălucirea baionetelor într-un moment în care coloanele se găsiseră pe un teren puțin mai înalt și mai descoperit.

Generalul-şef dădea o mare importanţă asigurării mascării marşului său, pentru a putea ajunge pe un mamelon care tăia turcilor orice retragere. Dar deodată atenţia sa fu fixată de o mişcare a întregii armate inamice care se strîngea în jurul careurilor lui Kléber. Mai mulţi ofiţeri de stat major descălecară, întinseră lunetele, văzură clar că inamicul se pregătea pentru o şarjă generală, iar careurile lui Kléber păreau descumpănite. Clipele deveneau preţioase. Kléber era înconjurat de 30 000 oameni, din care mai mult de jumătate erau călări ; cea mai mică întîrziere putea fi funestă. Generalul-şef ordonă unei formaţii să urce pe un dig. Capetele şi baionetele oamenilor fură imediat văzute, atît de francezi cît şi de inamic. În acelaşi timp o salvă de artilerie demască acţiunea francezilor. Se văzu imediat mişcarea lui Kléber, care relua formaţia în careuri, şi pălăriile în vîrful baionetelor în semn de veselie ; urmă o salvă de artilerie în semn de recunoştinţă. Armata inamică, uimită, surprinsă se opri brusc. Mamelucii lui Ibrahim-Bey, cei mai iuţi şi care se găseau cel mai aproape, alergară în cel mai mare galop pentru a recunoaşte aceste noi trupe ; ei fură urmaţi de toţi naplusienii, cei mai înspăimîntaţi de faptul că vedeau închizîndu-se drumul către ţara lor. Cele trei careuri franceze se opriră un moment şi se coordonară. Un detaşament de 300 oameni surprinse tabăra şi o jefui, luînd proviziile şi capturînd răniţii turci ; el dădu foc corturilor, spectacol care băgă spaima în inamic. Cîteva corpuri de cavalerie turcă se apropiară de careuri, la o bătaie de puşcă ; dar primiţi cu mitralii se depărtară. La rîndul său, Kléber înaintă : joncţiunea nu întîrzie să se efectueze. La inamic, dezordinea şi spaima deveniră extreme ; această armată fugi, o parte spre Naplus, o parte spre rîul Iordan. Sînt greu de imaginat sentimentele de admiraţie şi recunoştinţă ale soldaţilor. Inamicul pierduse mulţi oameni în diferitele şarje executate în cursul dimineţii, dar pierdu şi mai mulţi în timpul retragerii. Mai multe mii se înecară în rîul Iordan ; apele crescuseră din cauza ploilor şi făcuseră vadul greu de trecut. Kléber avu 250—300 morţi sau răniţi ; coloana generalului-şef avu trei, patru. Aşa fu bătălia de la Muntele Thabor. Napoleon se urcă pe acest

munte, care are forma unei căpăţîni de zahăr, dominînd toată Palestina.

În noaptea de 16 spre 17 aprilie, Kléber dormi în cortul generalului-şef ; el plecă la ora trei după miezul nopţii, pentru a se duce la divizia sa, care era oprită pe rîul Iordan. Toată ziua de 17 urmări resturile armatei din Damasc ; soldaţii făcură capturi bogate. Kléber poposi în seara zilei de 17 pe locul unde se găsea şi aşteptă ordine pentru ziua de 18. Napoleon analiză situaţia. În tabăra de la Acre nu mai rămăseseră decît 4 000 oameni, pentru a asedia o garnizoană de 8 000 oameni sprijinită de două vase de linie engleze de 80 ; această garnizoană primea în fiecare moment ajutoare ; dintr-un moment într-altul putea să sosească armata din Rhodos a cărei deplasare ar fi trebuit să coincidă cu aceea a armatei de Damasc ; era deci foarte urgent de a regrupa toate trupele în tabăra de asediu. S-ar fi putut, la nevoie, să se renunţe la cei 2 000 oameni ai lui Kléber, la cinci sute de cai şi douăsprezece tunuri ; dar nu era o imprudenţă să trimită pe Kléber cu 3 000 oameni într-o mare capitală a cărei populaţie este de 100 000 locuitori ? Nu exista oare pericolul ca, imediat ce ar fi văzut numărul mic al francezilor, să-i înconjoare din toate părţile ? Totuşi, cucerirea Damascului ar fi putut avea loc, cel mai tîrziu, a doua zi, pe 18 sau 19 dimineaţa ; era foarte tentant. Cîte avantaje n-ar fi obţinut armata din această cucerire ! Ea ar fi găsit cai, cămile şi catîri de care avea nevoie pentru a-şi acoperi pierderile, piei, stofe, efecte de îmbrăcăminte, praf de puşcă, arme, bani. Se putea obţine uşor o contribuţie de şapte, opt milioane de franci ; dar cel mai important lucru ar fi fost strălucirea aruncată de acest fapt asupra armelor franceze ! Bătălia de la Muntele Thabor avea să restabilească faima lor umbrită puţin de rezistenţa de la Acre ; dar ce ar fi dacă la Cairo, la Tripoli, la Alep, la Acre s-ar afla că drapelul tricolor flutura pe sfîntul, anticul şi bogatul Damasc ! Nu ar produce aceasta efectul moral care se aştepta prin cucerirea Acrei ? Cei din tribul Motouâly, arabii, druzii, maroniţii, toate popoarele Siriei s-ar strînge sub drapelele franceze. Oricît de puternice erau aceste consideraţii, era imposibil să se riste doar cu aceşti 3 000 oameni ; dacă ar fi sprijiniţi de 6 000 naplusieni, aceasta

ar fi altceva. Generalul francez vorbi, în dimineaţa zilei de 17 cu delegaţii druzilor şi maroniţilor care urmau armata. Ei declarară că se considerau autorizaţi, după o victorie atît de mare ca cea de pe Muntele Thabor, să angajeze naţiunile lor, fapt pe care aveau ordin să-l facă numai după cucerirea Acrei, dar că le-ar trebui cel puţin cincisprezece zile pentru a strînge aceste trupe. Daher nu putea oferi imediat decît două sute de oameni : beduinii, care constituiau forţa sa, nu voiau să se angajeze decît după ce Acre ar fi fost cucerită şi predată în mîinile lor. Dar, pentru că nu era posibil să se cucerească Damascul înainte de cucerirea Acrei, nu putea Kléber să obţină cel puţin o contribuţie, acţiune care nu cerea decît patruzeci şi opt de ore ? Obţinerea acestei contribuţii şi reîntoarcerea imediată peste Iordan era o acţiune puţin avantajoasă şi care ar fi dăunat operaţiilor ulterioare ; aceasta putea duce la pieirea celor 18 000 creştini care locuiau în acel oraş şi care trebuiau să fie, într-o zi, folositori armatei. În dimineaţa zilei de 17, fură jefuite şi arse trei mari sate naplusiene, ca pedeapsă ; delegaţi naplusieni solicitară să fie iertate satele şi predară ostateci. Kléber primi ordin să treacă înapoi Iordanul şi să rămînă în observaţie pe acest rîu.

La 18 aprilie Napoleon dormi la mănăstirea din Nazareth ; armata era în Ţara Sfîntă ; toate satele erau celebre prin evenimentele Noului şi Vechiului Testament. Toţi îşi imaginează Iordanul ca un fluviu larg şi repede, aproape ca Rhinul sau Rhônul ; soldaţii fură foarte surprinşi găsind numai un fir de apă, mai mic decît rîul Aisne sau Oise la Compiègne. Intrînd în mănăstirea Nazarethului, armata crezu că intră într-o biserică din Europa : era frumoasă ; toate lumînările erau aprinse ; armata asistă la un Te-Deum ; exista un foarte bun organist. Călugării recolleţi [7] erau spanioli şi italieni, unul singur era francez. Mănăstirea este foarte frumoasă şi are destule camere şi paturi ; răniţii fură lăsaţi acolo ; călugării îi îngrijiră. Pivniţele erau aprovizionate cu vin foarte bun. La 19 aprilie Napoleon reintră în tabăra de la Acre, după ce lipsise numai cinci zile.

[7] Călugări franciscani reformaţi.

Bătălia de la Muntele Thabor avu efectul aşteptat ; druzii, maroniţii, populaţiile creştine din Siria şi, cîteva săptămîni mai tîrziu, delegaţi ai creştinilor din Armenia, veniră în tabăra franceză. Printr-un aranjament secret făcut cu druzii şi cu maroniţii se conveni că generalul-şef va lua în solda sa 6 000 druzi şi 6 000 maroniţi, comandaţi de ofiţerii lor, care se vor alătura armatei franceze pentru cucerirea Damascului.

VII. Imediat ce contraamiralul Perrée fu informat că armata intrase în Siria, el porni din Alexandria, care nu mai era blocată de Sidney Smith şi veni cu fregatele „Junon" „Alceste" şi „Courageuse" la Iaffa, în rada căreia ancoră la 15 aprilie. El primi ordine şi instrucţiuni să se apropie de Saint-Jean-d'Acre, în aşa fel încît să nu fie văzut de comandorul englez. El recunoscu Muntele Carmel şi debarcă în micul golf Tanturah şase piese de mare calibru, ca şi multe muniţii şi provizii. Această operaţie importantă se făcu la trei leghe de escadra engleză. De acolo plecă în larg şi patrulă între Rhodos şi Acre, cu scopul de a intercepta navele care se îndreptau spre acest din urmă port. El atacă convoiul armatei din Rhodos, captură două nave, pe care se găseau 400 oameni din această armată, intendentul ei, şase tunuri de campanie şi un tezaur de 150 000 franci ; se reîntoarse pe coastele Siriei, debarcă prizonierii, raportă ce aflase şi primi noi instrucţiuni. În acţiunea de patrulare mai făcu multe alte capturi. Urmări un convoi de ambarcaţiuni mici, încărcate cu naplusieni care voiau să intre în Acre şi îl împrăştie. Cum era în văzul escadrei engleze, Sir Sidney Smith îl urmări dar fără să-l poată ajunge : fregatele sale nu erau atît de rapide ca navele franceze. Această acţiune maritimă aduse mari laude acestui brav contraamiral, care a controlat astfel marea şi, s-ar putea spune, a ţinut blocată timp de o lună cetatea Saint-Jean-d'Acre, în văzul unei escadre engleze formată din două vase de linie de 80, o fregată şi 8 sau 10 nave avizos. Aceasta s-a putut şi pentru că Sir Sidney Smith se ocupa mult de detaliile acţiunilor de pe uscat, pe care nu le înţelegea şi unde nu putea ajuta prea mult ; astfel, el neglija activitatea pe mare, deşi era pregătit pentru aceasta şi unde putea acţiona. Fără sosirea esca-

drei engleze în golful Saint-Jean-d'Acre, acest oraș ar fi fost cucerit înainte de 1 aprilie, pentru că cele douăsprezece tartane purtînd echipajul de asediu ar fi intrat la 19 martie în Haifa și tunurile de mare calibru ar fi distrus în douăzeci și patru de ore fortificațiile Acrei. Capturînd sau împrăștiind aceste douăsprezece tartane, comandorul englez salvă pe Djezzar-Pașa. Ajutorul și sfaturile pe care le dădu pentru apărarea cetății fură de mică importanță. Ar fi fost mult mai folositor ca, după ce debarcase în Acre pe Phelippeaux și cincizeci de tunari englezi, să nu se mai amestece în acțiunile de pe uscat, să se ocupe de menținerea supremației pe mare, să împiedice orice legătură a asediatorilor cu portul Damiette, în fine, să captureze cele trei fregate sau cel puțin să le alunge din zonă. Munițiile și tunurile pe care ele le-au adus asediatorilor au distrus cetatea Acre.

VIII. În perioada a doua, în afară de artileria pe care o avea în prima perioadă, parcul crescuse cu două tunuri de 24, patru de 18 și două mortiere. La 25 aprilie explodă mina sub turnul cel mare. Ea nu produse efectul scontat ; un canal subteran alăturat vechilor construcții nu fusese luat în calcul și astfel numai jumătate din turn fu dărîmată ; cealaltă jumătate fu numai zdruncinată ; turnul părea să fie tăiat ca de un brici : trei sute de turci, patru tunuri și toate încărcăturile explozive care fuseseră pregătite pentru apărarea brești se prăvăliră în șanț. Un locotenent de geniu, zece pionieri și douăzeci de grenadieri ajunseră la etajele inferioare ; dar, scara care conduce la etajul superior fiind răsturnată, inamicul nu putu fi scos din el. Cei ajunși la breșă fură rechemați și, în cîteva ore, tunurile de 24 distruseră această parte a turnului. Ofițerul de geniu Liédot dirijă grupa pe care o instală pe aceste dărîmături. Erau astfel stăpîni pe punctul principal al incintei ; cetatea era deschisă, dar inamicul construise o fortificație în spatele marelui turn. Se instalară baterii, chiar pe breșe, pentru a bate această fortificație și a dărîma zidurile de apărare ale palatului lui Djezzar și ale moscheei. În același timp, se bombardă al doilea turn al aceluiași fort și se săpă un canal pentru a arunca în aer contraescarpa.

Artileria asediatorilor domina pe cea a asediaților, ale căror ziduri erau aproape în întregime dărîmate. Cetatea nu se mai apăra decît prin marele număr de apărători care formau garnizoana și prin speranța de a vedea sosind armata din Rhodos. Legăturile pe mare îi rămăseseră deschise ; ea primea ajutoare în fiecare zi, astfel încît, în loc să slăbească prin pierderile zilnice pe care le suferea, garnizoana era mult mai puternică decît la începutul asediului. Asediații erau viteji ; ei înaintau cu un curaj nemaipomenit către tranșee smulgeau fascinele și gabioanele[8] bateriilor, înfruntînd o moarte aproape sigură. Din zece, cîți se aventurau în fiecare zi în astfel de expediții, nouă erau uciși, dar al zecelea, care se întorcea în cetate cu gabionul sau fascina luată, era primit în triumf, ceea ce ajungea pentru a menține moralul. Lupta corp la corp în șanțuri și în locurile de adunare era pe viață și pe moarte ; soldații francezi fură obligați să ascută cele trei muchii ale baionetelor, pentru a-i împiedica pe turci să le smulgă cu mîna. Otomanul este în general abil, puternic, viteaz și bun pușcaș ; el se apără perfect în spatele unui zid ; dar, în cîmp deschis, neajunsurile organizării, disciplinei și ale tacticii folosite, îl fac foarte puțin de temut. Eforturile izolate nu reușesc contra unei acțiuni de ansamblu. Toate ieșirile pe care le făcea garnizoana îi erau funeste ; ea a executat, pe tot timpul asediului, douăzeci ; mai multe din ele au fost lupte importante ; ea a pierdut mai mult de 9 000 cameni, din care două treimi au fost făcuți prizonieri. Imediat ce ieșeau din tranșee se lăsau tîrîți de impetuozitatea lor naturală ; le era ușor ofițerilor francezi să-i atragă în ambuscadă retrăgîndu-se mai întîi din fața lor, ceea ce făcea imposibilă înapoierea lor în cetate.

Către sfîrșitul lui aprilie, Djezzar se gîndi să evacueze orașul, nemaisperînd să-l păstreze. Armata din Rhodos, care de multă vreme își anunța sosirea, întîrzia zi după zi și în acest timp orașul era amenințat să fie

[8] Coșuri mari, umplute cu pămînt, puse unul lîngă altul și constituind un parapet de protecție a tunărilor.

luat cu asalt. În această situație delicată, colonelul Phelippeaux, care conducea apărarea, nu văzu alt mijloc pentru a o prelungi și pentru a da timp armatei din Rhodos să sosească, decît executarea unor linii de contraatac noi. El spuse pașei : „Sînteți superior inamicului în artilerie ; garnizoana voastră este mai tare cu o treime decît armata asediatorilor : puteți pierde oricît de mulți oameni, dar aceasta nu va compromite forța voastră, căci, pentru fiecare om ucis, vă sosesc trei. Asediatorii din fața noastră nu sînt mai mult de 7—8 000 oameni, pentru că unități din trupele lor sînt în observație pe Iordan, constituie garnizoane la Iaffa, la Haifa, la Gaza și la El-A'rych sau sînt folosite să escorteze convoaiele. Dacă garnizoana ar fi tot atît de disciplinată pe cît este de viteză, v-aș propune să îmbarcați cea mai mare parte din ea și s-o debarcați în golful Naplusului, pentru a muta războiul pe liniile de comunicație ale armatei franceze, ceea ce ar obliga inamicul să ridice asediul ; dar exemplul pe care noi îl vedem în fiecare zi, cu ocazia diverselor ieșiri, precum și înfrîngerea Armatei de Damasc, care a fost bătută în cîmpia Esdrelon de o mînă de oameni, permite să se prevadă destul de bine rezultatul pe care l-ar avea o astfel de acțiune. Vă rămîne un mijloc de salvare, acela de a înainta spre inamic pe linii de contraatac : aveți brațe de muncă, sînteți aprovizionați din abundență cu unelte, baloturi de bumbac și de lînă, butoaie, lemn, saci cu pămînt ; veți avea avantaj în acest fel de război : asediatorul va obosi, va pierde mulți oameni, ceea ce îl va distruge, pentru că nu are nici o posibilitate de recrutare ; la sosirea Armatei din Rhodos veți putea să-l siliți să ridice asediul." Acest proiect fu adoptat. În cursul ultimei săptămîni din aprilie, asediații construiră în fața porții dinspre mare și în fața palatului pașei două mari redane [9] pe care le armară cu tunuri de 24 : de la ele săpară șanțuri prin care puteau lovi din flanc și din spate coloanele de atac ale asediatorilor, în dreptul marelui turn. Francezii fură obligați

[9] Întăritură în formă de unghi, cu vîrful către asediatori, construită în afara zidurilor cetății sau a unei porțiuni din cetate înconjurată cu ziduri.

să construiască poziții pentru noi baterii, care să tragă contra bateriilor de pe redane și să facă noi traverse ; ei săpară șanțuri către noile linii ale inamicului, ceea ce îi antrenă în noi lucrări, ce întîrziară mersul întregului asediu. Prin acest procedeu asediații cîștigară cincisprezece zile, de care aveau nevoie pentru a primi trupele de sprijin trimise din Rhodos.

Acest sfat al inginerului Phelippeaux a fost cîntecul său de lebădă [10]. A desfășurat o permanentă activitate în conducerea lucrărilor încît a făcut insolație și a murit la 1 mai. Era francez, făcuse școala militară la Paris, fiind în aceeași clasă cu Napoleon, clasa profesorului Monge. Amîndoi dăduseră examen în aceeași zi, cu același profesor, intrînd în același an în arma artileriei. Aceasta se petrecea cu paisprezece ani în urmă. După revoluție, Phelippeaux emigră. Reîntors în Franța în 1797, a ajutat la evadarea lui Sidney Smith din închisoarea Temple [11]. Obținu astfel gradul de colonel în armata engleză, fiind trimis în țările Levantului, unde a adus servicii importante Angliei. Cu toate acestea, avea remușcări, mai ales după ce a organizat apărarea acestor barbari contra concetățenilor săi : patria rămîne patrie ! Colonelul Douglas îl înlocui, dar nu avea nici pregătirea, nici experiența lui.

Lucrătorii din cele două armate înaintau unii spre alții, se hărțuiau, nefiind separați decît de o ridicătură de pămînt de două, trei toaze. Cînd inginerii francezi apreciau că au ajuns în flancul inamicului, artificierii pregăteau o încărcătură explozivă, blocau tranșeea inamicului, după care intrau în ea, omorînd sau luînd prizonieri pe cei care îi găseau acolo. Turcii învățară și ei să facă același lucru. De trei ori au fost distruse lucrările de tranșee ale inamicului, fiind cucerite porțiuni întregi din acestea ; dar nu au putut fi menținute, deoarece ele

[10] Metaforă referitoare la sunetul melodios pe care l-ar scoate lebedele înainte de a muri. La figurat : ultima lucrare a unui creator.

[11] Turnul castelului Temple (construit de cavalerii templieri) a servit inițial drept tezaur al ordinului, apoi al regelui Franței. Ulterior a devenit închisoare. Ludovic XVI a fost închis acolo în 1792. Turnul a fost dărîmat în 1811.

puteau fi bătute cu foc din turnurile ce dominau locul. Trebuia deci persistat în sistemul luptei tranşee la tranşee.

La 4 mai, breşa din al doilea turn era practicabilă ; curtina între turnul cel mare şi al doilea era distrusă, încărcătura explozivă pentru aruncarea în aer a contraescarpei era terminată ; în dimineaţa zilei de 5 trebuia să aibă loc un asalt general. Succesul părea sigur ; dar, în cursul nopţii, inginerii din cadrul trupelor asediate tăiară contraescarpa şi săpară o dublă galerie de mină cu atîta energie încît, la ivirea zorilor, ei descoperiseră şi anihilaseră mina, omorînd pe artificieri înainte ca ofiţerul de geniu de serviciu să bage de seamă.

Trebui să se sape un alt puţ de mină. Rezultă o întîrziere de cîteva zile, a cărei importanţă nu fu înţeleasă la început. Asaltul urma deci să fie dat în ziua de 9. Dar, în ziua de 7, se observară treizeci sau patruzeci de nave care înaintau către plajă : era armata de ajutor pe care asediaţii o aşteptau de mult timp, cu atîta nerăbdare.

Generalul-şef dispuse imediat luarea armelor şi ordonă generalului Lannes să atace şi să cucerească cetatea. Timpul era frumos, iar un vînt slab bătea dinspre uscat. Nu părea posibil ca acest convoi să ajungă în cetate înainte de douăzeci şi patru de ore. Generalul Lannes formă trei coloane : prima, sub ordinele generalului Rambeaud, intră în cetate prin breşa din curtină ; a doua, sub comanda generalului-adjutant Escale, intră prin turnul cel mare. Generalul Lannes comanda cea de-a treia coloană, care formă rezerva. Generalul Rambeaud forţează breşa, urmăreşte pe turci în oraş, capturează două tunuri şi două mortiere. Dar seara, vîntul se schimbă, navele ajunseră în port încă înainte de a se face dimineaţă şi ajutoarele sosiră în cetate ; trebui să abandonăm partea din oraş care fusese cucerită şi să ne mulţumim să ocupăm breşa din turnul cel mare. Generalul Rambeaud fu ucis în acest atac.

În zorii zilei, trupele Armatei din Rhodos, mîndre de succesul obţinut prin numărul lor, ieşiră prin cele două puncte de adunare de la poarta mării şi de la palatul paşei. Ele se lăudau că vor cuceri bateriile asediatorilor şi îi vor face să ridice asediul. La început ele avură, într-adevăr, mari succese ; ocupară breşa din turn, jumă-

tate din tranşee şi din poziţia bateriilor ; dar curînd după aceea, o grupare de trei mii de oameni fu atacată din flanc şi izolată de cetate ; înconjurată din toate părţile, ea depuse armele. Alţi trei mii au fost ucişi sau răniţi în punctul de adunare şi în tranşee. Numai 2 000 se întoarseră în cetate. Rezultatul acestei lupte schimbă din nou situaţia ; consternarea se aşternu peste asediaţi şi noi speranţe aţîţară elanul asediatorilor, care atacară, cuceriră toată partea oraşului pe care o ocupaseră înainte şi se baricadară în ea ; lupta dură mai multe zile, deoarece a trebuit cucerită fiecare casă.

De la începutul asediului, pierderile asediatorilor erau considerabile ; acest război de uzură le sporea în fiecare zi ; nu era posibil să se ocupe cetatea fără a se pierde o mie de oameni ; ciuma făcea ravagii înspăimîntătoare în trupele garnizoanei ; nu era nici un mijloc de a apăra armata ; dacă persista în încercarea sa şi lua cetatea cu asalt, ea ar mai fi pierdut o mie de oameni din cauza ciumei.

Aceste consideraţii dădură mult de gîndit generalului-şef, dar ceea ce îl decise să ridice asediul fură informaţiile despre noile evenimente petrecute în Republică, pe care le primi în ziua de 13.

Încă din luna aprilie, colonelul Phelippeaux, în discuţiile care aveau loc adesea de la tranşee la tranşee, comunicase că o a doua coaliţie [12], mai de temut decît prima, se formase contra Franţei. Contraamiralul Perrée oprise navele care ieşeau din portul Neapole ; ele îl informaseră că francezii intraseră în acest oraş, că îl alungaseră pe rege şi înfiinţaseră o republică. În fine, se constată din depoziţiile prizonierilor din Armata din Rhodos şi cele ale prizonierilor englezi că în Europa războiul era declarat şi că armata franceză intrase în Neapole. Era uşor să se prevadă că rezultatul acestui marş în Italia meridională va fi funest şi că cei 30—40 000 francezi, care se găseau în jurul Vezuviului, vor lipsi de pe Adige.

O nouă situaţie se prezenta în faţa generalului-şef; Directoratul, puţin stimat de naţiune, era poate răstur-

[12] A doua coaliţie contra Franţei (1799) a grupat Anglia, Regatul celor două Sicilii, Turcia, Rusia şi Austria.

nat ; două armate suferiseră eșecuri, operațiile Armatei de Orient deveniseră secundare.

Generalul-șef nu se mai gîndi decît la mijlocul de a pleca în Franța. Siria, Galileea, Palestina nu mai aveau nici o importanță : trebuia să readucă armata în Egipt, unde ea era invincibilă : ar fi putut atunci să o părăsească și să se arunce în acest ocean de evenimente care apăreau în mintea sa.

IX. Hotărîrea de a ridica asediul a fost mascată printr-un foc de intensitate dublă : toată artileria de asediu fu pusă în baterie. Ea execută un bombardament continuu timp de șase zile, distruse toate zidurile de apărare ale moscheei și ale palatului lui Djezzar, precum și fortificația interioară. În acest timp, răniții, bolnavii, prizonierii și materialele voluminoase au fost trimise spre Iaffa ; spitalele din Ramleh, Gaza și El-A'rych au fost evacuate spre Cairo. La 20 mai, divizia Reynier, care era de serviciu în tranșee, ieși la ora zece seara. Armata merse pe malul mării : generalul Kléber forma ariergarda. Douăsprezece tunuri de 24 și de 18, sau de un calibru inferior, venite din Iaffa, ca și caronadele engleze fură scoase din uz și aruncate în mare. Asediații nu băgară de seamă că asediul a fost ridicat decît în ziua de 21. Bucuria le fu cu atît mai mare cu cît considerau situația lor disperată ; se așteptau să fie cuceriți prin asalt. Djezzar, neavînd cavalerie, nu putu urmări armata franceză. În ziua de 21, la orele opt dimineața, avangarda armatei ocupă o poziție la Cezareea ; grosul armatei era la Tanturah, iar ariergarda la Haifa.

Ordinul de zi adresat armatei, spunea :

„Soldați,

Ați traversat deșertul care separă Africa de Asia, cu mai multă rapiditate decît o armată de arabi. Armata care mergea să invadeze Egiptul este distrusă. În mîna

voastră sînt generalul ei, echipajul de campanie, munițiile și proviziile, burdufurile, cămilele sale.

Ați cucerit toate cetățile care apără puțurile deșerturilor. Ați împrăștiat pe cîmpul de bătălie al Muntelui Thabor acel nor de oameni care alergaseră din toate părțile Asiei în speranța de a jefui Egiptul.

Cele treizeci de nave pe care le-ați văzut sosind, acum douăsprezece zile, transportau armata care trebuia să asedieze Alexandria ; dar, obligată să vină la cetatea Acre, și-a încheiat acolo destinul ; o parte din drapelele sale va împodobi intrarea voastră în Egipt.

În fine, după ce cu o mînă de oameni am dus, timp de trei luni, războiul în inima Siriei, am capturat 40 tunuri de campanie, 50 drapele, am făcut 6 000 prizonieri și am distrus fortificațiile Gazei, Iaffei, Haifei, Acrei, ne vom întoarce în Egipt ; posibilitatea debarcării inamicului mă recheamă acolo.

Încă cîteva zile și ați fi putut captura pe pașă chiar în mijlocul palatului său. Dar, în noile condiții, cucerirea cetății Acre nu valorează cît pierderea a cîteva zile. Vitejii pe care trebuia să-i pierd acolo îmi sînt astăzi necesari pentru operații mai importante.

Soldați, avem în fața noastră o perioadă plină de oboseli și pericole. După ce în această campanie am pus Orientul în afara posibilităților de a întreprinde ceva împotriva voastră, în viitor va trebui poate să respingem atacurile unei părți a Occidentului.

Veți găsi noi ocazii de glorie și dacă, în mijlocul atîtor lupte, fiecare zi este însemnată prin moartea unui viteaz, trebuie să se ridice alții, care, la rîndul lor, să ia loc în formație printre acest mic număr de viteji, care dă elanul în pericole și stăpînește victoria".

Asediul Acrei a durat șaizeci și două de zile de tranșee deschisă ; armata franceză a avut 500 oameni uciși, printre care mulți ofițeri capabili : generalul de divizie Bon, generalul de brigadă Rambeaud, 4 generali-adjutanți, 10 ofițeri de geniu, 30 ofițeri superiori și de stat major, căpitanul Croizier, aghiotant al generalului-șef, colonelii

Boryer din Regimentul de linie și Vernoux din Regimentul 25. Dar pierderea cea mai dureroasă a fost aceea a generalului Caffarelli du Falga. Era născut în Languèdoc. La izbucnirea revoluției era căpitan în corpul de geniu ; era devotat revoluției, dar, la 10 august, refuză să depună din nou jurămînt. Acest exemplu de curaj arată suficient că era un om de principii și de caracter. Fu destituit, apoi reintegrat. Cunoscu pe Napoleon la sfîrșitul lui 1797, la întoarcerea sa din Italia și îl urmă în Egipt. Fu rănit la 12 aprilie, în tranșee, de un glonț de pușcă care îi străpunsese cotul. Trebui să-i fie amputat brațul ; pierduse deja un picior la Armata de Sambre-et-Meuse. Timp de șase zile suferi mult și deliră în permanență ; dar, cînd generalul-șef intra în cortul său, Caffarelli avea o tresărire, își revenea și ducea o conversație normală timp de 15—20 minute. El muri la 25 aprilie, după o discuție în care se pronunțase foarte elocvent despre instrucțiunea publică și slabele rezultate care erau de așteptat de la școlile centrale și de la sistemul care se urmase pînă atunci.

Numărul răniților se ridică la 2 500, dar 800 erau ușor răniți și se vindecară chiar în tabără ; 1 700, din care 90 cu amputații, fură evacuați în Egipt. Trecerea lor prin deșert, într-un anotimp atît de cald, provoca multă îngrijorare ; exista teama că jumătate se vor pierde. La sosirea în Salhjeeh se produse o plăcută surpriză, constatîndu-se că nu s-au pierdut decît foarte puțini, fapt pe care ofițerii din serviciul sanitar îl atribuiră uscăciunii atmosferei, umiditatea fiind tot ce este mai rău pentru răni. Printre răniți erau : generalul Lannes, colonelul-aghiotant Duroc și căpitanul Eugeniu de Beauharnais.

În cursul asediului, generalul-șef fu ușor rănit și un cal fu ucis sub el. În ziua de 4 mai, fiind în tranșee, fu îngropat într-o groapă de bombă ; Daumesnil și Carbonel, brigadieri în garda sa, îl acoperiră cu corpurile lor, astfel încît să-l pună la adăpost de explozia bombei care într-adevăr explodă puțin după aceasta și răni ușor pe Carbonel. Căpitanul Arighi fu rănit de un glonț care atinse razant pălăria generalului-șef și-l lovi pe acest ofițer la gură.

În cetatea Acre au intrat succesiv 15 000 turci ; în momentul ridicării asediului mai erau doar 5 000 ; pierderile au fost deci de 10 000 oameni uciși, răniți sau prizonieri.

La 22 mai, în momentul plecării din Tanturah, generalul-șef fu informat că 200 răniți, care după părerea ofițerilor din serviciul sanitar ar fi putut să fie evacuați pe jos, nu puteau mărșălui mai mult de o zi. El puse imediat toți caii săi la dispoziția lor ; restul statului major se grăbi să urmeze acest exemplu. Un grenadier rănit se temea să nu murdărească o șa frumoasă, brodată în întregime ; părea că ezită ; „Haide, îi spuse generalul-șef, nimic nu este prea frumos pentru un viteaz". Ofițerii de cavalerie descălecară și-i trimiseră toți caii. Numai după ce se asigură că toți răniții plecaseră, generalul-șef încălecă unul din cai.

X. La 22 mai tabăra fu întinsă la Cezareea. Napoleon se scăldă în port, care este semănat cu frînturi de coloane de marmoră, de granit și de porfir. Ruinele acestui oraș dau o idee măreață de ceea ce fusese. La 23 mai, armata poposi la Myna-Saburah, ieșirea la mare a naplusienilor ; a doua zi trecu rîul Bouche * pe un pod de vase și înnoptă la Iaffa, unde rămase mai multe zile pentru a arunca în aer fortificațiile și a termina evacuarea depozitelor și spitalelor.

Se dăduse ordin de plecare pentru ziua de 27, dar la ora unu noaptea, aghiotantul Lavallette, după ce făcuse inspecția depozitelor și a spitalelor pentru a se asigura de completa lor evacuare, raportă că a mai găsit unsprezece bolnavi la spital. Întrebînd chirurgul de serviciu de ce nu fuseseră evacuați, acesta îi răspunse că acești bolnavi aveau ciumă, că nici consiliul de evacuare nu îi considera transportabili, că dealtfel nu mai aveau de trăit nici douăzeci și patru de ore. Iar acești nenorociți, observînd că erau părăsiți, cereau să fie uciși decît să fie expuși cruzimii turcilor. Aghiotantul adăugă că chirurgul de serviciu cerea să fie autorizat să pună lîngă ei cîte o porție de opium pentru a le putea servi în caz de nevoie. Medicul-șef Desgenettes și chirurgul-șef Larrey fură imediat chemați ; ei confirmară imposibilitatea evacuării acestor ciumați. Se

* Nahr el-Ugeh (Nota redacției franceze).

discută dacă era corect să autorizeze pe chirurg să pună opium la îndemîna acestor nenorociți. Desgenettes refuză : „Eu nu pot da bolnavilor decît ceea ce trebuie să-i însănătoșească". Alții apreciară că era corect să se pună opium la îndemîna acestor nenorociți, că nu se poate refuza altuia ceea ce ai vrea pentru tine însuți. „Voi fi întotdeauna dispus să fac pentru soldații mei ceea ce aș face pentru propriul meu copil, spuse Napoleon : totuși, pentru că ei urmează să moară în douăzeci și patru de ore, eu nu voi pleca decît în această noapte și Murat va rămîne cu 500 cavaleriști pînă mîine la ora două după-amiază". El dădu ordin chirurgului, care rămase cu ariergarda, ca, dacă pînă în momentul plecării sale nu vor fi morți, să pună lîngă ei opium, indicîndu-le întrebuințarea, ca singur mijloc de a se sustrage cruzimii turcilor. Formația de nave engleze era atunci departe, în plină mare. La 28 mai, divizia Reynier se deplasă de la Iaffa la Ramleh, de unde merse pe lîngă poalele munților Ierusalimului. Pămîntul era acoperit cu recolte bogate ; armata franceză le incendie, măsură care fu apreciată ca necesară. În dimineața zilei de 29 ea se opri la Gaza. În luna iunie deșertul este foarte aspru, nu seamănă întru nimic cu deșertul din luna ianuarie ; atunci totul era ușor, acum totul devenise dificil. Nisipul era arzător și razele soarelui insuportabile. La 2 iunie, armata făcu tabără la El-A'rych. Fortificațiile erau în stare bună, garnizoana aprovizionată pentru șase luni ; artileria lăsă acolo cîteva piese pentru a spori armamentul. În ziua de 4 ea poposi la Qatjeh. Fortul, construit din lemn de palmier, era suficient pentru a rezista arabilor.

În ziua de 5, generalul-șef merse să viziteze Tyneh și Peluse ; el se plimbă pe țărmul pe care fusese asasinat marele Pompei [13]. Căldura era sufocantă ; după ce făcu înconjurul vechii incinte a orașului, se așeză la umbra unui zid ce mai rămăsese dintr-o veche poartă triumfală.

În sfîrșit, în ziua de 7, armata sosi la Salheyeh. Trebuie să fi suferit timp de nouă zile din cauza lipsei de

[13] Pompeius Magnus (106—48 î.e.n.), general și om de stat roman. După trecerea Rubiconului de către Cezar plecă din Roma, este învins la Pharsala (9 aug. 48 î.e.n.), fuge în Egipt la Pelusa, unde este asasinat de un agent al faraonului Ptolemeu, care îi trimite capul lui Cezar.

umbră, de căldură și de sète pentru a înțelege fericirea soldaților de a sta în tabără în această pădure de palmieri, avînd la discreție apa excelentă a Nilului. Apelurile, făcute cu grijă, dădură 11 133 oameni prezenți ; lipseau deci 2 000 oameni : 500 uciși pe cîmpul de luptă ; 700 morți în spitale, 600 aflați în garnizoană la El-A'rych și la Qatieh, 200 care precedaseră armata ; dar, din cei 11 000 prezenți, 1 500 erau răniți, din care 85 aveau amputații : 5 amputați muriseră în deșert. Din cei 1 415 răniți, 1 200 se reîntoarseră la unitățile lor în momentul bătăliei de la Abukir. Pierderile suferite în războiul din Siria fură de 1 400 morți și 85 amputați ; aproximativ 1 500.

XI. La Salheyeh, generalul Kléber primi ordin să meargă cu divizia sa la Damiette pentru a intra în cantonament. Armata își continuă drumul spre Cairo în care, la 14 iunie, își făcu intrarea triumfală. Locuitorii îi ieșiră înainte și o așteptară la Qobbet-el-Azeb. Delegațiile breslelor de meseriași și cele ale negustorilor preparaseră daruri magnifice, pe care le oferiră sultanului El-Kebir ; erau iepe frumoase, harnașate superbe, dromaderi renumiți pentru viteza lor, arme cu lucrătură prețioasă, sclavi negri, negrese, georgieni și georgiene, toți aleși din cei mai frumoși, covoare de lînă și mătase, șaluri de casmir, caftane, cafea moka de cea mai bună calitate, pipe de Persia, vase pline cu tămîie și aromate. Francezii care rămaseseră la Cairo preparaseră un festin, în plin cîmp, pentru a sărbători întoarcerea camarazilor lor : se îmbrățișară și petrecură mai multe ore bînd. Circulaseră atîtea zvonuri asupra dezastrelor armatei în Siria încît, cu toate că divizia lui Kléber lipsea, pentru că se dusese direct la Damiette, se mirară să vadă armata atît de numeroasă și așa de puțin redusă în efective. Erau prezenți sub arme 8 000 oameni. Francezii întorși din Siria simțiră la vederea orașului Cairo aceeași satisfacție pe care ar fi simțit-o la vederea patriei lor. Locuitorii, care aveau conștiința că se purtară bine în timpul absenței armatei, își exprimară, mai multe zile în șir, bucuria pentru această fericită întoarcere. Generalul-șef intră în oraș pe Poarta Victoriilor,

precedat de șefii miliției și ai corporațiilor, de patru muftii și de ulemalele din Gama el-Azhar. Lunile care trecură pînă la bătălia de la Abukir fură folosite pentru primirea delegațiilor diverselor orașe și provincii, care se grăbiră să felicite pe sultanul El-Kebir. Regimentele își completară pierderile din marele număr de oameni pe care îi găsi în baze și care erau ieșiți din spitale. Se formară patru companii de amputați sau grav răniți ; fură însărcinați cu paza citadelei și a turnurilor. Cavaleria primi cai, artileria își completă echipajele și, chiar din primele zile ale lui iulie, armata era odihnită și în cea mai bună stare.

Se primiră informații din Siria. Djezzar-Pașa nu ieșise din oraș și nici trupele din pașalîc. Garnizoana din El-A'rych trimitea patrule pînă la Khân-Yunès fără să întîlnească inamici. Jumătate din Armata din Rhodos fusese distrusă în Siria, dar Mustafa, vizir cu trei tuiuri [14], pașă de Rumelia, seraskier-șef al acestei armate, avea sub ordinele sale trei divizii cu un total de 15—18 000 oameni ; el aștepta o altă divizie de ieniceri care se forma la Dardanele. Aceasta era însă destul de slabă și nu putea constitui o amenințare serioasă. Șeicii din Gama el-Azhar dădură o proclamație către popor, concepută în acești termeni :

„Sfaturile sînt poruncite de lege... La Cairo a sosit ocrotitorul, șeful armatei franceze, generalul Bonaparte, care iubește religia lui Mahomed. El s-a oprit cu soldații săi la Qobbet-el-Azeb, sănătos, mulțumind lui Dumnezeu că l-a ocrotit. A intrat în Cairo prin Porțile Victoriilor, vineri 10 ale lunii moharram a anului 1204 de la egiră [15], cu o suită și un alai foarte pompos. A fost o sărbătoare să vedem soldații sănătoși. Această zi a fost o zi mare, nu s-a văzut niciodată una la fel. Toți locuitorii orașului Cairo au ieșit în întîmpinarea sa. Ei au văzut și recunoscut că era, cu adevărat, generalul-șef Bonaparte în persoană ; ei s-au convins că tot ce s-a spus despre el a fost fals... Locuitorii Egiptului Superior au gonit pe mameluci pentru siguranța lor, a familiilor și a copiilor lor, pentru că pedepsirea celor răi face să piară și unii dintre cei buni, sau dintre vecinii lor... Vă informăm că Djezzar-Pașa, care a fost numit astfel din cauza marii sale cruzimi, nu-și alege victimele ; el adunase un mare număr de supuși răi, pe care îi încuraja prin promisiuni de jaf și de viol, dorind să vină pentru a pune mîna pe Cairo, și pe provinciile Egiptului... Generalul Bonaparte a pornit și a bătut pe soldații lui Djezzar, a cucerit fortul El-A'rych și toate proviziile care se găseau în el... A mers apoi la Gaza, a bătut trupele lui Djezzar pe care le-a găsit acolo și care au fugit din fața lui cum fug păsările și șoarecii din fața pisicii... Sosind la Rambleh, el a capturat alte provizii ale lui Djezzar și 2 000 de burdufuri foarte frumoase, care se găseau adunate pentru drumul pînă în Egipt ; Dumnezeu ne-a scăpat de Djezzar. Generalul Bonaparte merse apoi la Iaffa, cucerind-o după un asediu de trei zile... În mînia sa și bazîndu-se pe forțele armatei sale, el lăsă pradă jafului și morții pe locuitorii care n-au vrut să i se supună și să-l recunoască, refuzînd protecția sa ; aproximativ 5 000 au pierit ; el a distrus fortificațiile lor și le-a capturat toate bogățiile. Este vrerea lui Dumnezeu... A cruțat pe egiptenii pe care i-a găsit acolo, i-a onorat, hrănit și îmbrăcat. Erau în Iaffa circa 5 000 oameni din trupele lui Djezzar ; el i-a distrus pe toți ; foarte puțini au scăpat cu fuga. De la Iaffa merse la munții din Naplus, într-un loc numit Qáqun și arse cinci sate din munți. Ceea ce era scris s-a întîmplat : Stăpînul Universului acționează întotdeauna cu aceeași dreptate. După aceea, el a distrus zidurile Acrei și castelul lui Djezzar. Nu a lăsat la Acre piatră peste piatră, ci numai o grămadă de dărîmături în așa măsură că te întrebi dacă a existat un oraș în acest loc. Iată sfîrșitul stăpînirii tiranilor... El s-a întors apoi în Egipt pentru două motive : primul, pentru a se ține de promisiunea făcută egiptenilor de a se înapoia la ei în patru luni, iar promisiunile lui sînt angajamente sfinte ; al doilea, pentru că a aflat că diferiți supuși răi, mameluci și arabi, semănau neliniștea și revolta în timpul absenței sale... Sosirea sa i-a împrăștiat pe toți ; dorința sa permanentă este de a distruge pe cei răi și de a face bine celor buni... Reîntoarceți-vă deci, creaturi ale lui Dumnezeu, către Dumnezeu ; supuneți-vă ordinelor sale ;

[14] Titlu onorific în Imperiul Otoman. Inițial, vizirii erau miniștrii unui prinț musulman. În funcție de rangul lor, vizirii aveau la drapel unul, două sau trei tuiuri (cozi de cal).

[15] Egiră — era musulmană care începe în anul 622 e.n.

pămîntul îi aparţine ; urmaţi voinţa lui şi aflaţi că el dispune de putere şi o dă cui doreşte ; este ceea ce ne-a ordonat să credem... Cînd generalul-şef a sosit la Cairo, el a făcut cunoscut divanului că iubeşte pe musulmani, că adoră pe Profet, că învaţă din Coran, că îl citeşte în fiecare zi cu atenţie... Ştim că are intenţia să construiască o moschee care nu va avea egal în toată lumea şi să îmbrăţişeze religia lui Mahomed".

CAPITOLUL XI

BĂTĂLIA DE LA ABUKIR

I. Evenimentele din Egipt în perioada februarie — mai 1799. II. Supremaţia escadrei franceze din Brest în Mediterana, în perioada mai-iulie. III. Mişcarea beilor în Egiptul Inferior (iulie). IV. Apariţia unei escadre anglo-turce la Abukir (12 iulie). V. Debarcarea Armatei de Rhodos, comandată de vizirul Mustafa; ea cucereşte fortul Abukir (16 iulie). VI. Poziţia celor două armate la 24 iulie. VII. Bătălia de la Abukir (25 iulie) : vizirul Mustafa este făcut prizonier. VIII. Asediul şi cucerirea fortului Abukir (2 august 1799).

I. În timpul războiului din Siria, egiptenii se comportară ca nişte buni prieteni ai francezilor, întîmpinînd cu bucurie veştile bune şi refuzînd să dea crezare celor rele. Generalul Desaix cucerise Egiptul Superior, generalul Dugua menţinuse liniştea în cel Inferior. Garnizoanele din Cairo şi Alexandria se întăriseră cu oamenii ieşiţi din spitale. Construcţiile pentru fortificarea cetăţilor şi turnurilor necesare protecţiei navigaţiei pe Nil fuseseră executate cu multă rîvnă. Micile incursiuni făcute de beduini fuseseră reprimate fără greutate şi nu lăsaseră nici o urmă. Ulemalele din Gâma el-Azhar arătaseră mult zel şi fuseseră folosite cu succes pentru a lămuri poporul şi a preveni orice răscoală. Avuseseră loc numai două mişcări. Prima fusese provocată de revolta emirului-hagiu. Bunurile şi proprietăţile din Egipt ale cetăţii Mecca erau foarte mari. Îi trebuiau 600 oameni pentru escorta caravanei de pelerini către Mecca ; el ceru şi obţinu autorizaţia să îi recruteze în Charqyeh.

Emirul fusese credincios atîta vreme cît armatele franceze erau victorioase în Siria ; dar cînd crezu că ele au suferit eşecuri în faţa Acrei, plecă urechea la insinuările agenţilor lui Djezzar şi căută să-şi cîştige iertarea printr-un serviciu cu atît mai strălucit. El se gîndi să ocupe oraşul Damiette [1]. La 18 aprilie răspîndi o proclamaţie prin care anunţa să sultanul El-Kebir fusese ucis în faţa cetăţii Saint-Jean-d'Acre şi armata sa distrusă ; el spera să obţină un mare succes, dar ea avu un efect slab. Numai trei sate se declarară alături de el ; un trib de beduini îi dădu un ajutor de 200 călăreţi. Generalul Lanusse porni din deltă, în fruntea coloanei sale, intră în Charqyeh şi, după mai multe marşuri şi contramarşuri, îl înconjură, ucise pe toţi partizanii săi şi arse cele trei sate care se revoltaseră ; emirul-hagiu fugi la Ierusalim în ziua de 15.

Un imam din deşertul Dernei, avînd reputaţia de sfînt printre arabii tribului său, îşi închipui sau lăsă să se creadă că este îngerul El-Mohdi. Acest om avea toate calităţile pentru a aţiţa fanatismul mulţimii ; era elocvent, bun cunoscător al Coranului şi îşi petrecea tot timpul în rugăciuni ; trăia, spunea el, fără să mănînce. În fiecare dimineaţă, la răsăritul soarelui, în momentul în care credincioşii umpleau moscheea i se aducea o farfurie cu lapte ; el îşi înmuia, cu multă ceremonie degetele, apoi le trecea peste buze ; pretindea că era singura sa hrană. Încîntă astfel o sută douăzeci de oameni din tribul său şi merse în fruntea lor în Oaza mică, unde găsi o caravană de trei sute de arabi maghrebi care veneau din Pezzan ; el le predică, îi convinse şi îi înrolă sub drapelul său. Porni apoi spre Damanhur, surprinse şi gîtui şaizeci de francezi din trupele de pe nave, le luă puştile şi un tun de 4. Zvonurile exagerară acest mic succes şi îi aduseră un mare număr de simpatizanţi ; fellahii alergau din toate colţurile provinciei în moscheea de la Damanhur unde el predica şi arăta misiunea sa divină ; „Profetul a spus că va trimite pe îngerul său El-Mohdi, în ajutorul credincioşilor, cînd aceştia vor trece prin cele mai grele împrejurări. Arabia nu a întîmpinat niciodată mai multe pericole ca astăzi. Ea este

[1] Oraşul Damiette se află pe malul Mării Mediterane, în dreptul braţului drept al deltei Nilului.

pradă unei armate nenumărate de occidentali idolatri. Acei care vor lupta pentru apărarea islamismului vor fi invulnerabili ; nici gloanţele, nici bombele, nici lăncile, nici săbiile nu-i vor atinge".

Colonelul Lefebvre, comandantul micului fort El-Rahmanjeh, alarmat de succesele acestui impostor, înaintă spre Damanhur, cu 400 oameni. „Îngerul El-Mohdy" îi ieşi înainte în fruntea a 1 000 oameni înarmaţi cu puşti şi 3—4 000 înarmaţi cu lănci şi furci. Colonelul francez, înconjurat din toate părţile, luă o formaţie în careu de batălion şi, după ce rezistă mai multe ore într-o luptă atît de inegală, se retrase în perfectă ordine şi reintră în fort. Văduvele şi copiii morţilor, cei care fuseseră răniţi izbucniră în plîns, adresîndu-i vii reproşuri „îngerului El-Mohdi". Gloanţele francezilor nu trebuiau să-i atingă pe credincioşi ; de ce atunci atîţia morţi şi atîţia răniţi ? „Îngerul El-Mohdi" combătu aceste afirmaţii, citînd mai multe versete din Coran ; nici unul din acei care au avut în el o credinţă adevărată nu a fost atins, spunea el ; cei care fuseseră atinşi au fost pedepsiţi pentru lipsa lor de credinţă. Astfel, reputaţia sa fu restabilită. Apăru teama unei revolte în întregul Bahyreh. Această nenorocire fu prevenită printr-o proclamaţie a şeicilor din Cairo, ceea ce dădu timp generalului Lanusse să părăsească Charqyeh şi să atace Damanhur, în ziua de 8 mai. El trecu prin sabie pe toţi cei care încercară să reziste. Cadavrul „Îngerului El-Mohdi" însuşi se găsi printre morţi, cu toate că discipolii lui pretinseră multă vreme că trăia şi că va apare din nou cînd va sosi timpul. Egiptenii au fost în toate timpurile uşor de impresionat în numele divinităţii, fie că li se vorbea de boul Apis, de Osiris sau de Mahomed.

Generalul Dommartin, comandantul artileriei, primi ordin să inspecteze cetatea Alexandriei şi coasta, pentru a grăbi armarea lor. El plecă la 17 iunie din Cairo pe o germă armată, se întîlni cu resturile armatei îngerului El-Mohdi *... cu lovituri de puşcă, continuînd să navigheze. Jumătate din echipaj fu ucis sau rănit, el însuşi fu lovit de

* Acest paragraf este scris cu creionul de mîna lui Napoleon. În spaţiul lăsat alb se găsesc cîteva cuvinte foarte şterse, imposibil să fie descifrate (Nota redacţiei franceze).

patru gloanțe și muri la Rosette [2] în urma rănilor primite. Era un ofițer plin de curaj. Generalul Songie îi urmă la comanda artileriei armatei.

Un vas de război englez de 50 de tunuri și o fregată ancorară în fața orașului Suez : veneau din Calcutta. Se părea că doresc să pună mîna pe oraș ; dar, găsindu-l în stare de apărare, la 5 mai ridicară ancora și dispărură, întorcîndu-se în India.

II. Escadra din Brest compusă din douăzeci și cinci de vase de linie dintre care patru vase cu trei punți și opt fregate, comandată de amiralul Bruix [3], porni la 26 aprilie. Amiralul Bridport, care bloca acest port cu șaisprezece vase de război, își dădu seama de plecarea ei numai după treizeci și șase de ore. El crezu că ea se va îndrepta spre Irlanda și merse pînă la Capul Clear. Imediat ce Amiralitatea de la Londra află de acest eveniment, vasele de război de rezervă din porturile de pe Canalul Mînecii fură trimise să întărească escadrele de la Capul Clear și Texel. La sfîrșitul lunii mai escadra lui Bridport era compusă din treizeci de vase, iar cea a amiralului Duneau, de la Texel, din douăzeci și două de vase. Aceste două escadre, totalizînd cincizeci și două de vase, continuară să rămînă în observație pentru apărarea Irlandei.

Flota franceză se îndreptase spre Egipt și trecuse prin strîmtoarea Gibraltar, la 4 mai : dar schimbă direcția și, la 9 mai, intră în Toulon. Dacă ar fi continuat direcția inițială ar fi ajuns pe coastele Siriei la 16 mai ; simpla sa prezență ar fi făcut să cadă cetatea Acre ; ea ar fi putut captura flotele de vase de transport pe care Poarta le adunase la Rhodos. Pentru a justifica acest marș greșit, conform obiceiului marinarilor, amiralul invocă vremea rea și nevoia de a repara navele. Spuse de asemenea că ei

[2] Orașul Rosette se află pe malul Mării Mediterane în dreptul brațului stîng al deltei Nilului.

[3] Eustache Bruix (1759—1805) — contraamiral și ministru al marinei militare franceze (1798). A încercat, fără succes, să sprijine armata franceză din Egipt (1799). A fost de multe ori în dezacord cu Napoleon.

considera necesar să se întrunească mai întîi cu escadra spaniolă : ca și cînd escadra sa nu era destul de mare pentru a învinge patrula de nave engleze din Egipt, care nu se compunea decît din două sau trei vase.

Unii au atribuit această supărătoare comportare nehotărîrii și slăbiciunii de caracter ale amiralului, care își epuizase toată energia pe care o avea în marșul de la Brest pînă la strîmtoare ; alții, ordinelor pe care le primise la Cadix, printr-un curier venit de la Paris. Ei spun că Directoratul contramandă mișcarea escadrei spre Egipt de teamă ca Napoleon, informat de ceea ce se petrecea în Europa, să nu revină la Paris pentru a profita de poziția critică a guvernului, lipsit de popularitate datorită înfrîngerilor suferite, să pună mîna pe putere.

La 20 mai, Mazarredo, cu douăzeci și unu de vase spaniole, se întîlni și fuzionă la Toulon cu escadra franceză. La 27 mai, Bruix porni cu cele patruzeci și șapte de vase, patrulă între Genova și Livorno, debarcînd acolo o parte din provizii și din trupe ; la 9 iunie trecu din nou prin fața Toulonului, intră în Cartagina și Cadix și ancoră la 8 august la Brest. Englezii, temîndu-se mereu pentru Irlanda, nu îndrăzniră să-i opună escadrele amiralilor Bridport și Duneau ; se mulțumiră să observe pe amiralul Bruix prin escadra de optsprezece vase a lordului Saint-Vincent. Bruix fu stăpîn al Mediteranei în tot cursul lunilor mai, iunie și iulie. Dacă la 27 mai, ziua în care ieșise din Toulon, ar fi navigat spre Alexandria, ar fi fost acolo la jumătatea lui iunie ; ar fi distrus toate pregătirile expediției de la Abukir, ar fi deblocat și reaprovizionat Malta. El nu făcu nici una din aceste operațiuni.

În același timp, patrulînd pe coastele Italiei, compromise escadra sa mai mult decît dacă s-ar fi îndreptat spre Malta și Egipt. Ceea ce dovedește că comportarea sa era dictată de motive politice este faptul că nu a trimis nici măcar o flotilă de cinci sau șase nave mai rapide, care ar fi putut ridica blocada Maltei, ar fi gonit patrula engleză de nave din fața Alexandriei și ar fi adus vești și ceva ajutoare Armatei de Orient. Nu s-a îndurat să trimită nici măcar o fregată unei armate de 30 000 francezi rămasă în acele ținuturi depărtate.

Bruix era marinar destul de bun, era un om inteligent, dar avea un caracter slab și o sănătate șubredă. Regretele de a fi pierdut o asemenea ocazie prielnică pentru asigurarea posesiunii Maltei și Egiptului trebuie să rămînă eterne.

III. Ridicarea asediului cetății Saint-Jean-d'Acre și retragerea armatei exaltară gîndirea superficială a comandantului Sir Sidney Smith ; el crezu că era posibil să cucerească Alexandria printr-o singură lovitură și că aceasta ar obliga invincibila armată franceză să capituleze. El comunică hotărîrea sa lui Patrona-Bey, viceamiral turc și seraskierului Armatei din Rhodos, vizirului Mustafa, care mai avea încă 18 000 oameni, resturile trupelor venite din Rhodos, precum și 7 000 ieniceri de elită, care erau la dispoziția sa la Dardanele. „Cu acești 25 000 oameni putea să dobîndească o glorie nemuritoare, spunea inamicul, căci armata franceză era pe jumătate distrusă, foarte nemulțumită, descurajată, gata să se revolte ; ea suferise pierderi enorme produse de bateriile vaselor de linie și ale fregatelor, căci ele trăseseră mai mult de 10 000 proiectile ; pierderile sale, suferite la trecerea deșertului pe căldurile lunii iunie, nu fuseseră mai mici". Admițînd propunerile lui, generalii turci nu erau însă prea dispuși să se angajeze într-o operație în cîmpie, fără cavalerie și fără nici un atelaj de artilerie. Dar mamelucii și beduinii deșertului primiră ordin să se adune ; Ibrahim-Bey și Elfy-Bey cu arabii celor trei deșerturi, Thebaida, Ermites și Suez, la Ouady în regiunea Tomlat ; Murad-Bey cu arabii oazelor Siriei, la lacul Natrun. Aceste două divizii de cavalerie furnizau lui Mustafa-Pașa 6—7 000 călăreți ; el ar fi avut deci o armată de cel puțin 30 000 oameni în peninsula Abukir.

Într-adevăr, Elfy-Bey și Osman-Bey, cu 300 călăreți din supușii lor, merseră în josul Nilului, pe malul drept ; lor li se alăturară 3—400 beduini și, la 7 iulie, își instalară tabăra lîngă puțurile Saba Byar. Generalul de brigadă Lagrange, care pornise în urmărirea lor, înconjură tabăra în noaptea de 9 spre 10 iulie, le captură muniția, proviziile și cămilele și făcu treizeci de prizonieri din cei mai viteji mameluci. Cei doi bei reușiră după multe greutăți să ajungă din nou, cu greu, în deșertul Nubiei. Ibrahim-Bey era deja

la două zile de marș de Gaza cînd află de acest dezastru ; ei se reîntoarse în Siria. În același timp, Murad-Bey apăru la liziera Fayoumului [1], adună cîteva sute de beduini și ocupă o poziție lîngă lacul Natrun. Generalul Murat îl urmări cu cîteva escadroane de cavalerie și de dromaderi, îl ajunse, îl atacă, luă prizonieri un kașef și cincisprezece mameluci, ucise mai mulți și îl alungă în deșert. Murad-Bey execută un contramarș, merse la piramide, se urcă pe cea mai mare și, de acolo, în tot cursul zilei de 13, se întreținu, prin semne, cu soția sa Sidem, care se urcase pe terasa casei. Acest prinț, șeful unei frumoase și brave miliții, nu mai era urmat decît de cîteva sute de oameni descurajați și ducînd lipsă de toate. Stăpînul acestei productive văi nu mai poseda nimic. Peste cîteva zile, soția sa, neliniștită de zvonurile care se răspîndiră despre ea relativ la legăturile sale de spionaj, se duse la generalul-șef pentru a se dezvinovăți. Fu primită prietenește și înțelese că la un popor civilizat astfel de denunțuri nu erau luate în seamă. „Dacă ați fi vrut să vă vedeți soțul, îi spuse generalul, aș fi acordat douăzeci și patru de ore de armistițiu pentru a vă da această satisfacție".

Totuși, ce voia beiul ? De ce atîtea marșuri în mijlocul acestor deșerturi aride, într-un anotimp cu soare atît de arzător ? De ce se apropia de Cairo din est și din vest înfruntînd atîtea ambuscade și atîtea pericole ? Aceasta indica unele intenții. Napoleon crezu că este potrivit să părăsească Cairo și, la 14 iulie, își stabili tabăra la piciorul piramidelor, împreună cu comisia de științe și arte. Savanții lucrară mai multe zile pentru a măsura și studia monumente care de patruzeci de secole atrag atenția popoarelor. Murad-Bey dispăru în deșert și se refugie în Oaza mică, fără să fie ajuns.

IV. În această tabără, lîngă piramide, la 15 iulie, la două după-amiază, Napoleon primi vestea că treisprezece vase de linie de 80 și 74, nouă fregate, treizeci de șalupe canoniere și nouăzeci de vase de transport încărcate cu

[1] Regiune în Egiptul Inferior situată la est de Nil. Este o depresiune largă (40 m sub nivelul mării), irigată de apele Nilului și ale lacului Karoun.

trupe turcești ancoraseră, în seara zilei de 12, în rada Abukirului : fortul Abukir era probabil deja înconjurat. Se calcula că el se putea apăra cincisprezece zile ; nu trebuia să se piardă nici un moment pentru a merge în ajutorul lui, poziția otomanilor în istm rămînînd critică atîta timp cît nu vor fi stăpîni pe fort. Cartierul general se deplasă la Gyzeh și, la orele zece, Berthier expedie toate ordinele pentru a pune armata în mișcare, de la Syene pînă la Damiette, de la El-A'rych pînă la Alexandria. Fuseseră trimiși comisari înainte, pentru a pregăti aprovizionările de-a lungul drumului. Cartierul general se puse în marș înainte de venirea zilei, fără a mai intra în Cairo.

Era evident că erau resturile Armatei din Rhodos care executa planul abandonat temporar, ca urmare a evenimentelor din Siria : nu era imprudent ca 20—30 000 turci să se lupte cu Armata de Orient ? Se înțelese atunci că mișcarea beilor avea drept scop să se alăture acestei armate care, venind pe mare, era lipsită de cavalerie. Totuși, pentru a înțelege această combinație militară, trebuia presupus că o divizie engleză se alăturase ei. Generalul-șef transmise ordinele ca și cum ar fi fost sigur că lucrurile stăteau așa. Desaix primi ordin să evacueze tot Egiptul Superior și să se ducă la Cairo : Reynier, care se găsea la Belbeys, trebuia să lase 300 oameni în observație la Salheyeh și să se îndrepte, în marș forțat, pe drumul cel mai scurt spre El-Rahmânyeh ; Kléber, care era la Damiette, primi același ordin ; partea sedentară [5] și cîțiva veterani erau suficienți pentru paza localității Lesbe *.

Divizia Lannes, fosta divizie Bon și cavaleria, care se găseau la Cairo, începură marșul la ora unu dimineața, pentru a merge la El-Rahmânyeh. Generalul Dugua rămase comandant în Cairo, avînd cîteva companii de greci. Veteranii și părțile sedentare formau garnizoanele citadelei și Gyzehului. Astfel, toată armata urma a fi regrupată într-o singură tabără lîngă El-Rahmânyeh ; odată această manevră încheiată ea avea 20 000 oameni de infanterie, 3 000 de cavalerie și șaizeci de tunuri atelate. Aceste trupe erau cele mai bune din lume : ele puteau executa tot ce era în puterea oamenilor. La 19 iulie cartierul general sosi la El-Rahmânyeh după ce făcuse treizeci și șase de leghe în trei zile.

[5] Denumire folosită pentru serviciile armatei.

* E'zbet el-Berg *(Nota redacției franceze)*.

De la El-Rahmânyeh, generalul-șef scrise șeicilor din Gâma el-Azhar că o flotă otomano-engleză era ancorată la Abukir și debarcase acolo o armată de arnăuți și de ruși ; că el o va ataca, o va înconjura și o va face prizonieră în întregime ; că, în cîteva zile, vor vedea la Cairo drapelele, tunurile și prizonierii intrînd pe Poarta Victoriilor. Le recomanda să vegheze la liniștea publică.

Aceștia întocmiră proclamații pentru a liniști populația și a o pune în gardă contra agitațiilor răuvoitorilor. Ei arătau că francezii nu părăseau Egiptul, ci se concentrau pentru a ataca și a face prizonieră o armată de ruși, arnăuți și englezi, care debarcase la Abukir ; ei cerură să se înalțe rugăciuni pentru acela pe care Profetul îl proteja și care lupta pentru a apăra țara de ravagiile războiului. Egiptenii rămaseseră liniștiți.

V. Ajuns la El-Rahmânyeh, află că Mustafa debarcase în ziua de 14 iulie și cucerise fortul Abukir în ziua de 16. Acest eveniment neașteptat era un semn rău.

Peninsula Abukir [6] este cuprinsă între mare și lacul Ma'dyeh ; țărmul mării de la Tabăra Romanilor la Abukir are 8 000 toaze lungime ; marginea lacului Ma'dyeh, de la fortul Abukir la podul peste canalul Nilului, este de 9 000 toaze, avînd în interior rada portului Abukir și lacul Ma'dyeh. Istmul de la Tabăra Romanilor la podul lacului Ma'dyeh are 1 150 toaze. Această peninsulă are forma unui triunghi : unghiul în vîrful căruia se găsește fortul Abukir este ascuțit ; ea este nisipoasă și acoperită de palmieri ; în mijloc există un puț cu apă dulce din belșug ; săpînd puțuri sub nivelul mării se găsește deseori apă potabilă. Între Alexandria și Abukir există un mic golf unde pot aborda șalupele. Plaja este la adăpost de vînturile din nord-vest, care în acest anotimp bat aproape fără întrerupere. Această peninsulă conține un mare număr de dune înalte. Din fortul Abukir se poate bate cu foc de artilerie interiorul

[6] Peninsula Abukir se află la nord-est de Alexandria.

radei și linia de ancoraj ; este înconjurat de roci care fac foarte dificilă acostarea navelor. La 500 toaze în prelungirea coastei există o insulă de pe care tunurile pot proteja ancorarea cîtorva vase de război. Pe uscat, la 500 toaze de fort, în direcția Alexandriei, se găsește un sat frumos, așezat la piciorul mamelonului Vizirului. La 100 toaze înaintea acestui mamelon există cîteva case mari, care poartă numele de „mahalaua Abukir". La 700 toaze de mamelonul Vizirului spre sud, este o mare faleză numită Colina puțurilor, situată aproximativ la egală distanță de fort și de gura lacului Ma'dyeh ; ea domină toată plaja, pe partea interioară a radei. La 800 toaze de mamelonul Vizirului, spre sud-vest, este o a doua faleză numită Colina șeicului care domină coasta mării. Aceste trei movile formează un triunghi ; la mijloc este situată o cîmpie plană, acoperită cu palmieri rari.

În luna februarie, înainte de a pleca spre Siria, generalul du Falga ordonase colonelului Cretin, directorul geniului din Alexandria, să dărîme satul și mahalaua Abukir pentru a degaja intrările portului, iar materialele provenind din aceste demolări să le folosească pentru a construi în fața fortului o fortificație în formă de semilună cu șanțuri și contraescarpă, care să-i permită să reziste cincisprezece zile după deschiderea tranșeei. Dar generalul de brigadă Marmont, comandantul provinciei, profitînd de plecarea cartierului general, suspendă executarea acestui ordin, sub pretextul utilității acestor case pentru cantonarea trupelor. El crezu că poate înlocui fortificația stabilită, ordonînd colonelului de geniu să construiască o redută de pămînt pe mamelonul Vizirului, între sat și mahala, care să le domine pe amîndouă.

La 14 iulie Mustafa-Pașa debarcă fără a i se opune nici o rezistență ; el dispuse trupele pe Colinele puțurilor și șeicului și atacă reduta de pe mamelonul Vizirului. Comandantul fortului se închise în redută cu 300 de oameni și lăsă în fort pe căpitanul de geniu Vinache cu 60 oameni. Reduta era armată cu cinci tunuri și rezistă toată ziua. Dar, la orele cinci seara, trăgătorii turci pătrunseră în sat și amenințau să izoleze reduta de fort. Înconjurată, ea fu cucerită și apărătorii uciși. În ziua de 17, avînd o garnizoană redusă la cîțiva oameni, fortul capitulă. Din acest

moment, Mustafa nu mai făcu nici o mișcare. El se instală pe poziție, ocupînd cele două coline, cea a puțurilor și cea a șeicului. Aștepta sosirea cavaleriei, atelajelor și diviziei de ieniceri din Dardanele. Strînsese 200 cai și constitui detașamente de care se servi pentru paza sa și pentru a forma cîteva patrule.

Avangarda armatei franceze se deplasă la Birket-Gheytâs, unde fu instalată tabăra în care urma să se concentreze întreaga armată. De acolo, ea era în măsură să atace flancul stîng al armatei turce, dacă aceasta ar fi înaintat spre Alexandria ; sau flancul drept, dacă ar fi înaintat spre Nil.

Lucrările de fortificație din jurul Alexandriei erau într-un stadiu corespunzător posibilităților avute ; rapiditatea executării și indicațiile corecte, pe care le dăduse colonelul Cretin, îi atraseră elogiile generalului-șef.

Cîteva zile mai tîrziu, 8 000 oameni erau întruniți la Birket-Gheytâs ; această tabără fu mutată lîngă puțul de apă dulce, în mijlocul peninsulei.

Mustafa nu avea nici o legătură cu interiorul Egiptului ; cavaleria garnizoanei Alexandriei ocupase toate ieșirile istmului și le ținea blocate ; în această situație, exista posibilitatea atacării lui prin surprindere în tabăra sa. Dar, un căpitan de geniu, cu o companie de pionieri, se rătăci, nu nimeri tabăra franceză și intră sub focurile armatei turcești ; zece pionieri fură făcuți prizonieri. Turcii aflară cu mirare că armata franceză se găsea la o leghe de ei ; ei petrecură toată noaptea în alarmă, făcînd toate pregătirile pentru a respinge un atac care părea iminent.

VI. La 25 iulie, în zori, armata se puse în marș. Generalul Murat formă avangarda, compusă din cavalerie, din brigada Destaing și din patru tunuri, în total 2 300 oameni ; Lannes comanda dreapta, compusă din 2 700 oameni, cu cinci tunuri ; Lanusse comanda rezerva compusă din 2 400 oameni și șase tunuri ; generalul Davout, care sosi de la Cairo în momentul cînd armata lua formația de luptă, fu lăsat cu 300 cavaleriști, pentru a supraveghea comunicațiile armatei cu Alexandria și a împiedica pătrunderea vreunui beduin în peninsulă. Patrona-Bey trimisese în lacul

Ma'dyeh douăsprezece șalupe canoniere care periclitau flancul drept al armatei. Generalul de artilerie Songis dispuse pe malul lacului două tunuri de 24, trei de 12 și trei obuziere. Canonierele se îndepărtară după ce suferiseră avarii destul de mari. Generalul Menou sosise la orele nouă dimineața pe malul drept, în dreptul Rosettei, cu două tunuri și un batalion de infanterie. Navele inamice, temîndu-se să nu fie înconjurate în acest lac, îl evacuară ; armata nu mai fu tulburată în marșul său. Ea se opri în fața armatei inamice care era dispusă în felul următor : prima linie, de 8 000 oameni, era împărțită în trei corpuri, cel din dreapta ocupa Colina șeicului, cel din stînga Colina puțurilor, al treilea ajunsese pînă în dreptul mahalalei ; a doua linie, de 6—7 000 oameni, era dispusă pe Colina Vizirului, sprijinindu-și dreapta și stînga dispozitivului pe mare ; frontul său nu era decît de 450 toaze ; rezerva, de 4—5 000 oameni, ocupa satul Abukir și fortul ; acolo erau proviziile, parcul și tabăra vizirului. Mai multe șalupe canoniere erau ancorate în mare, sprijinind dreapta liniei inamice ; altele erau în interiorul radei, sprijinind stînga ; treizeci de piese de campanie erau amplasate între prima și a doua linie. Generalul Songis împinse în față bateriile de calibru mare, începu un bombardament asupra canonierelor din dreapta și din stînga și le obligă să se retragă ; una din cele ancorate în radă fu scufundată ; aproape toate suferiră avarii, mai mult sau mai puțin importante. Atunci diviziile se desfășurară : cavaleria pe trei linii la centru, brigada Destaing la stînga, divizia Lannes la dreapta ; Lanusse în linia a doua cu garda generalului-șef. Pe Colinele șeicului și puțurilor se vedea pămînt răscolit de curînd. Ienicerii păreau să reziste bine. Pașa, cu drapelul său cu trei tuiuri, se găsea pe Colina Vizirului. Ofițeri englezi galopau în apropierea liniilor franceze ; cu curiozitatea lor obișnuită, înaintară pînă la zece pași și angajară discuții cu ofițerii cavaleriei franceze, scandalizînd și uimind pe turci. La o leghe și jumătate în larg se vedea o pădure de catarge ; era flota de război și de transport, ca și mai multe bărci pline cu ofițeri de marină turci și englezi, printre care se distingea barca lui Sir Sidney Smith. Acesta era pe uscat, avînd funcția de ajutor al pașei : era sfătuitorul său, cu

toate că nu avea cunoștință de tactică și nici experiență în războiul de uscat. Seraskierul armatei era vizirul Mustafa, pașă cu drapel cu trei tuiuri, pașă titular al Rumeliei. Această ultimă funcție este una din cele mai importante ale Imperiului.

VII. Armatele stătură față în față timp de două ore, într-o tăcere prevestitoare de furtună. Bateria de tunuri grele începu focul contra canonierelor ; mai multe fură scufundate ; celelalte tăiară odgoanele și se îndepărtară. Bombardamentul se angajă, în fine, între bateriile turcești amplasate pe cele două coline și bateriile de campanie ale diviziilor Lannes și Destaing. Generalul Murat înaintă cu două coloane de cavalerie formate din patru escadroane, avînd fiecare trei piese de artilerie ușoară ; cea din dreapta înaintă între Colina puțurilor și mamelonul Vizirului. Infanteria turcă rezistă bine ; focurile trăgătorilor erau foarte vii ; dar cînd obuzele și bombele pieselor de artilerie ușoară, care erau atașate coloanelor de cavalerie, începură să lovească inamicul din spate, ea se temu că nu se va mai putea retrage și-și pierdu ordinea și disciplina. Generalii Lannes și Destaing profitară de situație și urcară cele două coline în pas de asalt ; turcii fugiră, coborînd în cîmpie unde îi aștepta cavaleria ; neputînd să se retragă, fură împinși cu spatele spre mare, unii în interiorul radei, ceilalți direct spre litoral. Urmăriți de mitralii și gloanțe, șarjați de cavalerie, acești fugari înfruntară marea. Ei căutară să ajungă înot la navele lor ; dar nouă din zece se înecară. Atunci, centrul primei linii turce înaintă pentru a ajuta flancurile ; această mișcare era imprudentă. Murat comandă „pe escadroane, la dreapta și la stînga" și îi învălui. Infanteria lui Lanusse, lăsată descoperită în acest moment de cavaleria noastră, atacă în pas de asalt, în coloană de batalion, la distanță de desfășurare. Dezordinea cuprinse acest centru strîns între cavalerie și infanterie. Nemaiputînd să se retragă, turcii nu mai găsiră altă soluție decît să se arunce în mare, fugind prin dreapta și prin stînga. Avură aceeași soartă ca și primii ; dispărură înghițiți de valuri. Curînd nu se mai văzură pe valuri decît cîteva mii de turbane și șaluri pe care marea le arunca pe țărm ; era tot

ce rămăsese din acești bravi ieniceri, căci ei meritau acest nume de bravi ! Dar ce poate infanteria fără ordine, fără disciplină, fără tactică ? Bătălia începuse de o oră și 8 000 oameni dispăruseră : 5 400 se înecaseră, 1 400 erau morți sau răniți pe cîmpul de bătălie, 1 200 se predaseră ; 18 tunuri, 30 de chesoane, 50 drapele căzuseră în mîna învingătorului.

Atunci se făcu recunoașterea celei de-a doua linii ; ocupa o poziție foarte bună. Dreapta și stînga dispozitivului se rezema pe mare, flancate de șalupe canoniere și sprijinite de șaptesprezece guri de foc de campanie. Centrul ocupa reduta de pe mamelonul Vizirului. Acest dispozitiv părea imposibil de atacat, chiar după succesul obținut. Generalul-șef se gîndi să ocupe o poziție pe cele două mameloane care fuseseră cucerite, dar, în urma recunoașterii, văzu că la piciorul falezei Puțurilor plaja înaintează în formă de cap în radă ; o baterie instalată la intrarea acestui cap putea lovi din spate toată stînga inamicului. Într-adevăr, ea o obligă să se strîngă între redută și sat, printr-o schimbare de front cu stînga eșalonată în urmă. Această mișcare lăsa o breșă de 200 toaze la flancul stîng al liniei, unde se putea străpunge ; ceea ce se și execută. Condus de colonelul Cretin, care avea ambiția să pătrundă primul în această redută, Murat intră prin această breșă cu 600 cavaleriști. În același moment, Lanusse și Destaing susțineau o violentă canonadă contra centrului și dreptei inamice. Regimentul 18 de linie, plecat la atac într-un moment greșit, trebui să se retragă tocmai cînd era gata să cucerească reduta ; lăsă cincizeci de răniți pe povîrnișuri. Turcii, conform obiceiului, ieșiră cu toții, pentru a tăia capetele acestor nenorociți și a obține egreta de argint.[7] Regimentul 69, înfuriat de acest spectacol crud, trecu la asaltul redutei și intră în ea. Cavaleria, trecînd între sat și Colina Vizirului, întoarse flancul întregii linii a doua și o împinse cu spatele la mare. Lannes înaintă drept spre sat și îl ocupă ; de acolo se îndreptă spre tabăra pașei, unde era rezerva. Toată această extremitate a peninsulei nu mai era decît un mare cîmp de măcel, de dezordine și de confuzie. Pașa cu hangerul în mînă, înconjurat de cei mai bravi,

[7] Mănunchi de pene colorate care se poartă la chipiu.

făcea minuni de vitejie ; fu grav rănit la mînă de generalul Murat, pe care el îl rănise la cap cu o împușcătură de pistol. În fine, cedă și se predă împreună cu o mie dintre ai săi. Ceilalți, înspăimîntați, fug din fața morții, căutîndu-și salvarea în valuri, preferînd aceste adîncuri milei învingătorului. Sir Sidney Smith fu pe punctul de a fi luat prizonier și, cu mari greutăți, ajunse la șalupa sa. Drapelul cu cele trei tuiuri al pașei, 100 drapele, 32 piese de artilerie de campanie, 120 chesoane, toate corturile, proviziile, 400 cai rămaseră pe cîmpul de bătălie. Vreo 3—4 000 fugari se refugiaseră spre fort ; ei se instalară în satul care se găsește înaintea lui și se întăriră în el. Tot ce se făcu pentru a-i scoate de acolo fu inutil.

Victoria era completă. Generalul-șef era în reduta de pe Colina șeicului cînd o explozie neașteptată aruncă în aer mai multe tunuri. Un strigăt de alarmă se auzi ; „Reduta este minată !" Dar această panică nu dură decît un minut.

Colonelul de geniu Cretin fu ucis cu un foc de armă ; era unul din cei mai buni ofițeri ai acestei arme. Colonelul Duvivier, care comanda Regimentul 14 dragoni, fu ucis de un ofițer al pașei cu o lovitură de hanger. El se acoperise de glorie ; era curajos și totodată prudent ; era unul din cei mai buni colonei de cavalerie din Franța. Generalul Murat, care fu grav rănit, avusese principalul rol și se acoperise de glorie. Generalul-șef îi spuse pe cîmpul de luptă : „Oare cavaleria a jurat să facă totul, astăzi ?" Aghiotantul Guibert avu pieptul străpuns de glonțul unei biscaiene[8]. Fiind încurajat, acest viteaz tînăr răspunse : „Curajul nu-mi lipsește, dar sufăr cumplit". Colonelul Fugière din Regimentul 18 de linie avu ambele brațe smulse de un proiectil de artilerie. „Pierdeți pe unul din cei mai devotați soldați ai voștri, spuse el generalului-șef ; într-o zi veți regreta că nu muriți ca mine pe un cîmp de bătălie".

Vizirul Mustafa fusese condus în tabără, lîngă debarcader, și tratat cu cea mai mare curtoazie. A doua zi dimineața, generalul-șef îi făcu o vizită în urma căreia pașa expedie un mesaj, printr-o tartană, la Constantinopol. Apoi pașa sfătui pe fiul și chehaia sa, care se închiseseră în fort, să se predea prin capitulare, avînd permisiunea să se re-

[8] Armă de calibrul 30 mm, folosită în secolul al XVIII-lea.

trage cu garnizoana spre escadră. Această propunere fu comunicată celor din fort, dar osmanlîii refuzară în mod unanim. Ei jurară să apere acest post pînă la ultima suflare ; trebui să se deschidă tranșeea. Generalul de divizie Lannes fu însărcinat să conducă asediul, șeful de batalion de geniu Bertrand să dirijeze lucrările, iar colonelul Foultrier să comande artileria. Generalul-șef se duse la Alexandria.

Pierderile francezilor în această bătălie au fost de 200 oameni uciși și 550 răniți. Turcii au pierdut aproape toată armata : 2 000 uciși, 3 000 prizonieri, 10—11 000 înecați ; abia dacă s-au salvat 1 200 oameni (garnizoana fortului este cuprinsă în aceste calcule). Două mici tunuri engleze, pe care regele Angliei le făcuse cadou sultanului Selim, fură date brigăzii de cavalerie ; se gravă pe ele cuvintele generalului-șef, numele lui Murat, Cretin, Duvivier și numerele regimentelor de cavalerie.

VIII. Pașa Mustafa dezaprobă încăpățînarea fiului său. El îi scrise din nou, pentru a-l face să înțeleagă că greșește neprofitînd de posibilitatea de a-i salva pe bravii care erau sub ordinele sale.

Focul fu oprit cîteva ore, pentru a se preda această scrisoare. Șeful de batalion Bertrand profită pentru a face recunoașterea fortului ; puțin după aceea, împușcăturile fură reluate. Asediații ocupară cîteva case care le erau necesare. Indignat, generalul Lannes voi să-i gonească ; inginerul Bertrand îl convinse să renunțe : „Pentru ce să pierdem oameni într-o luptă cu oameni disperați ? Presupunînd că vor reuși, vor pierde în zilele următoare încercînd să mențină acest sat. Trebuie să se lase asediații liniștiți două sau trei zile, timpul necesar pentru ca noi să pregătim deschiderea tranșeei. Inamicul va fi astfel închis în incinta fortului fără ca asediatorii să piardă un om". La 28 iulie, inamicul încercă o ieșire și ocupă încă cîteva case ale satului ; văzînd acest rezultat, deveni îndrăzneț și organiză o nouă ieșire, amenințînd reduta de pe Colina șeicului. Lannes nu se mai putu stăpîni ; îl atacă, îl respinse, dar fu rănit de un glonț de pușcă, ceea ce îl sili să părăsească asediul. Generalul Menou îl înlocui la comandă.

Tranșeea era deschisă de mai multe zile, pozițiile bateriilor erau construite, urmau să fie armate cînd, făcînd o nouă ieșire, asediații cuceriră un punct de adunare din porțiunea de tranșee lărgită. Generalul Davout, care era de serviciu în tranșee, atacă cu rezerva, recuceri satul și respinse pe asediați în fort. Trei baterii de tunuri de calibru mare și două mortiere începură să tragă. În noaptea de 30 se puse o încărcătură explozivă pentru a arunca în aer contraescarpa. Dar în zorii zilei de 2 august, asediații ieșiră în masă cerînd cruțare. Acești nenorociți nu mai aveau apă ; fortul era plin cu 100—200 cadavre și mai mult de 1 800 muribunzi. Acest mare număr de răniți turci crea dificultăți. Fură predați flotei lor, fapt care permise discuții între statele majore.

Mustafa-Pașa comunicase că de șase luni războiul reîncepuse în Europa și că armatele franceze fuseseră bătute pretutindeni. Comandorul englez predă un pachet de ziare englezești și de la Frankfurt ; ele conțineau veștile din lunile aprilie, mai și iunie.

Pe drept, Poarta fu foarte nemulțumită și comunică aceasta comandorului Sir Sidney Smith, pe care îl acuză de această fatală acțiune. Djezzar îi reproșa, de asemenea, de a-l fi antrenat în mai multe operații care îi provocaseră pierderi mari. Ienicerii din Cipru și echipajele acuzară pe viceamiralul Patrona-Bey de servilism și supunere față de necredincioși și îl uciseră. Ce spera Sir Sidney Smith, sugerînd această greșită acțiune ? Să cucerească Egiptul cu 18 000 oameni dintr-o infanterie nedisciplinată, fără cavalerie și fără atelaje de artilerie ? Să forțeze armata franceză să negocieze înapoierea sa în Europa ? Nu putea să ignore că Napoleon era stăpîn. Această comportare trebuia atribuită ignoranței absolute a acestui ofițer față de lupta pe uscat. Cîteva luni după aceste evenimente comise o greșeală și mai mare, debarcînd pe plaja de la Damiette o divizie de ieniceri din Dardanele, care fu nimicită acolo. Dacă Sir Sidney Smith nu arătă în acest război nici judecată, nici rutină, el se ocupă de intrigi și comploturi, atît în negocierile de la El-A'rych, cît și în evenimentele care urmară ; încerca să-și dea importanță pentru a-l impresiona pe Kléber.

Generalul Murat fu avansat la gradul de general de divizie, colonelul Faultrier la gradul de general de brigadă și Bertrand la gradul de colonel *.

Ziarele pe care comandorul avu plăcerea să le remită făcură cunoscute toate necazurile pe care le suferise Republica. Coaliția a doua era victorioasă. Armatele Rusiei și Austriei bătuseră pe generalii Jourdan pe Dunăre, Scherer pe Adige și Moreau pe Adda. Republica Cisalpină era distrusă, Mantova asediată. Cazacii ajunseseră pe frontierele Alpilor. Masséna se menținea cu greu pe stîncile Elveției.

Constituției a treia i se adusese o modificare. Jacobinii ridicaseră capul și Vendéea luase armele. De la tribuna Adunării, generalul care comandase trupele din Italia era chemat în ajutorul patriei. Nu mai era nici un minut de pierdut. Napoleon se hotărî să meargă în Franța, să salveze patria de furia străinilor și de aceea a propriilor săi copii. Înțelesese că dezastrul armatelor franceze era rezultatul slabelor planuri de campanie adoptate la Paris. Dacă armatele Dunării, Elveției și Rhinului Inferior n-ar fi format decît o singură grupare, dacă Armata de Neapole și cea de Italia ar fi fost reunite în martie pe Adige, atunci Republica n-ar fi suferit nici un eșec. Generalul rus [9], care în aprilie fusese învingător pe Adige, lăsase armata franceză din Neapole să ajungă în iunie pe fluviul Po. Napoleon înțelese că la sosirea sa totul se va schimba ; cele trei zile de 18 Fructidor, 22 Floreal și 30 Prairial [10] distruseseră Constituția din 1795, care de atunci nu mai oferea nici o garanție nimănui ; el înțelese că i-ar fi ușor să se așeze în fruntea Republicii ; era hotărît ca, la sosirea sa la Paris, să modifice această constituție pentru a cîștiga simpatia națională, care încă din 1798 îl chemase în fruntea guvernului. Legea din 22 Floreal 1798 spulberase, sub ochii lui, tot prestigiul republican.

* Generalul Bertrand a scris, după dictarea lui Napoleon, la Sfînta Elena, această parte a operelor cuprinzînd campaniile din Egipt și din Siria *(Nota redacției franceze)*.

[9] Suvorov.

[10] Loviturile de stat din 18 Fructidor (4 septembrie 1797), 22 Floreal (11 mai 1798), 30 Prairial (18 iunie 1799).

CAPITOLUL XII

ÎNAPOIEREA LUI NAPOLEON ÎN FRANȚA

I. Napoleon ia hotărîrea de a se întoarce în Europa. II. Contraamiralul Ganteaume armează în acest scop o divizie de nave ușoare. III. Kléber este numit comandant al Armatei de Orient ; instrucțiunile pe care i le lasă Napoleon pentru administrația interioară : fortificații ; apărarea frontierelor și situația politică. IV. Napoleon părăsește Egiptul ; sosirea sa la Fréjus, la 9 octombrie 1799.

I. Atîta vreme cît această a doua coaliție va exista și Franța va avea de susținut războiul la frontierele sale nu se va putea trimite nici un ajutor Armatei de Orient, iar Poarta nu va voi să audă de nici o înțelegere ; va fi deci imposibil să întreprindă ceva în Asia ; va trebui să se limiteze la a păstra Egiptul, a-i perfecționa administrația și a-i spori mijloacele de apărare. Dealtfel, Egiptul nu era amenințat din nici o parte. Indigenii țării erau supuși : cei mai mulți erau legați de francezi prin sentimente de prietenie. Mamelucii nu mai reprezentau nimic. Cele două armate pe care Poarta le strînsese la începutul campaniei, în Siria și Rhodos, erau distruse. Prima pierduse 6 000 oameni în diversele operații de la El-A'rych, 8 000 la Iaffa, 6 000 la Saint-Jean-d'Acre ; 30 000 fuseseră împrăștiați la Muntele Thabor ; patruzeci de guri de foc, compunînd echipajul său de campanie, fuseseră capturate la Iaffa, ca și depozitele și burdufurile de apă. A doua armată pierduse 12 000 oameni la Saint-Jean-d'Acre și anume : 4 000 oameni din primele două eșaloane trimise

ca sprijin de această armată, 3 000 oameni care sosiseră la 7 mai. 18 000 oameni pieriseră pe cîmpul de bătălie de la Abukir ; treizeci și două de guri de foc formînd echipajul său de campanie fuseseră capturate, împreună cu vizirul Mustafa, pașă de Rumelia, comandant-șef. Poarta nu mai avea întrunit nici un corp de trupe, cu excepția celor 7—8 000 ieniceri care formau ariergarda Armatei de Rhodos, care nu avusese timp să ajungă la Abukir și care se găseau în Dardanele. Marele Vizir părăsise Constantinopolul, trecuse Bosforul și se găsea la Scutari cu 4 000 de oameni care-i aparțineau. Îi trebuia mult timp pentru a strînge o armată. Nu era în puterea ienicerilor Porții să lupte contra armatei franceze. O forță europeană putea, fără îndoială, să sosească pe mare, să debarce la Abukir sau Damiette, dar, de cînd a doua coaliție reînnoise războiul, Egiptul devenise un obiectiv secundar. În Milano, în Amsterdam sau în Bruxelles, pe cîmpiile Flandrei sau în Champagne, Anglia dorea să cucerească Egiptul.

Armata franceză pierduse la 1 ianuarie 1799 : în Siria 700 morți în spitale, în special de ciumă ; 500 uciși pe cîmpurile de bătălie ; 200 morți în spitalele Egiptului, dar răniți în Siria ; pierduse de asemenea : 650 morți în Egiptul Superior și Inferior, pe diversele cîmpuri de luptă, sau ca urmare a rănilor primite (pierderile suferite la Abukir sînt incluse) ; 400 morți de boală în spitale ; armata pierduse deci 2 650 oameni. Am spus că la 1 ianuarie 1799 avea 29 700 oameni ; îi rămîneau, deci, la 1 septembrie 1799, 27 050 oameni, din care 400 erau veterani, dar buni pentru serviciul de garnizoană. Cavaleria număra 3 000 cai în stare să intre în campanie ; artileria avea un material foarte numeros și variat, capabil să acopere pierderile mai multor campanii. Arsenalele Alexandriei și Gyzehului funcționau ; spitalele și lazaretele erau tot atît de bine organizate ca în Franța. Armata putea întruni pe cîmpul de bătălie 24 000 oameni ; în afară de 2 000 auxiliari ; 3 050 oameni erau veterani, bolnavi, necombatanți sau oameni de la partea sedentară. Echipajele flotilelor de la Alexandria și de pe Nil nu erau cuprinse în acest calcul.

Plecînd din Franța, generalul-șef fusese învestit cu o autoritate nelimitată. El primise carte albă, fie pentru problemele Maltei, fie pentru cele din Egipt și din Siria, fie pentru cele din Constantinopol și Indii. Avea dreptul să numească pe oricine în orice funcție, chiar și pe înlocuitorul său și să hotărască întoarcerea sa în Franța cînd și cum va dori. Avea împuterniciri de toate felurile, sigilate cu marele sigiliu, pentru a trata cu Poarta, cu Rusia sau cu diferitele state din India și regențe ale Africii. Dar de acum încolo, prezența sa era tot atît de inutilă în Orient, pe cît era de necesară în Occident ; totul îi arătă că momentul fixat de destin sosise, în fine.

II. El comunică contraamiralului Ganteaume hotărîrea sa de a pleca în Europa și îi ordonă să pregătească cele două fregate, „Muiron" și „Carrère", și cele două mici șebecuri, „Revanche" și „Fortune". Cele două fregate erau de construcție venețiană, avînd o capacitate puțin mai mare decît fregatele franceze de 44 ; dar, cum aveau un pescaj mai mic, țineau mai puțin bine vîntul, puteau susține o luptă, dar, urmărite de forțe superioare, nu aveau viteza necesară să scape de urmărire. Acest mic divizion fu aprovizionat cu apă pentru trei luni și cu alimente pentru patru luni, pentru 400 oameni, echipaj și pasageri.

În timp ce aceste pregătiri se efectuau în arsenalul Alexandriei, cartierul general ajunse la Cairo. Vizirul Mustafa își făcuse intrarea cîteva zile mai înainte. Vederea trofeelor din bătălia de la Abukir stîrni satisfacția populației din Cairo. Napoleon desfășură o intensă activitate pentru satisfacerea tuturor nevoilor armatei. El puse să se cumpere toate stofele de Carcassonne sau de Landrecies, indiferent de culoare, pentru că era imposibil să se găsească numai albastre, și stabili culoarea pe care o vor avea noile uniforme ale fiecărui regiment. Efectuă în administrația țării mai multe schimbări, pe care experiența le arăta ca fiind necesare ; dar se știa prea puțin despre lucrurile importante pentru a se opera schimbări considerabile. Dificultățile de limbă și reaua-voință pe care o arătau copții în a da lămuriri întîrziară mult timp cunoașterea problemelor specifice de finanțe. Sărbătoarea Profetului fu celebrată cu o pompă care produse o vie recunoștință din partea vizirului Mustafa și a ofițerilor făcuți pri-

zonieri, fie la Abukir, fie în Siria. A doua zi după sărbătoare, generalul-şef trimise la Constantinopol şi la Mecca mai mulţi ofiţeri prizonieri, dintre cei care îi simpatizau mai mult pe francezi. Povestirile lor produseră impresie în favoarea francezilor.

Comisia de ştiinţe şi arte aştepta supunerea Egiptului Superior, pentru a face o călătorie acolo. Denon, care urmase cartierul general al lui Desaix, se înapoiase. Crochiurile şi notele din carnetul său stîrneau interesul celorlalţi savanţi şi artişti. Membrii comisiei se îmbarcară pe trei germe, bine armate, cercetară, desenară şi descriseră monumentele din Egiptul Superior. Le trebui mai multe luni pentru această călătorie interesantă, pe care Europa o aştepta de atîtea secole.

La 13 august contraamiralul Ganteaume raportă că, în ziua de 20, cele patru nave vor fi gata să iasă în larg ; totuşi, nu trebuie să se creadă că plecarea se poate face cu oarecare şanse de succes înainte de luna noiembrie ; atunci vînturile vor sufla dinspre sud şi nopţile lungi vor fi favorabile. Dar, la 19 august, ora cinci dimineaţa, la Cairo sosi un curier care aducea scrisori de la amiral ; el raporta că, printr-un noroc neaşteptat, patrula engleză dispăruse, lăsînd ca observator în faţa portului un mic bric ; că, în consecinţă, divizia sa va fi ancorată la amiaza zilei de 24 în afara trecerilor printre recife ; că generalul-şef trebuia să fie prezent pe malul mării în ziua de 24, înainte de amiază, pentru a întinde pînzele şi a se depărta cît mai mult de coastă, profitînd de vînturile care bat dinspre uscat. Această informaţie neaşteptată nu mai lăsă generalului-şef decît timpul necesar pentru a dicta ultimele instrucţiuni şi de a numi persoanele care trebuiau să-l însoţească. Pentru a profita de această ocazie, nu era nici un moment de pierdut.

III. Generalul Desaix era ofiţerul cel mai capabil pentru a comanda Armata de Orient, dar el era mai folositor în Franţa. Kléber venea în rîndul doi, Reynier în al treilea. Napoleon se gîndi un moment să-i ia pe toţi trei în Franţa, lăsînd generalului Lanusse comanda armatei ;

dar, luînd în considerare pericolele traversării, simţi necesitatea de a lăsa la Armata de Orient un general capabil ; alese pe generalul Kléber.

Dictă în acelaşi timp trei memorii asupra problemelor interne şi asupra proiectelor sale. Primul conţinea principiile care îl conduseseră în guvernarea Egiptului. El spunea :

MEMORIU ASUPRA ADMINISTRAŢIEI INTERIOARE

„Arabul este inamicul turcilor şi mamelucilor. Aceştia nu l-au guvernat decît prin forţă ; puterea lor era numai militară. Limba turcă este tot atît de străină băştinaşilor ca şi limba franceză. Arabii se consideră superiori osmanlîilor. Ulemalele, marii şeici sînt şefii naţiunii arabe ; ei se bucură de încrederea şi afecţiunea tuturor locuitorilor Egiptului : este ceea ce a inspirat totdeauna turcilor şi mamelucilor o mare ură împotriva lor şi i-a hotărît să-i ţină departe de problemele statului. Nu cred că trebuie să imit această politică. Este imposibil să pretindem a avea o influenţă imediată asupra popoarelor pentru care sîntem atît de străini ; pentru a le conduce avem nevoie de intermediari : trebuie să le dăm şefi, altfel îi vor alege singure. Am preferat ulemalele şi slujitorii religiei : 1 — pentru că era natural ; 2 — pentru că ei sînt interpreţii Coranului şi pentru că cele mai mari obstacole pe care le-am întîlnit, şi pe care le vom mai întîlni încă, provin din ideile religioase ; 3 — pentru că aceste ulemale au caractere blînde, iubesc dreptatea, sînt bogaţi şi animaţi de principii morale. Fără nici o îndoială, sînt cei mai cinstiţi oameni ai ţării. Nu ştiu să călărească, nu sînt obişnuiţi cu nici o manevră militară, sînt puţin indicaţi să figureze în capul vreunei mişcări armate. I-am cointeresat în administraţia mea. M-am servit de ei pentru a vorbi poporului, am constituit cu ei divanurile de justiţie : ei au fost canalul de care m-am servit pentru a guverna ţara. Am sporit averea lor : în toate ocaziile, le-am arătat cele mai mari semne de respect. Am

făcut să li se dea cele mai importante onoruri militare ; mîngîind vanitatea lor, am satisfăcut-o pe cea a întregului popor. Dar ar fi inutil să manifestăm atîta grijă pentru ei, dacă nu ne-am arăta pătrunşi de cel mai profund respect pentru religia Islamului şi dacă am permite copţilor creştini, de rit grec sau latin, emancipări care ar schimba raporturile lor obişnuite. Am vrut ca aceştia să fie mai supuşi şi mai respectuoşi decît în trecut faţă de lucrurile şi persoanele care ţineau de islamism.

Poarta era în drept de a numi cadii, în toate oraşele. Am avut multe dificultăţi pentru a schimba acest obicei şi a decide pe ulemale să preia o prerogativă pe care o pierduseră. Este important să menţinem ceea ce am făcut.

Cairo este a doua cheie a sfintei Kaaba ; Mecca este centrul religiei mahomedane. Politica sultanilor din Constantinopol a fost să discrediteze pe şeicul din Mecca, pentru a restrînge şi a anula relaţiile ulemalelor cu Mecca. Interesele mele au trebuit, în mod firesc, să mă facă să urmez un drum invers. Am făcut să renască vechile obiceiuri, mi-am asigurat prietenia şerifului şi am făcut tot ce era posibil pentru a multiplica şi spori relaţiile cu Cetatea Sfîntă.

Trebuie avută cea mai mare grijă pentru a convinge pe musulmani că iubim Coranul şi îl venerăm pe Profet. Un singur cuvînt, o singură acţiune rău calculată poate distruge o muncă de mai mulţi ani. Nu am permis niciodată ca administraţia să acţioneze direct asupra persoanelor şi puterii ecleziastice a moscheelor ; m-am adresat întotdeauna ulemalelor şi i-am lăsat să acţioneze. În toate discuţiile contencioase autoritatea franceză trebuie să fie favorabilă moscheelor şi fundaţiilor pioase. Pentru a nu da loc la calomnierea dispoziţiilor secrete date administraţiei asupra acestor probleme atît de delicate este preferabil să se piardă cîteva drepturi. Acest mijloc a fost cel mai bun dintre toate şi cel care a contribuit cel mai mult la popularitatea guvernării mele. Contribuţia de şase milioane pe care, la sosirea mea, am fost obligat să o ridic, a creat mai puţine discuţii şi a fost plătită cu mai multă uşurinţă pentru că nu am folosit decît pe şeici pentru repartizarea şi perceperea ei, iar

locuitorii au văzut, cu satisfacţie, că nu a existat nici o umilire şi nici unul din actele arbitrare care dezonorau administraţia turcilor şi a mamelucilor.

Copţii se ocupă de administraţia finanţelor şi de ridicarea contribuţiilor ; trebuie să fie menţinuţi şi să fim atenţi ca turcii să nu se amestece în această parte importantă a administraţiei care, cu timpul, trebuie trecută în mîna europenilor. Mamelucii nu mai există ca putere ; sînt folositori în corpurile de miliţie subordonate puterii de stat ; sînt duşmani înnăscuţi ai arabilor şi şerifilor ; ei pot face servicii în multe situaţii. Murad-Bey şi Ibrahim-Bey pot fi cîştigaţi dîndu-li-se titlul de prinţi. Celorlalţi bei, dîndu-li-se gradul de general şi restabilindu-le drepturile asupra proprietăţilor lor. Trebuie totuşi vegheat ca beii întruniţi să nu dispună niciodată de mai mult de 900—1 000 călăreţi. Vor fi folosiţi pentru a opri şi respinge pe arabii din deşert, în cooperare cu şase regimente de dromaderi, care vor fi recrutate în acest scop.

Se vor ocupa puţurile celor şase deşerturi pentru a realiza un control direct asupra tuturor acestor triburi nomade.

Nu trebuie pierdut din vedere că Alexandria va deveni într-o zi capitala ţării. Trebuie deci favorizat braţul Nilului dinspre Rosette mai mult decît cel dinspre Damiette ; a face să curgă în Bahyreh un volum de apă mai mare, chiar în detrimentul lui Charqyeh ; a restabili canalul de la El-Rahmânyeh la Alexandria, în fine, a favoriza portul Alexandria, făcîndu-l unicul punct pentru comerţul cu Europa şi a restabili toate vechile comunicaţii între Egiptul Inferior, Fayoum şi Bahyreh. Fortificaţiile permanente, magaziile, spitalele, arsenalele, morile de vînt, fabricile trebuie construite de preferinţă în Alexandria, unde trebuie atraşi, prin toate mijloacele posibile, mari populaţii de greci, evrei şi creştini din Siria.

Trebuie favorizat Suezul, în detrimentul Qoseyrului, făcîndu-se din el un singur depozit pentru importul cafelei, colonialelor şi pentru exportarea mărfurilor Europei şi Egiptului Inferior.

Comerţul Qoseyrului trebuie să se limiteze la exportarea produselor Egiptului Superior.

Poporul trebuie obişnuit pe nesimţite cu o anumită concepţie privind recrutarea armatei de uscat şi a forţelor navale. Trebuie, mai ales, să se recruteze în fiecare an cîteva mii de negri din Sennaar şi din Darfour, pentru a-i încorpora în regimentele franceze, cîte douăzeci de fiecare companie. Obişnuiţi cu deşerturile, cu căldurile ecuatorului, după trei sau patru ani de acomodare şi exerciţiu, vor fi soldaţi buni şi devotaţi.

Trebuie să ne conformăm obiceiurilor orientalilor, să suprimăm pălăria şi pantalonii strîmţi şi să dăm îmbrăcăminţii trupelor noastre ceva din îmbrăcămintea arabilor maghrebi şi a arnăuţilor. Astfel îmbrăcaţi, ei vor părea locuitorilor o armată naţională ; aceasta se va încadra deci în caracteristica ţării."

MEMORIU ASUPRA FORTIFICAŢIILOR

„Egiptul nu poate fi atacat pe frontiera din sud. Dacă acum mai multe mii de ani el a fost cucerit prin invazia etiopienilor, aceasta se datoreşte faptului că atunci Nilul superior era locuit de triburi numeroase şi puternice, de la care nu ne-au rămas decît ruine magnifice, vizibile în insula Meroë şi în cîmpiile Sennaarului. Mai mult, el nu poate fi atacat nici pe la frontiera din vest. Este adevărat că în secolul X califii fatimiţi au venit din această parte ; aceasta se explică prin faptul că atunci Cyrenaica şi Ţara marioţilor conţineau oraşe şi populaţii mari, care azi nu mai există. Dealtfel, fatimiţii nu avură nevoie să folosească forţa pentru a se stabili în Egipt ; ei aveau nevoie numai de influenţa credinţei religioase. Derna este primul oraş care se găseşte astăzi pe această frontieră ; este locuit de 7 000 arabi şi este separat de Alexandria prin mai mult de 150 leghe de deşert. Marea Roşie mărgineşte Egiptul la est ; acest obstacol este cu atît mai considerabil cu cît valea Nilului este separată de Marea Roşie prin munţi abrupţi şi deşerturi aride. Nu se poate deci pătrunde dinspre est decît traversînd istmul de Suez

pe drumul Gaza, El-A'rych, Qatyeh şi Salheyeh ; acest drum traversează un deşert de şaptezeci de leghe, care, timp de şase luni, este aproape impracticabil pentru o armată şi care, în toate anotimpurile, necesită un număr imens de cămile şi burdufuri. Egiptul se găseşte într-o situaţie aparte. Pe şase sute de leghe de frontiere, pe uscat, nu poate fi atacat decît pe un singur drum. Într-adevăr, pe acest drum l-au invadat Cambyse şi succesorii săi, regii Persiei, cei ai Siriei, după ei Alexandru, seleucizii, teribilii moslemi, califii din Bagdad, tătarii şi otomanii.

O fortăreaţă, la El-A'rych, alta de o importanţă mai mică la Qatyeh, un fort la Salheyeh, un mic fort la Ouady din regiunea Tomlat, şase turnuri pentru fiecare dintre puţurile intermediare, de la El-A'rych pînă la Salheyeh şi după Salheyeh pînă la Suez, ar spori mult obstacolul natural pe care îl oferă această frontieră.

ARMAMENT

	Piese cu calibru mai mare de 12	Piese cu calibru mai mic de 12	Obuziere sau mortiere	Total guri de foc	Puterea garnizoanelor (oameni)
El A'rych	6	9	8	23	400
Qatyeh	2	6	2	10	150
Salheyeh	4	6	4	14	200
Six tours	—	12	—	12	120
Quady din provincia Tomlat	2	6	2	10	130
Total	14	39	16	69	1 000

Am pus să fie dărîmat satul El-A'rych ; trebuie terminată construirea cazematei din interiorul fortului, drumul acoperit şi povîrnişul din faţă, o contraescarpă şi redane din zid.

Frontiera de nord este păzită de Mediterana. Pe 150 leghe de coastă, o debarcare nu se poate opera decît în trei puncte : Alexandria, Abukir şi Damiette.

Alexandria fiind o cetate, centrul întregii apărări, al întregii administrații, este pusă la adăpost de orice atac prin surprindere ; plaja Marabout este inclusă în fortificațiile sale. Atîta vreme cît armata franceză va fi stăpîna acestui oraș, va putea fi sprijinită și Egiptul nu va fi pierdut. Trebuie să se refacă „Incinta Arabilor", realizîndu-se un drum acoperit și povîrnișul necesar ; să se sape la piciorul zidului un șanț, larg de zece toaze și adînc de trei, umplut cu apa mării ; să se construiască patru forturi, unul în fața Porții Rosettei, unul la Coloana lui Pompei, unul intermediar și un al patrulea în partea Fortului Băilor ; să se protejeze aceste forturi cu șanțuri pline de apă, cu o redută pentru 200 oameni. Fortul de la Capul Smochinului, al cărui intrînd trebuie să fie închis, cel al Băilor, Fortul Turc, Fortul Triunghiular, Farul, Farul cel mic, Fortul Turc al Podului-Nou, la extremitatea Incintei Arabilor, formînd șapte forturi, vor conține șapte baterii de coastă, care vor apăra cele două porturi și vor putea încrucișa focurile pînă la 1 500—1 800 toaze. Fortul Marabout are cea mai mare importanță, pentru că el apără intrarea în port și o plajă favorabilă unei debarcări. Demolînd moscheea care este în insulă și transformînd-o într-o bună cazemată, acest fort poate deveni capabil de cea mai mare rezistență. Imediat ce va fi posibil, vor trebui închise printr-un zid cele două cheiuri, al Portului Vechi și al Portului Nou, pentru a fi la adăpost de surprize și pentru a economisi oameni necesari apărării. Trei sute de guri de foc de toate calibrele ; o garnizoană de 6 000 oameni, dintre care : 300 de cavalerie, 3 000 marinari ai navelor de război și ai flotilei de pe Nil, 2—300 tunari, 1 000 veterani și oameni din partea sedentară, 1 500 oameni de infanterie bine instruiți, pun această cetate la adăpost de orice pericol.

Abukir este apărat de un fort care, în starea sa actuală, este prea slab. Trebuie să i se asigure o rezistență de cincisprezece zile de la deschiderea tranșeei, construind lucrări de zidărie. Trebuie construit în insulița Abukir un turn-cazemată, servind de reduit unei baterii de coastă care să bată către marea deschisă și către interiorul radei ; tot așa, la gura lacului Ma'dyeh. Trebuie construit pe Colina puturilor un fort, asemănător cu fortul Cretin, care să protejeze o baterie de coastă.

ARMAMENT

	Piese de 36 sau 24	Piese de 16 sau 12 cu ghiulele înroșite	Mortiere	Obuziere sau piese de mic calibru	Total	Garnizoana (oameni)
Fortul Abukir	8	2	3	6 [1]	19	200
Insulița Abukir	10	2	3	3	18	130
Fortul de la gura lacului Ma'dyeh	4	2	2	3	11	130
Fortul Puțuri	6	2	2	4	14	150
Total	28	8	10	16	62	660

Prin acțiunea lor, aceste forturi vor interzice debarcarea pentru că proiectilele, obuzele și bombele vor ajunge atît pe plajă, cît și în radă. La apariția unei escadre inamice, garnizoana Alexandriei va detașa două batalioane de 400 oameni, un escadron de 130 oameni și opt piese de campanie, la care se vor alătura cele șase piese de campanie ale celor trei forturi, în total paisprezece. Această forță mobilă, manevrînd între forturi, va face imposibilă orice debarcare.

O debarcare la Damiette nu se poate face decît în sezonul de timp frumos, dar chiar și atunci se întîmplă deseori ca navele să nu poată intra în radă. Armamentul turnului din mijlocul boghazului, cele din Lesbé și cîteva șalupe canoniere, ancorate în interiorul canalelor navigabile, vor apăra acest punct, mai puțin important ca celelalte. 500 oameni și treizeci și șase de piese de toate calibrele, inclusiv șase piese de campanie, vor fi suficiente.

[1] Dintre care 2 de campanie

După ce s-a asigurat apărarea celor trei puncte unde ar putea debarca o armată, trebuie asigurat cabotajul şi, mai ales, plecarea şi sosirea avizourilor şi navelor comerciale, pentru a menţine legătura cu Franţa. În acest scop, trebuie să se ocupe : 1 — El-Baretun unde există ruine, apă, arbori, un port bun ; 2 — două puncte pe coastă, intermediare între port şi Alexandria, pentru a proteja cabotajul. Fortul Julian apără suficient canalul navigabil de la Rosette. Ar trebui, la gura dinspre exterior a canalului navigabil Burlos, un turn cu două piese de 18, o piesă de campanie, o garnizoană de treizeci de oameni şi o şalupă canonieră, cu fundul plat, armată cu două piese de calibru mare, care să poată controla lacul şi să se poată fixa la ieşirea lui, sub protecţia turnului ; la fel pe lacul Menzaleh, la ieşirile Dybeh, Omm-Fareg şi Peluse ; ceea ce ar face opt piese de calibru mare, opt piese de 18, patru piese de campanie şi 200 oameni. Intenţia mea este să îndrept nave spre El-Baretun şi spre lacul Menzaleh. Acestea vor recunoaşte Carmelul, se vor strecura de-a lungul coastei deşertului spre Tyneh şi vor acosta pe lac".

MEMORIU
ASUPRA APĂRĂRII EGIPTULUI

„Egiptul poate fi atacat : 1 — de o armată care s-ar concentra în Siria, va pleca din Gaza, va traversa deşertul istmului de Suez şi va ieşi în cîmpia Nilului ; 2 — de o armată care va debarca pe coastele Mediteranei ; 3 — printr-o operaţie combinată a celor două armate, din care una, cea de la Gaza, va pătrunde prin deşert şi cealaltă va debarca pe coastele Mediteranei. O armată turcă va prefera prima cale, o armată engleză pe a doua şi, dacă se va pune problema să se adopte a treia soluţie, turcii vor opera prin deşert şi englezii pe mare.

Cambyse, Xerxes, Alexandru cel Mare, Amrou, Selim au pătruns în Egipt cu o singură armată prin deşertul Gaza, pe la Peluze. Artaxerse, regele perşilor, îl atacă cu două armate, una traversînd prin deşert, alta debarcînd la gura rîului Dybeh ; dar fu bătut şi eşuă. Ochus, unul

din succesorii săi, îl atacă cu trei armate ; cea venită pe mare intră pe Nil şi debarcă în punctul denumit Burta Vacii ; a doua asedie Peluze ; a treia se îndrepta spre Saba-Byar. Regele Egiptului se îndreptă către coloana care era la Burta Vacii, dar ea primise deja întăriri. Ochus concentră cele trei armate, cuceri Memphis şi toată ţara. Antigon, unul din succesorii lui Alexandru, merse pe uscat de la Gaza la Peluze, iar fiul său pe mare ; dar flota fu împrăştiată de timpul nefavorabil, ceea ce făcu ca expediţia să eşueze. Antiochus fu bătut la Reyfah de Ptolomeu Everget, care trecu pustiul şi merse în întîmpinarea sa. Ludovic cel Sfînt şi Napoleon îl atacară de pe mare, cu o singură armată ; primul debarcă la Damiette şi, după un an de campanie, fu bătut şi făcut prizonier de mameluci. Al doilea debarcă la Marabout, cuceri în prima lună tot Egiptul Inferior, capitala, şi apoi întreaga ţară ; el distruse imperiul mamelucilor.

Turcia nu este un stat, este o reuniune de paşalîcuri autonome, guvernate după concepţiile, interesele şi pasiunile paşilor. Ea nu mai poate aduna acele armate numeroase care speriaseră Europa în secolele trecute. Miliţia turcă este fără disciplină, fără organizare, fără instrucţie, fără tactică. 50—60 000 oameni, jumătate călări, jumătate pedeştri, armaţi cu puşti de toate calibrele, cu arme albe de toate felurile, formează o gloată de oameni, dar nu merită numele de armată. Turcia nu poate pune pe picior de război decît armate ca cea de la Muntele Thabor ; cea de la Abukir era formată din trupe de elită din Europa.

O armată turcă de 60 000 oameni va cuprinde, cu greu, 40 000 combatanţi ; ea este incapabilă să reziste atacului unei divizii franceze de 6 000 oameni. Ea va asedia El-A'rych cu avangarda şi va ţine diviziile eşalonate la puţurile de la Zauy, Reyfah şi Khan-Yunès. Îi va trebui douăzeci de zile pentru a cuceri El-A'rych, îi vor trebui tot atîtea pentru a cuceri Qatyeh.

Armata franceză va avea timp să se concentreze în pădurea Qatyehului şi să aştepte inamicul la marginea deşertului. Într-o astfel de poziţie, 20 000 oameni din Armata de Orient vor bate 200 000 turci şi îi vor respinge în pustiu.

Daca o armată engleză va vrea să cucerească, singură, Egiptul, va trebui să aibă 35 000 oameni de infanterie, 3 000 de cavalerie şi 1 000 artilerie şi stat major. Ea va debarca la Abukir, va cuceri cele patru forturi, fortul Julian, oraşul Rosette, lacul Ma'dyeh. Asigurîndu-şi astfel aprovizionarea, va ataca Alexandria : va putea cuceri această cetate înainte ca armata franceză să-şi fi terminat concentrarea, sau să bată această armată dacă ar încerca să forţeze ridicarea asediului. Alexandria cucerită, Egiptul este pierdut pentru Franţa. Fără să părăsească litoralul mării, fără să piardă din vedere catargele navelor lor, englezii ar reuşi cucerirea acestei frumoase ţări şi ar garanta astfel poziţiile lor din Indii. Dar Anglia nu are, în acest moment, o astfel de armată disponibilă : ea îi este necesară pentru a ţine în frîu Irlanda, pentru a proteja Portugalia. Costul unui astfel de armament, care ar trebui construit pe Tamisa pentru a acţiona pe Nil, ar absorbi sume imense.

Este deci mai probabil că un atac mai serios asupra Egiptului se va da printr-o operaţie combinată. O armată turcă de 40—50 000 oameni va traversa pustiul de la Gaza la Salheyeh ; o armată engleză de 15 000 oameni, avînd 1 300 cai de cavalerie şi 500 de artilerie, va debarca pe coastele Mediteranei. Aceste două armate întrunite vor constitui o forţă dublă faţă de cea a Armatei de Orient. Care este sezonul cel mai propice unei asemenea operaţii ? Care este punctul de pe coastă unde ar trebui să debarce o armată engleză ? Operaţia trebuie să înceapă la 1 aprilie. Armata turcă va merge la El-A'rych şi va deschide tranşeea ; proviziile şi echipajul de asediu îi vor fi aduse pe apă ; marea este liniştită după echinocţiul de primăvară. După cucerirea fortului El-A'rych ea va asedia Qatyech ; marea îi va putea transporta şi aici toate cele necesare ; atunci va fi luna mai. Flota engleză va pătrunde în rada Damiette ; va avea canoniere înarmate cu tunuri de 24, cu pescaj de 18 degete cel mult, care vor intra din mare în lacul Menzaleh prin cele trei guri, îl vor cuceri şi vor lua legătura cu armata turcă. Armata engleză va ocupa poziţii dincolo de Damiette, în spatele canalului Achmun, sau, chiar fără a merge aşa departe, joncţiunea celor două armate se va face fie

făcînd armata turcă să se strecoare de la Qatyeh prin istmul care separă lacul Menzaleh de mare, construind poduri de vase peste cele trei guri ale lacului, fie printr-o mişcare combinată înaintea lacului.

Imediat ce acest proiect al inamicului se va demasca, toată armata franceză se va concentra la Salheyeh ; pentru aceasta va avea nevoie de mai multe săptămîni ; ea va trebui să evacueze tot Egiptul Superior. Din tabăra de la Salheyeh, ea va merge la El-A'rych, pentru a determina ridicarea asediului şi a bate armata turcă, sau la Qatyeh, dacă El-A'rych a fost deja cucerit ; sau va merge să atace armata engleză înaintea joncţiunii sale cu armata turcă. Învinsă, ea trebuie să aibă pregătită retragerea sa spre Alexandria prin deltă. Ea poate să apere succesiv braţele Nilului şi poate cîştiga astfel timpul necesar pentru a evacua Cairo. Ea trebuie să se apere la Alexandria pînă în ultimul moment, căci nu se ştie ce aduce viitorul ; evenimentele schimbă situaţia politică a naţiunilor ; în fine, cu cît se va prelungi mai mult apărarea, cu atît mai mult se va ţine paralizată armata engleză, care nu se va putea deplasa în altă parte şi cu atît va avea mai multe pierderi.

Dar, dacă în loc de Damiette, armata engleză va debarca la Abukir, şansele vor fi mai favorabile armatei franceze. Ar trebui atunci ca ea să se concentreze la Alexandria cît mai repede posibil şi să atace armata engleză, înainte ca ea să cucerească fortul Abukir. Dacă armata franceză este victorioasă, Egiptul este salvat ; dacă, din contră, este bătută, ea trebuie să lase Alexandria în paza propriei sale garnizoane, să meargă repede spre Salheyeh în întîmpinarea armatei turce, să o bată, să o gonească în deşert şi să revină asupra englezilor ; situaţia mai poate fi salvată încă. Dar, dacă armata franceză este bătută şi de turci, nu-i mai rămîne altceva decît să se concentreze în Alexandria şi să se apere acolo pînă la ultima suflare. Se vede, din această analiză, importanţa stăpînirii fortului El-A'rych, pe care eu îl consider ca o santinelă înaintată sau una din cheile ţării. El speră şi ţine departe una de alta, armata care ar traversa deşertul de cea care ar debarca pe coastele Mediteranei".

MEMORIU
ASUPRA PROBLEMELOR POLITICE

„Trebuie să se trimită însărcinați cu afaceri în Sennaar, în Abisinia și în Darfur ; am cerut principilor acestor țări să trimită și ei la Cairo. Toate relațiile lor cu Egiptul sînt relații de comerț ; dar, în afara scopului comercial, eu aveam pe acela de a-mi procura mijloacele necesare pentru a pătrunde în interiorul Africii și a organiza acolo cumpărarea de 10 000 sclavi pe an, în vîrstă de paisprezece la optsprezece ani ; 20 000 pentru a fi încorporați în armată, cîte douăzeci de companie ; ceilalți pentru a forma corpuri auxiliare avînd cadre franceze. Aceasta va acoperi necesarul de întăriri, dacă Republica nu va putea trimite. Am capturat deja 2 000 tineri mameluci sclavi, care aparțineau unor stăpîni sirieni ; ei pot fi repartizați în cadrele armatei fără întîrziere.

Republica are un consul la Tripolis ; trebuie insistat ca regențele Tunisului și Tripolisului să trimită însărcinați cu afaceri la Cairo. Agenții acestor regențe vor fi foarte utili pentru a ușura legăturile cu Europa.

Sultanul Selim a fost constrîns să declare război Franței ; divanul are o atitudine favorabilă față de noi, pierderea armatelor din Siria și Rhodos i-au deschis ochii. Acestea erau trupele cel mai bine instruite din imperiu ; mai multe regimente, instruite după metode europene, făceau parte din ele ; ele au pierit. Tunarii, formați după metode franceze, și optzeci de guri de foc de campanie, turnate de lucrătorii noștri, sînt pierderi sensibile pentru Poartă, care are ochii deschiși și tremură de frică la spectrul rușilor. Scrieți Marelui Vizir că noi nu vrem să păstrăm Egiptul ; că nu am venit aici decît ca într-un caravanserai așezat pe drumul spre Indii. În fiecare lună trec prin Cairo oameni importanți ; sînt pelerini care se reîntorc de la Mecca, traversează Marea Roșie, debarcă la Qoseyr, coboară la Cairo pe Nil, sau se îmbarcă la Damiette ; creați-le condiții favorabile de trecere, puneți-i în legătură cu marii șeici care sînt cei mai atașați cauzei noastre ; trimiteți prin ei vorbe și scrisori către Poartă ; veți avea succes, dacă reușiți să aveți lîngă Marele Vizir

agenți diplomatici francezi care să poată să vă informeze și să combată intrigile englezilor.

Trebuie să vă siliți să lămuriți, să informați armata și să distrugeți exagerările pe care le creează reaua voință. Rusia nu este contrară expediției din Egipt. Dacă Țarul ar putea, fără să se compromită și fără să-și calce cuvîntul, el ar fi mai curînd favorabil decît ostil Armatei de Orient. Într-adevăr, Egiptul este mărul discordiei, de care s-a servit și se va servi pentru a arma brațele francezilor și otomanilor. Armata de Orient învinsă și Egiptul evacuat, prietenia dintre cele două națiuni va redeveni ceea ce a fost mereu de la Francisc I, căci turcii știu bine că noi nu avem nimic cu teritoriul lor, ci cu Indiile ; că nu semiluna vrem s-o umilim pe malurile Nilului, ci leopardul englez. Rusia nu va face deci niciodată nimic contra acestei armate.

Singuri englezii doresc sincer și înainte de toate să ne gonească din Egipt ; dar au pierdut ocazia. Coaliția a doua reîncepînd războiul în Italia, în Germania și în Nord, ei au nevoie de forțele lor pentru a putea profita de evenimente. Dacă coaliția a doua este învinsă și pacea restabilită pe continent, Anglia va putea dispune de trupele sale, pentru că nu va mai avea altceva decît să se gîndească la afacerile Egiptului și la interesele Hindustanului ; dar atunci nu va mai fi secondată de Poartă, care va trebui să menajeze cu atît mai mult Franța cu cît aceasta va fi victorioasă.

Ciuma este unul din cei mai mari inamici de care armata trebuie să se teamă, pentru pierderile de oameni pe care le provoacă, pentru efectul moral pe care îl produce și pentru starea de slăbiciune în care lasă pe cei care se însănătoșesc. Nu trebuie admisă nici o excepție de la regulamentele sanitare de la Marsilia și trebuie supravegheate bine spitalele."

IV. Comunicarea amiralului Ganteaume, care fixa îmbarcarea pentru 24 august, era cu totul neașteptată. Acest lucru contraria pe generalul-șef, care ar fi dorit un răgaz de cincisprezece zile ; căci avea încă multe lucruri de pus la punct ; dar nu era de ezitat. În ziua de 10 august, generalul Berthier expedie generalilor : Desaix, Kléber, Menou,

Murat, Marmont, Bessières, membrilor Institutului : Monge, Berthollet, Denon, Perceval şi companiei din garda personală ordinul de a se prezenta în cea mai mare grabă la Alexandria. Cartierul general se îmbarcă în aceeaşi seară pe Nil, se opri în cursul zilei următoare la Menouf, unde era comandant generalul Lanusse, sosi în ziua de 23 la El-Rahmânyeh, unde debarcă. Caii erau pe mal. A doua zi, la ora patru după-amiază, se găseau în bivuac pe Cîmpul Romanilor, lîngă Alexandria, pe malul mării. Desaix şi Kléber lipseau ; primul era comandant în Egiptul Superior, al doilea era la Damiette şi nu sosi decît a doua zi.

În acest timp, amiralul Ganteaume grăbea îmbarcarea. El se temea că se va întîrzia pînă seara ; era îngrijorat şi de faptul că văzuse bricul englez cum, la orele trei după-amiază, se apropiase destul de mult pentru a recunoaşte fregatele la ancoră şi băgase de seamă că erau pregătite de plecare. Acest bric plecase imediat spre Cipru, probabil pentru a informa patrula de nave engleză. Puţin după aceea începu să bată o briză dinspre sud-est ; era o minune în luna august, cînd băteau vînturile dinspre nord-vest, obişnuite în acest sezon.

Amiralul se gîndi că această briză putea împinge divizia la treizeci sau patruzeci de leghe în afara limitelor patrulei de nave de lîngă Alexandria.

Napoleon remise generalului Menou instrucţiunile pentru generalul Kléber şi ordinul pentru generalul Desaix de a se întoarce în Franţa, profitînd de timpul rău al iernii. El ar fi dorit foarte mult să-l ia cu el. Generalul Menou era extrem de îndurerat ; încrederea sa în generalul-şef era nelimitată, dar ştia cît era de important ca Napoleon să ajungă în Europa. Aceasta fu ocazia în care, plimbîndu-se pe malul mării, udat de valuri, generalul-şef îi spuse : „Voi ajunge la Paris, voi alunga acel grup de avocaţi care îşi bat joc de noi şi sînt incapabili să guverneze Republica, voi lua conducerea guvernului, voi reuni toate partidele, voi restabili Republica Italiană şi voi consolida această magnifică colonie".

După această conversaţie Napoleon intră în cortul său de pe malul mării şi dictă lui Bourrienne, secretarul său,

acea scrisoare adresată generalului Kléber, prin care acesta s-a crezut autorizat să trateze şi să capituleze.

Ultimul său ordin de zi, fu conceput în aceşti termeni :

„Soldaţi,

Veştile din Europa mă determină să plec în Franţa. Las comanda armatei generalului Kléber. Veţi auzi în curînd de mine. Îmi este greu să părăsesc soldaţii pe care îi iubesc, dar această absenţă va fi scurtă. Comandantul pe care vi-l las se bucură de încrederea guvernului şi de a mea".

Îmbarcarea avu loc la orele şapte seara ; generalii Lannes, Murat, Marmont, domnii Perceval şi Denon şi jumătate din soldaţii gărzii personale se îmbarcară pe nava „Carrère", comandată de căpitanul Dumanoir. Generalul-şef, Berthier, Monge, Berthollet, Bourrienne şi cealaltă jumătate din soldaţii gărzii personale se îmbarcară pe nava „Muiron". Această fregată fusese astfel botezată în onoarea aghiotantului cu acelaşi nume ucis la Arcole, în timp ce acoperea cu corpul său pe generalul-şef. Carrère era numele unui general de artilerie ucis la Neumarkt, în Carintia, în campania din 1797. Aceste două fregate erau frumoase, mari, bine armate ; capabile să susţină o luptă ; dar, cum aveau un pescaj mai mic cu două picioare decît fregatele franceze, cu toate că mai lungi şi mai largi, ţineau rău marea. Pentru a mări viteza celor două mici şebecuri, ele au fost căptuşite la exterior cu plăci de aramă ; acestea ar fi putut fi folosite în cazul în care cele două fregate ar fi atras atenţia navelor inamice şi ar fi fost urmărite de forţe superioare.

Acest mic divizion de nave ridică pînzele la orele nouă seara şi la orele şase dimineaţa se găsea la treizeci de leghe vest de Alexandria, dincolo de capul Deris. Dar, puţin timp după răsăritul soarelui, briza încetă cu totul, vîntul obişnuit din nord-vest începînd din nou să bată cu toată forţa ; el dură cincisprezece sau douăzeci de zile. Cîteodată, în douăzeci şi patru de ore se făceau doar trei sau patru leghe pe direcţia bună şi deseori se pierdeau chiar patru-cinci leghe ; navele derivaseră, purtate de curenţi, care pe această mare se fac simţiţi de la vest spre est. Ofiţerii de uscat criticau pe cei de marină şi îi

întrebau, cu ironie, cînd vor ancora în Alexandria. Supărat amiralul se hotărî să se îndrepte spre Candia. Dar făcînd această propunere generalului-şef, acesta refuză şi ordonă contraamiralului să se ţină cît mai aproape de coastă, să intre chiar în golful Sydra, pentru a se ascunde mai bine. Adăugă că echinocţiul nu mai era departe şi atunci vor putea naviga repede ; că, totuşi, zilele pierdute în aceste mări reprezentau un cîştig ; că trebuia să se ridice deasupra ironiilor ignoranţilor. Amiralul se conformă acestui ordin cu atît mai multă plăcere cu cît el coincidea cu cele cunoscute din propria experienţă şi cu tot ce cunoştea despre aceste mări. Vîntul echinocţiului apăru în fine. În două sau trei zile, divizionul de nave dublă capul Bon, navigînd cu o viteză de treisprezece noduri [1] ; după ce dublă coasta Africii, ea navigă de-a lungul coastei Sardiniei, apoi se strecură pînă în strîmtoarea Bonifacio, de unde urmă coasta Corsicii pînă la Sanguinaires, la intrarea în golful Ajaccio. Neştiind dacă această insulă mai aparţinea Franţei, şebecul „Fortuna" intră în golf, luă legătura cu pescarii şi făcu semnalul că se poate intra. La 30 septembrie, ora două după-amiază, divizionul de nave aruncă ancora. Pasagerii debarcară ; timpul rău îi sili să rămînă acolo şapte zile.

Detaliile evenimentelor care se petrecuseră în 1799, în special în lunile iulie, august şi septembrie, arătară toate pericolele care ameninţau patria. Joubert fusese ucis pe cîmpul de bătălie de la Novi.

La vestea sosirii lui Napoleon, şefii de clanuri politice din insulă alergară la Ajaccio. Generalul folosi toată influenţa sa pentru a împăca partidele şi a calma neînţelegerile.

La 7 octombrie, găsindu-se la jumătatea distanţei între coastele Corsicii şi cele ale Provenţei, divizionul de nave suferi ravagiile unei furtuni stîrnite de vîntul libeceio, după care marea se calmă. În seara zilei de 8, se găsea la opt leghe de Toulon, navigînd corect, dar pe o ceaţă densă. Deodată îşi dădură seama că se găseau în mijlocul unei escadre şi după loviturile de tun pe care le trăgea,

[1] Unitate de măsurare a vitezei de navigaţie pe apă, corespunzătoare cu o milă marină pe oră (1852 m/oră).

erau foarte aproape de navele acesteia. Ştiau din Corsica că escadra lui Bruix se întorsese în ocean ; se găseau deci în mijlocul unei escadre inamice. La ora şase fu un moment de spargere a ceţii, care nu dură decît un minut, dar care fu suficient pentru a recunoaşte că erau la o bătaie de tun de mai multe vase de linie de 74 ; era foarte greu de luat o hotărîre. Amiralul, avînd un caracter extrem de impulsiv, ordonă să vireze de bord pentru a se întoarce în Corsica. „Ce faceţi ? îi spuse generalul-şef. O luaţi la fugă ? Veţi fi recunoscut. Din contră, manevraţi spre inamic". Această manevră reuşi ; nu dădu naştere la nici o bănuială. Cîteva momente mai tîrziu, ceaţa se ridică din nou. Procedînd foarte înţelept, amiralul luase de la Ajaccio două mici nave lungi, înguste, cu vele şi rame, care erau foarte rapide, cu echipaje formate din mateloţi locali, foarte buni înotători. El se gîndea ca pasagerii să treacă, la nevoie, în aceste nave şi să se îndrepte spre Port-Cross, unde puteau ajunge în cursul nopţii, el şi fregatele urmînd să se reîntoarcă în Corsica. Acest plan nu a fost în asentimentul generalului-şef, care îi ordonă să navigheze spre Antibes. Cîteva ore mai tîrziu, se observă că adoptase o hotărîre bună. Loviturile de tun pentru semnalizare pe timp de ceaţă se îndepărtară ; escadra inamică părea să se îndrepte spre Corsica. În ziua de 9, în zori, divizionul de nave aruncă ancora în faţa localităţii Saint-Raphael, în golful Frejus. Se găseau în Franţa, după patruzeci şi cinci de zile de navigaţie : se învinseseră multe primejdii.

Se remarcă faptul că, în cursul navigaţiei, Napoleon s-a încredinţat în întregime amiralului şi nu a manifestat niciodată nelinişte. Nu s-a amestecat în probleme de navigaţie. N-a dat decît două ordine care, în ambele cazuri, îl salvară.

Pornise din Toulon la 19 mai 1798 ; fusese deci absent din Europa şaisprezece luni şi douăzeci de zile. În acest scurt timp cucerise Malta, cucerise Egiptul Inferior şi Superior, distrusese două armate turceşti, le capturase generalul, echipajele, artileria de campanie, pustiise Palestina, Galileea şi pusese fundamentul, de acum solid, al celei mai magnifice colonii. El dusese ştiinţele şi artele la leagănul lor.

CAMPANIILE DIN 1800

APĂRAREA GENOVEI DE CĂTRE MASSÉNA *

I. Situaţia armatelor în Italia. II. Genova. III. Melas izolează armata franceză. IV. Masséna încearcă inutil să restabilească legătura cu stînga dispozitivului său. V. Asediul Genovei. Melas înaintează spre rîul Var. Suchet se retrage din Nisa. VI. Masséna încearcă să determine ridicarea asediului. VII. Forţată de foamete, Genova începe negocieri. Capitularea Genovei. VIII. Austriecii trec din nou Alpii pentru a ieşi înaintea armatei de rezervă. Suchet îi urmăreşte. IX. Urmările victoriei de la Marengo. Suchet cucereşte Genova. X. Observaţii.

I. Principala armată a Casei de Austria era cea din Italia : feldmareşalul Melas [1] o comanda ; efectivele sale erau de 140 000 oameni, dintre care 130 000 gata de luptă. Toată Italia, de la Roma la Milano şi de la Isonzo la Alpii cottieni, se găsea sub autoritatea austriecilor. Nici mareleduce, nici regele Sardiniei, nici Papa nu putuseră obţine permisiunea de a se reîntoarce în statele lor ; ministrul Thugut reţinea pe primul la Viena, pe al doilea la Florenţa şi pe al treilea la Veneţia.

Administraţia austriacă se întindea peste toată Italia : nimic nu i se opunea. Toate bogăţiile acestei frumoase ţări

* Acest fragment este reprodus după „Memorii pentru a servi la istoria Franţei sub domnia lui Napoleon I", ediţia 1830. Nu s-a găsit manuscrisul original *(Nota redacţiei franceze)*.

[1] Michael Melas (1729—1806) — general austriac, comandant-şef al trupelor austriece (feldmareşal). Alături de Suvorov, învinge trupele franceze la Cassano, pe rîul Trebbia, şi la Novi, dar este învins de Napoleon la Marengo.

erau folosite să întărească, să îmbunătăţească materialul armatei, care, mîndră de succesele pe care le obţinuse în campania precedentă, trebuia să se facă demnă de a fixa asupra sa atenţia Europei, fiind chemată să joace rolul principal în campania care urma să se deschidă. Nimic nu i se părea mai presus decît destinele sale ; ea se lăuda că va intra în Genova, în Nisa, că va trece Varul şi se va uni în portul Toulon cu armata engleză a lui Mahon, că o să planteze vulturul austriac pe turnurile anticii Marsilii şi că îşi va fixa cartierele de iarnă pe fluviul Rhône şi pe rîul Durance.

Chiar la începutul lunii martie, feldmareşalul Melas ieşi din cantonamente. El lăsă în cîmpiile Italiei toată cavaleria, parcurile de rezervă, artileria grea ; toate acestea nu-i erau utile decît după ce ar fi trecut Varul. El puse 30 000 oameni sub comanda generalilor Vukassovich, Laudon, Hadick şi Keim pentru a păzi cetăţile şi ieşirile trecătorilor Splügen, Saint-Gothard, Simplon, Saint-Bernard, muntele Cénis, muntele Genèvre, trecătoarea Argentière şi, cu 70—80 000 oameni, se apropie de Apeninii ligurici. Dreapta, sub comanda lui Ott, locţiitorul feldmareşalului, se îndreptă spre Bobbio de unde trimise o avangardă spre Sestri-di-Levante, pentru a lua legătura cu escadra engleză şi a atrage atenţia generalului francez, în această parte. Cu forţele din centrul dispozitivului şi cu cartierul general, el se îndreptă spre Acqui ; dreapta dispozitivului o încredinţă lui Elsnitz, locţiitor al feldmareşalului.

Armata franceză era mîndră că avea în fruntea sa pe apărătorul Zürichului [2]. Ea urma să se lupte pe un teren unde fiecare pas îi deştepta o amintire glorioasă ; încă nu se împliniseră patru ani de cînd, cu toate că era mică şi săracă, suplinise totul prin curajul şi puterea voinţei sale şi obţinuse victorii numeroase ; în cincizeci de zile dusese drapelele de pe Adige pînă în Tirol şi ridicase atît de sus gloria numelui francez.

Administraţia fusese organizată în cursul lunilor ianuarie, februarie şi martie : solda era plătită la zi şi con-

[2] Adică pe generalul Masséna. Bătăliile de la Zürich au avut loc în 4 iunie şi 25 septembrie 1799, contra armatelor austriece şi ruse.

voaie considerabile cu provizii făcuseră ca abundența să urmeze foametei ; porturile Marsilia, Toulon, Antibes erau încă pline de nave folosite pentru aprovizionarea sa ; ea începea să piardă amintirea înfrîngerilor pe care le suferise în anul precedent ; se simțea atît de bine cît o putea permite sărăcia regiunii în care se găsea. Această armată se ridica la 40 000 oameni, dar avea cadre pentru 100 000. Toate veștile care îi parveniseră din interiorul Franței în timpul ultimei campanii creau pericolul scindării, al dezorganizării și al descurajării ; atunci, Republica era aproape de agonie ; astăzi totul era favorabil dezvoltării ei : Franța era salvată. Cele 30 milioane de francezi, uniți în jurul șefului * lor și puternici prin încrederea reciprocă pe care și-o inspirau, ofereau spectacolul unui Hercule gal, înarmat cu măciuca sa, gata de a nimici pe inamicii libertății și independenței sale.

Cartierul general era în Genova ; generalul de brigadă Oudinot [3] era șef de stat major ; generalul Lamartillière comanda artileria. Masséna încredințase aripa stîngă generalului-locotenent Suchet, care avea sub comanda sa patru divizii : prima ocupa Rocca-Barbena, a doua Settepani și Melogno, a treia San-Giacomo și Madonna-delle-Neve, a patra se găsea în rezervă la Finale și pe înălțimile de la San-Pantaleone ; efectivele ei erau de 12 000 oameni. Generalul-locotenent Soult [4] comanda centrul, cu 12 000 oameni, cuprinzînd trei divizii : cea a generalului Gardanne apăra Cadibona, Vado, Montelegino, Savona și flancurile de pe înălțimile de la Stella ; generalul Gazan apăra ieșirile Bochettei ; generalul Marbot [5] comanda rezerva ;

* Napoleon Bonaparte, Prim Consul (Nota trad.).

[3] Nicolas Charles Oudinot (1767—1847) — mareșal al Franței. În 1792 intră ca voluntar în armata Convenției. Participă la marile bătălii ale lui Napoleon în Europa. Fiul său, Victor, este aghiotantul generalului Masséna în anul 1810 și participă la ultimele campanii ale lui Napoleon.

[4] Nicolas Jean Soult (1769—1851) — mareșal al Franței. Participant la campaniile lui Napoleon, se distinge în bătălia de la Austerlitz (1805). În 1813, în Spania, reușește să oprească înaintarea lui Wellington. Ulterior, după restaurarea bourbonilor, este de mai multe ori ministru de război și președinte al consiliului de miniștri.

[5] Jean-Baptiste Marbot (1782—1854) — general francez. Participă la campaniile lui Napoleon, începînd din anul 1800.

generalul-locotenent Miollis comanda dreapta compusă din 5 000 oameni ; el bara Riviera Levant, ocupînd cu dreapta Recco, cu centrul Monte Cornua și cu stînga trecătoarea Torriglia, situată la începutul văii Trebbia. O rezervă de 5 000 oameni se găsea în oraș ; armata avea un efectiv de 34—36 000 oameni. Trecătorile, de la Argentière pînă la izvoarele lui Tanaro, erau încă blocate de zăpadă. Sub comanda generalului Garnier, o divizie cu 4 000 oameni plecase din nou pentru a întări garnizoanele din Saorgio, Nisa, fortul Montalban, Ventimiglia și bateriile de coastă. Apropierea armatei inamice făcu pe generalul-șef să ordone ieșirea din cantonamente ; și, cu toate că vremea era friguroasă, că pe înălțimi era încă zăpadă, trupele organizară tabere și ocupară poziții dominante. Între avanposturi, nu întîrziară să apară hărțuieli.

Situația armatei franceze era delicată ; ea cerea multă vigilență. În fiecare zi, ea împingea înainte recunoașteri puternice, în care avea întotdeauna avantaj ; făcea prizonieri, captura depozite și provizii. Ocuparea lui Sestri-Levante stînjenea sosirea convoaielor de grîu ; țăranii din valea Fontana-Buona, devotați dintotdeauna oligarhiei, profitînd de vecinătatea armatei austriece, luaseră armele și luptau contra noastră. Generalul-locotenent Miollis înaintă pe două coloane ; una intră în vale, dezarmă pe insurgenți, arse cinci sate și luă ostateci ; cealaltă merse pe malul mării, goni avangarda lui Ott din Sestri, o respinse dincolo de Apenini și captură un convoi de 6 000 chintale de grîu pe care îl trimise în Genova.

II. Orașul Genova este situat pe malul mării, pe contrapantele unei ramuri a Apeninilor care se bifurcă deasupra Bocchetei. Această ramură a Apeninilor este tăiată adînc de două torente, Polcevera la vest și Bisagno la est, care se varsă în mare la 2 000 toaze depărtare una de alta. Genova are două incinte bastionate. Prima este formată dintr-un triunghi cu un perimetru de 9 000 toaze. Latura de sud, mărginită de mare, se întinde de la Lanterne pînă la gura rîului Polcevera și de acolo pînă la Lazaret la vărsarea lui Bisagno, fiind ocupată de cele două redute, de port și de cheiuri. Latura de vest merge de-a lungul

malului stîng al rîului Polcevera, cea de la est pe malul drept al rîului Bisagno ; fiecare dintre ele are cîte 3 500 toaze lungime și se întîlnesc la fortul Eperon, în unghi ascuțit. Planul care trece prin aceste trei unghiuri face un unghi de 15° cu orizontul. Această incintă este bine apărată, bine organizată, bine flancată ; terenul este folosit cu artă.

Latura de vest domină toată valea rîului Polcevera, unde se găsește cartierul San-Pier-d'Arena ; latura de est este dominată de colinele Monte-Rotti și Monte Fascia, ceea ce a obligat pe inginerul constructor să construiască cele trei forturi exterioare de la Quezzi pe Monte-Valpura, Richelieu pe Manego, Santa-Tecla între Monte-Albaro și Madonna-del-Monte. Dincolo de aceste înălțimi curge torentul Sturla ; deasupra fortului Eperon este platoul Deux-Frères, paralel cu marea, dominat și amenințat din spate de fortul Diamant, situat la 1 200 toaze de fortul Eperon. Orașul Genova este construit aproape de vărsarea în mare a rîului Bissagno ; el este înconjurat de a doua incintă, lucrată cu artă și oferind o oarecare rezistență. Ea nu poate fi bombardată nici de pe latura de nord, nici de pe cea de vest, pentru că se găsește la mai mult de două mii de toaze de fortul Eperon și la 900 toaze de Lanterne ; de pe latura de est nu poate fi bombardată decît de cel care ar stăpîni mai întîi cele trei forturi exterioare și ar ocupa poziția Madonna-del-Monte. Prima incintă a fost construită în 1632 ; a doua este mai veche. Portul nu este prevăzut cu nici o radă ; marea izbește cu putere în interiorul lui, ceea ce face necesară prelungirea digurilor, așa cum s-a proiectat în 1807. Cele două incinte erau perfect armate și arsenalul aprovizionat cu toate felurile de muniții.

Partidul democratic, care guverna Republica de la Pacea de la Montebello [6], era exclusiv devotat Franței. Repulsia poporului față de austrieci fusese întreținută cu grijă de Senat încă din 1747. Dacă ținem cont de atitudinea celor care o conduceau, de atitudinea și devotamentul său, Genova era un oraș francez.

[6] Pace încheiată în urma victoriei generalului Lannes contra armatelor austriece la Montebello (9 iunie 1800).

Viceamiralul Keith, comandantul escadrei engleze în Mediterana, notifică, în martie, consulilor diverselor națiuni, blocada tuturor porturilor și coastelor Republicii Genova, de la Ventimiglia la Sarzana. El interzicea țărilor neutre comerțul cu această regiune pe o lungime de șaizeci de leghe, pe care însă nu putea să le supravegheze cu adevărat ; aceasta însemna să le declare, printr-o singură trăsătură de condei, decăzute de sub protecția pavilionului suveranului lor. În primele zile ale lui aprilie, el execută patrularea în fața Genovei ; acesta făcu dificile legăturile cu regiunea Provence și sosirea proviziilor care erau din abundență în depozitele din Marsilia, Toulon, Antibes, Nisa etc.

III. La 6 aprilie au început marile operații. Feldmareșalul Melas atacă cu patru divizii, simultan, Montelegino și Stella : generalul-locotenent Soult alergă cu rezerva în sprijinul stîngii. Lupta a fost îndîrjită toată ziua ; divizia Palffy intră în Cadibona și Vado, diviziile lui Saint-Julien și Lattermann intrară în Montelegino și Albisola ; Soult regrupă stînga spre Savona, completă garnizoana citadelei și se retrase spre Varazze pentru a acoperi Genova. Trei vase de război engleze ancorară în rada portului Vado. Melas mută cartierul său general la Madonna de Savona ; înconjură portul ; el găsi la Vado mai multe tunuri de 36 și mortiere de calibru mare care armau bateriile de coastă. Chiar din această primă zi poziția franceză a fost izolată ; Suchet, cu stînga, fu separat de restul armatei ; dar păstră legăturile cu Franța.

În aceeași zi, cu stînga dispozitivului, Ott atacă pe trei coloane pozițiile lui Miollis, cea din stînga pe malul mării, cea din centru prin Monte Cornua, cea din dreapta prin pasul Torriglia ; el învinse peste tot, ocupă Monte-Fascia și Monte Ratti și înconjură cele trei forturi : Quezzi, Richelieu și Santa Tecla ; își stabili focurile bivuacurilor la o bătaie de tun de oraș ; aceste focuri păreau că ajung pînă la cer. Genovezii, bărbați, femei, bătrîni, copii, alergară pe ziduri pentru a contempla acest spectacol atît de nou și de important pentru ei ; așteptau ziua cu nerăbdare. Aveau oare să devină prada acestor germani pe care

părinții lor îi învinseseră cu atîta glorie și-i goniseră din oraș ? Partidul oligarhic își ascundea prost bucuria, dar poporul în totalitatea sa era consternat. La apariția primelor raze de soare, Masséna deschise porțile, ieși cu divizia Miollis și rezerva, atacă pozițiile de la Monte-Fascia, Monte-Ratti și, printr-o manevră de întoarcere, respinse pînă într-o rîpă diviziile imprudentului Ott, care se apropiase cu atîta lipsă de înțelepciune, singur și departe de restul armatei. Victoria a fost completă : Monte Cornua, Recco, trecătoarea Torriglia fură recucerite. Seara, 1 500 prizonieri, un general, tunuri și șapte drapele, trofeele acestei zile, intrară în Genova în zgomotul aclamațiilor de bucurie ale întregului popor.

În cursul aceleiași zile de 7, Elsnitz, cu trupele din dreapta dispozitivului lui Melas atacă, pe cinci coloane, pe generalul-locotenent Suchet ; coloana care atacă prin Tanaro și Saint-Bernard fu bătută și aruncată dincolo de fluviu de către divizia franceză ce se găsea la Rocca-Barbena : cele care atacară Settepani, Melogo, Madona-della-Neve, San-Giacomo avură unele succese. Generalul Seras se menținu la Melogno ; dar San-Giacomo fu ocupat de Elsnitz, așa cum generalul Palffy ocupase înălțimile Vado. Suchet se retrase pe rîurile Pietra și Loano ; el ocupă linia Borghetto și își întări stînga pentru a-și asigura comunicațiile cu Franța, singura sa retragere.

În ziua de 9, Ott atacă și ocupă Bochetta cu trupele generalului Hohenzollern. Melas atinsese scopul său principal : el izolase armata franceză de Franța și înconjurase o grupare : dar trebuia să prevină reluarea ofensivei de către francezi, să înainteze către Genova, să înconjoare orașul și să-și regrupeze armata. Intervalul de paisprezece leghe care exista între stînga și centrul său era foarte periculos. În ziua de 10, el atacă cu forțele din centru pe mai multe coloane : cea din dreapta, comandată de Lattermann, merse pe malul mării prin Varazze ; cea din centru condusă de Palffy urcă înălțimile acestui oraș : cea de la Saint-Julien porni din Sospello pentru a ocupa Monte-Fajale, în timp ce Hohenzollern înaintă de la Bochetta către Ponte Decimo și trimise gărzile din flancul drept prin Marcarollo pe înălțimile Madonna-dell'Acqua, lîngă Voltri, pentru a efectua joncțiunea cu centrul.

IV. În aceeași zi, 9 aprilie, Masséna se găsea la Varazze cu jumătate din forțele sale, Soult la Voltri cu cealaltă jumătate ; Miollis păzea Genova ; Suchet, prevenit de Napoleon, ieșea din pozițiile de la Borghetto și pornea la atacul lui San-Giacomo. Obiectivul generalului Masséna era să restabilească, cu orice preț, legătura cu stînga sa și cu Franța. Soult trebuia să înainteze de la Voltri spre Sassello, Masséna spre Stella, Suchet spre Cadibona ; joncțiunea trebuia să se facă la Montenotte. În zorii zilei, Soult se puse în marș ; dar, aflînd de la recunoașteri că flancgardele lui Hohenzollern se apropiau de Voltri, părăsi drumul, făcu o întoarcere la dreapta, le atacă, le respinse de pe o înălțime pe alta și, către seară, le aruncă în rîpile torentului Piota, omorînd, rănind sau capturînd 3 000 oameni. În ziua de 11, el execută o manevră spre Sassello unde intră și află că generalul Saint-Julien plecase în aceeași dimineață spre Monte-Fajale ; îl urmări, îl bătu, și îl respinse spre Montenotte, luîndu-i un mare număr de prizonieri ; de acolo se îndreptă spre muntele Ermetta unde cuceri pozițiile inamicului după lupte foarte îndîrjite, în care îndrăzneala, curajul și voința de a învinge suplinir numărul. În același timp, Masséna fusese mai puțin norocos ; el aștepta în ziua de 10 ca Soult să ajungă în dreapta sa. Văzînd că nu sosește, el porni în ziua de 11 spre Stella, dar Lattermann care mergea pe malul mării, intră în Varazze și amenință Voltri, în timp ce Palffy și Bellegarde îl atacau de front ; el se temu să nu fie înconjurat și de aceea bătu în retragere spre Cogoletto. A doua zi, trimise pe generalul Fressinet de la dreapta dispozitivului pentru a-l sprijini pe Soult ; Fressinet sosi la timp și influență decisiv cucerirea pozițiilor de pe muntele Ermeta. Suchet atacă și cuceri Settepani, Melogno, San-Pantaleone, dar fu respins la San-Giacomo. Zilele de 10, 11, 12, 13, 14 și 15 aprilie fură ocupate cu marșuri, manevre și lupte. Deseori coloanele celor două armate se apropiau unele de altele dar mergînd în sens invers, separate de torente sau rîpi, care le împiedicau să se atace din marș. Masséna își dădu seama că nu mai poate restabili legăturile sale. Lipsa de coordonare între atacurile lui Masséna și cele ale lui Suchet a împiedicat ca ele să fie simultane ; dar pierderile inamicului în lupte au fost duble față de cele ale

francezilor. În ziua de 21, Masséna evacuă Voltri pentru a se apropia de fortificațiile Genovei, în care el făcu să defileze 5 000 prizonieri. Colonelul-comandant al Regimentului 3 de linie, Mouton [7], mai tîrziu conte de Lobau, se acoperi de glorie în toate aceste atacuri ; prin rezistența sa dîrză, el salvă ariergarda la trecerea podului de la Voltri. Populația Genovei, martoră a vitejiei soldatului francez, a devotamentului și hotărîrii generalilor, fu cuprinsă de entuziasm și de dragoste pentru armată.

Începînd din această zi, 21 aprilie, armata lui Masséna încetă să mai arate ca o armată în campanie, ci ca o forță puternică și curajoasă, în garnizoana unei cetăți de prim ordin. Această situație îi oferi ocazia de a culege lauri ; puține poziții erau atît de avantajoase ca aceea pe care o ocupa Masséna. Stăpîn al unei fortificații atît de mari, care bara tot lanțul Apeninilor, el putea să se deplaseze de la dreapta la stînga în cîteva ore, traversînd orașul ; ceea ce inamicul nu putea face decît în mai multe zile de marș. Generalul austriac nu întîrzie să simtă toate avantajele unui astfel de teren pentru inamicul său. În ziua de 30, printr-un atac combinat, el se apropie de zidurile Genovei în timp ce amiralul Keith angajase o puternică canonadă cu bateriile redutelor și cheiurilor. La început, norocul surîse tuturor combinațiilor sale ; el cuceri platoul Deux-Frères, înconjură fortul Diamant, surprinse fortul Quezzi, bloca fortul Richelieu, ocupă toate pantele înălțimilor Monte-Ratti, Monte-Fascia și chiar pe cele de la Madonna-del-Monte.

El intenționa să pună în baterie, în timpul nopții, douăzeci de mortiere, pentru a incendia superba Genovă și a provoca revolte ; dar, după-amiază, concentrîndu-și toate forțele în spatele fortificațiilor, Masséna încredință lui Soult paza orașului și ieși la atac spre Monte-Fascia, pe care îl înconjură și îl recuceri, cu toată rezistența îndîrjită opusă ; trupele sale reintrară în fortul Quezzi. Atunci Soult înaintă spre platoul Deux-Frères, pe care îl cuceri. Inamicul pierdu toate avantajele pe care le cîștigase în

[7] Georges Mouton (1770—1838) — mareșal al Franței. Intră ca voluntar în armata Convenției în 1792. Se distinge în luptele de la Lobau (1809). Este făcut prizonier în bătăliile de la Dresda (1813) și de la Waterloo (1815).

cursul dimineții. Seara, generalul-șef se întoarse la Genova aducînd în urma sa 1 200 prizonieri, drapele, scări pe care armata austriacă le pregătise pentru escalada pe care intenționa să o încerce în punctul de unire a celor două incinte, pe latura lui Bisagno.

Suchet se menținu multă vreme stăpîn în San-Pantaleone și în Melogno ; dar, în fine, nemaisperînd să restabilească dispozitivul armatei, se retrase în poziția de la Borghetto.

V. După dezastrul din această zi, generalii austrieci au renunțat la orice atac pe un teren care le era atît de dezavantajos. Genova nu avea provizii și capitularea sa nu putea întîrzia. Conform principiilor războiului în munți, ei ocupară poziții puternice în jurul cetății pentru a împiedica intrarea pe uscat a proviziilor, în timp ce escadra engleză le intercepta pe mare ; trebuia deci ca generalul francez să preia ofensiva și să-i scoată din poziții dacă dorea să aibă legătură cu cîmpia, să libereze căile de acces pentru a-și procura furajele și proviziile care erau absolut necesare.

Pe de altă parte, Curtea de la Viena era alarmată de marea superioritate a armatei franceze de pe Rhin și de imensele pregătiri pe care Primul Consul [8] le făcea pentru a duce războiul pe Dunăre ; ea insistă pentru o diversiune în Provența.

Melas merse de-a lungul rîului Var, lăsînd pe Ott să blocheze Genova cu 30 000 oameni, sprijinit de escadra engleză. Ott ocupă mai multe poziții în fortificații naturale cărora le adăugă lucrările suplimentare cerute de arta militară. Aceste poziții prezentau dublul avantaj de a controla ieșirile, interzicînd astfel sosirea convoaielor și men-

[8] Constituția anului VIII, aprobată prin plebiscit la 18 februarie 1800, reorganizează puterea executivă, numind trei consuli : Cambacérès, Lebrun și Napoleon, care este ales prim consul. Prin acest act Napoleon strînge în mîna sa atît puterea legislativă (inițiativa legilor) cît și cea executivă (numirea miniștrilor). La 4 august 1802, Napoleon este numit consul pe viață. Instituția consulatului durează pînă la 18 mai 1804, cînd Napoleon devine împărat.

ținînd trupele pe poziții puternice, în care nu se temeau de „furia franceză".

Liniștit în ceea ce privește soarta Genovei, care trebuia să-i deschidă porțile în maximum cincisprezece zile, Melas se îndreptă cu 30 000 oameni spre Suchet ; el execută o manevră de întoarcere a pozițiilor de pe Borghetto, cu o divizie care atacă prin Ormea, Ponte-di-Nava și Pieve. La 7 mai el atacă înălțimile San-Bartolomeo, sperînd să taie francezilor drumul de la Corniche la Port-Maurice și să-l oblige astfel pe Suchet să depună armele. Dar generalul Puget, care avea poziția la San-Pantaleone, dădu generalului-șef timpul necesar pentru executarea retragerii în spatele rîului Taggia, fără a avea mari pierderi : aici ar fi putut să reziste cîteva zile, dacă brigada Gorupp plecată din Coni nu ar fi ocupat, încă din ziua de 6, trecătoarea Tende ; avanposturile sale se găseau deja în defileul Saorgio.

Suchet aprecie just că trebuia să se retragă în mare grabă peste Roja și Var. El întări capul de pod prin lucrări de pămînt și aduse artileria grea de la Antibes și tunarii de pe coastă. El lăsase garnizoane în fortul Ventimiglia, în castelul Villefranche și în fortul Montalban care, situate pe înălțimea care separă golful Villefranche de rada Nisei, domină aceste două orașe și valea rîului Paglione. El instală acolo un telegraf [9] și avu astfel un element în saptele inamicului care îl informa de toate mișcările pe care acesta le făcea, fie pe drumul Genovei prin trecătoarea Turbia, fie pe șoseaua către Torino, prin valea Paglione.

Generalul de divizie Saint-Hilaire comanda Diviziunea 8 militară ; el adună în Marsilia și Toulon toate trupele disponibile și se îndreptă spre rîul Var ; companii ale gărzilor naționale intrară, de asemenea, sub ordinele sale. Fortificațiile de la Colmars, Entrevaux, Antibes erau în stare bună de apărare. Începînd de la 15 mai, corpul de trupe concentrat pe Var se ridica la 14 000 oameni.

Toți curierii din Paris aduceau în Provența vești asupra marșului armatei de rezervă ; deja avangarda sa ajunsese în trecătoarea Saint-Bernard. Rezultatul acestei manevre

[9] Sistem de semnalizare optică.

era evident pentru soldați ca și pentru cetățeni : moralul trupelor ca și al cetățenilor era ridicat.

Generalul Willot, care se găsea în urma armatei austriece, formă o legiune din dezertori. Pichegru [10] urma să preia comanda răzvrătiților din sud. Willot comandase în Provența în 1797, înainte de 18 Fructidor, în acel moment de reacțiune cînd inamicii exercitau în interior o atît de mare influență. Purta corespondență cu ei ; organizase în secret un fel de șuanerie [11], în departamentele Var și Bouches-du Rhône. În sud, pasiunile erau aprinse, partizanii Republicii erau exaltați : erau anarhiștii cei mai turbați din Franța. Partidul opus nu era mai moderat ; el ridicase după 31 mai stindardul revoltei și al războiului civil și predase Toulonul, principalul său arsenal, dușmanului de moarte al Franței. Marsilia nu trăiește decît prin comerț : superioritatea maritimă a englezilor o redusese la simplul cabotaj, ceea ce o apăsa greu. Dealtfel, în această parte a Franței se vînduseră cele mai puține dintre domeniile devenite naționale ; călugării și preoții aveau puțin pămînt și, cu excepția districtului Tarascon, proprietățile suferiseră puține schimbări. Totuși, eforturile partizanilor Bourbonilor rămăseseră neputincioase ; principiile lui 18 Brumaire [12] fuseseră împărtășite de cea mai mare parte din cetățeni, iar manevrele armatei de rezervă captau atenția tuturor.

La 11 mai, Melas își făcu intrarea în Nisa ; ofițerii austrieci erau foarte încîntați ; ajunseseră, în fine, pe teritoriul Republicii după ce văzuseră armatele franceze la

[10] Charles Pichegru (1761—1804) — general francez, participant la războiul de independență din America, comandant al Armatei de Rhin. În 1795, comandant al gărzii naționale din Paris. În urma lăgăduielilor prințului de Condé, el trece de partea regaliștilor. În 1804, participă la un complot nereușit împotriva lui Napoleon, în urma căruia este arestat, condamnat și, după cum relatează istoricii, este găsit spînzurat în celulă.

[11] Mișcare contrarevoluționară regalistă formată în 1793 în nordul Franței ; își desfășoară activitatea paralel cu răscoala din provincia Vendée. Această mișcare este cunoscută sub denumirea de „șuanerie" după numele lui Jean Cottereau poreclit Jean Chouan, unul din conducătorii ei.

[12] Lovitura de stat de la 18 Brumaire an VIII (9 nov. 1799), care permite lui Napoleon să ia puterea.

porțile Vienei. O patrulă de nave engleze ancoră la gura rîului Var ; ea anunța sosirea armatei îmbarcate la Mahon, care trebuia să asedieze Toulonul. De data aceasta Anglia intenționa să arunce în aer digurile și să distrugă total acest arsenal de unde ieșise armata care amenința imperiul său din Indii.

Apele Varului constituie un torent care poate fi trecut prin vad, dar care poate crește numai în cîteva ore. Vadurile lui nu sînt sigure ; dealtfel linia pe care o apăra Suchet era scurtă, sprijinindu-și stînga pe munți, dreapta pe mare, la 600 toaze. El avusese timp să acopere cu fortificații de pămînt și cu baterii de mare calibru capul de pod pe care îl ocupa în fața satului Saint-Laurent.

Chiar de la prima intrare a francezilor în comitatul Nisei, geniștii armatei construiseră pe malul drept un mare număr de poziții pentru baterii, ca să apere podul, care are o lungime de 300 toaze ; un defileu așa de mare atrăsese atenția generalilor francezi în cursul anilor 1792, 1793, 1794 și 1795. Poziția pe care trebuia s-o apere Suchet era pregătită de multă vreme. După cîteva zile de repaus, în ziua de 14 diviziile Elsnitz, Bellegarde și Lattermann atacară cu dîrzenie capul de pod. Apărarea a fost strălucită : inamicul, zdrobit de bateriile de pe malul drept, își dădu seama că nu poate învinge ; el ocupă o poziție, împinse la stînga posturi pînă în apropiere de patrula de nave engleze și își sprijini dreapta pe munți. Melas era hotărît să treacă Varul mai sus ; dacă se reușea manevra de întoarcere a dispozitivului, Suchet ar fi fost obligat să se replieze pe Cagnes și în defileul Esterel, cînd, la 21 mai, primi informații despre trecerea armatei de rezervă peste Saint-Bernard și sosirea lui Napoleon la Aosta. Melas plecă imediat cu două divizii, străbătu trecătoarea Tende și în ziua de 23 intră în Coni ; a doua zi, la Savigliano, el află de cucerirea localității Ivrée ; de cîteva zile avea înainte divizia Palffy. El credea că toate aceste informații erau exagerate, că această armată atît de temut era o grupare de maximum 15—20 000 oameni, pe care putea ușor s-o oprească cu trupele pe care le avea cu el și cu cele recrutate în cîmpie, fără să renunțe la Genova, amînînd numai planurile sale privind Provența. El ordonă lui Elsnitz să mențină aliniamentul de pe Roja și să ocupe o poziție cu

dreapta pe trecătoarea Tende, centrul pe înălțimile de la Broglio și stînga la Ventimiglia. Ofițerii de geniu, numeroase unități de pionieri merseră pe acest aliniament de retragere pentru a construi fortificații. Roja este efectiv cea mai bună poziție pentru a acoperi Genova dinspre Franța și în același timp șoseaua care trece prin Tende ; căci Taggia, care este mai în spate, lasă descoperită șoseaua de la Nisa la Sospello, Tende și Torino.

VI. Imediat ce Masséna a fost informat că nu mai era blocat decît de 30—35 000 oameni, că Melas se îndreptase spre rîul Var cu o parte a armatelor, el ieși din Genova, în speranța întemeiată de a nimici trupele care executau asediul, terminînd astfel această campanie. În poziția în care se găsea, 15 000 francezi valorau mult mai mult decît 30 000 austrieci ; într-adevăr inamicul fu respins din toate posturile sale înaintate.

La 10 mai, generalul-locotenent Soult merse cu 6 000 oameni pe Riviera Levant, în spatele stîngii lui Ott și se înapoie în Genova prin Monte-Fascia, capturînd provizii și luînd prizonieri. Atacurile fură repetate la 13 mai. Ott își concentră trupele pe Monte-Creto. Lupta fu îndîrjită și sîngeroasă ; Soult, după ce făcuse minuni de vitejie, fu rănit și căzu în mîinile inamicului.

Masséna se întoarse în Genova, pierzînd speranța de a putea forța ridicarea blocadei. Alimentele deveneau foarte rare ; populația suferea, iar rația soldatului fusese diminuată. În acest timp, cu toată supravegherea englezilor, cîteva nave din Marsilia, din Toulon și din Corsica reușiră să intre în portul Genovei. Acest ajutor ar fi fost suficient pentru armată, dar era foarte slab pentru o populație de 50 000 de oameni. Se vorbea de capitulare cînd, la 26 mai, sosi șeful de escadron Franceschi, care la 24 aprilie părăsise Genova pentru a merge la Paris ; el fusese martor la trecerea pasului Saint-Bernard de către Napoleon și anunța apropiata lui sosire sub zidurile Genovei. Acest îndrăzneț ofițer se îmbarcase la Antibes pe o navă ușoară ; în momentul cînd se pregătea să intre în port, vasul său fiind pe punctul de a fi prins, el nu avu altă soluție pentru a salva scrisorile decît să se arunce în mare

şi să înoate pînă la mal. Noutăţile pe care le aducea umplură de veselie armata şi pe genovezi ; ideea unei apropiate eliberări făcu ca suferinţele prezente să fie îndurate cu răbdare. Inamicii Franţei rămaseră consternaţi, comploturile urzite de ei dispărură ; poporul urmărea pe hărţi expuse la uşile prăvăliilor mişcările unei armate în care îşi pusese toată încrederea, condusă de un general pe care îl iubea ; el ştia din campaniile precedente tot ce se putea aştepta.

VII. În acest timp, un convoi de nave ce transporta grîu, anunţat de la Marsilia, era aşteptat cu cea mai mare nerăbdare. Unul dintre vase intră în port la 30 mai şi anunţă că era urmat de restul convoiului. În primele minute ale dimineţii, întreaga populaţie merse pe chei pentru a fi acolo la sosirea ajutorului aşteptat atîta. Speranţa fu înşelată, nimic nu apăru şi seara se anunţă că navele căzuseră în mîinile inamicului. Descurajarea îi cuprinse pe toţi ; magistraţii oraşului recurseră la depozitele de cacao ale negustorilor ; acest oraş este antrepozitul care furnizează acest produs întregii Italii. Se mai găseau, de asemenea, depozite de fasole, orz şi mei. Începînd de la 24 mai, distribuţia de pîine încetase ; nu se mai primea decît cacao. Mărfurile de primă necesitate erau extrem de scumpe ; o livră de făină proastă costa 30 franci, livra de carne 6 franci, o găină 32 franci. În noaptea de 1 spre 2 iunie, s-a crezut că se aude bubuitul tunurilor. Soldaţii, locuitorii se duseră, înainte de a se face ziuă pe întărituri ; dar inutil ! Aceste speranţe spulberate măriră descurajarea. Dezertările erau destul de numeroase, ceea ce este un fapt rar la trupele franceze ; dar soldaţii nu aveau hrană suficientă, 8 000 prizonieri austrieci erau închişi pe pontoane sau în închisori ; pînă atunci ei primiseră aceleaşi raţii ca şi soldaţii, dar acum nu mai era posibil să li se dea. Masséna făcu cunoscut generalului Ott acest fapt, cerînd să se trimită prizonierilor alimente şi îşi dădu cuvîntul că nu se va lua nimic din ele. Ott rugă pe amiralul englez să trimită provizii oamenilor săi ce erau prizonieri ; amiralul refuză, ceea ce constitui un prim motiv de răceală între ei. Armata care exercita blocada depindea de ajutorul venit pe mare şi, prin aceasta, depindea de flotă. La 2 iunie răbdarea poporului ajunse la capăt : femeile se adunară vociferînd, cerînd pîine sau moarte ; te puteai aştepta la orice, din cauza disperării unei populaţii atît de numeroase. Nu trecuseră decît zece zile de la sosirea maiorului Franceschi, dar zece zile sînt foarte lungi pentru înfometaţi ! „De cînd ni s-a anunţat sosirea armatei de rezervă, ea trebuia să fi ajuns, dacă trebuia să vină ; Napoleon nu merge aşa încet ; a fost oprit de obstacole pe care nu le-a putut trece ; a trecut de patru ori timpul cît îi trebuia să vină. Armata austriacă este prea puternică, a lui prea slabă ; el nu a putut să iasă din munţi ; nu avem nici o şansă ; în acest timp populaţia întregului oraş contractează boli care ne vor face să pierim cu toţii. N-am arătat destulă răbdare şi ataşament la cauza aliatului nostru ? Nu este o ferocitate să se ceară mai mult de la o populaţie atît de numeroasă, compusă din bătrîni, femei şi copii, cetăţeni paşnici, puţin obişnuiţi cu ororile războiului ?".

Masséna cedă în faţa acestei situaţii : el promise populaţiei că, dacă în douăzeci şi patru de ore nu va primi ajutoare, va începe negocierile. Şi îşi ţinu cuvîntul. La 3 iunie, el trimise pe generalul-adjutant Andrieu la generalul Ott. Fatalitatea soartei omeneşti : el întîlni în anticamera acestui general un ofiţer de ordonanţă austriac, care sosea cu poşta de la cartierul general al lui Melas, purtător al ordinului de a ridica blocada şi de a se îndrepta în cea mai mare grabă către fluviul Po ; el îi anunţa că, de la 26 mai, Napoleon era la Chivasso şi înainta spre Milano. Nu mai era nici un moment de pierdut pentru a salva armata austriacă.

Andrieu intră la rîndul său : el începu a spune, aşa cum este obiceiul, că generalul său avea provizii pentru forţele sale pentru o lună ; dar că populaţia suferea, inima sa era îndurerată şi că ar ceda cetatea dacă s-ar accepta ca el să iasă cu arme, tunuri şi celelalte materiale fără să fie făcut prizonier.

Ott acceptă în grabă, mascîndu-şi surpriza şi bucuria. Negocierile începură imediat ; ele durară douăzeci şi patru

de ore. Masséna participă personal la tratative la podul Cornigliano, unde veniră amiralul Keith și generalul Ott. Încurcătura acestuia din urmă era vizibilă ; pe de o parte, timpul era foarte prețios și el își dădea seama de toate consecințele unei ore de întîrziere în asemenea situație. În cursul zilei de patru iunie, el aflase că armata de rezervă trecuse Tessinul, intrase în Milano, ocupase Pavia și că deja recunoașterile sale se găseau pe Adda ; pe de altă parte, dacă accepta cererile lui Masséna și îl lăsa să iasă din Genova fără să fie făcut prizonier de război, cu arme și tunuri, nu ar fi cîștigat nimic. Generalul mai avea încă 12 000 oameni ; s-ar fi unit cu Suchet, care avea tot atîția, și astfel reuniți ei ar fi putut ataca trupele lui Ott, care ar fi avut mai puține forțe, deoarece trebuia să lase o divizie în Genova. El nu putea deci să meargă spre fluviul Po decît cu circa treizeci de batalioane care, reduse prin pierderile suferite în lupte, ajungeau de-abia la 15 000 oameni.

Ott propuse ca armata franceză să fie transportată la Antibes pe mare, cu arme și celelalte materiale, fără să fie făcută prizonieră. Această propunere fu respinsă și se convenì că 8 500 oameni aparținînd garnizoanei vor ieși pe uscat și vor merge pe șoseaua spre Voltri, iar restul va fi transportat pe mare. În ziua de 6, cea mai mare parte a garnizoanei, în număr de 8 500, ieși cu arme și materiale, dar fără tunuri, și mărșălui spre Voltri ; generalul-șef se îmbarcă, cu 1 500 oameni și douăzeci de tunuri de cîmp la bordul a cinci nave corsar [13] franceze ; bolnavii și răniții rămaseră în spitale sub îngrijirea ofițerilor din serviciul medical francez. Genova fu încredințată generalului Hohenzollern, căruia i se lăsară în subordine 10 000 oameni. Amiralul englez luă în posesiune portul și stabilimentele maritime. Convoaiele cu provizii sosiră din toate părțile ; în cîteva zile abundența înlocui foametea.

Purtarea englezilor indispuse poporul ; ei puseră mîna pe tot ; dacă îi ascultai, ei erau aceia care cuceriseră Genova, pentru că ea capitulase silită numai de foamete, iar patrula de nave engleze fusese aceea care oprise toate convoaiele de provizii.

[13] Navă corsar — navă armată, proprietatea unei persoane.

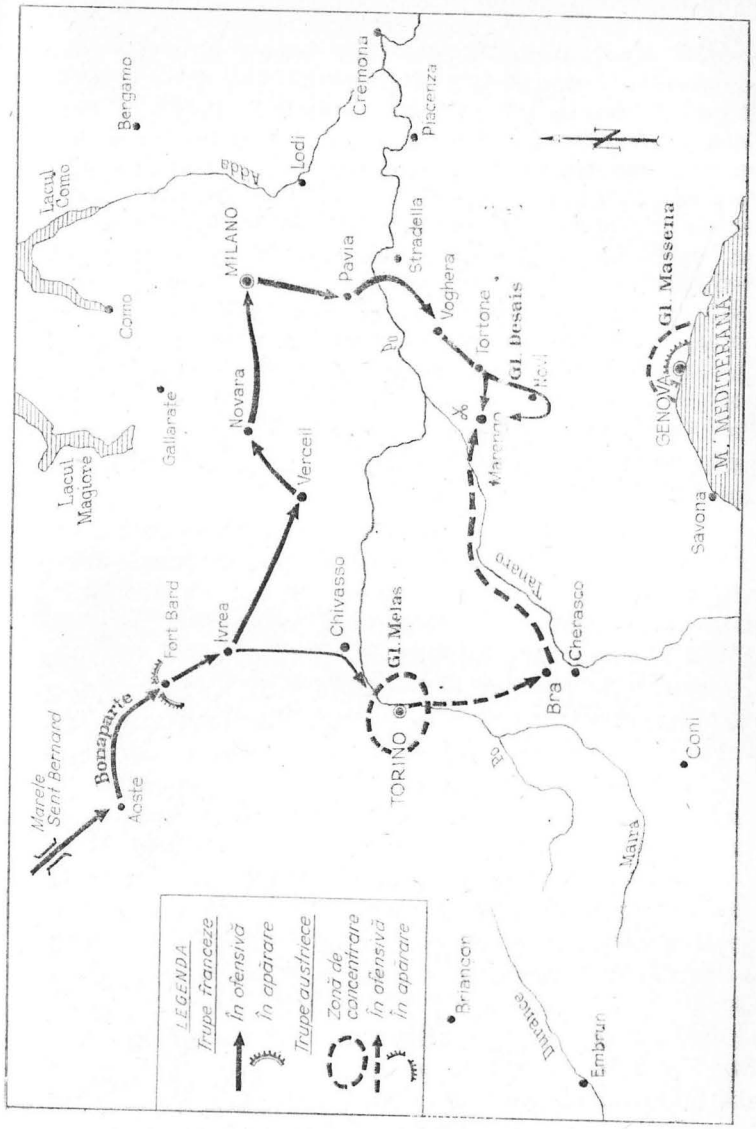

Campania din Italia din anul 1800

VIII. Generalului Elsnitz i-au trebuit șase zile pentru a-și pregăti retragerea ; el părăsise Nisa în noaptea de 26 spre 27 mai cu intenția de a urma linia Roja și a acoperi blocada Genovei. Înainte de a-și demasca mișcarea de retragere, conform unui obicei destul de frecvent la generalii austrieci, el atacă de două ori, la 22 și 26 mai, capul de pod de pe Var. A fost respins și a avut 5—600 oameni scoși din luptă. Scopul acestor atacuri era să înșele pe Suchet, să-și mascheze adevărata intenție și să-l împiedice să trimită o coloană pe creasta superioară a Alpilor spre trecătoarea Tende. Suchet nu a fost informat de retragerea inamicului decît în ziua de 29 prin telegraful fortului Montalban ; el trecu imediat podul și intră chiar în acea zi în Nisa. Locuitorii trimiseră o delegație pentru a solicita clemența sa. Aveau nevoie de acest lucru ; conduita lor fusese rea.

Generalii Menard și Rochambeau înaintară cu repeziciune pe șoseaua Nisa—Torino pentru a ajunge dreapta inamicului ; ei cîștigară timpul pierdut și întîlniră pe înălțimile Breglio, de la Breglio la Saorgio, trupele generalului Gorupp care formau dreapta austriacă. Executară o manevră de întoarcere, îl bătură și îl forțară să se retragă spre mare, lăsînd astfel șoseaua din trecătoarea Tende în mîinile francezilor. Totuși, generalul Elsnitz dorise mult să se mențină pe aliniamentul Roja. Primise ordin să se deplaseze spre Po, prin trecătoarea Tende, ceea ce nu mai era posibil după înfrîngerea trupelor generalului Gorupp. El se hotărî să execute această retragere pe drumul Cornișei. Ajuns la Oneille, el merse mai departe spre Pieve, Ormea și Ceva. Acest marș, plin de dificultăți, fu executat cu succes. Ariergarda sa atacată la Pieve suferi un eșec ; totuși, el nu pierdu decît 1 500—2 000 oameni luați prizonieri, cîteva tunuri și cîteva atelaje. Suchet sosi la Savona ; aici fu întîlnit de generalul Gazan, care comanda cei 8 500 oameni ieșiți pe uscat din Genova. El cantonă pe Bormida și înconjură cetatea Savonei, care avea garnizoană austriacă. De la 29 mai la 6 iunie trupele franceze respinseră energic pe inamic, făcuseră 1 500—2 000 prizonieri și dovediseră în mai multe lupte o mare dîrzenie. Ele aveau față de inamic un avantaj neprețuit, cunoașterea regiunii ; dealtfel locuitorii erau cu totul de partea lor.

IX. După bătălia de la Marengo [14], Suchet primi ordin să se îndrepte spre Genova. El își stabili cartierul general la Cornigliano și intră în cetate la 24 iunie, conform Convenției de la Alessandria ; totuși, încă la 20 iunie, el semnă o convenție separată cu generalul Hohenzollern.

Imediat ce poporul genovez nu mai simți spaima foamei, reveni la sentimentele sale naturale. Lăcomia englezilor provoca o vie indignare ; ei voiau să ia totul. Jinduiau chiar mărfurile depuse în porto-franco [15]. Avură loc discuții vii, chiar altercații cu populația : mai mulți englezi fură masacrați. Informat de comportarea amiralului englez, Suchet invocă dispozițiile convenției încheiate, ceea ce dădu loc la o corespondență între el și generalul Hohenzollern, care se opuse la toate încercările englezilor, puse gărzi la arsenal și în port pentru a-i împiedica să ridice ceva ; comportarea lui a fost onorabilă.

Prima informație despre capitularea Genovei a fost adusă lui Napoleon de cîțiva patrioți milanezi refugiați în acel oraș și care se întorceau în patrie prin munți ; de-abia peste douăzeci și patru de ore primi vestea în mod oficial. Cînd genovezii aflară de victoria de la Marengo, bucuria lor fu imensă ; patria lor era eliberată. Lăudară în mod sincer gloria aliaților lor. Partidul oligarhic dispăru. Englezii și austriecii fură cu atît mai porniți spre amenințări și insulte față de populație ; sîngele curse ; un regiment austriac fu distrus aproape în întregime. Hohenzollern fu obligat să se adreseze lui Suchet pentru a cere dreptate și a face ca, pentru scurtul timp cît mai avea de stat în oraș, pînă în momentul predării lui, poporul să rămînă liniștit. Intrarea lui Suchet în acest mare oraș a fost un triumf ; patru sute de fete îmbrăcate în culorile franceze și ligu-

[14] Bătălia de la Marengo (localitate în provincia italiană Piemont) a avut loc la 14 iunie 1800.

[15] Porto-franco — port (sau o parte a lui) în care, potrivit unei convenții speciale, mărfurile exportate, importate sau în tranzit nu sînt supuse taxelor vamale.

riene întîmpinară armata. Generalul Hohenzollern își îndeplini toate angajamentele ; escadra engleză ieși în larg. Genovezii își arătară deschis regretul de a nu fi rezistat mai mult timp ; ei se acuzau reciproc de a fi fost slabi, de a fi avut puțină încredere în destinul primului magistrat al Franței ; căci, dacă ar fi fost asigurați că mai trebuiau să sufere numai cinci sau șase zile, ar fi găsit încă puterea să o facă.

În timp ce se succedau aceste importante evenimente, Masséna debarcase la Antibes și se oprise acolo. Ajunse, în fine la Milano, înaintea plecării lui Napoleon spre Paris și primi comanda noii Armate de Italia.

X. *Observația întîia : Masséna.* Armata austriacă era de peste două ori mai mare decît armata franceză ; dar pozițiile pe care aceasta putea să le ocupe erau atît de puternice, încît ar fi trebuit să învingă. În defensiva sa, Masséna a făcut o greșeală esențială.

Cele două armate erau separate de Alpi și de Apenini, din care austriecii ocupau pantele dinspre Italia, de la piciorul trecătoarei Argentière pînă la Bobbio ; francezii stăpîneau creasta superioară și panta dinspre mare ; cartierul lor general era la Genova ; de la Genova la Nisa sînt patruzeci de leghe, în timp ce divizia Kuinel care era în fața localității Coni se găsea numai la optsprezece leghe de Nisa ; Oneille este la douăzeci de leghe de Genova, divizia austriacă care ocupa Tanaro se găsea numai la nouă leghe ; Savona este la zece leghe de Genova, divizia care ocupa Bormida se găsea numai la trei. Armata austriacă era mai numeroasă ; ea luă ofensiva ; avînd inițiativa, putea ajunge la Nisa, la Oneille sau la Savona înaintea cartierului general francez. Teritoriul de la Genova la Nisa poartă numele de Riviera, din cauza micii sale lărgimi. Acest teritoriu este cuprins între creasta Apeninilor și mare : în raport cu lungimea sa, este un culoar care nu are destulă adîncime și lărgime pentru a fi apărat pe toată lungimea. Trebuia deci să aleagă : 1 — sau să-și ducă cartierul general la Nisa, instalînd apărarea pe creasta superioară de la Argentière la Tende, de acolo la Tanarello, la Taggia

sau la Roja, sau să-și concentreze apărarea în jurul Genovei ; această a doua soluție era conformă planului de campanie al Primului Consul. Genova este un oraș foarte mare, care oferă multe resurse ; este o cetate ; este acoperită de mica localitate fortificată Gavi și are pe flancul său stîng citadela Savonei. Această hotărîre odată luată, generalul Masséna ar fi trebuit să acționeze ca și cum ar fi fost general al Republicii Liguriene, al cărui unic obiectiv era să apere capitala. Divizia de 3—4 000 oameni pe care o lăsase în Nisa pentru supravegherea trecătorilor era suficientă. Generalul Masséna nu a știut că trebuie să aleagă, el a vrut să păstreze comunicațiile sale și cu Nisa și cu Genova ; aceasta era imposibil ; a fost izolat.

El ar fi trebuit să-și grupeze și amplaseze forțele într-una din cele trei variante :

1. Să dea generalului Suchet, care comanda stînga, 14 000 oameni și să-l dispună cu principalele forțe pe înălțimile Montelegino, organizînd o poziție în tranșee ; să supravegheze cu coloane mobile Settepani, turnul Melogno, Madonna-della-Neve, San-Giacomo, Cadibona ; să retragă toată artileria din fortul Vado ; să dea generalului-locotenent Soult, care comanda centrul, 10 000 oameni pentru a apăra Bocchetta și Monte-Fajale ; să dea generalului Miollis, care comanda dreapta, 3 000 oameni pe care să-i dispună în spatele torentului Sturla, pe Monte-Ratti și Monte Fascia ; în fine, să păstreze o rezervă de 7 000 oameni în oraș. Atacarea lui Montelegino, a Bochettei și a lui Monte Fascia ar fi fost dificilă ; inamicul obligat să se împartă într-un mare număr de coloane, ar fi putut fi atacat și bătut pe părți ; în loc de douăzeci de leghe lungime cît avea poziția pe care a ocupat-o Masséna, cea arătată mai sus nu ar fi avut decît zece. Armata inamică ar fi blocat șoseaua Cornișei și ar fi învăluit prin stînga toată armata ; ar fi pus stăpînire pe San-Giacomo, pe Cadibona, pe Vado ; dar armata franceză ar fi rămas întreagă și concentrată. Cînd stînga sa ar fi fost respinsă de pe Montelegino, ea s-ar fi repliat pe Monte-Fajale sub protecția tunurilor din Voltri și, în fine, în Genova.

2. Sau, să plaseze stînga pe Voltri, la Madonna del'Acqua, centrul în spatele Bocchettei și dreapta în spatele

Sturlei. Această linie, mult mai scurtă, putea fi ocupată cu mult mai puține trupe ; fortificațiile ar fi putut fi executate cu mai multă grijă ; mai mult de jumătate din armată ar fi putut fi ținută în rezervă la porțile Genovei. Masséna ar fi putut relua ofensiva pe Riviera Levant prin valea lui Bisagno, prin Bocchetta, prin munții Sassello, prin Riviera Ponet și sfărîma coloanele inamice, obligîndu-le să se fragmenteze în acest teren dificil.

3. Sau, să ocupe pe înălțimile Genovei o poziție întărită, către Italia ; să-și sprijine flancurile pe două forturi de campanie ; să-și acopere frontul cu redute și cu o sută de tunuri neatelate, în afară de echipajul de campanie ; în fine, să țină o rezervă în Genova. O armată franceză de 30 000 oameni, comandată de Masséna, amplasată în această formidabilă poziție n-ar fi putut fi forțată de o armată de 60 000 austrieci. Dacă Melas evita această armată și ar fi manevrat pentru a o izola de Nisa, aceasta n-ar fi avut nici o consecință ; Masséna ar fi intrat în Piemont. Dacă Melas ar fi acționat spre Genova, forturile Gavi și Serravalle, natura terenului nu i-ar fi permis, sau ar fi oferit armatei franceze ocazii avantajoase de a lua inițiativa, de a cădea în flancul armatei inamice și de a o înfrînge.

Observația a doua. 1. Genova a deschis porțile cînd era salvată. Generalul Masséna știa că armata de rezervă sosise pe Po ; era sigur că ea nu suferise de atunci nici un eșec, căci inamicul s-ar fi grăbit să îl facă cunoscut. Cînd Cezar a asediat cetatea Alesia [16], el a blocat-o cu atîta grijă, încît această cetate nu a avut nici un fel de date despre ce se petrecea în exterior. Epoca la care armata de ajutor promisese să sosească trecuse ; consiliul galilor se adună sub conducerea lui Vercingetorix : Critognat se ridică și

[16] Cetatea Alesia, situată pe locul unde azi se află localitatea Alise-Sainte-Reine (provincia franceză Côte-d'Or). În anul 52 î.e.n. armata galilor sub conducerea lui Vercingetorix este încercuită de armatele romane sub conducerea lui Cezar. La acest asediu, Cezar a dispus executarea unor lucrări (vallum) în jurul cetății, care au rămas în istorie ca un exemplu de artă militară. Acest „vallum" a fost reconstituit și astăzi macheta lui poate fi văzută la Muzeul de antichități naționale din localitatea franceză Saint-Germaine-en-Laye.

spuse : „Nu aveți noutăți despre armata trimisă în ajutor ? Dar Cezar nu vă oferă în fiecare zi acest lucru ? Credeți că el ar lucra cu atîta ardoare să ridice întărituri peste întărituri dacă nu s-ar teme de armata pe care galii au strîns-o și care se apropie ? Fiți deci perseverenți, veți fi salvați". Într-adevăr o armată galică de 200 000 de oameni sosi și atacă legiunile lui Cezar.

2. Propunerea, admisă de generalul Ott și amiralul Keith, de a permite garnizoanei să iasă din oraș cu arme și fără să fie prizonieră de război, nu era tot atît de clară ca și o scrisoare prin care Napoleon ar fi anunțat apropierea sa ? Cînd această condiție a fost acceptată de inamic, cînd el a insistat ca garnizoana să meargă la Nisa pe mare, nu s-a înțeles poziția critică în care se afla inamicul ? Masséna ar fi trebuit să rupă atunci tratativele, fiind sigur că în patru, cinci zile va fi eliberat ; de fapt ar fi fost douăsprezece ore mai tîrziu. Generalii austrieci cunoșteau foametea cumplită care domnea în oraș ; ei nu ar fi acordat armatei franceze permisiunea să iasă fără a deveni prizonieră de război, dacă armata de ajutor nu ar fi fost aproape și în măsură de a ridica asediul.

3. Cei 8 500 oameni din garnizoana Genovei ieșiră din oraș pe uscat, dar fără tunuri. Masséna se îmbarcă cu douăzeci de tunuri de campanie, cu 1 500 oameni și debarcă la Antibes ; el lăsă 1 500 oameni în oraș pentru paza răniților. Datoria sa era să împărtășească soarta trupelor sale și trebuia să înțeleagă interesul pe care îl avea inamicul de a-l separa. Într-adevăr, francezii nu ajunseseră încă la Voltri, cînd aflară de apropierea armatei de rezervă și a trupelor lui Suchet la Finale. Dacă Masséna ar fi fost în fruntea lor, l-ar fi sprijinit pe Suchet și ar fi ajuns pe cîmpul de bătălie de la Marengo. Comportarea sa în această împrejurare nu este de imitat. Ea constituie o greșeală supărătoare, cu urmări funeste ; motivele sînt încă necunoscute.

S-a vorbit mult de laudele pe care generalii inamici i le-au adus în timpul tratativelor ; ele trebuiau să-i sporească neîncrederea. Cînd Napoleon a vrut să dea prestigiu generalului austriac Provera, ofițer mediocru, l-a lăudat mult și a reușit astfel să-l impună Curții de la Viena, care îl folosi din nou. El a fost făcut mai tîrziu din nou prizo-

nier la Favorite. Cînd generalul francez care comanda la Mantova predă oraşul, feldmareşalul Kray îi lăudă valoarea şi-i dărui un drapel. Laudele inamicilor sînt suspecte ; ele nu pot mulţumi un om de onoare decît dacă sînt exprimate după încetarea ostilităţilor.

Nu vrem să comparăm pe eroul de la Rivoli şi de la Zürich cu un om fără energie şi fără curaj. Masséna avea un caracter nobil şi strălucit în mijlocul focului şi dezordinii caracteristice luptelor ; bubuitul tunurilor îi clarificau ideile, îi dădeau înţelepciune, convingere şi veselie.

S-a exagerat foarte mult starea rea a Armatei de Italia ; răul fusese mare, dar fusese în mare parte reparat în cursul lui februarie, martie şi aprilie. S-a spus că armata avea numai 25 000 oameni ; ea avea 40 000 oameni sub arme, de la Var pînă la Genova, şi în plus garda naţională a Genovei, formată din fracţiunea democratică, devotată Franţei. Existau de asemenea în Genova mulţi patrioţi, italieni refugiaţi care fură organizaţi în batalioane ; în momentul predării Genovei, se găseau în ea 12 000 francezi sub arme, 3 000 italieni, ligurieni sau sarzi care nu urmară armata ; erau 6 000 oameni în spitale ; la sosirea sa în Savona, Suchet avea 10 000 oameni. Rămăseseră deci sub arme 25 000 oameni din această armată care avusese pierderi, morţi, răniţi şi prizonieri iar, în final, evacuase în Franţa 17 000 oameni.

MARENGO *

I. Formarea armatei de rezervă. II. Plecarea Primului Consul. Cartierul general la Geneva apoi la Lausanne. III. Trecerea muntelui Saint-Bernard. IV. Armata franceză trece rîul Sesia la Trebbia. Intrarea în Milano. V. Situaţia armatei franceze. Ea află despre capitularea Genovei. VI Lupta de la Montebello. Sosirea generalului Desaix la marele cartier general. VII. Bătălia de la Marengo. VIII. Armistiţiul de la Marengo. IX. Genova este predată francezilor. X. Întoarcerea Primului Consul în Franţa.

I. La 7 ianuarie 1800 un decret al Consulilor ordona formarea unei armate de rezervă. Se făcu un apel către toţi foştii soldaţi pentru a veni să servească patria sub ordinele Primului Consul. Recrutarea a 30 000 oameni fu ordonată pentru formarea acestei armate. Generalul Berthier, ministru de război, plecă din Paris la 2 aprilie pentru a lua comanda ei, pentru că principiile Constituţiei anului VIII nu permiteau Primului Consul să ia el însuşi comanda. Magistratura consulară avea numai atribuţii civile, principiul diviziunii puterilor şi responsabilităţii miniştrilor nu permitea ca primul magistrat al Republicii să comande ca şef nemijlocit o armată ; dar nici o dispoziţie şi nici un principiu nu se opunea ca el să fie prezent acolo. De fapt, Primul Consul comanda armata de rezervă, iar Berthier, şeful său de stat major, avea titlul de comandant-şef.

* Acest fragment este reprodus după „Memorii pentru a servi la istoria Franţei sub domnia lui Napoleon I", ediţia 1830; nu s-a găsit manuscrisul original (Nota redacţiei franceze).

Imediat ce se primiră veşti despre începerea ostilităţilor în Italia şi despre turnura pe care o luau operaţiile inamice. Primul Consul socoti că este absolut necesar să plece direct în ajutorul Armatei de Italia, cu scopul de a cădea în spatele armatei lui Melas, de a cuceri depozitele şi parcurile sale de artilerie, precum şi de a da o bătălie după ce l-ar fi izolat de Austria. Pierderea unei singure bătălii trebuia să ducă la pierderea totală a armatei austriece şi să ducă la cucerirea întregii Italii. Un astfel de plan cerea pentru execuţia sa rapiditate, un secret absolut şi multă îndrăzneală. Secretul era cel mai greu de păstrat ; cum să fii ascunsă, faţă de numeroşii spioni ai Angliei şi Austriei, această manevră a armatei ? Mijlocul pe care Primul Consul îl consideră cel mai bun fu să-l divulge el însuşi, lăudînd acest plan atît de mult, încît acesta să fie luat în ris de inamic, procedînd astfel încît acesta să considere şirul de declaraţii pompoase ca un mijloc de diversiune în faţa operaţiunilor armatei austriece care bloca Genova. Era necesar să se indice observatorilor şi spionilor un punct precis, indicînd o direcţie ; se făcu deci cunoscut, prin mesaje către Corpul Legislativ, către Senat, precum şi prin decrete, prin publicarea în ziare şi, în fine, prin insinuări de tot felul, că punctul de concentrare al armatei de rezervă era Dijon ; că Primul Consul o va trece în revistă etc. Imediat toţi spionii şi observatorii se îndreptară spre acest oraş ; ei văzură acolo, în primele zile ale lunii aprilie, un numeros stat-major dar fără armată şi, în cursul aceleiaşi luni, 5—6 000 recruţi şi militari în retragere, din care mulţi invalizi, care aveau mai mult zel decît capacitate de luptă. Curînd, această armată deveni un obiect de batjocură, iar la 6 mai, cînd Primul Consul o trecu el însuşi în revistă, toată lumea fu uimită să vadă numai 7—8 000 oameni, cea mai mare parte neavînd nici măcar uniforme. Produse mirare faptul că Primul Consul îşi părăsise palatul său pentru o trecere în revistă pe care putea s-o facă un general de brigadă.

Rapoarte au fost expediate în acelaşi timp prin Bretagne, Geneva şi Basel, la Londra, la Viena şi în Italia : Europa se umplu de caricaturi ; una dintre ele reprezenta un copil de doisprezece ani şi un invalid cu un picior de lemn ; dedesubt se putea citi : Armata de rezervă a lui Bonaparte.

Totuşi adevărata armată de rezervă se forma pe drum ; în diverse puncte de concentrare, diviziile se organizară. Aceste locuri erau izolate şi n-aveau legături între ele. Atitudinea conciliantă de care dăduse dovadă guvernul consular în timpul iernii şi rapiditatea operaţiilor militare liniştiseră Vendéea şi organizaţia secretă „Şuaneria". O mare parte din trupele care formau armata de rezervă fusese retrasă din această provincie. Directoratul simţise nevoia să aibă la Paris mai multe regimente pentru paza sa şi pentru a reduce facţiunile ; guvernul Primului Consul fiind compus din reprezentanţii autorizaţi ai naţiunii, prezenţa acestor trupe în capitală devenea complet inutilă ; ele fură dirijate spre armata de rezervă. Un mare număr din aceste regimente nu participaseră la dezastruoasa campanie din 1799 şi păstrau în întregime sentimentul superiorităţii şi gloriei lor. Parcul de artilerie se formase cu piese şi chesoane trimise pe părţi dintr-un număr mare de arsenale şi de cetăţi. Cel mai greu de ascuns era transportul proviziilor necesare pentru o armată care trebuia să execute trecerea unor munţi arizi, unde nu se poate găsi nimic ; ordonatorul Lambert dispuse pregătirea la Lion a două milioane de raţii de pîine de război. Se trimiseră 100 000 raţii la Toulon pentru a fi expediate la Genova, iar 1 800 000 raţii fură dirijate spre Geneva, urmînd a fi expediate pe lac şi debarcate la Villeneuve în momentul în care armata ajungea acolo.

În timpul cînd se anunţa cu cea mai mare ostentaţie formarea armatei de rezervă, se scriau de mînă mici buletine în care, cu ajutorul a o mulţime de anecdote scandaloase asupra Primului Consul, se afirma că armata de rezervă nu exista şi nici nu putea să existe ; că s-ar putea strînge, cel mult, 12—15 000 recruţi. Aceste afirmaţii se sprijineau pe eforturile depuse în campania precedentă pentru a forma mai multe armate, care fuseseră bătute în Italia, sau cele pentru completarea acelei formidabile Armate de Rhin. Ca ultim argument se spunea : „S-ar fi lăsat Armata de Italia aşa de slabă, dacă ar fi putut fi întărită ?" Ansamblul tuturor acestor măsuri luate pentru a înşela pe spioni, fu încununat de succes. Se spunea atît la Paris, la Dijon cît şi la Viena : „Nu există armată de rezervă". La cartierul general al lui Melas se adăuga :

„Armata de rezervă cu care sîntem atît de amenințați este o adunătură de 7—8 000 de recruți sau invalizi, cu care se speră să fim înșelați pentru a ne face să părăsim asediul Genovei. Francezii contează prea mult pe simplitatea gîndirii noastre : ei ar dori să ne facă să acționăm ca în fabula cîinelui care își părăsește prada pentru o umbră".

II. La 6 mai 1800 Primul Consul pleacă din Paris ; el merse la Dijon pentru a trece în revistă, așa cum am spus, pe militarii în retragere și pe recruții care se găseau acolo. El sosi la Geneva în ziua de 8. Faimosul Necker [1], care se găsea în acest oraș, solicită onoarea de a fi prezentat Primului Consul al Republicii Franceze ; ei se întreținură o oră, Necker vorbi mult despre creditul public, despre moralitatea necesară unui ministru de finanțe. În discuții, lăsă să se vadă dorința și speranța de a ajunge la conducerea finanțelor Franței cu toate că nu știa nici măcar felul în care se acționează cu obligații de tezaur. Lăudă mult operația militară pe care o vedea sub ochii săi. Primul Consul fu prea puțin impresionat de cele spuse de acesta.

La 13 mai, la Lausanne, Primul Consul trecu în revistă veritabila avangardă a Armatei de rezervă. Generalul Lannes o comanda ; era compusă din șase vechi regimente de elită, perfect echipate și aprovizionate cu tot ce era necesar. Ea porni imediat spre Saint-Pièrre ; diviziile o urmau pe eșaloane ; toate formau o armată de 36 000 luptători, în care se putea avea încredere ; avea un parc de patruzeci de guri de foc ; generalii Victor, Loison, Watrin, Boudet, Chambarlhac, Murat, Monnier, erau comandanți în această armată.

[1] Jacques Necker (1732—1804), elvețian de origine, vine în Franța în 1747, devenind bancher. Ca om de finanțe și om politic, se ocupă de redresarea situației economice și financiare a Franței, slăbită de cheltuielile exorbitante ale regelui și de efortul făcut în perioada războiului de independență din America. După căderea Bastiliei, este chemat să preia conducerea finanțelor franceze, dar eforturile sale nu duc la nici un rezultat, fapt care îl face să se retragă în Elveția, în localitatea Copet, împreună cu fiica sa, Madame de Staël, cunoscută scriitoare franceză.

III. Primul Consul preferase traversarea marelui Saint-Bernard aceleia a muntelui Cénis, deși amîndoi erau la fel de greu de trecut. De la Lausanne la Saint-Pièrre, sat la poalele muntelui Saint-Bernard, există un drum practicabil pentru artilerie și de la satul Saint-Remy la Aosta se găsește de asemenea un drum practicabil pentru atelaje. Dificultatea constă deci numai în urcarea și coborîrea Saint-Bernardului. Această dificultate există și la traversarea muntelui Cénis ; dar, trecînd peste Saint-Bernard se obținea avantajul de a lăsa pe dreapta Torino și de a acționa într-un teritoriu mai puțin cunoscut și unde mișcările erau mai ascunse decît pe marea comunicație a Savoiei, unde, în mod obligatoriu, inamicul ar fi trebuit să aibă mulți spioni.

Trecerea rapidă a artileriei părea un lucru imposibil. Se adunase un mare număr de catîri, se fabricase un mare număr de casete pentru cartușele de infanterie și munițiile tunurilor. Aceste casete trebuiau purtate de catîri, ca și forjele de campanie ; astfel, reala dificultate de învins rămînea transportul pieselor propriu-zise. Dar se preparaseră dinainte o sută de trunchiuri de arbori, scobite astfel încît să poată conține piesele care erau fixate prin cilindrii de pe țeavă ; la fiecare țeavă de tun, astfel pregătită, trebuiau să se înhame cîte o sută de soldați ; afetele trebuiau să fie demontate și duse pe spinarea catîrilor. Toate aceste măsuri au fost executate cu atîta inteligență de generalii Gassendi și Marmont că marșul artileriei nu produse nici o întîrziere. Trupele înseși făcură o chestiune de onoare în a nu lăsa artileria în urmă și se însărcinară să o care. În timpul întregii traversări, muzicile regimentelor cîntau ; în porțiunile dificile, pasul alergător dădea o nouă vigoare soldaților. O divizie întreagă preferă, pentru a-și aștepta artileria, să bivuacheze pe vîrful muntelui, în mijlocul zăpezii și al unui frig cumplit, în loc să coboare în cîmpie înainte de căderea nopții, cu toate că ar fi avut timp să execute aceasta. Două semicompanii de meșteșugari de artilerie fuseseră amplasate în satele Saint-Pièrre și Saint-Remy, cu cîteva forje de campanie pentru demontarea și remontarea diverselor atelaje de artilerie. Se reuși să se treacă o sută de chesoane.

La 16 mai, Primul Consul merse să doarmă în mănăstirea Saint-Maurice și întreaga armată trecu Saint-Bernardul în zilele de 17, 18, 19 și 20 mai. Primul Consul însuși trecu la 20 mai ; el străbătea cele mai grele drumuri călărind pe catîrul unui locuitor din Saint-Pièrre, recomandat ca cel mai bun catîr din toată țara. Călăuza Primului Consul era un tînăr de 22 ani, înalt și viguros, care discută mult cu el, avînd îndrăzneala proprie vîrstei sale și simplității locuitorilor munților ; el mărturisi Primului Consul toate necazurile sale, ca și visurile de fericire pe care le făcea pentru viitor. Ajuns la mănăstire, Primul Consul, care pînă atunci nu-i dezvăluise nimic, scrise un bilet și îl dădu țăranului pentru a-l preda la o adresă ; acest bilet era un ordin care prescria diverse dispoziții, care fură îndeplinite imediat după această trecere și care realizau toate speranțele tînărului țăran, cum erau : construirea unei case, cumpărarea unui teren etc. Puțin timp după înapoierea sa, mare a fost mirarea tînărului muntean văzînd atîta lume grăbindu-se să-i satisfacă dorințele și norocul sosindu-i de pretutindeni.

Primul Consul se opri o oră la mănăstirea călugărilor Ordinului ospitalierilor și execută coborîrea pe un ghețar aproape perpendicular. Frigul era încă aspru. Coborîrea Saint-Bernardului a fost mai dificilă pentru cai decît urcarea ; cu toate acestea nu avură loc decît puține accidente. Călugării de la mănăstire erau aprovizionați cu o mare cantitate de vin, pîine și brînzeturi, iar, în trecere, fiecare soldat primea de la aceștia cîte o mare rație.

La 6 mai, generalul Lannes împreună cu Semi-brigăzile 6 ușoară, 22 și 44 de linie, Regimentele 11 și 12 husari și 21 vînători ajunse la Aosta, oraș care fu de un mare ajutor pentru armată. La 17, această avangardă ajunse la Chatillon unde un corp austriac de 4—5 000 oameni, socotit suficient pentru a apăra valea, se găsea în poziție ; fu imediat atacat și aruncat înapoi ; i se luară trei tunuri și cîteva sute de prizonieri.

Armata franceză credea că trecuse toate obstacolele ; ea urma o vale destul de frumoasă, în care regăsea case, verdeață și o adevărată primăvară, cînd, pe neașteptate, fu orbită de tunurile fortului Bard.

Acest fort, care se găsește între Aosta și Ivrée, este așezat pe un mamelon conic, între doi munți la douăzeci și cinci de toaze unul de celălalt ; la piciorul său curge torentul Dora, a cărui vale o închide complet. Ofițerii de geniu atașați avangardei se apropiară pentru a recunoaște o trecere și raportară că nu există alta decît cea din oraș. În timpul nopții, generalul Lannes ordonă un atac cu scopul de a vedea tăria fortului, dar el era pe toate părțile la adăpost de surprize. Cum se întîmplă totdeauna în asemenea cazuri, alarma se răspîndi repede în toată armata și pătrunse și în spatele său. Au fost date ordine pentru a opri trecerea artileriei peste Saint-Bernard ; Primul Consul, ajuns deja la Aosta, se duse imediat în fața fortului Bard ; el se urcă pe muntele din stînga, pe stînca Albaredo, care domină în același timp și orașul și fortul ; stabili imediat posibilitatea de a cuceri orașul. Nu era nici un moment de pierdut. În ziua de 25, la căderea serii, Semibrigada 58, condusă de Dufour, escaladă incinta și cuceri orașul, care este separat de fort numai prin torentul Dora. În zadar toată noaptea căzu o grindină de mitralii asupra francezilor care se aflau în oraș la numai o jumătate de bătaie de pușcă ; ei se menținură acolo și, în sfîrșit, din grijă pentru locuitorii orașului, focul încetă.

Infanteria și cavaleria trecură, unul cîte unul, pe poteca de pe muntele din stînga pe care o urcase Primul Consul și pe unde niciodată nu trecuse nici un cal : era o potecă cunoscută numai de păstorii de capre.

În nopțile următoare, ofițerii de artilerie și tunarii cei mai viteji trecură tunurile prin oraș. Se luară toate măsurile pentru ca comandantul fortului să nu sesizeze ; drumul fusese acoperit cu saltele și gunoi ; tunurile acoperite cu crengi și paie erau trase de oameni în cea mai mare liniște. Se traversă astfel un spațiu de mai multe sute de toaze la o bătaie de pistol de bateriile fortului. Garnizoana nu bănuia nimic ; trăgea totuși din cînd în cînd și ucise sau răni mai mulți tunari ; dar aceasta nu reduse cu nimic zelul lor. Fortul nu capitulă decît în primele zile ale lui iunie. Se reușise atunci, cu eforturi extreme, să se ridice mai multe piese pe stînca Albaredo de unde ele puteau trage asupra bateriilor fortului. Dacă

s-ar fi așteptat capitularea pentru a se trece artileria, toate speranțele campaniei ar fi fost pierdute.

Acest obstacol a fost mai mare decît Saint-Bernard însuși și totuși nici unul nici altul nu întîrziară înaintarea armatei nici măcar cu o zi. Primul Consul cunoștea existența fortului Bard ; dar toate planurile și informațiile asupra lui permiteau să fie considerat ușor de cucerit. Această piedică înlăturată, drumul era liber.

Ofițerul austriac care comanda fortul expedie lui Melas scrisoare după scrisoare informîndu-l că vedea trecînd o armată mai mare de 30 000 oameni, cel puțin 3—4 000 cai și un numeros stat-major, că aceste trupe îl ocoleau pe la dreapta pe un urcuș din stînca Albaredo, dar se părea că nici un cheson și nici o piesă de artilerie nu putea trece ; că putea rezista o lună și că astfel, pînă la acea perioadă, nu era probabil ca armata franceză să îndrăznească să riște o acțiune în cîmpie neavînd încă artileria. După capitulare toți ofițerii garnizoanei fură foarte surprinși aflînd că toată artileria franceză treguse în timpul nopții la 30 sau 40 toaze de zidurile lor.

Dacă ar fi fost absolut imposibil să se treacă artileria prin orașul Bard, armata franceză ar fi trecut înapoi muntele Saint-Bernard ? Nu : ea tot ar fi ajuns pînă la Ivrée, mișcare care în mod necesar ar fi rechemat pe Melas din Nisa. Ea nu avea de ce să se teamă, chiar fără artilerie, pe excelentele poziții pe care i le ofereau gurile văilor, de unde, protejînd asediul fortului Bard, ar fi așteptat cucerirea lui. Acest fort a căzut, în mod logic, la 1 iunie ; dar este probabil că ar fi fost cucerit mai curînd dacă întreaga armată s-ar fi oprit și ar fi atacat cu întreaga ei forță, în locul unei brigăzi de recruți comandată de generalul Chabran, care fusese lăsată să execute asediul. Aceasta fusese ultima unitate ce trecuse peste mîcul Saint-Bernard.

Totuși, începînd de la 12 mai, Melas retrăsese din alte părți și adusese trupe spre Torino, întărind diviziile care păzeau valea Aostei și a muntelui Cénis ; el, în persoană, sosise la 22 la Torino. În aceeași zi, generalul Turreau, care comanda pe Alpi, atacă cu 3 000 oameni pozițiile de la muntele Cénis, le cuceri, făcu prizonieri și ocupă o poziție între Susa și Torino ; diversiune care neliniști pe

Melas și îl împiedică să-și îndrepte toate eforturile spre Dora-Baltea.

La 24, generalul Lannes ajunse cu avangarda în fața localității Ivrée ; el găsi acolo o divizie de 5—6 000 oameni. De opt zile se începuse armarea acestei localități și a citadelei ; 15 guri de foc erau deja în baterie ; dar, între acești 6 000 oameni erau 3 000 din cavalerie, care nu erau potriviți pentru apărarea localității Ivrée, iar infanteria era cea deja bătută la Chatillon. Orașul, atacat cu cea mai mare energie, dintr-o parte de generalul Lannes și din cealaltă de generalul Watrin, fu repede cucerit, ca și citadela, unde se găsiră mari depozite de tot felul. Inamicul se retrase în spatele Chiusellei și ocupă o poziție la Romano pentru a acoperi orașul Torino, de unde primi întăriri considerabile.

La 26, generalul Lannes înaintă spre inamic, îl atacă în pozițiile sale și îl aruncă în dezordine spre Torino. Avangarda ocupă imediat poziție la Chivasso, unde interceptă cursul fluviului Po și captură un mare număr de ambarcațiuni încărcate cu provizii, răniți și obiecte evacuate din Torino. La 26 mai, Primul Consul trecu în revistă avangarda la Chivasso, vorbi trupelor și împărți elogii corpurilor care o compuneau.

Acum se dispunea de ambarcațiunile capturate pe Po pentru construirea unui pod ; această amenințare produse efectul așteptat ; Melas slăbi trupele care acopereau Torino pe malul stîng și trimise principalele sale forțe pentru a se opune construirii podului. Era exact ceea ce dorea Primul Consul pentru a putea opera spre Milano, fără să fie neliniștit.

Un parlamentar austriac, ales dintre ofițerii armatei austriece, fu trimis de Melas la avanposturi. Uimirea sa fu imensă văzînd pe Primul Consul atît de aproape de armata austriacă ; această noutate, raportată de ofițer lui Melas, îl umplu de spaimă și confuzie. Toată armata de rezervă, cu artileria sa, sosi la Ivrée la 26 și 27 mai.

IV. Cartierul general al armatei austriece se găsea la Torino, dar o jumătate din forțele inamice erau în fața Genovei, iar cealaltă jumătate se presupunea că a ajuns

în trecătoarea Tende în vederea întăririi corpurilor aflate în fața orașului Torino. În această situație, ce hotărîre avea să ia Primul Consul ? Va înainta spre Torino pentru a goni pe Melas, a face joncțiunea cu Turreau și a-și asigura astfel comunicațiile cu Franța și cu arsenalele sale din Grenoble și Briançon ? Profitînd de ambarcațiunile pe care norocul făcuse să-i cadă în mînă, va construi un pod la Chivasso și se va îndrepta direct spre Genova pentru a debloca această cetate importantă ? Sau, lăsînd pe Melas în spatele său, va trece Sesia și Tessinul și se va îndrepta spre Milano și Adda, pentru a face joncțiunea cu corpul lui Moncey [2], compus din 15 000 oameni, care venea de la Armata de Rhin și care pătrunsese în Italia prin Saint-Gothard ?

Din aceste trei posibilități, prima era contrară adevăratelor principii ale războiului, pentru că Melas avea cu el forțe destul de mari. Armata franceză ar fi încercat să dea o bătălie fără a avea asigurată retragerea, fortul Bard nefiind încă cucerit. Dealtfel, dacă Melas părăsea Torino și se îndrepta spre Alessandria, campania era ratată ; fiecare armată se găsea într-o poziție bună, armata franceză sprijinindu-se pe Mont-Blanc și Dauphiné, cea a lui Melas cu stînga la Genova și avînd în spate cetățile Mantova, Piacenza și Milano.

A doua soluție nu părea practicabilă. Cum să te aventurizezi între Po și Genova, fără a avea o linie de operație, fără retragere asigurată, în mijlocul unei armate atît de puternice cum era armata austriacă ?

A treia posibilitate oferea, din contră, toate avantajele. Odată stăpînă pe Milano, armata franceză captura toate depozitele, toate spitalele armatei inamice, ea făcea legătura cu stînga pe care o comanda generalul Moncey ; cîștiga o retragere asigurată prin Simplon și Saint-Gothard. Simplonul ducea spre Valais și Sion, unde fuseseră dirijate toate depozitele de provizii ale armatei. Saint-Gothardul conducea spre Elveția, pe care erau stăpîni de doi

[2] Bon Adrien Moncey (1754—1842) — mareșal al Franței. La 15 ani intră voluntar în armata Convenției. În 1801, fiind comandantul jandarmeriei, dejoacă un complot al regaliștilor contra lui Napoleon. În 1840 era guvernator la Invalides și a organizat solemnitățile de depunere a rămășițelor pămîntești ale lui Napoleon în Dôme des Invalides.

ani, și pe care o acoperea Armata de Rhin, în acea perioadă aflată pe Iller. De pe această poziție, generalul francez putea să acționeze după voință. Dacă Melas înainta cu armata de la Torino, reunită, spre Sesia și Tessin, armata franceză putea primi bătălia cu avantajul imens că, dacă era victorioasă, Melas, fără posibilitate de retragere, era urmărit și aruncat în Savoia, iar, în cazul că era înfrîntă, s-ar fi retras prin Simplon și Saint-Gothard. Dacă Melas, cum era natural să se presupună, se îndrepta spre Alessandria pentru a se uni cu armata care venea de la Genova, se putea spera că armata franceză, avînd asigurat spatele pe fluviu, Milano, Simplon și Saint-Gothard îi putea ieși în întîmpinare, putea trece fluviul Po și să dea bătălia devansînd-o, în timp ce armata austriacă, avînd retragerea tăiată și neavînd nici o legătură cu Mantova și Austria, era expusă să fie aruncată spre munții Rivierei Ponent și distrusă sau capturată în întregime la picioarele Alpilor, în trecătoarea Tende sau în comitatul Nisei.

În fine, adoptînd soluția a treia, dacă generalului francez, odată stăpîn pe Milano, îi convenea să lase pe Melas să treacă și să rămînă între Po, Adda și Tessin, ar fi recucerit astfel fără luptă Lombardia și Piemontul, Alpii maritimi, Riviera Genovei și ar fi silit ridicarea blocadei acestui oraș ; ar fi fost rezultate destul de frumoase.

Un corp de 2 000 refugiați italieni, comandați de generalul Lachi, mersese la 21 mai de la Chatillon pe Sesia superioară. Acest corp dădu o luptă cu legiunea Rohan, o bătu și ocupă poziție la gura Simplonului, în valea Domodossola, în scopul de a asigura legăturile armatei prin Simplon.

La 27, generalul Murat se îndreptă spre Verceli și traversă Sesia.

La 31 mai, Primul Consul se deplasă repede pe Tessin. Corpurile de observație pe care generalul Melas le lăsase pentru a împiedica pătrunderile din Elveția, precum și diviziile de cavalerie și artilerie pe care le dusese cu el la asediul Genovei se concentrară pentru a interzice trecerea fluviului și pentru a acoperi Milano. Tessinul este foarte larg și repede. Generalul-adjutant Girard, ofițer foarte capabil și de o rară vitejie, trecu primul fluviul. În tot cursul zilei lupta fu aprinsă pe malul stîng al acestuia. Armata franceză nu avea echipaj de pod ; ea trecu cu

ajutorul a patru luntre. Dar, pentru că terenul era foarte frămîntat și împădurit și pentru că ea era favorizată de poziția de pe rîul Naviglio de lîngă Milano, cavaleria inamică nu se angajă pe un asemenea teren decît cu mare reținere.

La 2 iunie, Primul Consul ajunse în fața orașului Milano și înconjură imediat citadela. Generalul Lannes pornise în ziua de 30 cu avangarda și, lăsînd un corp de observație pe stînga rîului Dora-Baltea și o garnizoană în Ivrée, merse în cea mai mare grabă spre Pavia, unde intră la 1 iunie. El găsi acolo depozite considerabile și două sute de tunuri, din care treizeci de campanie.

În acest timp, în ziua de 4, divizia Duhesme intră în Lodi, la 15 ale lunii încercui Pizzighetone, iar cavaleria sa ușoară ocupă Cremona. Spaima cuprinse curînd Mantova, care nu avea nici provizii și nici garnizoană. Corpul lui Moncey, compus din 15 000 oameni din Armata de Rhin sosi la Bellinzona la 31 mai.

Este greu de imaginat uimirea și entuziasmul milanezilor cînd văzură sosind armata franceză. Primul Consul mergea cu avangarda, astfel încît una din primele persoane care se arată milanezilor, pe care entuziasmul și curiozitatea îi aduceau de pe toate drumurile lăturalnice în întîmpinarea armatei franceze, fu generalul Bonaparte. Poporul din Milano aproape că nu credea ceea ce vedea ; se spusese că generalul murise pe Marea Roșie și că armata franceză era comandată de unul din frații săi.

De la 2 la 8 iunie, adică timp de șase zile, Primul Consul fu ocupat să primească delegațiile și să se arate poporului, care alergase din toate colțurile Lombardiei pentru a-l vedea pe eliberatorul său. Guvernul Republicii Cisalpine fu reorganizat ; dar un mare număr din cei mai înflăcărați patrioți italieni gemeau în închisorile din Austria. Primul Consul adresă armatei următoarea proclamație[3] :

„Soldați,

Unul din departamentele noastre se găsea în stăpînirea inamicului ; consternarea domnea în tot sudul Franței. Cea mai mare parte a teritoriului poporului ligurian, cel mai credincios prieten al Republicii, era invadat. Republica

[3] Proclamația din 6 iunie 1800.

Cisalpină, distrusă în timpul campaniei precedente, era jucăria grotescă a regimului feudal.

Soldați, voi ați pornit în marș și deja teritoriul francez este eliberat. Bucuria și speranța înlocuiesc în patria noastră consternarea și spaima.

Veți reda libertatea și independența poporului Genovei, el va fi eliberat pentru totdeauna de inamicii săi eterni.

Vă găsiți în capitala Republicii Cisalpine. Inamicul înspăimîntat nu mai dorește decît să reintre în frontierele sale. I-ați luat spitalele, depozitele, parcurile de rezervă. Primul act al campaniei s-a terminat.

Milioane de oameni, o auziți în fiecare zi, vă adresează acte de recunoștință.

Dar vor rămîne oare nepedepsiți cei care au încălcat teritoriul francez ? Veți lăsa să se întoarcă la căminele sale armata care a înspăimîntat familiile voastre ? Alergați la arme !... Ei bine, mergeți în întîmpinarea ei, opuneți-vă retragerii sale, smulgeți-i laurii cu care s-a împodobit și, prin aceasta, arătați lumii că blestemul destinului cade asupra acelora care îndrăznesc să insulte teritoriul marelui popor !

Rezultatul tuturor eforturilor noastre va fi : glorie fără nor și pace trainică.

Primul Consul, Bonaparte"

V. Cei 15 000 oameni pe care îi conducea generalul Moncey sosesc greu ; marșul se făcea numai pe regimente ; această întîrziere fu dăunătoare. Primul Consul trecu în revistă aceste trupe în zilele de 6 și 7 iunie. La 9, plecă la Pavia.

La 6 mai, generalul Murat sosise în fața Piacenzei ; inamicul poseda acolo un pod și un cap de pod ; Murat avu norocul să surprindă capul de pod și să captureze aproape toate ambarcațiunile. În aceeași zi, interceptă o depeșă a ministerului din Viena către domnul de Melas ; această depeșă conținea informații curioase asupra pretinsei Armate de rezervă a lui Bonaparte : ea nu exista și se ordona lui Melas să continue cu vigoare operațiile ofensive în Provența ; ministrul spera că Genova capitulase și armata engleză sosise. I se cerea de asemenea să obțină succese ; că Armata franceză de Rhin se găsea în inima Germaniei și succesele ar face să fie rechemată în ajutorul

Provenței ; că mișcările care avuseseră loc la Paris obligaseră pe Primul Consul să se reîntoarcă în grabă de la Genova în capitală ; că imperiala Curte de la Viena își punea întreaga încredere în talentele generalului Melas și în curajul victorioasei sale armate din Italia.

Corpul de observație pe care îl aveau pe malul stîng al rîului Dora-Baltea era liniștit, ca și garnizoana din Ivrée. De la 1 iunie, fortul Bard era cucerit și Ivrée se umplea de tot felul de muniții, de provizii și alte obiecte ale armatei. Melas părăsise Torino și părea că se dirijează pe malul stîng al fluviului Po.

Primul Consul trimise divizia Lapoype din corpul generalului Moncey să păzească fluviul Po, de la Pavia pînă la Dora-Baltea, și să recunoască mișcările inamicului în fața Piacenzei. El se hotărî să se deplaseze la Stradella, pe malul drept al fluviului Po, cu scopul de a tăia lui Melas drumul către Mantova și a-l obliga să primească o bătălie avînd linia de retragere tăiată, să deblocheze Genova și să urmărească pe inamic împingîndu-l cu spatele la Alpi. Generalul Lannes, cu avangarda, trecu fluviul Po în fața Paviei, la Belgiojoso, în ziua de 6. Generalul Murat trecu fluviul Po la Nocetta și ocupă Piacenza, unde găsi depozite considerabile. În ziua următoare bătu un corp austriac care venise să-l atace și îi luă 2 000 prizonieri. Generalul Murat primi ordin să se îndrepte spre Stradella pentru a se uni cu avangarda ; toată armata se concentra în acest punct important.

Totuși, în mijlocul unor succese atît de răsunătoare, cînd inimile erau pline de cele mai mari speranțe, se află o dureroasă noutate : Genova capitulase la 4 mai și trupele austriece care formaseră blocada reveneau în marșuri forțate spre Alessandria, pentru a se uni cu armata lui Melas. Refugiații milanezi care fuseseră închiși în Genova dădură detalii asupra operațiunilor acestui asediu. Masséna comisese greșeala de neiertat că după capitulare se îmbarcase pe un vas corsar pentru a se duce la Antibes. O parte din armata sa fusese de asemenea îmbarcată pentru aceeași destinație ; numai un corp de 8 500 oameni se deplasa pe uscat. Trupele păstraseră armele, munițiile etc. Capitularea nu putea fi mai onorabilă, dar această funestă dispoziție a generalului Masséna, cu atît mai puțin

scuzabilă cu cît el știa de sosirea Primului Consul pe Po, anula tot ceea ce condițiile capitulării aveau avantajos.

Dacă după capitulare Masséna ar fi ieșit în fruntea tuturor trupelor sale (el avea încă disponibili 12 000 de oameni înarmați și toată artileria) și odată ajuns la Voltri ar fi reluat operațiile, el ar fi blocat un număr egal de trupe austriece ; el s-ar fi unit, foarte curînd, cu trupele generalului Suchet, care mărșăluiau spre Port-Maurice, ar fi putut deci manevra contra inamicului cu 20 000 oameni. Dar aceste trupe ieșiră fără generalul lor ; ele merseră pe Riviera Genovei și nu se opriră decît atunci cînd întîlniră pe generalul Suchet. Trei sau patru zile au fost astfel pierdute ; aceste trupe au fost inutile. Victoria de la Marengo avea să remedieze totul.

VI. Primul Consul văzu atunci că nu poate conta decît pe propriile sale forțe și că va avea de luptat cu întreaga armată austriacă. În seara zilei de 8, recunoașterile inamice se apropiară pentru a observa pe francezii care trecuseră fluviul Po și se găseau bivuacați pe malul drept ; ei îi crezură puțin numeroși și o avangardă de 4—5 000 austrieci îi atacă ; dar toată avangarda și o parte a armatei franceze trecuse deja. Generalul Lannes puse pe fugă această avangardă inamică și, în cursul aceleiași nopți, se instală pe o poziție în fața armatei austriece, care ocupa Montebello și Casteggio.

Această armată era comandată de generalul Ott, același care comandase și blocada Genovei. Acest corp venise în trei zile de marș. Observarea focurilor de bivuac, declarațiile prizonierilor și dezertorilor duceau la concluzia că efectivele acestei părți a armatei austriece sînt de 30 batalioane cuprinzînd 18 000 oameni. Din ea făceau parte grenadierii lui Ott, care constituiau elita armatei austriece.

Generalul Lannes era pe poziție dar, așteptînd să sosească din minut în minut întăriri, nu avea interes să atace ; însă în zorii zilei generalul austriac angajă bătălia. Generalul Lannes nu avea decît 8 000 oameni, dar divizia Victor care trecuse rîul se găsea la numai trei leghe. Bătălia fu sîngeroasă ; Lannes se acoperi de glorie, trupele sale făcură minuni de vitejie. Către amiază, sosirea diviziei Victor decise victoria. Austriecii se bătură ca

disperații ; erau încă mîndri de succesele pe care le obținuseră în campania precedentă ; simțeau că și situația lor le cerea să fie învingători.

La prima informație despre atacul inamic asupra avangărzii franceze, Primul Consul alergase pe cîmpul de bătălie dar, la sosirea sa, victoria era deja hotărîtă. Inamicul pierduse 3 000 morți și 6 000 prizonieri ; cîmpul de bătălie era acoperit de morți. Generalul Lannes era plin de sînge ; trupele care aveau sentimentul că se comportaseră bine erau extenuate, dar îmbătate de bucurie.

În zilele de 10, 11 și 12, Primul Consul rămase pe poziția de la Stradella, folosind timpul pentru a-și concentra armata, a-și asigura retragerea prin construirea a două poduri peste Po, cu capete de pod. Nimic nu-l mai presa ; Genova căzuse. Prin localnici devotați, el trimise prin munți ordin generalului Suchet de a merge spre Scrivia prin trecătoarea Cadibona.

Inamicul avea o cavalerie formidabilă și o artilerie foarte numeroasă. Nici una din aceste arme nu suferise, iar cavaleria și artileria noastră erau inferioare numeric ; era deci riscant să se angajeze pe cîmpia Marengo. Dacă inamicul voia să-și redeschidă comunicațiile și să ajungă la Mantova, el trebuia să treacă prin Stradella și peste dispozitivul armatei franceze. Această poziție de la Stradella părea construită special pentru armata franceză : cavaleria inamică nu putea să-i facă nimic și superioritatea în artilerie se făcea mai puțin simțită aici ca oriunde. Dreapta armatei Primului Consul se sprijinea pe fluviul Po și pe cîmpiile mocirloase și impracticabile care îl învecinau; centrul, așezat pe șosea, era sprijinit de sate mari, avînd case mari din zidărie solidă și stînga pe înălțimi impunătoare.

VII. În ziua de 11, Desaix, care se întorcea din Egipt și fusese în carantină la Toulon, sosi la cartierul general din Montebello cu aghiotanții săi Rapp și Savary [4]. Toată

[4] Jean Renée Savary (1774—1833) — general și om politic francez. În campaniile din Egipt și Italia a fost aghiotantul generalului Desaix. În 1801, promovat colonel de jandarmi, este șeful poliției secrete a lui Napoleon. Între anii 1810—1814 este ministrul poliției, post ocupat anterior de Fouché. A scris lucrarea „Mémoires pour servir a l'Histoire de Napoléon".

noaptea trecu în lungi discuții între Primul Consul și Desaix asupra a tot ceea ce se întîmplase în Egipt de la plecarea Primului Consul, asupra detaliilor din Egiptul Superior, asupra negocierilor de la El-A'rych și compunerea armatei marelui vizir turc, în fine asupra bătăliei de la Heliopollis și situației actuale a armatei franceze : „Cum ai putut, Desaix, spunea Primul Consul, să legi numele tău de capitularea de la El-A'rych ?" „Am făcut-o, răspunse Desaix, și aș face-o din nou pentru că generalul-șef nu voia să mai rămînă în Egipt și pentru că pentru o armată îndepărtată, în afara influenței guvernului, hotărîrile generalului-șef echivalează cu a acelora a cinci șesimi din armată. Am avut întotdeauna cel mai mare dispreț pentru armata marelui vizir, pe care am observat-o de aproape ; i-am scris lui Kléber că mă angajam să o resping numai cu divizia mea. Dacă mi-ați fi lăsat comanda Armatei de Egipt și ați fi luat pe Kléber, v-aș fi păstrat această frumoasă provincie și n-ați fi auzit niciodată vorbindu-se de capitulare. Dar la urmă lucrurile s-au schimbat în bine și Kléber a reparat la Heliopollis greșelile pe care le făcuse în ultimele șase luni".

Desaix ardea de nerăbdare de a se remarca. Inima sa era rănită de ceea ce suferise la Livorno din partea amiralului Keith ; îi era sete de răzbunare. Primul Consul îi dădu imediat comanda diviziei Boudet.

VIII. Melas avea cartierul general la Alessandria ; de două zile toată armata sa era concentrată acolo ; poziția sa era critică pentru că pierduse linia de operațiuni. Cu cît întîrzia să ia o hotărîre, cu atît situația se înrăutățea, pentru că, pe de o parte corpul lui Suchet se apropia în spate, iar pe de altă parte Primul Consul se fortifica tot mai mult în poziția de la Stradella.

Totuși generalul Melas nu făcea nici o mișcare. În situația în care se găsea, putea adopta trei soluții :

Prima era să treacă peste armata Primului Consul, armata austriacă fiindu-i superioară ca număr, să ajungă la Piacenza și să recîștige linia de operații spre Mantova.

A doua soluție era de a trece fluviul Po la Torino, sau între acest oraș și gura rîului Sesia, apoi să o ia la stînga

și, în marșuri forțate, să ajungă la Tessin, să-l traverseze și, ajungînd la Milano înaintea armatei Primului Consul, să-i taie linia de operații și să-l arunce în spatele rîului Adda.

A treia soluție era să se retragă de la Alessandria spre Novi, să se sprijine pe Genova și pe escadra amiralului Keith, să nu ia ofensiva pînă la sosirea armatei engleze deja strînsă la Mahon. Armata austriacă era sigură că nu va duce lipsă de provizii pentru că pe dreapta ar fi comunicat cu Florența și Bologna, în Toscana se găsea o divizie napolitană și, în afară de acestea, legăturile pe mare se găseau în puterea sa. Din această poziție, generalul Melas putea oricînd dorea să ajungă din nou la Mantova, transportînd pe mare o parte din artileria grea.

Generalul Lapoype, care se găsea de-a lungul fluviului Po, avea ordin să se retragă pe Tessin în cazul în care inamicul ar merge pe malul stîng ; ar fi fost întărit de 5—6 000 oameni pe care generalul Moncey, comandant al garnizoanei Milano, i-ar fi putut strînge. Acești 10 000 oameni erau mai mult decît suficienți pentru a întîrzia traversarea și a da timp Primului Consul să revină, pe cele două poduri, în spatele Tessinului.

În după-amiaza zilei de 12, Primul Consul, surprins de inactivitatea generalului Melas, începu să se îngrijoreze și se temu ca armata austriacă să nu se fi dus spre Genova sau Tessin, sau să nu fi mers spre Suchet pentru a-l distruge și a reveni apoi contra lui ; Primul Consul hotărî deci să părăsească Stradella și să meargă pe Scrivia, sub forma unei recunoașteri puternice, cu scopul de a putea acționa în funcție de hotărîrile pe care le-ar fi luat inamicul. Seara, armata franceză ocupă poziții pe Scrivia ; Tortone era înconjurat, cartierul general fu plasat la Voghera. Pînă în acest moment nu se obținuse nici o informație despre inamic ; nu se văzuseră decît cîteva recunoașteri de cavalerie, care nu indicau prezența unei armate în cîmpiile Marengo. Primul Consul nu se mai îndoia că armata austriacă îi scăpase.

În zorii zilei de 13, el trecu Scrivia și merse la San Giuliano în mijlocul imensei cîmpii de la Marengo. Cavaleria ușoară nu găsi pe inamic ; nu mai rămase nici o îndoială că el se găsea în plină manevră pentru că, dacă ar fi vrut să aștepte armata franceză, n-ar fi neglijat

cîmpul de bătălie pe care i-l oferea cîmpia de la Marengo, atît de favorabilă desfășurării numeroasei sale cavalerii. Păru probabil că inamicul se dirija spre Genova.

Urmînd acest gînd, Primul Consul îndreptă în cea mai mare grabă corpul lui Desaix ca avangardă pe extrema stîngă, cu ordinul de a observa șoseaua care merge de la Novi la Alessandria ; ordonă diviziei Victor să se îndrepte asupra satului Marengo și să împingă recunoașteri pe Bormida pentru a se asigura dacă inamicul avea sau nu un pod. Victor sosi la Marengo unde găsi o ariergardă austriacă cu 3—4 000 oameni ; o atacă, o puse pe fugă și ocupă satul Marengo. Recunoașterile sale sosiră pe Bormida la căderea serii ; ele raportară că inamicul nu are pod și că în Alessandria nu există decît o simplă garnizoană ; nu procurară nici o informație despre armata lui Melas.

Corpul lui Lannes bivuacă în spatele localității Marengo, puțin spre dreapta.

Primul Consul era foarte neliniștit. El hotărî să se întoarcă noaptea la cartierul său general din ajun, pentru a aștepta acolo informațiile de la generalul Moncey, de la generalul Lapoype și de la agenții care fuseseră trimiși spre Genova și trebuiau să se întoarcă la acel cartier general ; dar Scrivia se revărsase. Acest torent crește în mod considerabil în numai cîteva ore și tot în puține ore revine la starea anterioară.

Aceasta determină pe Primul Consul să oprească cartierul său general la Torre-dei-Garoffoli, între Tortone și Alessandria. Noaptea trecu în această situație.

În acest timp în Alessandria domnea, după bătălia de la Montebello, cea mai oribilă confuzie. Cele mai sinistre presentimente agitau consiliul austriac ; el vedea armata austriacă tăiată de linia de operații, de bazele sale și prinsă între armata Primului Consul și cea a generalului Suchet, ale cărui avanposturi trecuseră munții și începuseră să se facă simțite în spatele și pe flancul drept austriac. Cea mai mare nehotărîre stăpînea spiritele.

După multe ezitări, în ziua de 11, Melas se hotărî să constituie un detașament puternic în fața lui Suchet, restul armatei rămînînd acoperită de Bormida și de citadela Alessandriei ; dar, în noaptea de 11 spre 12, Melas află de mișcarea Primului Consul spre Scrivia. În ziua de 12 își

rechemă detaşamentul şi toată ziua de 13 şi noaptea de 13 spre 14 o petrecu în deliberări. În fine, după vii şi furtunoase discuţii consiliul lui Melas decise că existenţa Armatei de rezervă îi fusese complet necunoscută ; că ordinele şi instrucţiunile Consiliului Aulic nu menţionaseră decît armata lui Masséna ; că supărătoarea poziţie în care se găsea trebuia atribuită ministerului şi nu generalului ; că, în această situaţie neprevăzută, soldaţii viteji trebuiau să-şi facă datoria ; că trebuia deci să se treacă peste armata Primului Consul, redeschizîndu-se astfel comunicaţiile cu Viena ; că, dacă se reuşea, totul era cîştigat, pentru că se stăpînea cetatea Genovei şi, întorcîndu-se foarte repede spre Nisa, s-ar fi executat planul fixat la Viena; în fine, dacă se eşua şi se pierdea bătălia, poziţia ar fi fost fără îndoială groaznică, dar responsabilitatea cădea în întregime asupra ministerului.

Acest raţionament fu acceptat de toţi : nu fu decît un strigăt : „La arme, la arme!" şi fiecare se duse să ia dispoziţiunile necesare pentru bătălia de a doua zi.

Toate şansele de succes ale bătăliei erau în favoarea armatei austriece ; această armată era foarte numeroasă ; cavaleria sa era cel puţin triplă faţă de cea a armatei franceze. Nu se ştia cu precizie care era forţa acesteia ; dar armata austriacă, cu toate pierderile suferite în bătălia de la Montebello, cu toate cele suferite în faţa Genovei şi în părţile Nisei, după retragere trebuia să fie încă mult superioară Armatei de rezervă. (A se vedea tabelul de la paginile 206—207).

În zorii zilei de 14, austriecii trecură Bormida pe cele trei poduri şi atacară cu furie satul Marengo. Rezistenţa fu dinză şi lungă.

Primul Consul, dîndu-şi seama, după violenţa canonadei, că armata austriacă ataca, trimise imediat ordin generalului Desaix să revină cu corpul său la San-Giuliano. El se găsea la o jumătate de zi de marş, pe stînga.

Primul Consul sosi pe cîmpul de bătălie, între San-Giuliano şi Marengo, la ora 10 dimineaţa.

Inamicul cucerise în fine Marengo şi, divizia Victor după o vie rezistenţă, fiind bătută, intrase în cea mai dezorganizată retragere. Spre stînga cîmpia era plină de

POZIŢII OCUPATE ÎN ITALIA DE ARMATE ÎN ZIUA BĂTĂLIEI DE LA MARENGO

Armata franceză			Armata austriacă
Fortul Bard Ivrée Chivasso Crescentino Trino Vercell	Ocupate de divizia Chabran	La Alessandria	General-şef Melas cu o armată de 45 000 oameni, compusă din diviziile Ott, Elsnitz Hadick şi Keim
În faţa Aronei	Divizia Bethencourt	Valenza Casale Verrua	
În faţa cetăţii din Milano	Divizia Gilly		
La Crema La Brescia	Divizia Lorge Legiunea italică	Torino Ceva Coni Savona	Ocupate de trupele austriece
La Cremona În faţa cetăţii Piacenza	General-locotenent Duhesme cu divizia Loison		
În faţa localităţii Pizzghettone		Genova Gavi	
La Castel San-Giovanni		Tortone	
La Pavia	Divizia Lapoype	Bobbio	
La Sale	Brigada de cavalerie Rivand	Parma Mantova	General Vukassovich
La Torre-dei-Garoffoli	Cartier general al diviziei Monnier		
În faţa localităţii San Giuliano	General-locotenent Lannes cu divizia Watrin	Peschiera Adigele superior Vessona, pe frontierele Tirolului	Garnizoana sa Dedovich General Laudon
La Marengo	General-locotenent Victor cu diviziile Gardanne, Chambarlhac şi brigăzile de cavalerie Kellermann şi Champeaux	Cetatea Piacenza Pizzighetonne	Ocupate de austrieci şi asediate de francezi.

Armata franceză		Armata austriacă
La Rivalta	General-locotenent Desaix cu divizia Boudet	Cetatea Milano Fortul Arona
La Cassino, Acqui, Spigno, Dego și în fața Savonei	General Masséna reunit cu generalul Suchet	
La Bussolino, lîngă Susa	Divizia Turreau	

fugarii noștri, care răspîndeau alarma pretutindeni și mulți dintre ei făceau să se audă strigătul funest : „Totul este pierdut".

Corpul generalului Lannes, puțin mai în spatele părții din dreapta localității Marengo, era încleștat cu inamicul care, după cucerirea satului, desfășurîndu-se spre dreapta, luă formația de atac în fața dreptei noastre pe care deja o depășise. Primul Consul trimise imediat batalionul său de gardă consulară, compus din 800 de grenadieri, constituind elita armatei, să se instaleze, într-o poziție bună, la 500 toaze la dreapta lui Lannes, pentru a-l opri pe inamic. Primul Consul merse el însuși cu Semi-brigada 72 în ajutorul lui Lannes și îndreptă divizia de rezervă Carra-Saint-Cyr spre extrema dreaptă la Castel-Ceriolo, pentru a ataca în flanc toată stînga inamicului.

În acest timp, în mijlocul acestei cîmpii, armata recunoscu pe Primul Consul înconjurat de statul său major și de 200 grenadieri călări, purtînd căciulile de blană ; acest singur aspect fu suficient pentru a reda trupelor speranța în victorie ; încrederea renăscu, fugarii se adunară spre San-Giuliano, în spatele stîngii generalului Lannes. Acesta, atacat de o mare parte a armatei inamice în mijlocul acestei vaste cîmpii, executa retragerea într-o ordine și cu un sînge rece admirabile. Acestui corp i-au trebuit trei ore pentru a se retrage pe o poziție cu trei sferturi de leghe mai în spate, fiind expus permanent focului de

mitralii a optzeci de guri de foc, în timp ce Carra-Saint-Cyr înainta pe extrema dreaptă întorcînd stînga inamicului.

Pe la ora 3 după-amiază sosi corpul lui Desaix. Primul Consul îl amplasă pe șosea, înainte de San-Giuliano.

Melas, care credea că a cîștigat victoria, doborît de oboseală, retrecu podul și intră în Alessandria, lăsînd șefului său de stat major, generalul Zach, grija să urmărească armata franceză. Acesta, crezînd că retragerea armatei franceze se executa pe șoseaua spre Tortone, căuta să ajungă pe această șosea în spatele localității San-Giuliano ; dar Primul Consul schimbase linia de retragere și o dirijase între Sale și Tortone, astfel încît șoseaua spre Tortone nu mai prezenta nici o importanță pentru armata franceză.

Executînd retragerea, corpul lui Lannes eșalona mereu în urmă stînga sa, îndreptîndu-se astfel spre noul punct de retragere ; Carra-Saint-Cyr, care se găsea la extremitatea dreptei, se găsea aproape pe linia de retragere, în momentul în care generalul Zach considera ambele corpuri izolate.

În acest timp divizia Victor se regrupase și ardea de nerăbdare să se încleștеze din nou cu inamicul. Toată cavaleria armatei se găsea în fața localității San-Giuliano, la dreapta lui Desaix și în spatele stîngii generalului Lannes. Gloanțele și obuzele cădeau în San-Giuliano ; o coloană a lui Zach, de 6 000 grenadieri, o luase deja spre stînga. Primul Consul trimise ordin generalului Desaix să se arunce cu divizia sa proaspătă asupra acestei coloane. Desaix luă imediat măsuri pentru executarea ordinului ; dar în timp ce mergea în fruntea a 200 cercetași din Brigada 9 ușoară, fu lovit de un glonț în inimă și căzu mort chiar în momentul cînd ordonase atacul. Această lovitură răpea Primului Consul omul pe care el îl socotea cel mai demn să devină ajutorul său.

Generalul Boudet făcu foarte ușor să treacă în inimile soldaților dorința aprinsă, de care el însuși era animat, de a răzbuna un șef atît de iubit. Brigada 9 ușoară care aici merita titlul de „incomparabila" se acoperi de glorie. În același timp, generalul Kellermann cu 800 oameni din cavaleria grea, execută o șarjă îndrăzneață asupra mijlocului flancului stîng al coloanei ; în mai puțin de o jumătate

TABEL ARĂTÎND COMPUNEREA ŞI FORŢA
ARMATEI DE REZERVĂ LA 14 IUNIE 1800
BONAPARTE, PRIM-CONSUL,
ASIGURĂ PERSONAL COMANDA
Alex. Berthier, general-şef; *Dupont*, şeful statului major general; *Marescot*, comandantul geniului; *Marmont*, comandantul artileriei

În linie la Marengo

Generali-locotenenţi	Generali		Număr de batalioane sau escadroane	Număr de oameni în fiecare divizie
	de divizie	de brigadă		
1	2	3	4	5
		INFANTERIE		
Victor	Gardanne	Herbin	6	3.691
	Chambarlhac	Rivaud	9	5.287
		Malher	12	5.083
Lannes	Watrin	Gency		
		Mainoni		
	Monnier	Carra-St. Cyr	8	3.614
Desaix	Boudet	Skilt		
		Musnier		
		Guenand	9	5.316
	Grenadieri şi vînători din garda Consulului, comandaţi de Soulès		1	800
	Totalul infanteriei		45	23.791
		CAVALERIE		
Murat	Cés. Berthier adjutant general	Kellermann	6	470
		Champeaux	11	998
		Rivaud	10	800
			8	759
			3	501
	Grenadieri şi vînători din garda Consulului comandaţi de Bessières		2	360
	Total cavalerie		40	3.688
		Artilerie şi geniu		690

RECAPITULAŢIE

Infanterie	23 791
Cavalerie	3 688
Artilerie	690
	28 169

RECAPITULAŢIE GENERALĂ

În linie la Marengo	28 169
În faţa cetăţilor	29 676
Total	57 845

În faţa cetăţilor şi în poziţie pe malurile fluviului Po

Generali-locotenenţi	Generali		Număr de batalioane sau escadroane	Număr de oameni în fiecare divizie
	de divizie	de brigadă		
6	7	8	9	10
		INFANTERIE		
Duhesme	Loison	Broussier		
		Stobert	9	5.304
	Lapoype	Lechi	7	3.462
Moncey	Lorge		6	4.400
	Gilly		4	3.300
	Chabran			3.373
		Davin	7	
	Turreau		10	4.430
	Bethencourt		1	695
	Totalul infanteriei		44	24.964
		CAVALERIE		
	Harville	Dumoulin	4	383
	Chabran		1	120
			10	930
	Loison	Broussier		
		Gobert	10	1.180
	Turreau	Kister	6	700
	Total cavalerie		31	3.312
		Artilerie şi geniu		1.400

RECAPITULAŢIE

Infanterie	24.964
Cavalerie	3.312
Artilerie şi geniu	1.400
Total	29.676

de oră cei 6 000 grenadieri fură străpunşi, respinşi, împrăştiaţi ; ei dispărură. Generalul Zach şi tot statul său major fură făcuţi prizonieri.

Generalul Lannes porni imediat înainte în pas de atac. Carra-Saint-Cyr, care, la dreapta noastră, depăşise flancul stîng al inamicului, se găsea mult mai aproape de podurile peste Bormida decît inamicul însuşi. Într-o clipă, armata austriacă se găsi în cea mai îngrozitoare zăpăceală. Cei 8—10 000 cavalerişti care acopereau cîmpia, temîndu-se că infanteria lui Saint-Cyr ar putea ajunge la pod înaintea lor, se retraseră în galop, răsturnînd tot ce întîlneau în cale. Divizia Victor înaintă în toată graba pentru a reocupa poziţia sa în satul Marengo. Armata inamică se găsea în cea mai oribilă derută ; fiecare nu se mai gîndea decît să fugă. Pe podurile peste Bormida, unde masa de fugari trebuia să se strîngă, înghesuiala deveni extremă şi la căderea nopţii tot ceea ce rămăsese pe malul stîng căzu în mîna trupelor Republicii.

IX. Ar fi greu să-şi imagineze cineva confuzia şi disperarea armatei austriece. De o parte, armata franceză se găsea pe malurile Bormidei şi era de temut că în zori ea o va trece ; de altă parte, generalul Suchet cu armata sa se găsea în spate, pe direcţia dreptei sale.

Unde să se execute retragerea ? Înapoi, ea s-ar fi găsit strivită de Alpi şi de frontierele Franţei ; spre dreapta, către Genova, ar fi putut face această mişcare înainte de bătălie, dar nu mai putea spera să o poată face după înfrîngere şi presată de o armată victorioasă. În această poziţie disperată, generalul Melas hotărî să destine întreaga noapte pentru a regrupa şi odihni trupele sale, profitînd pentru aceasta de protecţia Bormidei şi a citadelei Alessandriei şi pe urmă, dacă trebuia, să treacă înapoi Tanaro şi să se menţină în această poziţie ; în acelaşi timp, angajînd negocieri, să caute să salveze armata printr-o capitulare.

În zorii zilei de 15, un parlamentar austriac propuse o suspendare a operaţiilor, ceea ce dădu naştere în aceeaşi zi la o convenţie prin care Cetatea Genova, toate cele ale Piemontului, Lombardiei şi Legaţiunilor fură predate

armatei franceze ; armata austriacă obţinu permisiunea de a se întoarce în spatele Mantovei fără să fie făcută prizonieră de război. Prin aceasta, toată Italia a fost cucerită.

Generalul Melas a acţionat conform intereselor suveranului său, salvînd fondul armatei austriece, cedînd în schimb cetăţi care, rău aprovizionate, cu garnizoane slabe, nu puteau să prezinte rezistenţe îndelungate şi, dealtfel, nu mai erau de nici un folos, armata fiind distrusă.

De altă parte, Primul Consul ţinea cont că o armată de 20 000 englezi urma să sosească la Genova şi, împreună cu cei 10 000 austrieci rămaşi în această cetate, formau o armată ; că fără nici o cetate în Italia poziţia francezilor era riscantă ; că ei suferiseră mult în bătăliile de la Montebello şi Marengo ; că armata franceză din Genova, ca şi cea a lui Suchet, avuseseră, de asemenea, mari pierderi, atît înainte de asediu cît şi în timpul său, atît în timpul mişcării spre Nisa cît şi în cursul urmăririi austriecilor ; că, după ce ar fi trecut Tanaro, generalul Melas s-ar fi găsit, pentru mai multe zile, la adăpost de orice atac, armata sa ar fi putut, deci, să se regrupeze, să se odihnească şi, odată armata austriacă reorganizată, ar fi fost suficient ca, în secret, să cîştige un avans de o zi de marş pentru a se degaja, fie alergînd spre Genova, fie ajungînd la Stradella printr-un marş de noapte ; că marea sa superioritate în cavalerie îi dădea un mare avantaj, pentru a-şi ascunde mişcările şi că, în fine, dacă armata austriacă reuşea să se degajeze, chiar pierzîndu-şi artileria şi materialele, ar fi trebuit mult timp şi multe eforturi pentru a recîştiga atîtea cetăţi.

X. Generalul Suchet, cu corpul său, se dirijă spre Genova şi, la 24 iulie, intră în acest oraş, pe care i-l predă prinţul de Hohenzollern, spre marea supărare a englezilor, a căror avangardă, venind din Mahon pentru a lua în stăpînire cetatea, ajunsese în apropierea portului. Oraşele întărite Tortone, Alessandria, Coni, Fenestrelle, Milano, Pizzighettone, Peschiera, Urbano şi Ferrara fură succesiv predate armatei franceze, cu toată artileria lor. Armata lui Melas traversă Stradella şi Piacenza, pe divizii, şi îşi ocupă poziţia în spatele Mantovei.

Bucuria italienilor nu se poate exprima ; ei se vedeau liberi fără să fi trecut prin ororile unui lung război, pe care îl vedeau împins dincolo de frontierele lor și fără să sufere neplăcerile asediilor cetăților, totdeauna atît de dezastruoase pentru oarșele și cîmpiile din jurul lor.

În Franța, această știre păru la început de necrezut. Primul curier sosit la Paris fu un curier de comerț ; el aducea informația că armata franceză fusese bătută ; plecase din acel loc în momentul cînd Primul Consul sosea pe cîmpul de bătălie. Bucuria fu cu atît mai mare cînd se află de victoria cîștigată de Primul Consul și de urmările atît de avantajoase pe care le avea pentru Republică. Soldaților Armatei de Rhin le-a fost rușine de puținul pe care îl făcuseră și o nobilă chemare îi împinse să nu încheie nici un armistițiu decît atunci cînd vor fi stăpîni ai întregii Bavarii.

Trupele engleze, înghesuite pe stîncile Mahon, fură pradă a numeroase boli și pierdură mulți soldați.

Puțin timp după această celebră zi de 14 iunie, toți patrioții italieni fură eliberați din închisorile Austriei și se întoarseră în triumf, în mijlocul aclamațiilor tuturor compatrioților și a strigătelor de „Trăiască eliberatorul Italiei".

XI. Primul Consul plecă de la Marengo la 17 iunie și merse la Milano, unde ajunse în cursul nopții ; găsi orașul iluminat și în cea mai mare veselie. El decretă reînființarea Republicii Cisalpine ; dar constituția, în baza căreia funcționase, fiind susceptibilă de modificări, numi un guvern provizoriu, care oferea mai multe posibilități ca, la încheierea păcii, să se termine organizarea completă și definitivă a acestei republici. El însărcină pe ordonatorul Petiet, care fusese ministru de război în Franța, să îndeplinească funcția de ministru al Franței pe lîngă Republica Cisalpină, să conducă administrația și să satisfacă nevoile armatei franceze, supraveghind și opunîndu-se tuturor abuzurilor.

Republica Ligurică fu de asemenea reorganizată și își recîștigă independența.

Cînd redeveniseră stăpînii Piemontului, austriecii nu restabiliseră pe regele Sardiniei și administraseră această țară în profitul lor. Prin aceasta se deosebiseră de ruși, care ar fi dorit restabilirea regelui în Piemont.

Acest principe, care se înapoiase din Sardinia, se găsea în Toscana și nu primise permisiunea să meargă la Torino. Primul Consul înființă în Piemont un guvern provizoriu și numi pe generalul Jourdan ministru al Republicii Franceze pe lîngă acest guvern. Acest general, a cărui purtare la 18 Brumar fusese dubioasă, a fost recunoscător văzînd că Primul Consul nu numai că uitase evenimentele trecute, ci îi și dădea un atît de înalt semn de încredere. El își consacră tot zelul binelui public.

Cu toate că generalul Masséna comisese o greșeală îmbarcîndu-se la Genova, în loc să conducă armata pe uscat, arătase totuși multă hotărîre și energie ; meritele pe care le avusese în primele campanii și în urmă la Zürich, pledau, de asemenea, în favoarea sa ; Primul Consul îl numi comandant-șef al Armatei de Italia.

Treburile Republicii Franceze cereau prezența la Paris a Primului Consul. El plecă la 5 Messidor (24 iunie) și trecu pe la Torino unde nu se opri decît două ore, pentru a vizita citadela ; traversă muntele Cénis și ajunse la Lion, unde se opri pentru a da atenție acestui oraș și a pune prima piatră la reconstrucția pieții Bellecour. Ceremonia fu frumoasă, cu participarea și entuziasmul unei mulțimi imense. La 13 Messidor (2 iulie), la miezul nopții, fără să fie așteptat, sosi la Paris ; dar, imediat ce a doua zi vestea se răspîndi în cartierele acestei vaste capitale, tot orașul și împrejurimile sale alergară în curțile și grădinile palatului Tuileries ; muncitorii părăseau atelierele ; toată populația se înghesuia la ferestre în speranța de a vedea pe cel căruia Franța îi datora atît de mult. În parcuri și pe străzi, pretutindeni, se auzeau aclamații de bucurie. Seara, bogat sau sărac, fiecare lumină casa, după dorință. A fost o zi foarte frumoasă.

ULM-MOREAU *

I. Defectele planurilor de campanie urmate în 1795, 1796, 1797. II. Situaţia armatelor franceze în 1800. III. Situaţia armatelor austriece. IV. Planul Primului Consul. V. Începerea campaniei. VI. Bătălia de la Engen. Bătălia de la Moesskirch. Bătălia de la Biberach. Manevre şi lupte în jurul localităţii Ulm. VII. Cucerirea Münchenului. Lupta de la Neuburg. VIII. Armistiţiul de la Parsdorf (15 iulie 1800). Observaţii critice

I. În campaniile din anii 1795, 1796 şi 1797, Republica Franceză a avut pe Rhin trei armate. Una, numită „Armata de Nord", avea cartierul general la Amsterdam şi era compusă din aproximativ 20 000 oameni, trupe batave [1] şi un număr egal de trupe franceze. Prin tratatele existente între cele două republici, cea a Olandei se obligase să întreţină un corp de 25 000 francezi, destinat protecţiei acestei ţări. Această armată, de 40—45 000 oameni, avea misiunea de a păzi coastele Olandei, de la Escaut pînă la Ems, şi a frontierelor de uscat, pînă în faţa rîului Wesel. A doua armată, numită „Armata de Sambre-et-Meuse", avea cartierul general la Düsseldorf, bloca Mainzul şi Ehrenbreistein. A treia, purta numele de „Armata de

* Acest fragment este reprodus după „Memorii pentru a servi la istoria Franţei sub domnia lui Napoleon I", ediţia din 1830. Nu s-a găsit manuscrisul original (Nota redacţiei franceze).

[1] Populaţie germanică care locuia în antichitate pe teritoriul Olandei de azi, asimilată de franci.

Rhin" şi avea cartierul general la Strassburg ; ea se sprijinea pe Elveţia şi bloca Philippsburg.

Armata de Nord era, în realitate, numai o armată de observaţie, care avea numai scopul să ţină în frîu pe partizanii Casei de Orania şi să se opună tentativelor Angliei de a debarca trupe în Olanda. Pacea de la Basel, încheiată cu Prusia, Casele de Saxa şi de Hessa, restabilise liniştea în tot nordul Germaniei.

Armata de Sambre-et-Meuse, necesară atîta timp cît Prusia făcuse parte din coaliţie, devenise inutilă din momentul în care Republica Franceză nu mai avea de susţinut decît războiul contra Austriei şi Germaniei meridionale. În 1796, această armată, comandată de Jourdan, înaintă pe rîul Main, ocupă Würzburg şi se instală la Regnitz, cu stînga sprijinită pe ieşirea rîului Egra din Boemia, în timp ce dreapta ajungea în cîmpia Dunării. Armata de Rhin, comandată de Moreau, porni din Strassburg, traversă munţii Pădurea Neagră şi Würtenbergul, trecu rîul Lech şi intră în Bavaria. În timp ce aceste două armate manevrau sub comanda a doi generali independinţi unul de celălalt, armata austriacă, care se opunea armatelor de Sambre-et-Meuse şi de Rhin, era reunită sub comandamentul unic al arhiducelui Carol. Ea se concentră într-o poziţie centrală pe Dunăre, la Ingolstadt şi Ratisbona, şi se găsi plasată între armatele franceze, a căror joncţiune reuşi astfel să o împiedice. Arhiducele îl bătu pe Bernadotte, care comanda dreapta Armatei de Sambre-et-Meuse, şi îl aruncă dincolo de Rhin. Armata Rhinului rămase spectatoare la acest atac al arhiducelui asupra Armatei de Sambre-et-Meuse şi fu prea tîrziu cînd Moreau ordonă diviziei Desaix să treacă pe malul stîng al Dunării pentru a-l ajuta pe Jourdan. Această lipsă de spirit de hotărîre a generalului Armatei de Rhin obligă în curînd chiar această armată să se retragă ; ea trecu înapoi Rhinul şi reocupă prima poziţie, pe malul stîng. Astfel, armata austriacă, mult inferioară ca număr celor două armate franceze întrunite, făcu să eşueze planul de campanie francez şi, fără să dea o bătălie, recuceri întreaga Germanie.

Planul de campanie francez era vicios, atît pentru defensivă cît și pentru ofensivă. Din moment ce nu exista ca inamic decît Austria, trebuia să existe numai o singură armată, acționînd pe o singură linie și condusă de un singur cap.

În 1799, Franța era stăpîna Elveției. Se formară două armate : una numită „Armata de Rhin", cealaltă „Armata de Elveția". Prima, care luă ulterior numele de „Armata de Dunăre", sub comanda lui Jourdan, traversă munții Pădurea Neagră și ajunse la Stockach, unde fu bătută de arhiduce și obligată să retreacă Rhinul, în timp ce Armata de Elveția sătea pe pozițiile sale, stăpînă a întregii Elveții. Se comise deci din nou aceeași greșeală de a avea două armate independente, în loc de una singură ; iar cînd Jourdan fu bătut la Stockach, el ar fi trebuit să se retragă în Elveția, nu spre Strassburg și Brisach.

După aceasta, Armata de Rhin fu însărcinată cu apărarea malului stîng al fluviului, în fața Strassburgului, iar Armata de Elveția, care deveni armata principală a Republicii, pierdu o parte a Elveției și păstră multă vreme regiunea Limmat : dar la Zürich, condusă de Masséna și profitînd de greșeala pe care o făcură aliații, împărțindu-se de asemenea în două armate, ea bătu pe ruși și reocupă toată Elveția.

II. În luna ianuarie 1800, această Armată de Elveția era instalată în țara al cărei nume îl purta ; cea de pe Rhinul Inferior, sub comanda generalului Lecourbe, se găsea în cantonamentele de iarnă, pe malul stîng al Rhinului ; cea a Olandei, sub comanda lui Brune, vedea îmbarcîndu-se ultima divizie a ducelui de York [2].

Armata de Italia, bătută la Genola, se retrăgea în dezordine spre trecătorile Apeninilor ; Coni capitulă, Genova era amenințată, dar generalul-locotenent Saint-Cyr respinse dincolo de Bocchetta unul din corpurile armatei austriece, ceea ce îi aduse o sabie de onoare ; a fost

[2] Frédéric, duce de York (1763—1827), al doilea fiu al regelui Angliei George III, comandant al trupelor engleze.

prima recompensă națională pe care Napoleon o decernă în calitate de șef de stat.

Cele două armate intrară în cantonamente de iarnă : austriecii în frumoasele cîmpii ale Piemontului și ale Montferratului ; francezii pe contrapantele Apeninilor, de la Genova la Var. Acest teritoriu, blocat de multă vreme pe mare, fără legătură cu valea fluviului Po, era epuizat. Administrația franceză, rău organizată, era încredințată unor mîini necinstite. Cavaleria, convoaiele pieriră de mizerie ; bolile contagioase și dizenteria dezorganizară armata ; în fine, situația se înrăutăți în așa măsură încît corpuri întregi, cu tobele bătînd și drapelele desfășurate, părăsiră pozițiile și trecură înapoi Varul, ceea ce făcu să se dea mai multe ordine de zi adresate de Napoleon soldaților din Italia. El le spunea :

„Soldați ! Situația care impune prezența mea la conducerea guvernului mă împiedică să mă găsesc în mijlocul vostru. Nevoile voastre sînt mari ; s-au luat toate măsurile pentru a fi satisfăcute. Prima calitate a soldatului este puterea de a suporta oboselile și lipsurile ; valoarea lui nu este decît a doua.

Mai multe corpuri și-au părăsit pozițiile ; soldații au rămas surzi la vocea ofițerilor lor ; Brigada 17 ușoară face parte dintre acestea. Oare au murit vitejii de la Castiglione, Rivoli, Neumarkt ? Mai curînd ei ar fi pierit, decît să-și părăsească drapelele și ar fi întors pe camarazii lor mai tineri la sentimentul onoarei și al datoriei.

Soldați, ziceți că rațiile nu se împart cu regularitate ? Ce-ați fi făcut dacă, la fel ca Brigăzile 4 și 22 ușoare, 18 și 32 de linie v-ați fi găsit în mijlocul deșertului, fără pîine și apă, mîncînd caii și cămilele ? Victoria ne va da pîinea, spuneau ele, și voi, vă părăsiți drapelele !

Soldați de Italia, un nou general vă comandă : el a fost întotdeauna la avangardă în cele mai frumoase momente ale gloriei voastre ; înconjurați-l cu încrederea voastră. Voi cere să mi se dea un raport zilnic asupra comportării tuturor corpurilor și, în special, despre Brigada 17 ușoară și 63 de linie ; ele își vor reaminti de încrederea pe care o aveam în ele".

Aceste cuvinte opriră răul, ca prin minune : armata se reorganiză, proviziile fură asigurate, dezertorii se înapoiară la corpuri.

Napoleon rechemă pe Masséna din Elveţia şi îi încredinţă Armata de Italia ; acest general care cunoştea perfect trecătorile Apeninilor era mai indicat ca oricine pentru acest război de hărţuială ; el sosi la 10 februarie la cartierul general din Genova.

Generalul Brune, chemat mai întîi în Consiliul de Stat, fu trimis după cîteva săptămîni pe rîul Loara pentru a comanda Armata de Vest ; generalul Augereau îl înlocui la comanda trupelor din Olanda.

Proclamaţia următoare fu citită la toate armatele :

„Soldaţi ! Promiţînd poporului francez pacea am făcut-o în numele vostru. Cunosc valoarea voastră ; sînteţi aceiaşi oameni care au cucerit Olanda, Rhinul, Italia şi aţi făcu pacea sub zidurile Vienei.

Soldaţi, nu mai trebuie să vă apăraţi frontierele, trebuie să invadaţi statele inamice. Nu este nici unul din voi care să nu fi fost în campanie, care să nu ştie că cea mai importantă calitate a unui soldat este să ştie să îndure lipsurile cu răbdare. Mulţi ani de proastă administraţie nu pot fi reparaţi într-o zi. În calitate de prim magistrat al Republicii, îmi va fi plăcut să fac cunoscut naţiunii întregi corpurile care vor merita, prin disciplina şi valoarea lor, să fie proclamate susţinători ai patriei. Soldaţi, cînd voi avea timp, voi fi în mijlocul vostru şi Europa îşi va reaminti că sînteţi cei mai bravi".

Aceasta era situaţia armatelor. Primul Consul ordonă imediat contopirea Armatei de Rhin cu cea de Elveţia într-una singură, sub numele de Armata de Rhin, dădu comanda ei generalului Moreau, care îi arătase devotamentul cel mai mare în ziua de 18 Brumar. Trupele franceze duceau lipsă de toate, sărăcia lor era cumplită ; toată iarna fu folosită pentru recrutarea, echiparea, plata acestei armate. Un detaşament al Armatei de Olanda fu dirijat spre Mainz şi, în curînd, Armata de Rhin deveni una din cele mai frumoase pe care le avu Republica ; număra 150 000 oameni şi era formată din toate vechile corpuri.

III. Pavel I [3] era nemulţumit de politica Austriei şi a Angliei ; elita armatei sale pierise în Italia sub comanda lui Suvorov [4], în Elveţia sub comanda lui Korsakov şi în Olanda sub Hermann. Pretenţiile vechi şi noi ale englezilor asupra navigaţiei neutrilor, îl indispuneau în fiecare zi mai mult ; comerţul neutrilor, mai ales cel al statelor de la Marea Baltică, era tulburat ; convoaie escortate de nave de război erau insultate şi supuse controalelor. De altă parte, schimbările survenite după 18 Brumar în principiile guvernului francez, neutralizaseră, stinseseră ura sa împotriva revoluţiei ; el stima curajul pe care Primul Consul îl arătase în Italia, în Egipt şi pe care îl dovedea în fiecare zi. Aceste ultime circumstanţe determinară comportarea sa şi, dacă nu abandonă coaliţia, cel puţin ordonă armatelor sale să părăsească teatrul de război şi să treacă înapoi Vistula.

Retragerea armatei ruse nu descurajă Austria ; ea îşi desfăşură toate mijloacele şi formă două mari armate.

Una, în Italia, de 140 000 oameni, sub ordinele feldmareşalului Melas, fu destinată să ia ofensiva, să cucerească Genova, Nisa şi Toulonul. Sub zidurile acestei cetăţi trebuia să i se alăture o armată engleză de 18 000 oameni, care se concentra la Mahon şi o armată napolitană de 20 000 oameni. Willot se găsea la marele cartier general al lui Melas, cu misiunea de a răscula sudul Republicii, unde Bourbonii credeau că au partizani.

Cealaltă armată se găsea în Germania ; era comandată de feldmareşalul Kray şi număra 120 000 oameni, inclusiv trupele Imperiului şi cele plătite de Anglia. Această ultimă armată era destinată să stea în defensivă, cu misiunea de a acoperi Germania. Experienţa din campania anterioară convinsese Austria de toate greutăţile legate de războiul în Elveţia.

---

[3] Pavel I Petrovici (1754—1801) — fiul ţarului Petru III şi al Ecaterinei II cea Mare, care l-a ţinut departe de problemele conducerii statului, al cărei ţar a fost (1796—1801).

[4] Alexandr Vasilievici Suvorov (1729—1800) — general rus. S-a remarcat în timpul războaielor ruso-turce din 1768—1774 şi 1787—1791. În 1799 a fost comandant suprem al armatelor aliate împotriva Franţei.

Feldmareșalul Kray avea cartierul general la Donaueschingen, principalele depozite la Stockach, Engen, Moeskirch, Biberach. Armata sa era compusă din patru corpuri.

Cel din dreapta, comandat de feldmareșalul-adjunct Sztaray, se găsea pe Main.

Cel din stînga, sub ordinele prințului de Reuss,[5] era în Tirol.

Celelalte două corpuri se găseau pe Dunăre, avînd avangărzi : una sub comanda generalului Kienmayer, în fața orașului Kehl, cealaltă sub comanda generalului Giulay, în Brisgau ; o a treia sub ordinele prințului Ferdinand, în satele forestiere din jurul Baselului : o a patra sub comanda prințului de Vaudémont, în fața orașului Schaffhausen.

În aceste condiții, devenea necesar și urgent ca Armata franceză de Rhin să ia ofensiva în mod energic ; forțele sale erau aproape duble față de cele ale inamicului, în timp ce armata austriacă din Italia era mai mult decît dublul armatei franceze, care număra 40 000 oameni, păzea Apeninii și înălțimile Genovei. O armată de rezervă de 35 000 oameni fu adunată pe rîul Saône, pentru a merge să susțină armata din Germania, dacă acest lucru ar fi fost necesar, sau să treacă prin Elveția în valea fluviului Po, pentru a cădea în spatele armatei austriece din Italia.

Cabinetul de la Viena socotea că armatele sale vor fi, la mijlocul verii, în inima Provenței : cel de la Tuilleries calculase că armata sa de pe Rhin va fi înainte de același sezon pe rîul Inn.

IV. Primul Consul ordonă generalului Moreau să ia ofensiva și să intre în Germania, în scopul de a opri mișcarea armatei austriece din Italia, care ajunsese deja în preajma Genovei. Toată Armata Rhinului trebuia să se concentreze în Elveția și să treacă Rhinul la înălțimea Schaffhausenului. Mișcarea stîngii armatei spre dreapta trebuind să se facă în spatele Rhinului și dealtfel fiind pregătită cu mult înainte, inamicul nu ar fi avut nici o cunoștință. Construind simultan patru poduri în zona Schaffhausen, toată armata franceză urma să treacă Rhinul în douăzeci și patru de ore, să ajungă la Stockach și să respingă stînga inamicului, să atace din spate trupele austriece amplasate între malul drept al Rhinului și defileurile munților Pădurea Neagră. În șase sau șapte zile după deschiderea campaniei armata se va găsi în fața localității Ulm ; ceea ce va putea scăpa din armata austriacă, va fugi în Boemia. Astfel, prima fază a campaniei va avea ca rezultat să fracționeze armata austriacă de la Ulm, Philippsburg și Ingolstadt și să pună în mîna noastră Würtenbergul, toată Suabia[6] și Bavaria. Acest plan de operații urma să dea loc la evenimente mai mult sau mai puțin decisive, după norocul, îndrăzneala și rapiditatea mișcărilor generalului francez.

Generalul Moreau era incapabil să execute sau chiar să înțeleagă o asemenea manevră ; el trimise la Paris pe generalul Dessolle pentru a prezenta ministrului de război un alt proiect. Urmînd schemele campaniilor din 1796 și 1797, propunea să treacă Rhinul la Maine, Strassburg și Basel. Primul Consul, contrariat, se gîndi un moment să meargă personal să preia conducerea acestei armate ; el calcula că ar fi fost sub zidurile Vienei înainte ca armata austriacă de Italia să fie în fața Nisei. Dar agitația internă a Republicii nu-i permise să părăsească capitala și să se îndepărteze de ea pentru un timp atît de lung. Proiectul Moreau fu modificat și generalul fu autorizat să execute un proiect de mijloc, care consta în a trece fluviul cu stînga la Brisach, cu centrul la Basel și cu dreapta deasupra lui Schaffhausen ; mai ales, i se precizase, să nu aibă decît o singură linie de operații ; pentru execuție, comandantul consideră însă planul prea îndrăzneț și făcu schimbări.

V. Moreau avea cartierul general la Basel ; armata sa se compunea din patru corpuri de infanterie, dintr-o rezervă de cavalerie grea și din două divizii detașate, anume :

Generalul-locotenent Sainte-Suzanne comanda stînga și avea diviziile Souham și Legrand ; generalul-locotenent

[5] Familie domnitoare în regiunea germană Thuringia.

[6] Regiune din sudul Germaniei, aproape de izvoarele Dunării, între Würtenberg și Bavaria.

Saint-Cyr comanda centrul avînd în subordine diviziile Baraguey d'Hilliers și Ney ; generalul-șef comanda rezerva formată din diviziile Delmas, Leclerc și Richepance ; generalul-locotenent Lecourbe comanda dreapta cu diviziile Vandamme, Montrichard și Lorge ; generalul d'Hautpoul comanda rezerva de cavalerie grea ; generalul Eblé, artileria.

Corpurile detașate în Elveția erau comandate de generalii Collaud și Moncey.

La 25 aprilie, Sainte-Suzanne, comandînd stînga, traversă Rhinul la Strassburg ; Saint-Cyr, cu centrul, îl trecu în aceeași zi la Brisach ; generalul Moreau, în fruntea unui corp de rezervă, îl trecu la Basel, la 27 ale lunii.

Corpul lui Sainte-Suzanne aruncă înapoi un corp inamic de 12—15 000 oameni, care se găseau în poziție înainte de Offenburg. Saint-Cyr intră în Freiburg, pe care inamicul nu-l apără ; de acolo se îndreptă spre Saint-Blaise, unde ajunsese deja rezerva, care trecuse la Basel. Richepance rămase la Saint-Blaise ; celelalte două divizii merseră în susul Rhinului, pe malul drept, pînă la vărsarea rîului Alb, la 26 și 27, cele trei divizii se întruniră pe rîul Wutach ; la 28 ele ocupară poziții la Neukirch ; Saint-Cyr se deplasă de la Saint-Blaise la Stühlingen, pe Wutach. În acest timp, Moreau simți nevoia să recheme pe Sainte-Suzanne care, la 27, trebui să retreacă la Kehl pentru a veni pe malul stîng al Rhinului la Alt Brisach ; aici să treacă din nou fluviul și să se găsească în linia a doua a corpului lui Saint-Cyr ; el înaintă spre Freiburg, traversă acolo Val-d' Enfer și ocupă poziții la Neustadt.

Aceasta era situația centrului și aripii stîngi a armatei franceze cînd, la 1 mai, dreapta, sub comanda lui Lecourbe, traversă Rhinul lîngă Stein aproape fără nici o rezistență și se dirijă spre fortul Hohentwiel, care capitulă. El avea optzeci de guri de foc ; astfel, Lecourbe putu intra în acțiune, numai după cinci zile de la semnalul de deschiderea campaniei. La 2 mai, armata rămase inactivă pe poziția unde se găsea în dispozitiv de bătălie, pe o linie lungă de 15 leghe, de la fortul Hohentwiel pînă la Neustadt, orientată oblic față de Dunăre.

VI. Feldmareșalul Kray avu astfel timpul să-și concentreze trupele : la 2 mai era în poziție cu 45 000 oameni în fața orășelului Engen, avînd la stînga, la Stockach, la șase leghe, pe prințul de Vaudémont, cu un corp de 12 000 oameni, făcînd legătura între poziția de la Engen și lacul Constanța, păzindu-i depozitele și asigurîndu-i retragerea spre Moesskirch. În zorii zilei de 3, Lecourbe, cu cele trei divizii ale sale, se îndreptă spre Stockach ; Moreau, cu cele trei divizii din rezervă, spre Engen ; Saint-Cyr și Sainte-Suzanne, prea depărtați de cîmpul de bătălie, nu putură sosi la timp. Lecourbe înaintă pe trei coloane : Vandamme, la dreapta, ocoli localitatea Stockach ; Montrichard, la centru, intră în oraș în pas de asalt ; generalul Lorge, la stînga, tăie cu o brigadă legătura între Stockach și Engen și ajută, cu cealaltă brigadă, atacul rezervei. Prințul de Vaudémont fu pus pe fugă ; se retrase în mare grabă spre Moesskirch, lăsînd în mîna lui Lecourbe 3 000 prizonieri, cinci tunuri și drapele. În acest timp, cele trei divizii ale rezervei se ciocniră cu avangărzile feldmareșalului Kray, pe drumul către Engen, în apropiere de rîul Aach. Curînd lupta deveni vie la Wetterdingen și la Mühlhausen ; dar Moreau întinse linia sa spre stînga ; el puse pe Richepance să atace mamelonul Hohenhoewen. Acesta pierdu toată ziua, în eforturi zadarnice.

Cele trei divizii ale rezervei împreună cu brigada din divizia Lorge și rezerva de cavalerie grea formau o forță de 40 000 oameni, adică puțin inferioară celei pe care inamicul o avea în fața Engenului. Victoria înclina în favoarea austriecilor, cînd Kray fu informat de înfrîngerea prințului de Vaudémont, de marile succese ale lui Lecourbe și de sosirea lui Saint-Cyr pe Hohenhoewen ; el bătu în retragere. Saint-Cyr plecase dimineața din Stühlingen ; el mersese pe malul drept în susul rîului Wutach și fusese oprit în defileul Zollhaus ; în cursul nopții, brigada sa din avangardă, comandată de generalul Roussel, ocupă platoul Hohenhoewen. Pierderile fură de 6—7 000 oameni de fiecare parte ; austriecii pierdură, în plus, cîteva tunuri și 4 000 prizonieri, cea mai mare parte capturați de Lecourbe la Stockach.

În timpul zilei de 4 mai, feldmareșalul Kray se alătură prințului de Vaudémont la Moesskirch, unde sosi și divizia pe care o comanda arhiducele Ferdinand ; el dispuse evacuarea depozitelor și își luă măsurile necesare pentru a se deplasa pe Dunăre, pe care dorea să o treacă pe podul de la Sigmaringen. În această zi armata franceză nu făcu nici o mișcare ; dar generalul Lecourbe se deplasă de la Stockach spre Moesskirch. Saint-Cyr, care nu luptase la Engen, se îndreptă spre Liptingen. Cele trei divizii ale rezervei merseră în linia a doua, pentru a sprijini pe Lecourbe. Acesta înaintă spre Moesskirch, pe trei coloane : Vandamme la dreapta spre Klosterwald ; Montrichard la centru, sprijinit de rezerva de cavalerie grea ; Lorge la stînga, prin Neuhausen ; el acoperea astfel un front de două leghe. Întîlnirea trupelor ușoare ale inamicului nu întîrzie să-i indice prezența armatei. Curînd, cele trei divizii fură încleștate cu toată armata austriacă ; erau foarte compromise cînd, după-amiază, ele fură sprijinite de cele trei divizii din rezervă. Lupta deveni foarte îndîrjită ; armatele se menținură pe cîmpul de bătălie. Saint-Cyr ar ar fi decis victoria ; dar el nu sosi la Liptingen decît noaptea, fiind încă la cîteva leghe de cîmpul de bătălie. În timpul nopții, Kray se retrase ; jumătate din trupele sale trecuseră Dunărea la Sigmaringen ; cealaltă jumătate se găsea pe malul drept cînd Saint-Cyr, care urmase malul drept al Dunării, ajunse, la 6 mai, pe înălțimile care domină acest fluviu. Dacă Moreau ar fi înaintat pe urma inamicului, o parte din armata austriacă ar fi fost distrusă. Dar Moreau nu cunoștea prețul timpului ; întotdeauna, ziua care urma bătăliei el o petrecea într-o supărătoare nehotărîre.

Cîteva zile după bătălia de la Moesskirch, Lecourbe înaintă spre Wurzach, trimițîndu-și flancgardele la poalele munților Tirolului. Saint-Cyr merse spre Buchau ; Moreau cu rezerva merse în linia a doua ; Saint-Suzanne continuă mișcarea pe malul stîng al Dunării și merse la Geisingen. Separat de armata franceză prin fluviu, Kray își executase retragerea fără a fi tulburat. Găsindu-se în ziua de 7 mai la Redlingen și aflînd de manevrele desfășurate separat, spre Tirol, pe dreapta armatei și de cea a lui Sainte-Suzanne pe malul stîng al Dunării, trecu

acest fluviu pe podul de la Redlingen și se plasă în spatele Biberachului, împingînd o avangardă de 10 000 oameni pe șoseaua spre Bachau, gruparea principală în spatele rîului Riss, stînga la Ochsenhausen, dreapta pe platoul Mettenberg. La 9 mai, Saint-Cyr porni din Buchau, atacă această avangardă, care era separată de cîmpul de bătălie prin Riss, o aruncă în rîu și îi luă 1 500 prizonieri și tunuri. Întrucît între timp apăruseră două divizii din rezervă, Kray se puse în marș spre Iller. Lecourbe îl atacă la Memmingen, luîndu-i 1 200 prizonieri și tunuri ; el se refugie în tabăra de la Ulm. De la 10 la 12 mai armata franceză ocupă pozițiile următoare : dreapta, sub comanda lui Lecourbe, avea cartierul general la Memmingen ; rezerva și centrul se întindeau în lungul rîului Iller pînă la Dunăre ; generalul Sainte-Suzanne era pe stînga Dunării, la o zi de marș de Ulm.

Armata austriacă era concentrată în cîmpul întărit de la Ulm, în afară de corpul prințului de Reuss, cu 20 000 oameni, care se găsea în Tirol. Ulm avea o incintă bastionată ; Michelsberg, care o domină, era ocupat de fortificații de campanie, făcute cu grijă și armate cu o artilerie numeroasă : pe malul drept, întărituri puternice protejau două poduri. În Ulm erau adunate mari depozite de furaje, provizii și muniții. Generalul austriac putea manevra pe cele două maluri ale Dunării, protejînd în același timp Suabia și Bavaria, acoperind Boemia și Austria ; el primea în fiecare zi recruți, provizii ; părea hotărît să se mențină în această poziție centrală, cu toată inferioritatea, bine constatată, a forțelor sale și cu toate eșecurile pe care le suferise.

Pentru a-i scoate din poziție, Moreau hotărî să meargă înainte, cu dreapta în avangardă. Lecourbe părăsi Memmingen și se apropie de Lech ; cartierul general trecu rîul Günz ; Saint-Cyr, cu centrul, îl urmă pe eșaloane, mergînd de-a lungul Dunării ; Sainte-Suzanne se apropie de Ulm, pe malul stîng ; divizia Legrand ocupă poziție la Erbach, pe Dunăre, la două leghe de cetate ; divizia Souham la aceeași distanță, pe Blau ; aceste două divizii acopereau astfel un front de două leghe. Sainte-Suzanne nu avea nici un pod pe Dunăre ; numai cu corpul său de trupe, el făcea față întregii armate a lui Kray, care se

mulţumise să trimită în spatele Lechului pe generalul Merveledt şi continua să ocupe tot malul stîng al Dunării, de la Ulm pînă la gura Lechului, împingînd avangarde pînă la şoseaua Augsburgului, unde se hărţuia cu flancgardele de pe stînga armatei franceze.

În ziua de 16, arhiducele Ferdinand îl atacă pe generalul Legrand în timp ce o altă coloană îl ataca pe generalul Souham. Curînd, avanposturile celor două divizii franceze trebuiră să se retragă, legăturile fură tăiate, grosul celor două divizii aruncat cu două leghe înapoi ; pe măsură ce se retrăgeau, distanţa dintre ele creştea. Dispozitivul trupelor lui Sainte-Suzanne era străpuns ; el ordonă generalului Legrand să părăsească Dunărea pentru a se apropia de divizia Souham. Această mişcare de concentrare, avantajoasă din acest punct de vedere, avea teribilul inconvenient de a-i depărta de armată ; dar, la zgomotul canonadei, Saint-Cyr dădu înapoi cu ariergarda şi amplasă baterii pe malul drept al Dunării, care băteau drumul de la Ulm la Erbach, neliniştind pe arhiduce. El crezu că toată armata franceză urma să treacă fluviul şi să-l izoleze ; ca urmare se retrage spre Ulm. Pierderile corpului lui Sainte-Suzanne, în morţi şi răniţi, fură considerabile, dar mai mici decît ar fi trebuit să fie, dat fiind falsa poziţie în care fusese părăsit ; vitejia trupelor şi abilitatea generalului scapă acest corp de o distrugere totală.

Moreau, mirat de acest eveniment, contramandă marşul spre Lech, ordonă lui Saint-Cyr şi lui d'Hautpoul să treacă Dunărea la Erbach pentru a susţine pe Sainte-Suzanne ; el însuşi se deplasă pe Iller şi rechemă pe Lecourbe ; Sainte-Suzanne trecu rîul Blau. Astfel, din cele unsprezece divizii care compuneau armata lui Moreau, cinci erau pe malul stîng al Dunării şi şase pe malul drept, pe acest fluviu, ocupînd o linie de paisprezece leghe ; el stătu mai multe zile în această poziţie.

Va ataca el pe Kray pe malul stîng ? Va retrece pe malul drept ? Se hotărî pentru această ultimă soluţie. Lecourbe se îndreptă spre Landsberg, unde ajunse la 26 mai ; la 27, la Augsburg, unde trecu Lechul. Sainte-Cyr se dirijă spre Günz ; Sainte-Suzanne trecu pe malul drept al Dunării şi ocupă o poziţie pe Iller. Armata franceză se găsi în

dispozitiv de bătălie, cu stînga pe Dunăre, dreapta pe Lech, ocupînd o linie lungă de douăzeci de leghe. La 24 mai, feldmareşalul Kray trecu o avangardă pe malul drept, care atacă simultan cele două divizii ale lui Sainte-Suzanne ; lupta fu aprinsă ; ea dură toată ziua. Pierderile fură considerabile, de ambele părţi, dar seara austriecii trecură Dunărea înapoi.

La această veste, generalul Moreau îşi schimbă din nou hotărîrea : opri mişcarea şi se reapropie de Dunăre. Lecourbe părăsi a doua oară Lechul. Dar la 4 iunie, feldmareşalul Kray, reunind o parte din forţele sale, trecu pe podul de la Ulm şi atacă corpul lui Sainte-Suzanne, comandat acum de Richepance. Sainte-Suzanne fusese trimis să ia comanda trupelor din Mainz, care se găseau în poziţie pe Iller ; Richepance, învăluit de forţe superioare, se retrase toată ziua. Poziţia sa devenea critică, cînd generalul Grenier (care înlocuise pe Saint-Cyr, expediat de la armată de generalul Moreau) trecu divizia Ney peste rîul Iller, pe podul de la Kelmüntz ; lupta se echilibră. Generalul Moreau se concentra cu armata pe Iller. Era exact ceea ce dorea Kray care, prea slab pentru a ţine piept armatei franceze, voia să o împiedice să se deplaseze şi să o uzeze în lupte pe părţi.

După ce stătuse mai multe zile în acest dispozitiv, încurajat de atitudinea defensivă a lui Kray, care nu făcea nici o mişcare, rămînînd în cîmpul său întărit, Moreau reluă pentru a treia oară proiectul său de atac asupra Bavariei ; el dădu semne că vrea să treacă Lechul. Lecourbe trecu din nou Lechul şi, în zilele de 10, 11 şi 12 iunie toată armata se apropie de acest rîu. Astfel se împlinise o lună de la bătălia de la Biberach şi armata se găsea mereu în aceleaşi poziţii ; ea pierduse timpul cu marşuri şi contramarşuri care o slăbiseră şi dăduse lupte fără însemnătate în care trupele franceze, în număr inferior, pierduseră mulţi oameni. Lecourbe pierduse 2 000 oameni la evacuarea Augsburgului, în lupta de la Schwabmünchen. Aceste ezitări nemulţumiseră cîţiva generali ai armatei. Moreau îi luase comanda lui Saint-Cyr, care fusese înlocuit cu generalul Grenier ; el reproşa acelui general încetineala marşului său spre Engen şi mai ales de a fi fost rău camarad la Moesskirch, lăsînd să fie bătute diviziile vecine

cînd ar fi putut să le ajute. La rîndul său, Saint-Cyr critica cu amărăciune comportarea generalului-șef și-și manifesta dezaprobarea asupra manevrelor întreprinse de la deschiderea campaniei. Se văd, în corespondența lui Lecourbe, mai multe scrisori, pline de fermitate și totodată de reproșuri asupra încetinelii, incertitudinilor, ezitărilor, ordinelor și contraordinelor sale. Acesta hotărî, în sfîrșit, pe generalul-șef să meargă pe malul stîng al Dunării, trecînd rîul în noaptea de 19 spre 20 iunie, după ce ajunsese pe fluviu în dreptul localității Ulm.

VII. Lecourbe se instală cu dreapta în fața localității Hochstaett ; Moreau, cu rezerva, în fața satului Dillingen ; Grenier, cu centrul, la Günzburg ; Richepance, cu stînga, rămase în observație pe Iller în fața localității Ulm. În zorii zilei de 19, Lecourbe puse să se repare podul peste Dunăre de la Blindheim, pe care trecu cu corpul său de armată ; se deplasă cu o divizie la Schwenningen, coborînd fluviul două leghe spre Donauwoerth și cu aproape două divizii urcă fluviul spre Lauingen. De-abia ajunsă la Schwenningen, divizia fu atacată de o brigadă de 4 000 oameni. Lupta fu destul de aprinsă, dar acest corp fu bătut ; jumătate rămase pe cîmpul de luptă și în mîinile francezilor. Puțin după aceea, inamicul atacă diviziile plasate la Lauingen ; după o luptă vie, fu respins. Moreau, cu rezerva, trecu pe podul de la Dillingen. Grenier vru să restabilească podul de la Günzburg, dar fu împiedicat de generalul Giulay, ceea ce îl obligă să treacă pe la Dillingen. Imediat ce Kray auzi că traversarea se efectuase, hotărî să se retragă, ceea ce făcu, sub protecția unui corp de cavalerie, pe care îl plasă pe Brenz. În cursul zilelor de 20, 21, 22 și 23, armata franceză rămase imobilă, nefăcînd nimic. S-a pierdut un timp prețios care, bine folosit, ar fi putut deveni funest pentru inamic. Generalul austriac profită ; el trecu prin Neresheim, Noerdlingen și ajunse, la 23 seara, pe Woernitz. Generalul Richepance înconjură localitatea Ulm cu corpul său. Armata începu prea tîrziu urmărirea armatei austriece căreia îi atinse numai ariergarda. Divizia Decaen fu dirijată spre München ; după o scurtă luptă cu trupele generalului Merveldt, intră în această capitală.

Lecourbe trecu din nou pe malul drept al Dunării și se îndreptă spre Rain și Neuburg. Kray, cu 25 000 oameni, se găsea în poziție în fața acestui oraș, pe malul drept al Dunării. Montrichard, care îndrăzni să-l atace, fu respins repede și împins înapoi două leghe. Lecourbe stabili echilibrul cu ajutorul diviziei Grandjean ; valoarea trupelor și energia generalului remediară tot răul, care ar fi putut fi mult mai mare. Cîmpul de luptă rămase în mîna inamicului ; dar în timpul nopții el simți că nu mai avea timp să ajungă la Lech și că restul armatei franceze îl va strivi ; de aceea, trecu Dunărea, merse la Ingolstadt, trecu din nou Dunărea și își fixă cartierul general la Landshut, în spatele rîului Isar.

Generalul Moreau intră în Augsburg și instală acolo cartierul general ; el trimise asupra Freisingului divizia Leclerc, care intră în oraș după o luptă foarte vie cu avangarda austriacă.

În acest timp, Sainte-Suzanne ieși din Mainz cu două divizii concentrate în acest loc și intră în Franconia, apropiindu-se de Dunăre.

Întrucît prințul de Reuss continua să ocupe Feldkirch, Füssen și toate trecătorile Tirolului, Lecourbe trecu din nou Lechul cu 20 000 oameni și înaintă pe trei coloane, stînga spre Scharnitz, centrul spre Füssen și dreapta spre Feldkirch. La 14 iulie, Molitor intră în această localitate ; inamicul abandonă cîmpul întărit. Prințul de Reuss se retrase în spatele defileurilor și întăriturilor care acopereau Tirolul.

VIII. La 15 iulie fu încheiat un armistițiu la Parsdorf.[7] Cele trei cetăți, Ingolstadt, Ulm, Philippsburg, rămaseră blocate, dar fură aprovizionate în fiecare zi, pe tot timpul armistițiului. Întreg Tirolul rămase în stăpînirea Austriei și linia de demarcație fu fixată pe Isar, pînă la poalele munților Tirolului. Cu începere de la 24 iunie, feldmareșalul Kray ceru să se conformeze prevederilor armistițiului încheiat la Marengo, despre care tocmai aflase. Restul lui iulie, august, septembrie, octombrie, noiembrie, armatele

[7] Comuna Parsdorf se află în Bavaria, în apropiere de München.

stătură față în față și ostilitățile nu reîncepură decît în noiembrie. Armistițiul prevedea :

Art. I. Va fi armistițiu și suspendare a ostilităților între armata Majestății sale Imperiale și aliații săi pe de o parte, în Germania, în Elveția, în Tirol și Grizoni, și între armata franceză pe de altă parte, în aceleași țări. Reluarea ostilităților va trebui anunțată cu 12 zile înainte.

Art. II. Armata franceză va ocupa tot teritoriul cuprins în linia de demarcație următoare ; această linie se întinde de la Balzers în Grizoni, pe malul drept al Rhinului, pînă la izvoarele Innului, inclusiv întreaga vale care le conține ; de aici la izvoarele Lechului, pe pantele munților Vorarlberg pînă la Reutte, de-a lungul malului stîng al Lechului. Armata austriacă rămîne în posesia tuturor trecerilor care duc pe malul drept al Lechului ; ea urmează o linie care cuprinde Reutte, trece dincolo de Seebach și pe lîngă Breitenwang, de-a lungul malului nordic al lacului din care iese Seebach, se ridică la stînga, în Leuchthal, pînă la izvorul lui Ammer ; de aici, pe frontierele comitatului Werdenfels, pînă la Loisach. Ea se întinde pînă la malul stîng al acestui rîu, la Kochelsee, pe care îl traversează, pînă la Walchensee unde taie lacul cu acest nume și se prelungește de-a lungul malului nordic al Jachenaului, pînă la vărsarea în Isar ; traversînd acest rîu, se îndreaptă spre Kreut, pe Tegernsee, dincolo de Mangfall, lîngă Gmünd și pe malul stîng al acestuia, dincolo de Valley ; de acolo se îndreaptă prin Oberlaus, Kulbing, Eichoffen, Grafing, Exing, Ebersberg, Malskirchen, Hohenlinden, Kronacker, Veiding, Dading, Haidberg, Isen, Penzing, Gottenbach, de-a lungul Isenului pînă la Furtern și Langdorf, unde merge către izvorul Vilsului, pe care îl urmărește pînă la vărsarea sa în Dunăre și apoi pe malul drept al Vilsului pînă la Vilsbiburg și dincolo de acest rîu pînă la Binabiburg, de unde urmează cursul rîului Bina pînă la Dürreneich. Ea urcă pînă lîngă Seemanshausen, se întinde spre izvorul Kolbachului, îi urmează cursul pînă la vărsarea în Vils și, luînd-o la dreapta pe Vils, se prelungește pînă la vărsarea lui în Dunăre. Aceeași linie se întinde pe malul drept al Dunării pînă la Kehlheim, unde trece fluviul și se prelungește pe malul drept al rîului Altmühl, pînă la

Pappenheim ; ea trece apoi prin orașul Weissenburg, spre Regnitz, al cărui mal stîng îl urmează pînă la punctul unde se varsă în Main ; de aici, urmează malul stîng al acestui rîu pînă la vărsarea sa. Linia de demarcație, pe malul drept al Mainului, între acest rîu și Düsseldorf, nu se va mai întinde spre Mainz pînă la Nidda. În cazul în care trupele franceze ar fi făcut între timp progrese în această parte, ele vor păstra sau vor reocupa aceeași linie pe care o ocupă astăzi 15 iulie.

Art. III. Armata imperială va ocupa din nou Engadinul Inferior și Superior, adică teritoriul Grizonilor, ale căror rîuri se varsă în Inn și valea Sainte-Marie în Adige. Linia de demarcație franceză se va întinde de la Balzers pînă la lacul Como, prin Coire, Thusis, Splügen, Chiavenna, inclusiv Luziensteig. Partea din Grizoni situată între această linie și Engadin va fi evacuată de ambele armate. Acest teritoriu va conserva forma sa actuală de guvernămînt.

Art. IV. Cetățile care sînt în interiorul liniei de demarcație, ca Ulm, Ingolstadt și Philippsburg, care sînt ocupate de imperiali, vor rămîne, sub toate raporturile, în starea în care vor fi găsite de comisarii numiți în acest scop de generalii-șefi ; garnizoanele nu vor fi sporite și ele nu vor tulbura navigația pe rîuri, nici trecerea pe marile drumuri. Teritoriul acestor cetăți se întinde pînă la 2 000 toaze de fortificații ; ele se vor aproviziona la fiecare zece zile și, în ceea ce privește această aprovizionare determinată, ea nu va fi considerată ca făcînd parte din teritoriul ocupat de armata franceză, care în ce o privește nu va putea împiedica transportul munițiilor în numitele cetăți.

Art. V. Generalul comandant al armatei imperiale este autorizat a trimite în fiecare cetate o persoană însărcinată să îl informeze despre modul cum se respectă cele stabilite.

Art. VI. Nu va exista nici un pod pe rîurile care separă cele două armate, în afară de cazul că aceste rîuri vor fi tăiate de linia de demarcație, iar atunci podurile nu vor putea fi stabilite decît în spatele acestei linii, fără a se prejudicia dispozițiile care ar putea fi luate în viitor pentru folosul armatelor și comerțului.

Comandanții respectivi se vor înțelege asupra acestui articol.

Art. VII. Pretutindeni unde rîuri navigabile despart cele două armate, navigația va fi liberă pentru ele și pentru locuitori. Aceeași dispoziție va fi valabilă pentru drumurile principale cuprinse în linia de demarcație și aceasta pe tot timpul armistițiului.

Art. VIII. Teritoriile Imperiului și ale Statelor austriece care se găsesc în interiorul liniei de demarcație a armatei franceze sînt sub paza loialității și bunei credințe. Proprietățile și guvernele existente sînt respectate și nici un locuitor al acestor teritorii nu va putea fi tulburat, fie pentru serviciile aduse armatei imperiale, fie pentru opinii politice, fie pentru că a luat parte efectivă la război.

Art. IX. Prezenta convenție va fi difuzată cît mai repede.

Art. X. Avanposturile celor două armate nu vor comunica între ele.

Observația întîia : Planul de campanie.

1. Un plan de campanie trebuie să prevadă tot ce inamicul poate face și să conțină în el însuși mijloacele de a-i dejuca acțiunile. În această campanie, frontiera Germaniei era frontiera importantă ; frontiera Rivierei Genovei era frontieră secundară. În mod efectiv, evenimentele care ar fi avut loc în Italia n-ar fi avut nici o influență directă, imediată și necesară asupra situației din regiunea Rhinului, în timp ce evenimentele care ar fi avut loc în Germania ar fi influențat direct și imediat asupra Italiei. În consecință, Primul Consul concentră toate forțele Republicii pe frontiera importantă și anume : Armata de Germania, pe care o întări, Armata de Olanda și de pe Rhinul de jos, Armata de rezervă, pe care o grupă pe Saône, gata de a putea intra în Germania dacă ar fi fost necesar.

Consiliul aulic întruni armata sa principală pe frontiera secundară, adică în Italia. Acest nonsens, această violare a acestui mare principiu fu adevărata cauză a catastrofei austriecilor în această campanie.

2. Guvernul ordonase lui Moreau să-și concentreze armata în spatele lacului Constanța, prin Elveția ; să ascundă inamicului acest marș, interzicînd orice legătură între malul stîng și malul drept al Rhinului ; să construiască, la sfîrșitul lui aprilie, patru poduri între Schaffhausen, Stein și lacul Constanța ; să treacă pe malul drept al Dunării cu toată armata ; să înainteze spre Stockach și Engen ; să-și sprijine dreapta pe Dunăre, stînga pe lacul Constanța ; să întoarcă toate diviziile inamice care se găseau în poziție pe munții Pădurea Neagră și în valea Rhinului ; să le separe de bazele (depozitele) lor, să înainteze apoi spre Ulm, înaintea inamicului. Moreau nu înțelese acest plan ; el trimise pe generalul Dessolle la ministrul de război, pentru a propune să treacă Rhinul la Mainz, Strassburg și Basel. Atunci Napoleon se hotărî să ia în mîna sa comanda directă a acestei armate ; dar evenimentele impunînd ca ea să înceapă operațiile în aprilie și situația internă a Republicii nepermițînd să părăsească în acel timp Parisul, el se mulțumi să ordone ca Armata de Rhin să nu aibă decît o singură linie de operații.

Observația a doua : Moreau.

1. Sainte-Suzanne trecu Rhinul la Kehl, Saint-Cyr la Neu-Brisach ; trebuia să se întîlnească la Brisgau. Moreau simți pericolul ; el îl rechemă pe Sainte-Suzanne pe malul stîng, pentru a-l face să treacă Rhinul încă o dată, pe podul de la Neu-Brisach ; a fost o mișcare greșită și nu o viclenie de război. Marșul de treizeci de leghe de la Alt-Brisach la Basel și Schaffhausen, pe malul drept al Rhinului, era de asemenea o greșeală ; armata prezenta flancul drept spre Rhin, și flancul stîng spre inamic, era într-o înfundătură în mijlocul rîpilor, pădurilor și defileurilor. Feldmareșalul Kray fu astfel prevenit unde voia să meargă inamicul său ; el avu la dispoziție opt zile pentru a se pregăti ; astfel, se instală în dispozitiv de bătălie la Engen și Stockach, în măsură de a acoperi depozitele și cetatea Ulm înaintea generalului francez care, în acest timp, avea inițiativa mișcărilor. Dacă Moreau ar fi ieșit cu toată armata peste lacul Constanța, el ar fi surprins, bătut și prins jumătate din armata austriacă ; resturile ei nu s-ar fi putut aduna decît pe Neckar ; el ar fi ajuns la Ulm înain-

tea ei. Ce rezultate mari ! Campania ar fi fost decisă în primele cincisprezece zile.

2. Armata franceză era mult mai puternică decît cea a inamicului pe un front de 15 leghe şi totuşi inamicul fu superior ca număr pe cîmpul de bătălie de la Engen. Moreau împrăştie armata sa şi o compromise ; manevră la stînga pentru a se întîlni cu Saint-Cyr, care era prea departe ; puse pe Richepance, singur, să atace vîrful Hohenhoewen, care era o poziţie puternică. El ar fi trebuit să ţină toate trupele întrunite şi să manevreze pe la dreapta, să se sprijine pe Lecourbe şi să taie linia de retragere a inamicului ; pe această direcţie nu ar fi fost oprit de nici o poziţie întărită.

3. În noaptea de 3 spre 4, Kray execută retragerea spre Moesskirch, de care îl despărţeau la şase leghe. Lecourbe nu era departe de el decît la trei leghe. Dacă acesta ar fi primit ordin să înainteze în ziua de 4, ar fi izolat armata inamică, ar fi atacat-o de front şi în flanc, în timp ce Saint-Cyr şi rezerva l-ar fi atacat din spate ; Kray ar fi fost compromis ; bătălia de la Moesskirch nu avu loc. În ziua de 4 Moreau stătu, lenevind fără nici un motiv. Această fatală indecizie influenţă acţiunile din a doua zi, ceea ce se decisese la Engen şi făcu inutil sîngele vărsat pe acest cîmp de bătălie.

4. În timpul bătăliei de la Engen, Sainte-Suzanne se găsea la Donaueschingen ; el ar fi putut să se găsească cel puţin la bătălia de la Moesskirch ; nu fu acolo, cum nu era nici Saint-Cyr. Astfel încît cele şase divizii ale lui Lecourbe şi ale rezervei fură singure ; ceea ce însemna o forţă inferioară celei a inamicului.

5. Comportarea lui Saint-Cyr dădu naştere la critici ; el nu sosi decît în cursul nopţii la Liptingen, la mai multe leghe de cîmpul de bătălie.

6. Dacă Moreau ar fi pornit în zorii zilei de 6 în urmărirea inamicului, dacă ar fi sprijinit pe Saint-Cyr în ziua de 6, ar fi distrus o parte a armatei inamice în timp ce ea trecea Dunărea ; dar în ziua de 6 ca şi în cea de 4, Moreau rămase inactiv pe cîmpul său de bătălie.

7. Ce trebuia să facă generalul francez pentru a scoate pe feldmareşalul Kray din poziţiile sale întărite ? Un singur lucru : să aibă voinţă, să urmeze un plan ; căci iniţiativa era a lui ; el era învingător, avea forţe mai numeroase şi avea o armată mai bună. La 14 mai ar fi trebuit să treacă Illerul, să se pună în marş pe trei coloane, să nu ocupe mai mult de şase leghe de teren, să treacă Lechul şi să ajungă în două sau trei zile la Augsburg. Generalul austriac ar fi urmat imediat acest marş pe malul stîng al Dunării, s-ar fi deplasat prin Neuburg, în spatele Lechului, pentru a acoperi Bavaria şi Statele ereditare ; nu s-ar fi expus să urmeze armata franceză pe malul drept, pentru că ar fi trebuit să înainteze sub zidurile Augsburgului, iar armata franceză, executînd o întoarcere l-ar fi bătut, l-ar fi izolat de Ulm şi l-ar fi aruncat din nou în munţii Pădurea Neagră. Armata austriacă putea avea încă pretenţia să lupte şi să bată divizii izolate, dar nu mai putea să o aibă pe aceea de a lupta contra armatei franceze întrunite.

Francezii trebuiau să fie la 18 mai stăpîni pe Bavaria. Kray s-ar fi considerat foarte fericit să ajungă la timp din nou pe Inn. Se vede din scrisorile sale că judecă perfect nehotărîrea inamicului său. Cînd acesta împinse un corp spre Augsburg, el scrise : „Armata franceză face o demonstraţie spre Bavaria care nu va fi serioasă, pentru că diviziile ei sînt eşalonate pînă la Iller şi linia sa este deja foarte întinsă". Avea dreptate.

8. Moreau a repetat, de trei ori în patruzeci de zile, aceleaşi demonstraţii, dar în toate trei cazurile fără să le dea un caracter decisiv ; el nu a reuşit decît să încurajeze pe inamic şi i-a oferit ocazii să bată divizii izolate. Într-adevăr, în timpul acestor manevre armata franceză avea stînga pe Ulm şi dreapta la douăzeci de leghe, ameninţînd Bavaria ; însemna să provoace armata inamică şi norocul. În timpul acestei campanii, armata franceză, care era mai numeroasă, a fost aproape totdeauna inferioară ca număr pe cîmpul de bătălie. Este ceea ce se întîmplă generalilor nehotărîţi şi care acţionează fără principii şi fără plan. Tatonările, jumătăţile de măsură pierd totul în război.

9. Proiectul de a trece pe malul stîng al Dunării, deasupra localităţii Ulm, era periculos şi foarte riscant. Dacă Kray şi prinţul de Reuss, întruniţi, ar fi manevrat cu

stînga pe Dunăre și cu dreapta pe Tirol, armata franceză ar fi fost atacată prin surprindere și ar fi suferit pierderi grele. Dar pentru că generalul francez era hotărît să realizeze această operație inutilă și temerară, trebuia să-o execute cu hotărîre și dintr-o dată ; trecerea fiind surprinsă la 19, la 20 toată armata trebuia să se găsească pe malul stîng, lăsînd numai cîteva coloane mobile în observație pe malul drept și să meargă drept spre Ulm și Noerdlingen, cu scopul de a ataca în flanc armata austriacă și a o obliga, dacă Kray ar fi hotărît retragerea, să primească bătălia, propunîndu-și cucerirea pozițiilor întărite, dacă Kray se decidea să treacă pe malul drept pentru a ataca armata franceză. In felul acesta, generalul Moreau nu trebuia să se teamă de nimic ; armata sa fiind superioară ca forță și avînd un moral ridicat, dacă pierdea malul drept se instala pe malul stîng ; toate șansele erau de partea ei ; ar fi profitat de inițiativa sa pentru a merge întrunită, a surprinde armata austriacă în timpul mișcării sale, în timp ce nu lăsa nimic expus inițiativei inamicului. Este avantajul pe care îl are oricare armată care se află întotdeauna întrunită. Ce ar fi putut face generalul Richepance, care era cel mai aproape de Ulm, dacă Kray și prințul de Reuss l-ar fi atacat cu 60 000 oameni ? Și ce ar fi devenit armata dacă corpul lui Richepance ar fi fost bătut, dacă ar fi pierdut linia de operații pe malul drept, suferind acolo o atît de mare înfrîngere, cînd el nu pusese încă piciorul pe malul stîng ?

10. Marșul generalului Decaen spre München, cel al lui Lecourbe spre Neuburg, cel al lui Leclere spre Freisig, toate erau mișcări izolate, în care trupele franceze s-au găsit în număr inferior celor inamice ; ele au îndrăznit și au atins punctele pe care doreau să le ocupe, au obținut puține rezultate și au pierdut tot atît cît și inamicul.

11. Marșul înapoi al lui Lecourbe spre Vorarlberg era inutil ; el trebuia să mărșăluiască spre Innsbruck : ar fi ajuns cu zece zile mai devreme, cu mai puține dificultăți, pierzînd mai puțini oameni decît a pierdut la toate ieșirile din Tirol, pentru a nu obține nici un rezultat. Stăpînirea Innsbruckului avea o cu totul altă importanță : armata s-ar fi găsit atunci în linie pe Inn.

12. Armistițiul nu realiză scopul guvernului, care dorea să aibă cele patru cetăți — Ulm, Philippsburg, Ingolstadt și Innsbruck — pentru a asigura bine poziția armatei.

Observația a treia : Kray.

1. Feldmareșalul Kray compromise armata sa ținînd-o dispersată la apropierea deschiderii campaniei ; cartierul său general la Donaueschingen, și mai ales depozitele la Stockach, Engen și Moesskirch erau greșit plasate. El acționa ca și cînd Elveția ar fi fost neutră ; în acel caz, cartierul general și depozitele ar fi fost acoperite de defileurile munților Pădurea Neagră. Dar francezii erau stăpînii Elveției și ai întregului curs al Rhinului, de la Constanța la Basel ; depozitele sale se găseau la o jumătate de zi de marș de ei și chiar lîngă avanposturi.

2. În acțiunile din jurul localității Ulm, feldmareșalul Kray a făcut dovadă de abilitate și a obținut un mare succes pentru că, avînd o armată bătută de trei ori și mult inferioară numeric, a reținut timp de patruzeci de zile, sub tunurile pozițiilor sale întărite, o armată superioară și victorioasă : marșurile, manevrele, fortificațiile nu au alt scop. Dar acest mareșal nu ar fi putut face mai mult ? Cînd Saint-Suzanne, cu mai puțin de 20 000 oameni, se găsea, la 16 mai, separat prin Dunăre de restul armatei, la o oră de marș de pozițiile sale întărite, de ce nu-l atacă cu forțele întrunite ? Ocazii atît de frumoase sînt rare ; trebuia să atace cele două divizii ale lui Sainte-Suzanne cu 60 000 oameni și să le distrugă.

3. Cînd, la 26 mai, armata franceză era întinsă pe o linie de 20 leghe, de la Dunăre la Lech, de ce nu a atacat cu toate forțele cele două divizii ale lui Sainte-Suzanne și Richepance ? El le atacă numai cu 16 000 oameni. La 16 mai, atacul său pe Iller fu executat cu prea multă prudență și prea puține trupe ; prințul de Reuss ar fi trebuit să concure, coborînd din Tirol cu toate forțele sale. Dacă generalul austriac ar fi profitat de avantajele sale, de nehotărîrea adversarului, de manevrele sale greșite, l-ar fi respins în Elveția, cu toate succesele sale și superioritatea pe care o avea.

CAMPANIA DIN 1815*

CAPITOLUL I

STAREA EUROPEI ÎN MARTIE 1815

I. 20 martie. II. Convenţia secretă încheiată la sfîrşitul anului 1814 între Austria, Franţa şi Anglia, contra Rusiei şi Prusiei. III. Regele Neapolului declară război Austriei (22 martie). IV. Congresul de la Viena.

I. Napoleon a plecat din Insula Elba la 26 februarie 1815, la orele nouă seara ; el s-a urcat pe bricul de război „Inconstant", care a arborat, pe durata întregii navigaţii, pavilionul alb presărat cu albine [1]. La 1 martie, orele cinci după-amiază, el a debarcat pe plaja golfului Jouan, în apropiere de Cannes. Mica sa armată şi-a pus cocarda tricoloră ; ea era de 1 000 de oameni, cei mai mulţi din vechea gardă. El a traversat Grasse-ul în ziua de 2, la orele nouă dimineaţa, a dormit la Séranon, după ce făcuse douăzeci de leghe în această primă zi. La 3 el a dormit la Barrême. În ziua de 4 avangarda sa, comandată de generalul Cambronne [2], a pus stăpînire pe fortăreaţa de la Sisteron. La 5 a intrat în Gap. La 7, la orele două după-amiază, a întîlnit, pe înălţimile din faţa localităţii Vizille, avangarda garnizoanei din Grenoble care mergea împotriva lui ; i-a ieşit înainte singur, i-a vorbit, a făcut-o să arboreze cele trei culori, s-a aşezat în fruntea ei, şi, la orele unsprezece seara, a intrat în Grenoble după ce făcuse, în şase zile, optzeci leghe, peste o regiune muntoasă foarte grea ; acesta a fost marşul cel mai prodigios pe care îl menţionează istoria. El a rămas în ziua de 8 la Grenoble ; a plecat la 9 în fruntea a 3 000 de oameni, trupe de linie, şi 30 de tunuri, şi şi-a făcut intrarea, în ziua de 10, la orele nouă seara, în Lion, al doilea oraş al Franţei. Contele de Fargues, primarul oraşului, i-a prezentat cheile. Contele d'Artois, ducele de Orléans şi mareşalul duce de Tarente s-au salvat numai în dimineaţa de 10 ; sosirea lor neaşteptată la Tuileries a umplut de stupoare Curtea. În sfîrşit, la 20 martie, orele opt seara, ziua aniversării naşterii fiului său, împăratul a intrat în Paris. 40 000 de oameni din armata de linie, din toate armele, intraseră succesiv sub drapelele sale. Mica armată din Insula Elba a sosit a doua zi, după ce făcuse în douăzeci de zile 240 de leghe.

Ludovic XVIII a părăsit Parisul în noaptea de 19 spre 20 martie şi Franţa la 23. La plecarea sa din Lille, toate oraşele Flandrei au arborat drapelul tricolor.

La primul zvon despre debarcarea lui Napoléon, ducele de Bourbon fusese trimis la Nantes pentru a se pune în fruntea departamentelor din vest ; ducele d'Angoulême fusese învestit cu conducerea provinciilor situate pe stînga Loarei. Toate încercările de a răscula Vendéea au fost inutile ; locuitorii acestei provincii îşi aminteau de toată recunoştinţa pe care o datorau lui Napoleon. Ducele de Bourbon s-a îmbarcat la Paimboeuf, la 1 aprilie, pe un vas englez.

Ducele de Angoulême a trimis la Bordeaux pe baronul de Vitrolles, ministru de stat, ca să stabilească sediul guvernămîntului său la Toulouse ; el a lăsat pe ducesă, soţia sa, la Bordeaux, în speranţa de a păstra pentru partidul său acest oraş important şi de a întîlni aici armata spaniolă ; el, în fruntea Regimentului 10 infanterie de linie, 14 vînători călări şi cîteva batalioane de voluntari regali din Languedoc, a conceput planul temerar de a înainta asupra Lionului, în timp ce marsiliezii vor înainta spre Grenoble.

* Această parte este reprodusă după manuscrisul original comunicat de contesa de Montholon (Nota redacţiei franceze).

[1] Pavilionul Bourbonilor.

[2] Pierre Jacques Etienne Cambronne (1770—1842) — general francez. A participat la campaniile lui Napoleon, apoi l-a însoţit în insula Elba. În timpul bătăliei de la Watterloo, luptînd în cadrul trupelor vechii gărzi a lui Napoleon ar fi spus „Garda moare, dar nu se predă".

El a trecut Rhonul pe podul Saint-Esprit, a pus stăpînire pe podul de peste rîul Drôme, apărat de gărzile naționale din Montélimart, a intrat la 3 aprilie în Valence și și-a instalat avanposturile în lungul malului stîng al Iserului. În același timp, marsiliezii, în număr de 2 500 susținuți de regimentele 83 și 58 de linie, sub comanda generalului-locotenent Ernouf, intrau în Gap și înaintau spre Grenoble. Aceste succese n-au durat decît o zi. La 2 aprilie, ducesa de Angoulême a fost obligată să părăsească orașul Bordeaux, la sosirea generalului-locotenent Clausel ; ea s-a îmbarcat pe un cuter englez. Baronul de Vitrolles a fost arestat la 4 aprilie de generalul-locotenent Delaborde și vîrît în închisoarea de la Paris. Generalul Gilly, profitînd de entuziasmul locuitorilor din Languedoc, s-a pus în fruntea lor ; avangarda sa, compusă din Regimentul 10 vînători călări și din Regimentul 6 infanterie ușoară, a pus stăpînire pe podul Saint-Esprit, izgonind pe regaliști. La zvonul despre pericolele care amenințau Lionul, locuitorii provinciilor Bourgogne și Languedoc s-au ridicat în masă și au alergat la Lion pentru a cere arme ca să meargă împotriva prinților, aliați ai inamicilor numelui de francez. În toate comunele provinciei Dauphiné era arborat drapelul tricolor : semnalul de alarmă anunța marșul regaliștilor. Trupele de linie, la vederea vulturului imperial prezentat de generalul-locotenent Chabert, în fruntea unui detașament al gărzii naționale din Grenoble, au părăsit partidul inamicului națiunii. Marsiliezii, înconjurați din toate părțile, au intrat în debandadă, fericiți să-și regăsească căminele. Ducele de Angoulême a înțeles atunci toată imprudența acțiunii sale ; el a evacuat orașul Valence în mare grabă, căutînd să ajungă la podul Saint-Esprit ; generalul Gilly l-a făcut prizonier. Împăratul i-a redat libertatea și l-a lăsat să se îmbarce, la 16 aprilie la Cette, pe un vas suedez.

Mareșalul Masséna, luînd măsuri să se arboreze drapelul tricolor în întreagea Provență, a pus capăt războiului civil. La 20 aprilie, 100 de lovituri de tun trase de la Invalides, au anunțat capitalei, iar salvele bateriilor de coastă și ale fortărețelor de la frontiere au anunțat națiunilor străine, că poporul francez a reintrat în drepturile sale,

Istoria va remarca cu admirație generozitatea învingătorului în aceste împrejurări. Baronul de Vitrolles, care fusese exceptat de la amnistia generală prin decretul de la Lion; ducele de Angoulême, a cărui sentință fusese pronunțată prin legea talionului, au fost salvați prin clemența sa. „Eu vreau, a zis Napoleon, să mă pot mîndri că mi-am recucerit tronul fără să se verse măcar o picătură de sînge, nici pe cîmpul de luptă, nici pe eșafod".

II. La sfîrșitul anului 1814 și la începutul anului 1815, la Congresul de la Viena domnea discordia. Austria, Franța și Anglia se legaseră printr-o convenție secretă, contra Rusiei și Prusiei, care se părea că nu voiau să pună nici o limită pretențiilor lor. Prusia voia să reunească Dresda la imperiul său, ceea ce era contrar interesului Austriei ; dar Franța, sprijinită de Spania, cerea Curții de la Viena, ca recompensă pentru sprijinul pe care i l-a dat, să consimtă ca Bourbonii din Sicilia să se urce pe tronul Neapolului. Austria a refuzat, atît din gelozie față de casa de Bourbon, cît și pentru a nu trăda pe regele Ioachim [3], care contribuise atîta la succesele aliaților în 1814, făcînd cauză comună cu dușmanii patriei sale, contra șefului familiei sale și binefăcătorului său. Murat decisese atunci rezultatele evenimentelor. Dacă cu armata sa de 60 000 de oameni s-ar fi unit cu armata galo-italiană pe care o comanda vicerege[4], el ar fi obligat armata austriacă să rămînă în apărarea Carintiei și Tirolului ; armata vice-regelui era superioară celei a feldmareșalului Bellegarde, dar ea a fost reținută de armata napolitană. Astfel, greutatea acesteia în balanță în această ocazie a fost de 120 000 oameni. Cu 100 000 oameni mai puțini, aliații n-ar fi putut întreprinde invazia Franței înainte de primăvară. În 1814 armata napolitană era bună, pentru că la această epocă ea număra în rîndurile sale 2 000 de ofițeri și subofițeri francezi, corsicani sau italieni din regatul de Italia, care au părăsit-o imediat ce au primit circulara prin care contele Molé,

[3] Generalul Ioachim Murat, devenit regele Neapolului în 1808.
[4] Prințul Eugen.

mare judecător, rechema pe francezii din serviciul Neapolului.

La Congresul de la Viena miniștrii Austriei lăsau să se înțeleagă adesea că făceau puțin caz de intervenția Curții de la Tuileries. „Ludovic XVIII, ziceau ei, nu este în stare să adune 10 000 de oameni fără teama de a vedea soldații întorcînd armele împotriva lui". Prințul de Bénévent [5] a sfătuit Curtea să să organizeze trei tabere, una în Franche-Comté, alta în fața Lionului, și a treia în sud. Aceste trei tabere puteau cuprinde 36 sau 40 000 de oameni, fără a obliga la nici o creștere a statutului militar și fără cheltuieli excesive ; în acest timp ele ar fi ridicat prestigiul Franței în exterior. Acest proiect a fost adoptat ; în cursul lunii februarie 1815 trupele au fost puse în mișcare. Generalul de divizie Ricard s-a dus la Viena, a lăudat în mai multe conferințe starea bună a armatei franceze, ardoarea ei și atașamentul față de rege ; el a anunțat în mod pompos că trei tabere, conținînd 80 000 de oameni, se adunau în apropierea Alpilor. Plenipotențiarii francezi cereau ca această armată, secondată de o divizie spaniolă, să se poată deplasa, fie pe uscat, trecînd prin Genova, Florența și Roma, fie pe mare, în sudul Italiei. Regele Neapolului, la rîndul său, nu dormea ; el și-a adunat armata în Marches ; aceasta era de 60 000 de oameni. Pentru a contracara efectul negocierilor Franței, el a cerut Austriei să-i permită trecerea trupelor pe care dorea să le ducă în Alpi pentru a pătrunde în Franța, acreditînd, atît cît putea, părerea deja răspîndită, că soldații francezi nu erau soldații Bourbonilor.

[5] Charles Maurice de Talleyrand-Périgord 1754—1838) — om politic francez. Avînd o infirmitate la picior, în urma unui accident, nu poate intra în rîndurile armatei fapt care îl face să îmbrățișeze cariera bisericească. Devenind șeful clerului în perioada revoluției burgheze din Franța este acuzat de schismă de către Papă și părăsește această funcție, îmbrățișînd cariera diplomatică. Ministru de externe, desfășoară o vastă activitate politică și diplomatică. În 1806 i se acordă titlul de prinț de Bénévent. În 1807, neîmpărtășind ideile politicii externe ale lui Napoleon își pierde poziția, iar în 1809 este acuzat de complot împreună cu Fouché și cade în disgrația lui Napoleon. Joacă un rol important în cadrul Congresului de la Viena (1815) în interesul Franței.

În aceste împrejurări Napoleon a debarcat. Regimentele franceze destinate să formeze cele trei tabere în sud erau în mișcare, și s-au găsit plasate astfel încît să-i servească de escortă în marșul său triumfal din golful Jouan la Paris. Mareșalul Soult, ministrul de război, a fost acuzat de trădare ; dar aparențele erau înșelătoare : aceste mișcări de trupe, așezarea lor, de fapt în acord cu marșul împăratului, fuseseră executate după ordinul precis al regelui și la cererea plenipotențiarilor francezi de la Viena. Străinii au arătat cu această ocazie că ei cunoșteau mai bine dorințele secrete ale poporului francez și ale armatei decît prinții și miniștrii Casei de Bourbon.

III. Cîteva zile înainte de a părăsi insula Elba [6], la 6 februarie 1815, Napoleon a expediat la Neapole pe unul din șambelanii săi, ca să facă cunoscut acestei Curți : 1, că el pornea pentru a se întoarce în capitala sa și a goni pe Bourboni de pe tronul său ; că era hotărît să mențină tratatul de la Paris, ceea ce îl făcea să spere că puterile aliate vor rămîne străine de acest război civil ; că trupele ruse erau de altfel dincolo de Niemen, o parte din trupele austriece dincolo de Inn, majoritatea trupelor prusiene dincolo de Oder, și jumătate din armata engleză în America : că congresul de la Viena își terminase lucrările și că țarul plecase spre Saint-Petersburg ; 2, că el dorea ca Murat să trimită un curier la Viena pentru ca ambasadorul său să notifice acestei Curți că Franța va continua să execute tratatul de la Paris și renunță, în mod special, la orice pretenție asupra Italiei ; 3, că, în orice caz, ostilitățile nu puteau începe înainte de sfîrșitul lui iulie ; că Franța și Neapolul vor avea timp să se pună de acord ; că în prealabil el trebuia să-și întărească armata într-o poziție bună în fața Anconei și, în toate situațiile neprevăzute, să se conducă după principiul că e mai bine să se retragă decît să înainteze, să dea bătălia înapoia rîului Garigliano, decît pe fluviul Po ; că el putea să fie de folos mai mult ca o diversiune cînd va fi sprijinit de către o armată franceză ; că el nu putea face nimic fără aceasta.

[6] Insulă în Marea Tireniană în care Napoleon a stat de la 4 mai 1814 la 26 februarie 1815.

Trimisul împăratului a sosit la Neapole în ziua de 4 martie ; bricul „Inconstant", reîntors din golful Jouan, a sosit aici la 12 ; puține zile după aceasta un curier de la Genova a aflat aici despre intrarea triumfală a lui Napoleon în Grenoble și în Lion. Regele nu și-a mai ascuns sentimentele ; el a anunțat sus și tare voința sa de a răscula Italia. „Împăratul, zicea el, nu va întîmpina nici un obstacol, întreaga națiune franceză va zbura sub drapelele sale ; dacă eu întîrzii să merg pe Po, dacă aștept luna iulie, armatele franceze vor restabili regatul Italiei și vor relua coroana de fier ; mie îmi revine rolul de a proclama independența Italiei !" Trimisul împăratului și regina se aruncară degeaba la picioarele regelui pentru a-l face să simtă pericolul și temeritatea acestei acțiuni ; nimic n-a putut să-i deschidă ochii. El a plecat spre Ancona. Ajuns, la 22 martie, în fruntea armatei sale, el n-a așteptat nici măcar noutatea intrării împăratului în Paris ; a trecut Rubiconul, a traversat Romagna, a inundat cu trupele sale teritoriul Sfîntului-Scaun din Toscana. Papa s-a retras la Genova, marele duce la Livorno. Sosit la Bologna, regele Neapolului a chemat la insurecție popoarele regatului Italiei ; dar ele l-au întrebat de ce nu le vorbește de Napoleon, regele lor legitim ; că fără ordinul său ele nu pot face nici o mișcare ; că lor li se pare de altfel imprudent să acționeze înainte ca trupele franceze să fi sosit în Alpi ; că, în orice caz, le trebuiau puști. Numai provincia Bologna cerea 40 000 ; artileria napolitană nu avea nici una. După cîteva zile, armata austriacă, care se concentrase pe malul stîng al fluviului Po, a trecut peste acesta, a bătut armata napolitană și a intrat în Neapole, la 12 mai. Regele, nereușind să se închidă în cetatea Gäete, s-a îmbarcat pe o navă comercială și a debarcat în Provența, unde a rămas pentru a-și aștepta familia și a-și întruni partizanii. La rîndul ei, regina semnase capitularea în fața unui comandor englez care, după obiceiul constant al Sfintei-Alianțe, a călcat în picioare capitularea, ca la Danzig și la Dresda ; în loc să transporte pe această prințesă în Franța, el a transportat-o la Triest.

În primele zile ale lui aprilie, prințul Lucien, avînd în trăsura sa un însărcinat cu afaceri al Papei, a sosit la

Fontainebleau incognito ; de la acesta s-a aflat la Paris prima știre despre invazia regelui Neapolului. Papa îi scria din Genova Împăratului că dacă nu-i garantează stăpînirea Romei și a statelor sale, se va refugia în Spania. Însărcinatul cu afaceri al Sfîntului-Scaun a fost primit la Tuileries ; el a plecat ducînd Sfîntului Părinte cele mai favorabile asigurări.

Împăratul îi garanta tot ce-i fusese asigurat prin tratatul de la Paris, făcîndu-i cunoscut totodată că el condamna purtarea regelui Neapolului, fiind contrară politicii sale.

IV. La 8 martie s-a primit la Viena vestea debarcării Împăratului în Franța ; congresul nu fusese dizolvat. La 13 și la 25 martie miniștrii puterilor reprezentate la Congres au semnat acte fără exemplu în istorie ; ei îl credeau pe Împărat pierdut. „El va fi, ziceau ei, respins prompt și înfrînt de credincioșii supuși ai lui Ludovic XVIII". Cînd apoi au aflat că Bourbonii, fără a opune rezistență, fuseseră goniți din nord, din sud, din vest, din est și că Franța întreagă se declarase pentru suveranul ales de ea, amorul propriu al aliaților a fost compromis, și totuși au fost ezitări ! Dar, cînd Curtea din Viena a aflat sentimentele regelui Neapolului și după aceea despre marșul lui ostil, n-a pus la îndoială faptul că el ar acționa din ordinul lui Napoleon, și că acest prinț, constant și nezdruncinat în sistemul său politic, nu ar fi ce era la Châtillon, nevoind coroana Franței decît împreună cu Belgia, Rhinul și poate coroana de fier [7] ; ea n-a mai ezitat. Miniștrii au semnat un tratat contra Franței, prin care cele patru puteri principale se angajau să furnizeze fiecare cîte 150 000 de oameni. Instrumentele de ratificare au fost schimbate la 25 aprilie ; s-a calculat că 800 000 de oameni din toate națiunile Europei vor fi reuniți la sfîrșitul lui iulie la

[7] Coroană de origină bizantină, avînd forma unui turban ; este din aur, acoperită cu émail verde și cu flori stilizate de culoare albă, roșie și albastră. Numele de coroana de fier îi vine de la cercul de fier pe care este montată. Cu ea s-a încoronat Carol cel Mare ca rege al Lombardiei (774), Frederic IV (Roma 1452), Carol Quintul (Bologna, 1530) și Napoleon (Milano, 1805).

frontierele Franței. Suedia și Portugalia singure au refuzat să furnizeze contingente. Pacea între Anglia și Statele Unite ale Americii fusese încheiată la Gand și ratificată la sfîrșitul lui februarie. Trupele engleze, devenite inutile în Canada, se îmbarcaseră pentru a se reîntoarce în Europa. Ducele de Wellington a sosit cu cartierul său general la Bruxelles, și prințul Blücher cu al său la Liège, înainte de 15 aprilie. Pe Tamisa, Dunăre, Spree, Neva, Tag, totul răsuna a război.

Fregata franceză Melpoméne, găsindu-se lîngă țărmul Neapolului, a fost capturată de vasul englez Rivoli ; dar după cîteva zile au sosit ordine de la Londra pentru comandantul din Mediterana de a respecta pavilionul tricolor, războiul nefiind încă declarat. De atunci bastimentele franceze au navigat în libertate. O fregată imperială a adus de la Neapole în Franța pe Doamna-Mamă [8]. Aceste ordine ale guvernului englez se datorau nehotărîrii suveranilor la Viena și interesului pe care îl avea Curtea de la Londra de a cîștiga timp, deoarece armatele sale din Belgia nu erau în măsură să apere această țară ; chiar amiralitatea, avînd greutăți mari în armarea vaselor, se temea ca escadra franceză de la Toulon să nu fie echipată și să nu iasă în mare înaintea escadrei sale.

De două ori, în prada celor mai stranii vertigii, regele Neapolului a fost cauza nenorocirilor noastre ; în 1814 declarîndu-se împotriva Franței și în 1815 declarîndu-se contra Austriei.

[8] Maria Letiția Bonaparte, născută Ramolino (1750—1836) — mama lui Napoleon ; din 1805 primește titlul de Doamna-Mamă.

CAPITOLUL II

STAREA MILITARĂ A FRANȚEI

I. Situația armatei la 1 martie 1815. II. Organizarea unei armate de 800 000 oameni. III. Armament, îmbrăcăminte, remontă, finanțe. IV. Situația armatei la 1 iunie 1815. V. Starea cetăților. VI. Necesitatea de a fortifica Capitalele. VII. Paris. VIII. Lyon.

I. În ultimele 6 luni ale anului 1814, armata franceză primise o nouă organizare ; în martie 1815, ea se compunea din 105 regimente de infanterie, dintre care trei în colonii, patru regimente elvețiene, patru regimente de infanterie din vechea gardă sub denumirea de grenadieri și vînători ai Franței, cincizeci și șapte regimente de cavalerie de linie, patru regimente de cavalerie din vechea gardă, sub denumirea de grenadieri, dragoni, vînători și lăncieri ai Franței, opt batalioane de tren, două batalioane de pontonieri, trei regimente de săpători, mineri, lucrători, anumite trupe de geniu. Regimentele de infanterie aveau cîte două batalioane, numai șase aveau cîte trei. Efectivul fiecărui regiment era în medie de 900 oameni, dintre care 600 disponibili pentru a face campania. Cavaleria avea un efectiv de 25 000 oameni și 16 000 cai ; ea putea furniza cel mult 11 000 de cai pentru a intra în campanie. Batalioanele de tren de artilerie erau formate din cadre ; ele aveau 2 000 cai la depozit și 6 000 în subzistență la țărani. Efectivul era de 149 000 oameni, putînd pune în campanie o armată de 93 000 oameni prezenți sub arme, forță abia suficientă pentru paza cetăților și a principalelor stabili-

mente maritime ; căci toate flotele fuseseră dezarmate, echipajele concediate, în afară de un vas şi trei fregate la Toulon şi două fregate la Rochefort. Singurele trupe pe care le avea marina gata de luptă fiind opt batalioane de canoniere ; era necesar ca armata terestră să asigure apărarea porturilor Cherbourg, Brest, Lorient, Rochefort, Toulon. Materialul de artilerie, cu toate pierderile suferite, prin blocarea echipajelor de campanie din cetăţile Anvers, Wesel, Main, Alessandria, putea asigura nevoile celor mai mari armate şi să completeze pierderile pe care ele le-ar putea suferi în timpul mai multor campanii. Se aflau în depozite 150 000 de puşti noi, 300 000 de puşti de reparat sau în piese de schimb, în afara celor ce erau în dotarea armatei ; aceasta era insuficient. Toate cetăţile erau dezarmate, palisadele şi aprovizionamentele pentru caz de asediu fuseseră vîndute ; dar material de artilerie era suficient pentru armarea lor.

II. 800 000 oameni erau socotiţi necesari pentru a combate Europa la forţe egale. Prima grijă s-a îndreptat asupra moralului armatei. Au fost redate regimentelor numerele pe care le purtau din anul 1794 ; ele le ilustraseră în douăzeci şi cinci de campanii şi în mii de lupte ! S-au creat cadre pentru al 3-lea, al 4-lea, al 5-lea batalion ale regimentelor de infanterie, al 4-lea şi al 5-lea escadron ale regimentelor de cavalerie, pentru cele treizeci de batalioane tren de artilerie, pentru douăzeci de regimente ale tinerei gărzi, pentru zece batalioane de echipaje militare şi pentru douăzeci de regimente de marină ; aceasta a dat întrebuinţare tuturor ofiţerilor cu demisoldă din toate armele terestre şi maritime. S-au primit două sute de batalioane de elită ale gărzii naţionale, fiecare batalion compus din două companii de grenadieri şi două de voltijori cu un efectiv de 560 oameni. Au fost chemaţi sub drapel toţi vechii militari ; nu era nevoie de o lege coercitivă pentru a-i constrînge să se supună ; ei au sosit cîntînd : ţărani, meseriaşi, lucrători din manufacturi etc ; toţi şi-au părăsit ocupaţiile la sfîrşitul săptămînii, şi-au îmbrăcat vechea uniformă şi s-au prezentat la vechile regimente. Acest apel trebuia să

aducă 200 000 oameni : nu a adus însă armatei de linie decît 130 000, deoarece un mare număr s-au înrolat în cele două sute de batalioane de elită ale gărzii naţionale, iar alţii au intrat ca înlocuitori [1] în cadrul conscripţiei [2] din anul 1815. A fost chemat contingentul 1815 : el trebuia să dea 140 000 oameni, dar la sfîrşitul lunii mai nu dăduse decît 80 000. Insurecţia din Vendée a dus la un deficit. De altfel, în mai multe departamente, tinerii din acest contingent fuseseră chemaţi în 1814 şi ei preferau să ajungă la drapelele lor cu titlul de soldaţi vechi. Cele douăzeci de regimente de marină au fost formate cu 30 000 de mateloţi ai vechilor escadre de la Anvers, Brest, Rochefort, Toulon ; ofiţerii de marină şi contramaiştrii au format cadrele. În cursul lunii iulie trebuia să se propună camerelor chemarea sub arme a 200 000 oameni ; adunarea acestora s-ar fi terminat în septembrie. Numărul de ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi în retragere sau reformaţi se ridica la peste 100 000 ; 30 000 erau în stare să servească în cetăţi ; ei s-au grăbit să răspundă la apelul pe care l-a făcut ministrul de război, prinţul de Eckmühl [3]. Experienţa lor, moralul lor bun, au fost foarte utile pentru a dirija pe noii încorporaţi şi a asigura apărarea cetăţilor.

III. Obiectivul cel mai important erau armele de foc. Magaziile aveau o cantitate suficientă de săbii. Artileria a luat măsuri pentru a dubla activitatea vechilor manufacturi de puşti : 1. a scutit pe muncitori de serviciul militar ; 2. a dat antreprenorilor aconturile de care aveau nevoie ; a mai îndulcit rigorile vechilor ordonanţe, autorizînd pe agenţii săi să primească modele mixte, avînd platine [4] mai simple ca cele ale modelului din 1777 ; a luat măsuri să se toarne cu miile platine de bronz şi a refăcut atelierul de ştanţare a platinelor. Fabricile imperiale puteau furniza 20 000 de arme pe lună : prin aceste măsuri extra-

[1] În schimbul unei sume destul de mari, se permitea înlocuirea celor recrutaţi, cu alţii.
[2] Recrutarea unui contingent.
[3] Mareşalul Davout, duce de Eckmühl.
[4] Element al mecanismului de dare a focului la armamentul individual.

ordinare ele au furnizat 40 000, ceea ce ar fi făcut în șase luni 240 000. Era, totuși, insuficient. S-au stabilit în toate marile cetăți ateliere de reparații, așa de numeroase încît să poată repara în șase luni toate puștile care erau în depozitele Franței. Dar principala resursă a fost atelierele care s-au creat în capitală ; ele au fost de trei feluri : primele, destinate a pregăti piesele de schimb : tîmplarii din cartierul Saint-Antoine, la început neîndemînatici în această muncă, n-au întîrziat să devină foarte abili ; a doua categorie, atelierele de reparații pentru puștile vechi ; a treia categorie, atelierele de fabricat puști noi. Lucrătorii în armă, ceasornicarii, șlefuitorii, care sînt numeroși în acest oraș mare, toți au primit de lucru. Ofițerii de artilerie au pus atîta zel și inteligență în conducerea acestor ateliere încît din luna mai ele furnizau zilnic 1 500 de puști, în iunie 3 000 și trebuiau să producă 4 000 începînd de la 1 iulie. În capitală a fost mai multă activitate decît în 1793, dar cu diferența că atunci totul era risipă, anarhie și dezordine ; armele pe care le fabricau atelierele revoluționare erau defectuoase, greu de mînuit ; dar în 1815 totul a fost condus cu cea mai mare economie, după principiul unei bune administrații și toate armele care au ieșit erau în conformitate cu regulile artei. Acest important serviciu era deci asigurat.

Manufacturile de postavuri, bune pentru îmbrăcămintea trupelor, erau numeroase în 1812 și 1813 ; ele puteau satisface toate nevoile armatei ; dar în 1814 ele au fost părăsite [5]. Ministerul de război n-a făcut nici o comandă ; el n-a dat nici un fel de îmbrăcăminte corpurilor, cu excepția celor șase regimente care purtau numele regelui sau al prinților. Încă din luna aprilie, tezaurul a avansat mai multe milioane fabricanților de postav, care într-o lună și-au pus în funcțiune manufacturile. Echiparea a 300 000 de oameni era o treabă considerabilă ; ar fi fost imposibil să se realizeze la timp. Ministerul a adoptat măsura de a prescrie gărzilor naționale sedentare, printr-unul din articolele legii care ordona încorporarea a 200 000 de oameni, să furnizeze 100 000 de rînduri de îmbrăcăminte și echipament pentru armata activă.

[5] După restaurarea Bourbonilor.

Furnizorii livrară 20 000 de cai de cavalerie înainte de 1 iunie ; 10 000 de cai dresați fuseseră furnizați de jandarmerie ; cu prețul plătit în numerar, jandarmii și-au cumpărat imediat alți cai, la alegere. Exista proiectul să li se ia din nou jumătate din acești cai, în cursul lunii iulie ; exista un tîrg cu furnizorii pentru alți 14 000. La 1 iunie erau 46 000 de cai în depozite sau în linie, și ar fi fost 66 000 la sfîrșitul lui iulie. 5 000 de cai de artilerie fuseseră achiziționați de la țărani ; se făcuseră contracte cu furnizorii pentru 15 000 de cai ; 12 000 erau livrați la 1 iunie ; la această dată erau prezenți 18 000 de cai de artilerie.

Ușurința cu care ministrul de finanțe, ducele de Gaete, și ministrul tezaurului, contele Mollien, au făcut față acestor cheltuieli enorme era obiectul admirației generale. Orice serviciu nu se putea face decît plătindu-l în numerar ; cea mai mare parte dintre furnizori și antreprenori voia chiar aconturi. În același timp, datoria publică și pensiile erau plătite cu cea mai mare promptitudine ; toate cheltuielile interne, departe de a fi micșorate, erau mărite ; marele sistem al lucrărilor publice fusese reluat în întreaga Franță. „Se vede bine, ziceau muncitorii, că marele antreprenor s-a întors ; totul era mort, totul renaște ; noi eram fără lucru, astăzi sîntem toți ocupați". Era acreditată în general părerea că împăratul regăsise 100 milioane în aur din tezaurul său de la Tuileries ; se înșelau ; adevăratul tezaur pe care l-a regăsit a fost afecțiunea poporului său, bună voința nu numai a masei națiunii, ci și a capitaliștilor francezi și olandezi.

Tezaurul a negociat 4 milioane rentă de la casa de amortisment, cu 50 la sută, sumă pe care a garantat-o cu materialul lemnos național ; aceasta a produs net 40 de milioane bani lichizi, care s-au întors cu o iuțeală de necrezut.

Regele părăsise Parisul cu o astfel de grabă încît n-a putut lua nici argintăria coroanei evaluată la 6 milioane, nici casetele tezaurului, care erau răspîndite în toată Franța : erau 50 de milioane. O parte din această sumă era folosită de baronul Louis, ministrul său de finanțe, la specula cu bunurile regale. Acest sistem, care era atît de vicios, a fost părăsit de ducele de Gaete, care a putut

dispune de fondurile care-i erau afectate. Impozitele n-au fost mărite, dar poporul se grăbea să accelereze plata. Donațiile benevole erau numeroase ; au fost departamente care au depășit un milion. La toate parăzile, cetățeni necunoscuți se apropiau de împărat și-i remiteau pachete cu bilete de bancă ; de mai multe ori, la întoarcerea în apartamentele sale, el dădea ministrului tezaurului 80-100 000 de franci pe care îi primise astfel. Această nu putea produce sume prea mari, dar o amintim ca dovadă a elanului național.

Astfel, la 1 octombrie, Franța ar fi avut o armată de 8—900 000 oameni, complet organizați, înarmați și îmbrăcați. Problema independenței sale consta în a putea amîna ostilitățile pînă la 1 octombrie. Lunile mai, iunie, iulie, august și septembrie erau necesare și suficiente. La această dată, frontierele imperiului ar fi fost așa de puternice, că nici o putere omenească n-ar fi putut să le treacă nepedepsită.

IV. La 1 iunie efectivul trupelor franceze sub arme era de 559 000 oameni. Astfel, în două luni, ministerul de război încorporase 414 000 oameni, aproape 7 000 pe zi. Din acest număr, efectivul armatei de linie se ridica la 363 000 oameni, cel al armatei extraordinare [6] la 196 000 ; din efectivul armatei de linie, 217 000 oameni erau prezenți sub arme, îmbrăcați, înarmați și instruiți, disponibili pentru a intra în campanie. Ei au fost constituiți în șapte corpuri de armată [7], patru corpuri de observație și armata din Vendée, repartizați în lungul frontierelor, acoperindu-le pe toate, dar principalele forțe erau cantonate în apropiere de Paris și la frontiera Flandrei. La 1 iunie, armata de linie a părăsit cetățile ; ea le-a lăsat în paza armatei extraordinare.

[6] Forțe de interior, mai slab instruite, încadrate și înzestrate, fiind destinate să formeze garnizoanele cetăților și să asigure paza.

[7] Primele corpuri de armată organizate pe trei divizii au fost create de Napoleon în 1803 ; din 1805, odată cu crearea „Marii Armate", corpurile de armată sînt introduse în organica întregii armate franceze.

Primul corp, comandat de contele de Erlon, avea cantonamentul în împrejurimile orașului Lille. El se compunea din patru divizii de infanterie, fiecare cu cîte patru regimente, o divizie de cavalerie ușoară cu trei regimente și șase baterii de artilerie.

Al doilea corp, comandat de contele Reille, a fost cantonat în jurul orașului Valenciennes. El era compus ca și primul corp, dar era ceva mai tare, cîteva regimente avînd trei batalioane.

Al treilea corp, comandat de contele Vandamme, a fost concentrat în împrejurimile orașului Méziéres. El avea trei divizii de infanterie, una de cavalerie ușoară și cinci baterii ; unul din regimentele sale de infanterie era detașat în Vandée.

Al patrulea corp, comandat de contele Gérard, era în zona orașului Metz. El avea trei divizii de infanterie, o divizie de cavalerie ușoară și cinci baterii.

Al cincilea corp, comandat de contele Rapp, era în Alsacia. El avea trei divizii de infanterie, o divizie de cavalerie ușoară și șase baterii.

Al șaselea corp, comandat de contele de Lobau, era concentrat la Laon. El era compus din trei divizii de infanterie, una de cavalerie ușoară și șase baterii ; dar fiecare din aceste divizii de infanterie avea cîte un regiment detașat în Vandée.

Al șaptelea corp, comandat de mareșalul Suchet, era la Chambéry. El era compus din două divizii de infanterie de linie, cu cîte patru regimente fiecare, două divizii de gardă națională de elită de cîte opt batalioane fiecare, o divizie de cavalerie ușoară și șase baterii.

Primul corp de observație, zis de Jura, comandat de generalul Lecourbe, avea în compunere o divizie de infanterie cu trei regimente, două divizii de gardă națională de elită, fiecare cu cîte opt batalioane, o divizie de cavalerie ușoară și cinci baterii.

Al doilea corp de observație, zis de Var, comandat de mareșalul Brune, se compunea dintr-o divizie de infanterie care avea trei regimente, din care două a trei batalioane, un regiment de cavalerie și trei baterii. Aceste regimente de infanterie veniseră de la Diviziunea 23-a

militară [8], unde fuseseră înlocuite cu batalioane de voluntari corsicani.

Al treilea corp de observație, zis de Pirineii Orientali, comandat de generalul Decaen, era concentrat la Toulouse. El se compunea dintr-o divizie de infanterie cu trei regimente, un regiment de cavalerie, șasesprezece batalioane de gardă națională de elită și trei baterii.

Al patrulea corp de observație, comandat de generalul Clausel, era la Bordeaux ; compunerea sa era aceeași. Aceste ultime două corpuri au fost micșorate cu cîte un regiment de infanterie trimis în Vendée.

Vendée, după ce arborase în aprilie vulturul imperial, se răsculase în mai. Generalul Lamarque era comandantul șef al armatei imperiale de aici, care se compunea din opt regimente de linie, două regimente ale tinerei gărzi, două regimente de cavalerie, zece escadroane de jandarmi, fiecare din cîte 400 de oameni, precum și douăsprezece batalioane sau detașamente de linie, destinate corpurilor de armată, dar care fuseseră reținute în Vendée avînd în vedere urgența împrejurărilor.

Cele patru corpuri ale rezervei de cavalerie, sub comanda mareșalului Grouchy, erau cantonate între Aisne și Sambre ; fiecare corp de cavalerie avea două baterii de artilerie ușoară și două divizii, fiecare cu cîte trei regimente. Primul corp, compus din cavalerie ușoară, era comandat de contele Pajol ; al doilea corp, compus din dragoni, era sub ordinele contelui Exelmans ; al treilea corp, format din cuirasieri, era comandat de contele Milhaud ; al patrulea corp, format de asemenea din cuirasieri, era sub ordinele contelui Kellermann.

Garda imperială era compusă din patru regimente ale tinerei gărzi, patru ale gărzii mijlocii, patru ale vechii gărzi, patru regimente de cavalerie și nouăzeci și șase guri de foc.

Regimentele din cadrul corpurilor de armată nu aveau în general decît două batalioane ; batalioanele erau de 600 de oameni prezenți sub arme, lipsindu-le 240 pentru a fi complete. Acest supliment de oameni era în drum și ar fi ajuns înainte de 1 iulie. Batalioanele al 3-lea, al 4-lea,

[8] Comandament teritorial.

al 5-lea și depozitul au fost puse în marș din toate colțurile Franței, pentru a se concentra la Paris, Lyon și în vest.

Artileria pregătea un nou echipaj de campanie cu cinci sute de guri de foc, personal, material, atelaje și dublă aprovizionare.

Cele două sute de batalioane de elită ale gărzii naționale, avînd un efectiv de 112 000 oameni, erau în întregime încorporate. O sută cincizeci și două batalioane, avînd 85 000 oameni, formau garnizoane în cele nouăzeci de cetăți, pe toate frontierele imperiului. Patruzeci și opt de batalioane, cu 26 000 oameni, erau concentrate — cum s-a spus : șaisprezece cu primul corp de observație, cel de Jura, șaisprezece cu al 7-lea corp, șaisprezece formînd o rezervă de Loire. Contele Dumas desfășurase cea mai mare activitate pentru încorporarea acestor trupe și, în această împrejurare, el a bine-meritat de la Franța. Independent de aceste două sute de batalioane de grenadieri și vînători de elită, în cursul lunii mai au fost încorporate patruzeci și opt batalioane de gardă națională în Languedoc, Gascogne și Dauphiné. Cele din Dauphine au fost concentrate în iunie în Provence ; cele din Languedoc au ridicat la 15 000 de oameni al treilea corp de observație ; cele din Gascogne au ridicat la aceeași forță al patrulea corp de observație, fapt ce completa apărarea Pirineilor. Aceste patruzeci și opt de batalioane n-au fost socotite în situația de la 1 iunie, deoarece la această dată ele nu părăsiseră încă reședința departamentului lor și organizarea lor nu era completă ; dar la sfîrșitul lui iunie ele ajunseră la destinație.

Din cei 30 000 ofițeri, subofițeri și soldați luați din poziția de retragere, 20 000 oameni întăreau garnizoanele cetăților și 10 000 făceau garnizoană la Marsilia, Bordeaux și în alte orașe, unde prezența lor era utilă pentru a electriza spiritul public și a supraveghea pe răufăcători.

V. Cele nouăzeci de cetăți erau armate, palisadate, aprovizionate și comandate de ofițeri experimentați.

Prima linie de pe frontiera de nord, respectiv : Calais, Dunkerque, Saint-Omar, Lille, Condé, Maubeuge, Philip-

peville, erau aprovizionate pentru șase luni și aveau garnizoane complete, în ce privește numărul de oameni, dar neechipați și neinstruiți ; aceștia erau din gărzile naționale de elită care se formau.

A doua linie, adică : Ardres, Aire, Béthune, Douai, Valenciennes, Quesnoy, Avesnes, Rocroy, erau aprovizionate pentru patru luni și aveau jumătate din efectivul garnizoanelor.

A treia linie, adică : Montreuil, Hesdin, Arras, Bouchain, Landrecies, Bapaume, Cambrai, Abbeville, castelul de la Amiens, Péronne, castelul de la Ham, Laon, erau aprovizionate pentru trei luni și aveau cîte un sfert din efectivul garnizoanelor.

Pe frontiera Mosellei, prima linie, adică : Charlemont, Méziéres, castelul de la Sedan, castelul de la Bouillon, Longwy, Thionville, Sarrelouis, Bitche, erau aprovizionate pentru patru luni și aveau garnizoanele complete.

Linia a doua, adică : Verdun, Metz, Phalsbourg, Toul, erau aprovizionate pentru patru luni, și aveau jumătate din garnizoane.

Pe frontiera Alsaciei : Landau, Lauterbourg, Haguenau, Strassbourg, Schlestadt, Neuf-Brisach, Huningue, erau aprovizionate pentru șase luni și aveau garnizoanele complete.

Pe frontiera spre Elveția, adică : Belfort, Besançon, fortul Ecluse, Auxonne, erau aprovizionate pentru patru luni și aveau garnizoanele complete.

Pe frontiera Alpilor, adică : fortul Baraux, Briançon, Mont-Dauphin, Colmars, Entrevaux, Antibes, erau aprovizionate pentru patru luni și își aveau garnizoanele complete.

Pe frontiera Mediteranei, adică : forturile Sainte-Marguerite, castelul Saint-Tropez, fortul Bregançon, forturile din insulele Hyéres, Toulon, fortul Bouc, Aigues-Mortes, Cotte, Collioure, aveau garnizoane suficiente pentru a fi puse la adăpost de un atac prin surprindere. Aveau și un început de aprovizionare. Bateriile de coastă erau armate.

Toate cetățile de la frontiera Pirineilor, între Perpignan și Bayonne, de prima și a doua linie erau armate,

aprovizionate și aveau garnizoane mai mult sau mai puțin numeroase.

Spania provoca puțină îngrijorare. În sfîrșit, toate cetățile de pe frontiera oceanică : Bayonne, castelul Trompette, forturile din insulele Aix, din insula Oleron, din insula Ré, La Rochelle, castelul Nantes, insula Yeu, Belle-Ile, Brest, fortul Saint-Malo, Cherbourg, Le Hâvre, castelul Dieppe erau armate, aveau garnizoane suficiente pentru a fi la adăpost de un atac prin surprindere ; aveau și un început de aprovizionare. Tunarii din paza coastei erau încorporați. Toate forțele engleze fiind în America sau în Belgia, nu era nici o îngrijorare serioasă dinspre mare.

S-au lăsat garnizoane așa de numeroase în cetăți deoarece batalioanele din garda națională care le compuneau nu erau nici formate, nici instruite, nici echipate ; în starea în care erau, n-ar fi făcut decît să îngreuieze armata, în timp ce aici îndeplineau mai multe roluri : păzeau frontierele, își terminau organizarea, se echipau, se instruiau și la 15 iulie ar fi putut să intre în linie.

VI. Dacă ostilitățile, cum era de temut, începeau înainte de toamnă, armatele Europei conjurate ar fi fost mult mai numeroase decît armatele franceze și în acest caz destinul imperiului s-ar fi hotărît în zonele Paris și Lyon. Aceste mari orașe fuseseră fortificate odinioară, ca și toate capitalele Europei, și apoi, ca ele, încetaseră să mai fie.

Totuși, dacă în 1805 Viena ar fi fost fortificată, bătălia de la Ulm n-ar fi hotărît soarta războiului ; corpul de armată pe care îl comanda generalul Kutuzov [9] ar fi putut să aștepte celelalte corpuri de armată rusești ajunse deja la Olomouc și armata prințului Charles care venea din Italia. În 1809, prințul Charles, care fusese bătut la Eckmühl și obligat să se retragă în lungul malului stîng al Dunării, ar fi avut timp să sosească la Viena și să se

[9] Mihail Ilarionovici Kutuzov (1745—1813) — feldmareșal rus. Participă la războaiele ruso-turce din 1768—1774, 1787—1791 și 1806—1812. A condus una din armatele ruse înfrînte de Napoleon la Austerlitz (1805). Comandant suprem al armatei ruse împotriva lui Napoleon (1812).

uneasca aici cu corpul generalului Hiller şi cu armata arhiducelui Jean.

Dacă Berlinul ar fi fost fortificat în 1806, armata bătută la Iena s-ar fi adunat aici şi armata rusă s-ar fi unit cu ea.

Dacă în 1808 Madridul ar fi fost o cetate, armata franceză, după victoriile de la Espinosa, Tudela, Burgos şi Somo-Siera, n-ar fi înaintat asupra acestei capitale, lăsînd în urma oraşelor Salamanca şi Valladolid armata engleză a generalului Moore şi armata spaniolă din Romagna ; aceste armate anglo-spaniole s-ar fi unit, la adăpostul fortificaţiilor Madridului, cu armata de Aragon şi Valence.

În 1812 împăratul Napoleon a intrat în Moscova. Dacă rușii n-ar fi incendiat acest oraş mare, fapt fără precedent în istorie, pe care numai ei puteau să-l facă, luarea Moscovei ar fi antrenat supunerea Rusiei, deoarece învingătorul ar fi găsit în acest mare oraş : 1 — tot ceea ce era necesar pentru a restabili echipamentul şi materialul unei armate ; 2 — făina, legumele, vinul, rachiul şi tot ceea ce trebuie pentru subzistenţa unei mari armate ; 3 — cai pentru remontarea cavaleriei ; aceste perspective înspăimîntătoare l-ar fi îndemnat pe ţar să facă pace, cu atît mai mult cu cît învingătorul avea intenţii moderate. Incendiul a distrus toate magazinele, a dispersat populaţia ; negustorimea şi starea a treia au fost ruinate. Dacă Moscova ar fi fost fortificată, Kutuzov ar fi cantonat la adăpostul întăriturilor ei, şi asediul ar fi fost imposibil.

Constantinopolul, oraş cu mult mai mare decît oricare din capitalele noastre moderne, nu şi-a datorat salvarea decît fortificaţiilor sale ; fără ele imperiul lui Constantin ar fi fost terminat în anul 700, deci n-ar fi durat decît trei sute de ani. Fericiţii musulmani ar fi plantat de atunci steagul profetului ; ei au făcut-o în 1453, după aproape 800 de ani. Această capitală a datorat zidurilor sale aceşti opt sute de ani de existenţă. În acest interval, a fost asediată de cincizeci şi trei de ori, de cincizeci şi două ori în zadar. Francezii şi veneţienii au cucerit-o,

dar după un asediu îndelungat şi un atac foarte violent.

Parisul şi-a datorat zidurilor sale salvarea, de zece sau douăsprezece ori : 1 — în anul 885 ar fi fost prada normanzilor ; aceşti barbari l-au asediat în zadar timp de doi ani ; 2 — în anul 1358 a fost asediat în zadar de Dauphin şi dacă după cîţiva ani locuitorii i-au deschis porţile, au făcut-o de bună voie ; 3 — în 1359, Eduard, regele Angliei, a cantonat la Montrouge, a făcut ravagii pînă sub zidurile sale, dar a dat înapoi în faţa fortificaţiilor şi s-a retras la Chartre ; 4 — în 1427, regele Henric V a respins atacul lui Carol VII ; 5 — în 1464, contele de Charolais a încercuit această mare capitală, dar toate atacurile sale au eşuat ; 6 — în 1472, ducele de Bourgogne a fost obligat să se mulţumească să-i răvăşească periferiile ; 7 — în 1536, Carol Quintul, stăpîn pe Champagne, şi-a instalat cartierul general la Meaux ; cercetaşii săi au venit pînă la întăriturile capitalei, care nu şi-a datorat salvarea decît zidurilor sale ; 8 şi 9 — în 1588 şi 1589, Henric III şi Henric IV au eşuat în faţa fortificaţiilor Parisului ; dacă mai tîrziu locuitorii au deschis porţile, au făcut-o de bună voie, ca o consecinţă a renegării de la Saint-Denis ; 10 — în sfîrşit, în 1636, fortificaţiile Parisului au salvat pe locuitorii săi în mai multe rînduri. Dacă Parisul ar fi fost încă o cetate în 1814 şi în 1815, capabilă să reziste numai opt zile, ce influenţă ar fi avut acest fapt asupra evenimentelor mondiale !

O mare capitală este patria elitei naţiunii, toate mărimile îşi au aici domiciliul, familia ; este centrul opiniilor, depozitul a toate. Este cea mai mare contradicţie şi inconsecvenţă a lăsa un punct aşa de important fără apărare imediată ; la întoarcerea din campania de la Austerlitz, Împăratul a discutat adesea şi a ordonat să se întocmească mai multe proiecte pentru a fortifica înălţimile Parisului. Teama de a nu neliniști pe locuitori, evenimentele care s-au succedat cu o rapiditate de necrezut l-au împiedicat să dea urmare acestui proiect.

Cum, se va zice, pretindeţi să fortificaţi oraşe care au douăsprezece la cincisprezece mile de jur împrejur ? Vă

vor trebui optzeci sau o sută de forturi, 50—60 000 soldați ca garnizoană, opt sute sau o mie de piese de artilerie. Dar 60 000 soldați sînt o armată ; nu este mai bine să fie folosită în linie ? Această obiecție se face în general contra marilor cetăți, dar este greșită prin faptul că se confundă un soldat cu un om. Fără îndoială, pentru apărarea unei mari capitale trebuie 50—60 000 oameni, dar nu de soldați. În perioadele de nenorociri și de mari calamități, statele pot fi lipsite de soldați, dar niciodată de oameni pentru apărarea lor interioară : 50 000 de oameni, dintre care 2—3 000 tunari, vor apăra o capitală, interzicînd intrarea unei armate de 30—40 000 de oameni, în timp ce 50 000 oameni în cîmp deschis, dacă nu sînt soldați pregătiți și comandați de ofițeri experimentați, sînt puși în dezordine printr-o șarjă executată de 3 000 cavaleriști. De altfel, toate marile capitale sînt susceptibile să-și acopere o parte din centură cu inundații, deoarece ele sînt așezate pe mari fluvii, șanțurile pot fi umplute cu apă fie prin mijloace naturale, fie cu pompele pentru stingerea incendiilor. Cetățile atît de mari, cu garnizoane așa de numeroase, au un anumit număr de poziții dominante, fără stăpînirea cărora este imposibil să te hazardezi a intra în oraș. Dar, oricare ar fi fost planul de campanie adoptat în 1815, oricîtă grijă s-ar fi depus pentru aprovizionarea și formarea garnizoanelor pentru cele nouăzeci de cetăți de la frontierele Franței, dacă inamicii începeau ostilitățile înainte de toamnă Parisul și Lyonul erau cele două puncte importante și atîta timp cît nu erau ocupate patria nu ar fi fost pierdută și nici nu ar fi ajuns la discreția inamicilor.

VII. Generalul de geniu Haxo conducea sistemul de fortificații al Parisului. El s-a ocupat mai întîi de înălțimile Montmartre, de cele inferioare ale Morilor și de platoul de la colina Chaumont pînă în dreptul lui Père-Lachaise. Au fost suficiente cîteva zile pentru a trasa aceste lucrări și a le da o formă definitivă. El a luat măsuri să se termine canalul Ourcq, care duce de la Saint-Denis la bazinul Villette. Ofițerii de poduri și șosele au fost însărcinați de executarea acestor lucrări ; ei s-au

achitat cu acel zel și patriotism care îi caracterizează. Pămîntul era aruncat pe malul stîng, pentru a forma un meterez. El a luat măsuri să se construiască pe malul drept demilunete, care să asigure apărarea șoselelor. [...] De la înălțimile Père-Lachaise pînă la Sena, dreapta era sprijinită pe lucrările de fortificații construite la Etoile, sub bătaia tunurilor de la Vincennes și pe redutele din parcul Bercy ; o caponieră [10] de opt sute de stînjeni unea bariera Trône cu reduta Étoile. Această caponieră era gata construită ; șoseaua era ridicată și îmbrăcată cu două ziduri bune. La 1 iunie aceste lucrări erau complet terminate și armate cu șase sute de piese de artilerie.

Generalul Haxo trasase lucrările de pe malul stîng al Senei începînd de vis-a-vis de Bercy pînă la bariera de dincolo de școala militară [11] ; erau necesare cincisprezece zile pentru a le termina. Aceste sisteme de fortificații de pe cele două maluri comunicau, urmînd malul drept al Senei, prin Saint-Cloud, Neuilly și Saint-Denis. Odată orașul acoperit astfel pe cele două maluri, trebuia să se construiască un fort, care să învăluie arcul de triumf Etoile [12], sprijinindu-și dreapta pe bateriile de la Montmartre și stînga pe lucrările construite pe înălțimile barierei Passy, încrucișînd focurile cu cele de la școala militară, pe celălalt mal ; însfîrșit erau necesare trei forturi, care să servească de reduit frontului Belleville, situat pe ultima creastă spre Paris, astfel ca trupele să se poată restabili aici și să împiedice pe inamic să forțeze Parisul din această parte, dacă ar fi forțat centura de apărare.

Într-un sistem de fortificații permanente pentru acest oraș trebuia să se extindă inundațiile la toate părțile joase și să se ocupe cu mici forturi capul de pod de la

[10] Adăpost săpat în pămînt.

[11] Construită între anii 1751—1769, pentru formarea cadrelor de ofițeri din rîndul nobilimii. În 1777 capătă denumirea de „Școala superioară de cadeți". Napoleon a fost admis la această școală în 1784. În prezent ea se numește „Școala superioară de război pentru forțele terestre, navale, și aeriene".

[12] Arcul de triumf din piața Etoile a fost construit din dispoziția lui Napoleon (1806), dar a fost inaugurat de-abia în 1836. Construcție în stil neoclasic, are 50 m înălțime și 45 m lățime. El este în centrul a douăsprezece bulevarde care formează razele unei stele (étoile). Azi piața se numește Charles de Gaulle.

Charenton și cel de la Neuilly, adică înălțimea Calvâire, pentru ca armata să poată manevra pe cele două maluri ale Marnei și Senei.

Parcurile de artilerie pentru malul drept și malul stîng au fost separate. Calibrele de 6, 12 și 18 au fost folosite pe malul stîng, cele de 4, 16 și 24 pe malul drept, pentru a evita confundarea lor. Generali, colonei și un mare număr de ofițeri de artilerie au fost destinați conducerii acestui serviciu ; aici s-au dispus două batalioane de tunari maritimi veniți de pe coastele oceanului, 1 600 oameni formînd patrusprezece companii de artilerie de linie, 1 500 oameni formînd douăzeci de companii de artilerie din garda națională, voluntari de la școala din Charenton, de la școala politehnică, din licee ; ceea ce însemna 5—6 000 tunari exersați, putînd servi ușor o linie de piese de artilerie. Patru sute de tunuri din fier de 24, 18, 12 și 6 sosiră de la Havre, provenind din arsenalele marinei ; ele erau puse în baterie ; șase sute de piese de campanie din bronz primiseră aceeași destinație. Douăzeci de baterii de campanie, cu atelaje, formînd patru rezerve de cîte cinci baterii fiecare, erau dispuse convenabil pentru a putea să se deplaseze în orice punct, fie pe retranșamentele [13] de la Belleville, fie pe malurile canalului Ourq, fie în oricare alte puncte care ar fi fost puternic atacate. Independent de acești 6 000 tunari, 50 000 oameni erau suficienți pentru paza centurii și Parisul oferea o resursă de peste 100 000 oameni, fără a slăbi armata de linie.

VIII. Generalul de divizie Lery, genist, conducea lucrările de la Lyon. Această cetate, situată la confluența rîurilor Saône și Rhône, este puternică prin poziția ei. El a construit un cap de pod la Brotteaux, pe malul stîng al Rhônului, pentru a acoperi podul Morand. El a acoperit podul de la Guillotière printr-un tambur și a luat măsuri pentru construirea unui pod mobil pe arcul din mijloc. Mahalaua Guillotière este în afara apărării orașului, dar este locuită de o populație plină de patriotism și curaj ;

[13] Poziții de apărare în tranșee.

Lery credea că o poate acoperi cu un sistem de redute, care să permită o apărare de lungă durată. Vechea centură, pe malul drept al Saônei, trecea pe culmea colinelor și pe Pierre-Encise ; ea a fost înălțată, ca și cea dintre Saône și Rhône.

Adevăratul punct de atac al Lyonului este pe frontul dintre cele două rîuri ; inginerii au construit în față trei poziții cu forturi de campanie, care erau flancate de centuri și se flancau între ele. O sută cincizeci de piese de artilerie de marină, venite de la Toulon, și o sută cincizeci de guri de foc de campanie, din bronz, au fost puse în baterie.

La 25 iunie toate aceste lucrări erau ridicate, palisadate, armate. Un batalion de tunari de marină, cu un efectiv de 600 oameni, nouă companii de artilerie de linie avînd 1 000 oameni și 900 tunari luați din garda națională, de la școala de agricultură și din licee au ridicat la 2 500 numărul artileriștilor, mai mult decît era necesar pentru serviciul la piese. Un numeros stat major de artilerie era atașat aici. Erau formate magazii considerabile pentru aprovizionare. 15—20 000 oameni erau suficienți pentru a apăra Lyonul ; erau asigurați însă 30 000 oameni, fără a slăbi armata de linie.

CAPITOLUL III

PLANUL DE CAMPANIE

I. Putea armata franceză să înceapă ostilităţile la 1 aprilie ? II. Prezentarea celor trei planuri de campanie. primul proiect, a rămîne în apărare, atrăgînd armatele inamice spre Paris şi Lyon. III. Al doilea proiect, a începe ofensiva la 15 iunie şi a invada Belgia. IV. Al treilea proiect, a începe ofensiva la 15 iunie şi, în caz de insucces, a atrage inamicii spre Paris şi Lyon. Împăratul adoptă acest plan de operaţii.

I. Chiar în noaptea sosirii la Paris, Împăratul a ordonat generalului Exelmans ca, în fruntea a 3 000 călăreţi, să urmărească casa militară * a regelui, să o captureze, să o împrăştie sau să o arunce imediat în afara frontierelor Franţei. Dar această casă, formată din elemente atît de eterogene, se dizolvă singură. Resturile ei au fost în parte încercuite şi dezarmate la Béthune ; cealaltă parte a ajuns pînă la Neuve-Église, unde contele de Artois i-a făcut cunoscut ordinul de licenţiere. Generalul Exelmans a capturat toţi caii, depozitele şi bagajele acestui corp ; ofiţerii şi gărzile şi-au aruncat hainele şi s-au deghizat sub diferite forme pentru a se sustrage indignării populare.

După cîteva zile, contele Reille s-a dus în Flandra cu 12 000 oameni pentru a întări trupele contelui de Erlon, care asigurau paza acestei frontiere. Împăratul se gîndea dacă putea începe ostilităţile la 1 aprilie cu aceşti 35—36 000 oameni, înaintînd spre Bruxelles şi strîngînd armata belgiană sub drapelele sale. Armatele engleză şi prusiană erau slabe, împrăştiate, neorganizate şi fără

* Personalul militar care îl deservea pe rege.

plan ; parte din ofiţeri erau în concediu, ducele de Wellington [1] era la Viena, mareşalul Blücher [2] era la Berlin. Armata franceză putea să fie la 2 aprilie la Bruxelles. Dar, 1 : se nutreau speranţe de pace ; Franţa o voia şi ar fi blamat cu tărie o mişcare ofensivă prematură ; 2 : pentru a concentra 35—36 000 oameni ar fi trebuit abandonate cele douăzeci şi trei de cetăţi, de la Calais la Philippeville, care formau tripla linie din nord ; dacă atitudinea populaţiei pe această frontieră ar fi fost la fel de bună ca şi cea a populaţiei din Alsacia, din Vosges, din Ardennes, sau din Alpi, aceasta s-ar fi făcut fără inconveniente ; dar, spiritele fiind divizate în Flandra, era imposibil a lăsa cetăţile numai în grija gărzilor naţionale locale ; era necesară o lună pentru a încorpora şi aduce aici din departamentele vecine batalioanele gărzilor naţionale de elită, pentru a înlocui trupele de linie ; 3 : în sfîrşit, ducele de Angoulême mărşăluia spre Lyon, marsiliezii spre Grenoble. Primele noutăţi despre începutul ostilităţilor ar fi încurajat pe nemulţumiţi ; era esenţial înainte de toate să izgonească de pe teritoriul imperiului pe Bourboni şi să ralieze pe toţi francezii, ceea ce nu s-a realizat decît la 20 aprilie.

II. În cursul lunii mai, cînd Franţa a fost pacificată şi nu mai rămînea nici o speranţă de a păstra pacea în exterior, armatele puterilor aliate fiind în marş spre frontierele Franţei, Împăratul a reflectat asupra planului de campanie pe care trebuia să-l adopte ; se prezentau mai multe variante.

[1] Arthur Wellesley, duce de Wellington (1769—1852) — general şi om politic englez. Intră în armată în 1787. Între anii 1796—1805 este în coloniile engleze din India. În 1806 devine membru al parlamentului britanic. Între 1808—1814 conduce o serie de lupte contra Franţei în Spania şi Portugalia, ajungînd pînă în Franţa (aprilie 1814). Ambasador în Franţa în 1815. Ia parte la Congresul de la Viena ca delegat britanic. În calitate de comandant al armatelor aliate este victorios la Waterloo. În timpul domniei lui George IV este prim ministru al Angliei.

[2] Gerhard Leberech, prinţ Blücher de Wahlstatt (1742—1819) — general prusian. Participă la bătălia de la Leipzig (1813) ; în anii 1814 şi 1815 este învins de Napoleon. Sosirea sa pe cîmpul de bătălie de la Waterloo cu armata prusiană a decis soarta bătăliei.

Prima, de a rămîne în apărare, lăsînd pe aliaţi să ia asupra lor oprobiul pentru declanşarea agresiunii, să se angajeze între cetăţile noastre, să pătrundă spre Paris şi Lyon şi acolo să începem, sprijiniţi pe cele două baze, un război viu şi decisiv. Acest proiect avea multe avantaje. 1 : Aliaţii, neputînd fi gata să înceapă campania înainte de 15 iulie, n-ar fi sosit în faţa Parisului şi Lyonului decît la 15 august. Corpurile 1, 2, 3, 4, 5, 6, cele patru corpuri de cavalerie şi garda s-ar fi concentrat la Paris ; aceste corpuri, care aveau la 15 iunie 140 000 oameni sub arme, la 15 august ar fi avut 240 000. Corpul 1 de observaţie sau de Jura şi Corpul 7 s-ar fi concentrat la Lyon ; ele aveau la 15 iunie 25 000 oameni sub arme ; la 15 august ar fi avut 60 000 ; 2 : fortificaţiile Parisului şi ale Lyonului ar fi fost terminate şi perfecţionate pînă la 15 august. 3 : pînă la acea dată ar fi fost timp să se completeze organizarea şi armarea forţelor destinate apărării Parisului şi Lyonului, să se reducă garda naţională a Parisului la 8 000 de oameni şi să se mărească de patru ori numărul tiraliorilor capitalei, ridicîndu-l la 60 000 de oameni ; aceste batalioane de tiraliori, avînd ofiţeri de linie, ar fi fost de mare folos ; adăugîndu-li-se 6 000 tunari de linie, de la marină şi de la garda naţională, şi 40 000 oameni de depozit ai celor şaptezeci de regimente de infanterie şi de gardă neechipate, aparţinînd corpurilor de armată de la Paris, s-ar fi ridicat la 116 000 oameni forţa destinată apărării Parisului. La Lyon, garnizoana se compunea din 4 000 oameni din garda naţională, 12 000 tiraliori, 2 000 tunari şi 7 000 oameni de depozit ai celor unsprezece regimente ale armatei de Lyon ; total 25 000 oameni. 4 : Armatele inamice care ar pătrunde spre Paris prin nord şi prin est ar fi obligate să lase 200 000 oameni în faţa celor patruzeci şi două cetăţi de pe cele două frontiere. Evaluînd la 600 000 oameni forţa armatelor inamice, ele ar fi fost reduse la 350 000 oameni la sosirea în faţa Parisului. Armata austriacă, de 120 000 oameni, care ar fi pătruns spre Lyon, ar fi fost obligată să supravegheze cele zece cetăţi ale frontierei din Jura şi din Alpi ; ea ar fi avut cu greu 80 000 oameni în faţa Lyonului. 5 : În acest timp, criza naţională, ajunsă la culme, ar fi insuflat o mare energie în Normandia,

Bretania, Auvergne, Berri etc., numeroase batalioane ar fi sosit în fiecare zi la Paris şi Lyon ; totul ar fi mers crescînd de partea Franţei, totul ar fi slăbit de partea aliaţilor. 6 : 240 000 oameni trupe de linie în mîinile Împăratului, manevrînd pe cele două maluri ale Senei şi ale Marnei, sub protecţia vastului cîmp fortificat al Parisului apărat de 116 000 oameni din trupe fără mobilitate, ar fi învins pe cei 400 000 coalizaţi. 60 000 oameni, comandaţi de mareşalul Suchet, manevrînd pe cele două maluri ale rîurilor Rhône şi Saône, sub protecţia Lyonului apărat de 25 000 de oameni, ar fi venit de hac armatei austriece. Cauza sfîntă a patriei ar fi trimufat.

III. Al doilea plan era de a devansa pe coalizaţi şi a începe ostilităţile înainte ca ei să poată fi gata. Or, ei nu puteau începe ostilităţile decît la 15 iulie ; trebuia deci începută campania la 15 iunie, pentru a bate armata anglo-olandeză şi armata prusiano-saxonă în Belgia, înainte ca armatele rusă, austriacă, bavareză, würtembergheză etc. să fi ajuns pe Rhin.

La 15 iunie se putea concentra o armată de 125 000 oameni în Flandra, lăsînd o perdea subţire de trupe pe toată frontiera şi bune garnizoane în toate cetăţile. 1 : Dacă ar fi fost bătută armata anglo-olandeză şi prusiano-saxonă, Belgia s-ar fi răsculat şi armata sa s-ar fi unit cu armata franceză. 2 : Înfrîngerea armatei engleze ar fi antrenat căderea guvernului englez, care ar fi fost înlocuit cu prieteni ai păcii, libertăţii şi independenţei naţiunilor ; această singură împrejurare ar fi terminat războiul. 3 : Dar chiar dacă coaliţia ar fi continuat să existe, armata victoriasă în Belgia ar fi fost întărită cu Corpul 5 care rămînea în Alsacia şi cu rezervele care ar fi fost pregătite la depozitele din cetăţi în timpul lunilor iunie-iulie şi s-ar fi îndreptat spre Vosges, contra armatei ruse şi austriace. 4 : Avantajele acestui proiect erau numeroase ; el era conform cu geniul naţiunii, cu spiritul şi principiile acestui război ; el remedia teribilul inconvenient pe care-l avea primul proiect — de a părăsi Flandra, Picardia, Artois, Alsacia, Lorena, Champagne, Bourgogne, Franche-Comté, Dauphiné fără a trage un foc

de armă. Dar cele două armate care acopereau Belgia : armata anglo-olandeză de 111 000 oameni sub arme și armata prusiano-saxonă de 130 000 oameni, în total 241 000 oameni, puteau fi bătute de o armată de 125 000 oameni ? Nu trebuia să se evalueze forța acestor armate prin raportul numeric de 241 000 la 125 000, deoarece armatele aliaților erau compuse din trupe mai mult sau mai puțin bune ; puteau fi socotiți pentru un francez un englez, sau doi olandezi, prusieni, ori oameni din confederație : armatele aliate erau comandate de generali diferiți, făcînd parte din națiuni cu interese și sentimente diferite.

IV. Luna mai a trecut în aceste meditații. Insurecția din Vendée a slăbit cu 20 000 oameni armata din Flandra, reducînd-o la 105 000 oameni. Acesta a fost un eveniment care a micșorat șansele de succes. Războiul din Vendée putea să se întindă : dacă aliații puneau stăpînire pe mai multe provincii, ei puteau să-și ralieze partizanii Bourbonilor ; cu toate că acești prinți nu erau simpatizați în Franța, totuși marșul inamicului spre Paris și Lyon le-ar fi fost favorabil. Pe de altă parte, Belgia, cele patru departamente de la Rhin, întindeau brațele, chemau în gura mare pe eliberator, și existau înțelegeri stabilite în rîndurile armatei. Aceste considerente l-au hotărît pe împărat să adopte un al treilea proiect, acela de a ataca la 15 iunie armatele anglo-olandeză și prusiano-saxonă, a le separa, a le bate și, în caz de eșec, a replia armata spre Paris și Lyon. Fără îndoială că după un eșec, revenirea la al doilea proiect ar fi oferit mai puține șanse de succes : aliații, provocați la 15 iunie, ar fi trecut Rhinul cu 15 zile mai devreme : ocazia de a organiza garda națională de la Paris ar fi fost pierdută : nici o schimbare nu se putea face aici în absența împăratului. Împăratul era însă plin de încredere în succesul definitiv ; armata arăta multă bunăvoință, poporul cea mai mare energie. El își amintea că în 1814 a făcut față, cu 40 000 oameni prezenți sub arme, armatelor mareșalului Blücher și prințului Schwarzenberg [3] ; acolo se găseau cei doi împărați și regele Prusiei, iar armatele lor reunite numărau 250 000 oameni ; el le-a bătut adesea ! În bătălia de la Montmirail, corpurile lui Sacken, York și Kleist aveau 40 000 oameni ; ele au fost atacate, bătute, aruncate dincolo de Marna de către 16 000 francezi : garda pe jos și călare, divizia Ricard de 1 500 oameni și o divizie de cuirasieri ; în acest timp mareșalul Blücher cu 20 000 oameni era ținut în loc de corpul ducelui de Raguza [4] cu 4 000 oameni, iar armata lui Schwarzenberg de 100 000 oameni era blocată de corpurile lui Macdonald, Oudinot și Gérard, cu mai puțin de 18 000 oameni ! Franța ar fi triumfat atunci, fără trădarea oamenilor pe care Napoleon avea tot dreptul să conteze.

Ducele de Dalmația [5] a fost numit major general (șeful statului major) al armatei ; înainte de a pleca din Paris, la 2 iunie, să inspecteze cetățile și armata din Flandra, el a dat următorul ordin de zi :

„Cea mai augustă ceremonie a consacrat instituțiile noastre. Împăratul a primit, de la reprezentanții poporului și de la împuterniciții tuturor corpurilor de armată, expresia acordului întregii națiuni asupra actului adițional la constituția imperiului, care i-a fost trimis la propria voință și un nou jurămînt unește Franța și împăratul. Astfel, destinele se împlinesc și toate eforturile unei ligi nelegiuite nu vor mai putea despărți interesele unui popor mare de eroul ale cărui strălucite triumfuri au făcut să fie admirat de întregul univers.

În momentul cînd voința națională se manifestă cu atîta energie, se fac auzite strigăte de război ; în momentul cînd Franța este în stare de pace cu toată Europa, armate străine înaintează spre frontierele noastre ; care sînt speranțele acestei noi coaliții ? [6] Vrea ea să scoată Franța din rîndul națiunilor ? Vrea ea să arunce în sclavie 28 milioane de francezi ? A uitat ea că prima ligă care a fost

[3] Karl Philipp Schwarzenberg (1771—1820) — feldmareșal austriac. A luptat contra turcilor (1788—1789), apoi contra francezilor (1794, 1800, 1805). A fost ambasador în Rusia (1805—1809) și în Franța (1809—1812). Aliat al lui Napoleon în 1812, întoarce armele împotriva lui în 1813. A comandat armata austriacă în anul 1814.

[4] Mareșalul Marmont.

[5] Mareșalul Soult.

[6] În 1815, la întoarcerea lui Napoleon din insula Elba, Anglia, Rusia, Prusia și Austria formează a șaptea coaliție împotriva Franței, care, de fapt, constituie o continuare a coaliției din 1813.

formată contra independenței noastre a servit la înălțarea și la gloria noastră ? O sută de victorii strălucite, pe care insuccese momentane și împrejurări nefericite n-au putut să le șteargă, amintesc că o națiune liberă, condusă de un om mare, este invincibilă !

Fiecare este soldat în Franța, cînd este vorba de onoarea națională și de libertate. Un interes comun unește astăzi pe toți francezii. Angajamentele pe care ni le-a smuls violența sînt distruse prin fuga Bourbonilor din teritoriul francez, prin apelul pe care ei l-au făcut la armatele străine ca să-i urce din nou pe tronul pe care l-au părăsit prin voința unanimă a națiunii, care, reluîndu-și libera exercitare a drepturilor sale, a dezavuat solemn tot ce s-a făcut fără participarea sa.

Francezii nu pot primi legi de la străini ; chiar cei care au plecat acolo să cerșească un ajutor paricid nu vor întîrzia să recunoască și să se convingă, la fel ca predecesorii lor, că disprețul și infamia le urmează pașii și că nu pot spăla oprobiul de care s-au acoperit decît reintrînd în rîndurile noastre.

Dar o nouă pagină de glorie se deschide în fața armatei ; istoria va consacra amintirea faptelor militare care vor ilustra pe apărătorii patriei și ai onoarei naționale. Se spune că inamicii sînt numeroși ; ce ne interesează ? va fi mai mare gloria de a-i învinge și înfrîngerea lor va avea cu atît mai multă strălucire. Lupta care se va angaja nu depășește nici geniul lui Napoleon, nici forțele noastre. Nu se văd toate departamentele rivalizînd în entuziasm și devotament, formînd ca prin minune cinci sute de batalioane superbe de gardă națională, care au sosit deja să ne dubleze rîndurile, să apere cetățile și să se asocieze gloriei armatei ? Este elanul unui popor glorios, pe care nici o putere nu-l poate învinge și pe care posteritatea îl va admira. La arme !

Semnalul va fi dat în curînd ; fiecare să fie la datorie. Din numărul inamicilor falangele noastre victorioase vor trage o nouă strălucire. Soldați ! Napoleon ne conduce pașii ; noi luptăm pentru independența frumoasei noastre patrii ; sîntem invincibili !"

CAPITOLUL IV

ÎNCEPEREA CAMPANIEI

I. Starea și poziția armatei franceze în seara de 14 iunie. II. Starea și poziția armatelor anglo-olandeză și prusiano-saxonă în seara de 14. III. Manevrele și luptele din ziua de 15 iunie. IV. Poziția armatelor beligerante în noaptea de 15 spre 16.

I. Corpul 4, comandat de contele Gérard, a plecat din Metz la 6 iunie, a trecut Meusa și a sosit la 14 la Philippeville. Contele Belliard a luat comanda Metzului și a frontierei Saarului ; el a avut grijă să mascheze mișcarea Corpului 4, ocupînd frontiera cu detașamente din batalioanele de elită ale gărzii naționale, scoase din garnizoanele Metz, Longwy, Sarreloius etc.

Garda imperială a părăsit Parisul la 8 iunie și s-a îndreptat spre Avesnes. Corpul 1 a plecat din împrejurimile orașului Lille și Corpul 2 de la Valenciennes, pentru a ajunge între Maubeuge și Avesnes. Garnizoanele tuturor cetăților, începînd de la Dunkerque, au mascat aceste mișcări, ocupînd locurile de acces cu detașamente puternice, astfel că în momentul cînd cantonamentele de pe această frontieră s-au centralizat, avanposturile erau triplate și inamicul înșelat credea că toată armata se concentra pe stînga.

Corpul 6 a plecat de la Laon și s-a îndreptat spre Avesnes. Cele patru corpuri ale rezervei de cavalerie s-au concentrat pe rîul Sambre.

Împăratul a plecat din Paris în ziua de 12 dimineața, a dejunat la Soissons, a dormit la Laon, a dat ultimele ordine pentru armarea acestei cetăți și a ajuns la 13 la Avesnes.

În seara de 14 armata a cantonat pe trei direcții : stînga, cu peste 40 000 oameni, compusă din Corpurile 1 și 2, pe

malul drept al rîului Sambre, la Ham-sur-Heure și la Solre-sur-Sambre : centrul, cu peste 60 000 oameni, compus din Corpurile 3, 6, garda imperială și rezerva de cavalerie, la Beaumont, unde a fost instalat cartierul general : dreapta, cu peste 15 000 oameni, formată din Corpul 4 și o divizie de cuirasieri, înaintea orașului Philippeville. Cantonamentele erau stabilite în spatele unor coline, la o leghe de frontieră, astfel ca focurile să nu fie zărite de inamic, care într-adevăr nu le-a văzut. În seara zilei de 14 la apel s-a constatat că forța armatei era de 123 404 oameni și trei sute cincizeci de guri de foc, așa cum se vede în tabelul următor :

Aripa stîngă pe malul drept al Sambrei	Centrul la Beaumont	Aripa dreaptă în fața Philippeville-ului
Corpul 2	Corpul 3	Corpul 4
Oameni	Oameni	Oameni
Infanterie . 19 800	Infanterie 13 200	Infanterie . 12 100
Cavalerie . 1 400	Cavalerie 1 400	Cavalerie . 1 400
Artilerie, geniu, echipaje (46 guri de foc) . . . 1 564	Artilerie, geniu, echipaje (38 guri de foc 1 292	Artilerie, geniu, echipaje (38 guri de foc) . . 1 292
Corpul 1	CORPUL 6	CAVALERIE DETAȘATĂ CORPULUI 4 DE LA REZERVA DE CAVALERIE
Infanterie . 17 600	Infanterie 9 900	Cavalerie . . 1 400
Cavalerie . 1 400	Cavalerie 1 400	
Artilerie, geniu, echipaje (46 guri de foc) . . . 1564	Artilerie, geniu, echipaje (38 guri de foc) 1 292	Artilerie, echipaje (6 guri de foc) . . . 150
	GARDA IMPERIALĂ	
	Infanterie 12 000	
	Cavalerie 4 000	
	Artilerie, geniu, echipaje (96 guri de foc) 2 400	

Aripa stîngă pe malul drept al Sambrei	Centrul la Beaumont	Aripa dreaptă în fața Philippeville-ului
	REZERVA DE CAVALERIE	
	Corpul 1	
	Cavalerie 2 500	
	Artilerie, echipaje (12 guri de foc) 300	
	Corpul 2	
	Cavalerie 2 500	
	Artilerie, echipaje (12 guri de foc) 300	
	Corpul 3	
	Cavalerie 3 300	
	Artilerie, echipaje (12 guri de foc) 300	
	Corpul 4	
	Cavalerie 1 900	
	Artilerie, echipaje (12 guri de foc) 150	
FORȚA TOTALĂ : 43 328	FORȚA TOTALĂ : 63 734	FORȚA TOTALĂ : 16 342

	INFANT.	CAV.	ART.GENIU
ARIPA STÎNGĂ. . . .	37 400	2 300	3 128
CENTRUL	35 100	17 060	11 634
ARIPA DREAPTĂ . . .	12 100	2 300	1 442
TOTAL PE ARME	84 600	22 600	16 204

TOTAL GENERAL 123 404 oameni și 350 guri de foc.

În seara de 14 iunie, împăratul s-a adresat armatei prin următorul ordin de zi : „Soldați ! astăzi este aniversarea bătăliilor de la Marengo și Friedland, care au hotărît de două ori soarta Europei. Atunci, ca și după Austerlitz, ca și după Wagram, noi am fost prea generoși ! am crezut scuzele și jurămintele prinților pe care i-am lăsat pe tron !

Dar astăzi, coalizați împotriva noastră, ei atentează la independența și drepturile cele mai sacre ale Franței. Ei au început cea mai nedreaptă dintre agresiuni. Să mergem dar în întîmpinarea lor.

Soldați ! la Iena, împotriva acelorași prusieni, atît de aroganți astăzi, voi ați fost unul contra doi ; la Montmirail unul contra șase.

Cei dintre voi care au fost prizonieri ai englezilor să vă povestească despre pontoanele [1] lor și suferințele înspăimîntătoare pe care le-au îndurat !

Saxonii, belgienii, hanovrienii, soldații din Confederația Rhinului, suferă că sînt obligați să-și pună brațele în slujba cauzei prinților, dușmanii dreptății și ai drepturilor tuturor popoarelor. Ei știu că această coaliție este fără saț. După ce a devorat 12 milioane de polonezi, 12 milioane de italieni, 1 milion de saxoni, 6 milioane de belgieni, ea ar vrea să devoreze statele de mîna a doua din Germania.

Nesăbuiții ! un moment de prosperitate îi orbește. Opresiunea și umilirea poporului francez sînt înafara puterii lor ! Dacă intră în Franța, aici își vor găsi mormîntul !

Soldați ! avem de făcut marșuri forțate, de dat bătălii, de înfruntat pericole ; dar victoria va fi a noastră : drepturile, onoarea și fericirea patriei vor fi recucerite.

Pentru orice francez care are inimă, a sosit momentul să învingă sau să piară !"

II. În seara de 14 iunie, armatele dușmane erau foarte liniștite în cantonamentele lor ; armata prusiano-saxonă forma stînga și armata anglo-olandeză dreapta.

[1] Corăbii vechi în care se amenajau spitale, lagăre de prizonieri, cazărmi.

Prima, comandată de mareșalul Blücher, avea 120 000 oameni, adică : 85 000 infanterie, 20 000 cavalerie, 15 000 artilerie, geniu, echipaje militare, trei sute de guri de foc. Ea era împărțită în patru corpuri :

Primul (corp), comandat de generalul Zieten, se sprijinea pe cantonamentele engleze, se întindea pe malul Sambrei, avînd cartierul general la Charleroi și punctul de concentrare la Fleurus ;

Al doilea (corp), sub ordinele generalului Pirch, era cantonat pe frontieră, în preajma Namurului, care era punctul său de concentrare ;

Al treilea (corp), comandat de generalul Thielmann, era pe malul Meusei, în împrejurimile orașului Dinant și trebuia să se concentreze la Ciney ;

În sfîrșit, al patrulea corp, sub comanda generalului Bülow, era în spatele celorlalte trei ; cartierul său general era la Liége.

Era necesară o jumătate de zi pentru concentrarea fiecărui corp ; armata urma să se concentreze înapoia orașului Fleurus ; primul corp se găsea aici ; dar, pentru a sosi aici de la Namur, al doilea corp avea de făcut opt leghe ; al treilea corp, de la Ciney avea patrusprezece leghe ; al patrulea corp, de la Ham avea șaisprezece. Cartierul general al mareșalului Blücher era la Namur la o depărtare de șaisprezece leghe de cel al ducelui de Wellington, care era la Bruxelles.

Armata anglo-olandeză, sub ordinele ducelui de Wellington, era formată din douăzeci și patru de brigăzi, dintre care nouă engleze, zece germane, cinci olandeze și belgiene ; unsprezece divizii de cavalerie, compuse din șaisprezece regimente engleze, nouă germane, șase olandeze. Forța armatei anglo-olandeză era de 104 200 oameni, astfel :

Englezi . .	37 000	22 000 infanterie 10 000 cavalerie 5 000 artilerie geniu, echipaje militare.

Germani . . 42000	32000 infanterie	16000	hanovrieni
		6000	legiunea germanică
		4000	Nassau.
		6000	Brunswick
	6800 cavalerie	2000	hanovrieni.
		3000	legiunea germanică.
		1800	Brunswick
	3200 artilerie, geniu, echipaje militare.		
Olandezi și belgieni 25200	19000 infanterie		
	3200 cavalerie		
	3000 artilerie, geniu, echipaje militare.		
TOTAL PE ARME	73000 oameni, infanterie.		
	20000 oameni cavalerie.		
	11200 oameni artilerie (avînd 255 guri de foc), geniu și echipaje militare.		
TOTAL GENERAL	104200 oameni		

În aceste forțe nu sînt cuprinse opt regimente engleze care veneau din America, fiind debarcate la Ostende, și pe lîngă acestea un regiment englez aflat la Nieuport, un batalion de veterani la Ostende. Regimentele engleze 9, 25, 29 și 37 erau în cetățile de la frontiera belgiană, unde erau concentrate și corpuri considerabile de miliții.

Cele nouă brigăzi engleze, cele cinci brigăzi hanovriene și cele două brigăzi din legiunea germanică formau șase divizii, zise engleze ; cele cinci brigăzi olandeze și brigada din Nassau formau trei divizii, zise belgiene ; trupele din Brunswick formau una. Aceste zece divizii erau împărțite în două mari corpuri de infanterie. Primul, sub ordinele prințului de Orange, al cărui cartier general era la Briane-le-Comte, se compunea din cinci divizii, dintre

care două engleze (cea de gardă și Divizia 3) și trei belgiene : punctele lor de concentrare erau Enghien, Soignies, Braine-le-Comte și Nivelles.

Al doilea corp, comandat de lordul Hill, al cărui cartier general era la Bruxelles, se compunea din cinci divizii (patru engleze și cea din Brunswick) ; punctele lor de concentrare erau Bruxelles, Ath, Hal și Grand.

Cavaleria era comandată de lordul Uxbridge ; punctul său de concentrare era Grammont. Parcul general era cantonat în jurul Gandului. Fiecărei divizii îi trebuia o jumătate de zi pentru a ajunge la punctul de concentrare.

Punctul de concentrare al armatei era Quatre-Bras, pentru a fi la două leghe de dreapta armatei prusiene. De aici erau : pînă la cartierul general al prințului de Orange șase leghe ; pînă la Nivelles două leghe și jumătate ; de la Enghien treisprezece leghe ; de la Soignies unsprezece leghe ; de la Bruxelles, cartierul general al armatei, opt leghe ; de la Gand șaptesprezece leghe ; de la Grammont treisprezece leghe ; de la Ath treisprezece leghe. Le trebuiau deci celor două armate două zile întregi pentru a se concentra pe același cîmp de bătălie ; reunite, ele prezentau o forță de 224 000 oameni, astfel :

	Infanterie	Cavalerie	Artilerie	Guri de foc
Anglo- olandezi	73.000	20.000	11.200	255
Prusiano-saxoni	85.000	20.000	15.000	288
Total	158 000	40 000	26 200	543
TOTAL GENERAL	224.000 de oameni			

fără a socoti : cele patrusprezece regimente engleze de la Ostende, din cetăți sau recent debarcate la Ostende, venind din America, și 10 000 de prusieni care erau în urmă, între Rhin și Meuse.

În noaptea de 14 la 15 iunie, spionii întorși la cartierul general francez din Beaumont anunțară că totul este liniștit la Namur, Bruxelles și Charleroi ; aceasta a fost o știre fericită. Era un mare succes faptul că s-a reușit a se ascunde inamicului mișcările pe care le făcea armata franceză de două zile. Armata prusiană era deja pusă în situația de a lua un punct de concentrare mai înapoi decît Fleu-

rus, sau a primi bătălia în această poziţie, fără a putea fi ajutată de către armata anglo-olandeză.

Caracterul generalilor-şefi inamici era opus : obiceiurile de husar ale mareşalului Blücher, zelul său şi gustul riscului, contrastau cu caracterul circumspect şi mişcările lente ale ducelui de Wellington. Dacă armata prusiano-saxonă n-ar fi fost atacată prima, ea ar fi depus mai multă activitate pentru a alerga în ajutorul armatei anglo-olandeze decît ar fi făcut aceasta pentru a-l ajuta pe mareşalul Elücher. Toate măsurile lui Napoleon aveau deci drept scop să atace întîi pe prusieni.

III. În zorii zilei de 15, cele trei coloane franceze s-au pus în marş. Avangarda stîngii, formată din divizia prinţului Jérôme din Corpul 2 a întîlnit, la ieşirea din cantonament, avangarda corpului prusian a generalului Zieten ; ea a dat-o peste cap, a pus stăpînire pe podul de la Marchiennes şi a făcut 500 de prizonieri ; avangarda prusiană s-a repliat spre Charleroi.

Corpul de cavalerie al generalului Pajol, formînd avangarda centrului, s-a pus în marş la orele trei dimineaţa ; el trebuia să fie susţinut de corpul de infanterie al generalului Vandamme. De la Beaumont la Charleroi nu exista şosea pentru a înlesni mişcarea, care trebuia să se facă pe drumuri transversale care erau în stare proastă ; se întîlnesc defilee la tot pasul. Corpul 3 fusese cantonat la o leghe şi jumătate mai la dreapta de Beaumont. La ora şase dimineaţa, contele Vandamme era încă în cantonament, deşi ar fi trebuit să plece o dată cu cavaleria lui Pajol. Împăratul, aflînd aceasta, a luat-o înainte cu garda sa, a intrat la amiază în Charleroi, fiind precedat de cavaleria uşoară a generalului Pajol, care urmărea inamicul cu sabia în mînă. Corpul generalului Vandamme n-a sosit aici decît la ora trei seara.

Dreapta, comandată de contele Gérard, a cucerit, în zorii zilei, prin surprindere, podul de la Châtelet ; seara a sosit toată coloana.

De la Charleroi la Bruxelles sînt patrusprezece leghe ; şoseaua care conduce aici trece prin Gosselies, Frasnes,

Quatre-Bras, Genappe şi Waterloo. La cinci sute toaze de Charleroi, o altă şosea o ia la dreapta şi se îndreaptă prin Gilly spre Namur, la opt leghe depărtare de Charleroi.

Corpul lui Zieten, informat de husari despre mişcarea armatei franceze, a evacuat în grabă Charleroi pe cele două drumuri : o divizie s-a retras pe şoseaua spre Bruxelles şi s-a oprit la Gosselies ; o alta a luat drumul spre Namur şi s-a oprit la Gilly. Generalul Pajol a urmărit inamicul pe drumul spre Namur ; generalul Clary, cu o brigadă de husari, l-a urmărit pe şoseaua spre Bruxelles. Trupele s-au hărţuit pe cele două drumuri. Generalul Clary, neavînd suficiente forţe, a fost susţinut de generalul Lefebre-Desnoëttes cu cavaleria uşoară a gărzii şi cu două baterii. Divizia Duhesme, din tînăra gardă pedestră, a fost dispusă în rezervă, în spatele cavaleriei lui Pajol şi a detaşat un regiment pentru a ocupa o poziţie la jumătatea drumului între Charleroi şi Gosselies, ca rezervă a cavaleriei generalului Lefebre-Desnoëttes. La sosirea Corpului 3 şi a rezervei de cavalerie a mareşalului Grouchy, inamicul a evacuat Gilly şi a luat poziţie pe pădurile din faţa localităţii Fleurus. Contele Reille a trecut rîul Sambre pe podul de la Marchiennes şi s-a îndreptat spre Gosselies pentru a urma de aici drumul spre Bruxelles. Generalul conte Erlon a primit ordin să-l susţină. După o uşoară rezistenţă, generalul Reille a pus stăpînire pe Gosselies.

Mareşalul Ney [2] tocmai sosise pe cîmpul de bătălie ; împăratul i-a dat imediat ordin să se ducă la Gosselies, să ia comanda aripii stîngi compusă din Corpurile 2 şi 1, divizia de cavalerie a lui Lefevre-Desnoëttes şi corpul de cavalerie al generalului Kellermann, în total 47 800 oameni ; să respingă tot ce va întîlni pe drumul Gosselies, Bruxelles ; să ocupe o poziţie pe drumul de dincolo de Quatre-Bras şi s-o menţină trimiţînd avangărzi puternice pe drumurile spre Bruxelles, Namur şi Nivelles.

[2] Michel Ney (1769—1815) — mareşal al Franţei. Fiu de dogar, se angajează în armată în 1788. Era un om foarte curajos şi energic. Participă la multe din bătăliile lui Napoleon. În 1814 trece în slujba lui Ludovic XVIII, dar la întoarcerea lui Napoleon din insula Elba i se alătură şi luptă cu el pînă la Waterloo.

Divizia din corpul generalului Zieten, care apărase Gosselies, s-a retras, făcînd la stînga spre Flandra ; contele Reille a luat măsuri să fie urmărită de a treia divizie a sa, pe care o comanda generalul Girard ; cavaleria și celelalte trei divizii ale sale au înaintat spre Quatre-Bras. Prințul Bernard de Saxa comanda 4 000 oameni din trupele din Nassau (acestea erau Diviziile 2 și 3 belgiene) ; cum a auzit zgomotul tunului dinspre Charleroi și a fost informat despre retragerea corpului generalului Zieten, el s-a îndreptat spre Fleurus și s-a instalat aici, la 1 000 toaze înaintea localității Quatre-Bras, călare pe drumul spre Bruxelles. Generalul Lefevre-Desnoëttes, după o ușoară canonadă, amenințînd să-i întoarcă dispozitivul și să-i taie legătura cu Quatre-Bras, l-a obligat să se retragă ; el a ocupat poziție între Quatre-Bras și Genappe.

Contele Reille mărșăluia, fără obstacole, cu infanteria sa, pentru a cantona în fața lui Quatre-Bras, cînd a fost întîlnit de mareșalul Ney, care, auzind canonada spre Fleurus și primind raportul generalului Girard că în acea direcție sînt forțe inamice considerabile, a crezut că este prudent să ia poziție cu avangarda la Frasnes, avînd patrule spre Quatre-Bras. Corpurile lui Vandamme și Grouchy erau concentrate la Gilly ; înșelați de rapoarte false, ei au pierdut trei ore, crezînd că în spatele pădurilor și în fața localității Fleurus erau 200 000 prusieni. Împăratul a venit el însuși să recunoască inamicul ; apreciind că aceste păduri nu erau ocupate decît de două divizii din corpul lui Zieten, 18—20 000 oameni, a ordonat să se reia înaintarea imediat. Inamicul a început retragerea, fiind urmărit energic. O șarjă de patru escadroane, conduse de generalul adjutant Letort, a spart două careuri și a distrus Regimentul 28 prusian, dar întreprinzătorul Letort a fost rănit mortal. Acest general era unul din cei mai capabili ofițeri de cavalerie ; nu exista altul mai viteaz ; nici un ofițer nu poseda într-un grad mai înalt arta de a conduce o șarjă și de a transmite un imbold atît oamenilor, cît și cailor ; la vocea sa, după exemplul său, cei mai timizi deveneau îndrăzneți. Noaptea, corpurile lui Vandamme și Grouchy au ocupat poziție în pădurile de la Taillenet și Lambusart, în apropiere de Fleurus.

IV. În timpul nopții de 15 spre 16, cartierul general francez a fost la Charleroi, al mareșalului Blücher la Namur, al ducelui de Wellington la Bruxelles. Corpul 1 din armata prusiano-saxonă, comandat de generalul Zieten, avînd mai puțin 2 000 de oameni pe care i-a pierdut, în cursul zilei, era concentrat pe înălțimile din spatele localității Fleurus, ocupînd acest sat cu un detașament. Corpul 2, care se concentrase la Namur, a mărșăluit toată noaptea pentru a-l întîlni pe primul la Sombreffe. Corpul 3 s-a concentrat, parte la Namur, parte la Ciney ; prima parte a mărșăluit toată noaptea și a ajuns în dimineața de 16 la Sombreffe ; a doua parte n-a putut sosi decît în după-amiaza de 16, în timpul bătăliei. Corpul 4, comandat de generalul Bülow, neprimind decît foarte tîrziu ordinul de concentrare, avînd în vedere distanțele, n-a putut începe marșul decît în ziua de 16 ; el n-a sosit la Gembloux, două leghe de Sombreffe, decît după pierderea bătăliei, în noaptea de 16 spre 17.

La 15, spre ora șapte seara, ducele de Wellington a primit un curier al mareșalului Blücher care l-a anunțat că ostilitățile au început, că o puternică recunoaștere franceză a atacat unele din avangărzile sale. Această știre nu i s-a părut că ar cere altă măsură în afară de ordinul de a se mări vigilența pe toată linia I. La orele 11 seara un al doilea curier al mareșalului Blücher i-a adus noutatea că francezii au intrat în Charleroi la orele unsprezece dimineața, în ziua de 15, și înaintau spre Bruxelles ; că întregul spațiu cuprins între Marchienne, Charleroi și Châtelet era plin de trupe ; că armata franceză ar avea 150 000 de oameni ; că în fruntea ei era împăratul. Wellington a expediat imediat în toate cantonamentele ordinul de a se desface tabăra, a reuni fiecare divizie la punctul ei de concentrare și a aștepta acolo noi ordine. Din armata anglo-olandeză, numai Divizia 3, care avea cantonamentele la mai puțin de șase leghe de Quatre-Bras, putea să sosească pînă în dimineața de 16 ; alte patru divizii, care erau la mai puțin de nouă leghe, puteau să sosească în seara aceleiași zile ; dar restul trupelor, aflate la douăsprezece, treisprezece, patrusprezece, șaptesprezece, nouăsprezece leghe, nu puteau să fie concentrate aici decît în noaptea de 16 spre 17, sau în ziua de 17. Artileria și cava-

leria erau în aceeaşi situaţie ; chiar concentrată la Quatre-Bras, armata anglo-olandeză ar fi fost încă la două leghe de Fleurus. Noaptea s-a dat alarma generală la Bruxelles ; divizia din Brunswick şi Divizia 5 engleză, care se găseau aici, s-au pus în marş ca să ajungă dimineaţa la Quatre-Bras.

Armata franceză a petrecut noaptea în dispozitiv pe trei coloane. Stînga, comandată de mareşalul Ney, avea cartierul general la Gosselies, patrulele sale la Quatre-Bras, avangarda la Frasnes ; Corpul 2 era între Frasnes şi Gosselies, avînd în avangardă divizia generalului Girard, la dreapta sa, pe drumul spre Fleurus ; Corpul 1, în coloană, de la Marchiennes la Gosselies.

Centrul, compus din rezerva de cavalerie şi Corpul 3, era cantonat în pădurile dintre Fleurus şi Charleroi ; garda era în coloană pe drumul ce ducea de la Charleroi la Gilly, iar Corpul 6 înaintea oraşului Charleroi.

Coloana a treia, formînd dreapta, era în faţa podului de la Châtelet. Toată armata era astfel concentrată, după ce trecuse Sambre pe trei poduri : stînga pe cel de la Marchiennes, la 2 000 de stînjeni de cel de la Charleroi, pe care trecuse centrul, iar acesta din urmă la 3 000 de stînjeni depărtare de podul Châtelet, pe care trecuse dreapta. Armata franceză, a bivuacat, în noaptea de 15 la 16, într-un patrat cu laturile de patru leghe ; ea era în măsură să se arunce fie asupra armatei prusiene, fie asupra celei anglo-olandeză ; era deja aşezată între ele. Cele două armate duşmane fuseseră surprinse, comunicaţiile lor foarte ameninţate. Toate manevrele împăratului reuşiseră pe deplin ; el era în măsură să bată pe părţi armatele inamice ; pentru a evita această nenorocire, cea mai mare din toate, nu le rămînea altă soluţie decît să cedeze teren şi să se unească la Bruxelles sau mai departe.

CAPITOLUL V

BĂTĂLIA DE LA LIGNY

I. Marşul armatei franceze pentru a angaja bătălia cu armata prusiano-saxonă. II. Bătălia de la Ligny (16 iunie). III. Lupta de la Quatre-Bras (16 iunie). IV. Poziţia armatelor în noaptea de 16 spre 17. V. Manevrele lor în ziua de 17. VI. Poziţiile lor în noaptea de 17 spre 18.

I. Noaptea, mareşalul Ney a primit din nou ordinul să se deplaseze, începînd din zorii zilei de 16, în faţa lui Quatre-Bras, să ocupe o poziţie bună, călare pe drumul spre Bruxelles, păzind şoselele spre Nivelles şi spre Namur prin flangărzi, pe stînga şi pe dreapta. Contele de Flahault, general adjutant, a fost însărcinat să-i repete ordinul şi să rămînă cu el toată ziua. Divizia generalului Girard, a treia din Corpul 2, care era în observaţie vis-à-vis de Fleurus, a primit ordin să rămînă în poziţia sa, trebuind să acţioneze numai la ordinele împăratului, care, mărşăluia cu centrul şi cu dreapta armatei, pentru a bate armata prusiană, înainte ca Corpul 4, comandat de generalul Bülow, să se fi unit cu ea şi ca armata anglo-olandeză să se fi concentrat pe dreapta sa, în măsură să o susţină.

Tiraliorii s-au întîlnit în satul Fleurus. După cîteva lovituri de tun, cei inamici s-au repliat spre armata lor, care se observa atunci că este în linie de bătălie, cu stînga la satul Sombreffe, călare pe şoseaua Namurului, centrul la satul Ligny, dreapta la satul Saint-Amand, rezervele pe înălţimile cu moara de vînt de la Brye, ocupînd un front de 3 000 toaze.

Armata franceză a făcut haltă și a luat dispozitivul de luptă (era ora zece dimineața) : Corpul 3 în fața localității Fleurus, avînd la 1 200 toaze la stînga sa divizia lui Girard ; Corpul 4 la centru ; mareșalul Grouchy cu corpurile de cavalerie ale lui Pajol și Exelmans forma dreapta. Garda, cavaleria, infanteria, artileria și corpul de cuirasieri al lui Milhaud s-au dispus în linia a doua, pe liziera care domină cîmpia din spatele localității Fleurus.

Împăratul, însoțit de cîțiva ofițeri, a trecut pe lanțul observatorilor, a urcat pe înălțimi și de la moara de vînt a recunoscut poziția armatei inamice ; ea avea o forță mai mare de 80 000 oameni. Frontul ei era protejat de un pîrîu adînc, iar flancul drept descoperit. Linia de bătaie era perpendiculară pe șoseaua care duce de la Namur la Quatre-Bras și în direcția Sombreffe, Gosselies ; punctul Quatre-Bras era perpendicular pe mijlocul liniei. Era evident că mareșalul Blücher nu se aștepta să fie atacat chiar în această zi ; el credea că avea timp să-și termine concentrarea armatei și să fie sprijinit la dreapta de armata anglo-olandeză, care trebuia să înainteze în ziua de 17 spre Quatre-Bras pe șoseaua Bruxelles, Nivelles.

Un ofițer de stat major de la aripa stîngă a raportat împăratului că mareșalul Ney, în momentul cînd lua armele pentru a înainta spre poziția din fața localității Quatre-Bras, a fost oprit de canonada care se auzea dinspre flancul său drept și de rapoartele pe care le-a primit, care arătau că armatele anglo-olandeză și prusiano-saxonă se uniseră deja în împrejurimile satului Fleurus ; că, în această situație, dacă continua înaintarea ar fi fost întors ; că, de altfel, el era gata să execute ordinele pe care împăratul i le va da imediat ce va cunoaște acest nou incident.

Împăratul l-a dezaprobat. Ney pierduse deja opt ore ; ceea ce pretindea el a fi un nou incident, era ceea ce exista din ajun.

Împăratul i-a repetat ordinul să înainteze spre Quatre-Bras și, imediat ce va fi luat poziție aici, să trimită o coloană de 8 000 oameni, formată din infanterie, divizia de cavalerie a lui Lefebre—Desnoettes și douăzeci și opt de tunuri, pe șoseaua Quatre-Bras, Namur ; coloana să părăsească șoseaua la satul Marbais, pentru a ataca înălțimile

de la Brye, în spatele armatei inamice. După plecarea acestui detașament îi rămîneau încă în poziția de la Quatre-Bras 32 000 oameni și optzeci de tunuri, forțe suficiente pentru a ține în șah trupele engleze care puteau sosi în ziua de 16. Mareșalul Ney a primit acest ordin la orele unsprezece și jumătate ; el era cu avangarda lîngă Frasnes. La amiază el trebuia să fi luat poziție în fața lui Quatre-Bras ; cum de la Quatre-Bras la înălțimile de la Brye sînt 4 000 toaze, coloana pe care avea s-o detașeze ca să lovească în spate pe mareșalul Blücher trebuia să sosească la orele două în satul Marbais.

II. Linia pe care o ocupa armata în apropiere de Fleurus nu era ofensivă. O parte era mascată ; armata prusiană trebuia să fie fără grijă. Dar la orele două, împăratul a ordonat o schimbare de front, cu dreapta înainte. Această manevră a dus Corpul 3 la două bătăi de tun de Saint-Amand, Corpul 4 la două bătăi de tun de Ligny, dreapta la două bătăi de tun de Sombreffe. Generalul Girard, cu Divizia 3 din Corpul 2, se găsea în situația de a acționa asupra extremei dreapta a armatei prusiene. Văgăuna care acoperea frontul poziției inamicului era între Corpul 3 și dvizia Girard, astfel că această divizie era pe malul stîng al acesteia. Garda și cavaleria lui Milhaud au executat aceeași manevră și s-au găsit în linia a doua, la 600 toaze înapoia Corpurilor 3 și 4. Corpul 6, care era în drum spre Charleroi, a primit ordin să accelereze marșul și să ia poziție în fața localității Fleurus, în rezerva generală. Totul anunța pierderea armatei prusiene. Contele Gérard, apropiindu-se de împărat pentru a-i cere unele instrucțiuni pentru atacul pozițiilor de la Ligny, a auzit concluzia acestuia : „Este posibil ca în trei ore soarta războiului să fie hotărîtă. Dacă Ney execută bine ordinele, nu va scăpa nici un tun din armata prusiană ; ea este prinsă."

La orele trei după amiază Corpul 3 ajunse la satul Saint-Amand. După un sfert de oră Corpul 4 ajunse la satul Ligny și mareșalul Grouchy respinse stînga armatei prusiene. Toate pozițiile și casele așezate pe dreapta văgăunii fură cucerite și armata inamică aruncată pe malul stîng.

Restul Corpului 3 al armatei prusiene sosi în timpul bătăliei prin satul Sombreffe, fapt ce ridica forța armatei inamicului la 90 000 oameni. Armata franceză, inclusiv Corpul 6 care rămase constant în rezervă, era de 70 000 oameni ; mai puțin de 60 000 au dat lupta. Satul Ligny a fost luat și reluat de patru ori. Contele Girard s-a acoperit aici de glorie și a dat dovadă de îndrăzneală și talent. Atacul a fost mai slab în zona satului Saint-Amand, care de asemenea a fost luat și reluat ; el a fost însă cucerit de generalul Girard, care primind ordin să înainteze pe la stînga văgăunii cu divizia sa, a treia din Corpul 2, a acționat cu energia de care a dat de atîtea ori dovadă în cariera sa militară. El a dat peste cap, prin luptă la baionetă, unitățile care se opuneau înaintării sale și a cucerit jumătate din sat ; dar a căzut rănit mortal. Corpul 3 se menținea în cealaltă parte a satului.

Era ora cinci și jumătate ; împăratul ordonă să se execute mai multe manevre cu infanteria gărzii, pentru a o duce la Ligny, cînd generalul Vandamme raportă că o coloană de 30 000 oameni, infanterie, cavalerie, artilerie, înainta spre Fleurus, că a fost considerată la început drept coloana detașată de aripa stîngă, dar înafară de faptul că era mult mai puternică, ea venea pe un alt drum ; că trupele generalului Girard recunoscînd-o ca fiind inamică, părăsiseră în consecință extremitatea satului și luaseră poziție la pădure, pentru a acoperi Fleurus ; că corpul său de armată era neliniștit și că, dacă rezerva nu sosea pentru a opri această coloană, va fi obligat să evacueze Saint-Amand și să bată în retragere. Acest raport păru inexplicabil. Coloana trecuse deci printre mareșalul Ney și mareșalul Blücher, adică între Quatre-Bras și Charleroi. Raportul repetîndu-se, împăratul a oprit marșul gărzii și a trimis în grabă pe adjutantul său, generalul Dejean, ofițer de încredere, ca să recunoască numărul, forța și intențiile acestei coloane. După o oră s-a știut : că această coloană, pretinsă engleză, era Corpul 1, comandat de contele Erlon, care, găsindu-se în rezervă la două leghe și jumătate de Quatre-Bras, venea ca să susțină atacul de la Saint-Amand ; că divizia Girard, lămurită asupra situației, își reluase poziția ; la fel și Corpul 3. Garda continuă atunci mișcarea

spre Ligny. Generalul Pecheux, în fruntea diviziei sale, trecu văgăuna ; contele Gérard, toată garda, infanteria, cavaleria, artileria și cuirasierii lui Milhaud îi sprijiniră înaintarea. Toate rezervele inamicului fură date peste cap, prin luptă la baionetă ; centrul liniei sale fu străpuns. Patruzeci de tunuri, opt drapele sau stindarde și un mare număr de prizonieri sînt trofeele acestei zile. Mareșalul Grouchy, generalii Exelmans și Pajol s-au remarcat prin îndrăzneală. Generalul-locotenent Monthion a fost însărcinat să urmărească în aceeași noapte stînga prusienilor.

Inamicul, în rapoartele sale oficiale, arăta că pierderile sale se ridică la 25 000 oameni, morți, răniți, sau prizonieri, fără a socoti 20 000 oameni care fugeau în debandadă și făceau ravagii pe malurile Meusei, pînă la Liége. Garda și Corpul 6 n-au avut pierderi ; acestea au fost mari la Corpul 4 și la corpurile de cavalerie ale lui Exelmans și Pajol ; erau mult mai mici la Corpul 3. Divizia Girard a avut cele mai mari pierderi. Pierderile totale au fost de 6 950 oameni, morți sau răniți. Mai mulți generali inamici au fost omorîți sau răniți. Mareșalul Blücher a fost dat peste cap de o șarjă de cuirasieri și călcat în picioarele cailor, dar cuirasierii francezi își continuară șarja fără să-l vadă : se făcea deja întuneric. Acest mareșal a reușit să se salveze, pe jumătate schilodit. Disproporția care se remarcă între pierderile armatelor prusiană și franceză provine din faptul că rezervele armatei franceze au fost ținute în timpul întregii bătălii în afara bătăii tunului, că Corpurile 3 și 4, care erau în prima linie, erau adăpostite de cutele terenului, în timp ce armta prusiană era masată pe amfiteatrul care merge de la Saint-Amand și Ligny la înălțimile de la Brye. Toate proiectilele armatei franceze care greșeau primele linii loveau în rezerve ; nici o lovitură nu era pierdută.

Generalul Girard se distinsese la trecerea rîului Tessin în 1800 ; el contribuise mult la cîștigarea bătăliei de la Lutzen în 1813 ; era unul din cei mai îndrăzneți soldați ai armatei franceze ; avea mari calități de comandant.

Împăratul, mulțumit de comportarea contelui Gérard, comandantul Corpului 4, i-a destinat bastonul de mareșal al imperiului ; el îl considera ca una din speranțele Franței.

III. Prințul de Orange, al cărui cartier general era la Braine-le-Comte, n-a primit ordinul ducelui de Wellington de a-și concentra trupele decît în zorii zilei de 16. El se duse la Quatre-Bras cu Brigada 2-a din Divizia 3 belgiană, pentru a susține una din brigăzile pe care le comanda prințul Bernard de Saxa, care încă în ziua de 15 apărase Frasnes și se afla în poziție între Quatre-Bras și Genappe. Prințul de Orange rămase toată dimineața pe această poziție importantă, cu 8—9 000 belgieni sau trupe din Nassau, formate din infanterie, cavalerie, artilerie. El știa că toate cantonamentele armatei anglo-olandeză erau părăsite și că trupele se îndreptau spre Quatre-Bras pe șoselele ce duc la Bruxelles și Nivelles. El înțelegea întreaga importanță a acestei poziții : dacă aliații o pierdeau, toate trupele care veneau pe șoseaua spre Nivelle nu puteau stabili joncțiunea decît pe rocada din spatele Genappe-ului. Prin urmare, dacă mareșalul Ney ar fi executat ordinele primite și s-ar fi dus la Quatre-Bras în zorii zilei de 16, cu cei 43 000 oameni pe care-i comanda ar fi pus stăpînire pe această poziție cu numeroasa sa cavalerie și artilerie ușoară ar fi pus în derută și ar fi împrăștiat această divizie ; ba mai mult, el putea să atace diviziile armatei engleze în marș, izolate pe șoselele Bruxelles-ului și Nivelles-ului. La amiază, acest mareșal, primind din nou ordinul pe care împăratul i l-a trimis de la Fleurus, mărșălui cu trei divizii de infanterie ale Corpului 2, divizia de cavalerie ușoară și o divizie de cuirasieri a lui Kellermann, în total 16 000 infanteriști, 3 000 cavaleriști și 44 tunuri (adică 21—22 000 oameni). În fața localității Gosselies, pentru a observa pozițiile de la Fleurus și a-i asigura retragerea, el lăsă în rezervă Corpul 1, tare de 16 000 de infanteriști, divizia de cavalerie ușoară a gărzii, comandată de generalul Lefebvre-Desnoëttes, și o divizie de cuirasieri a lui Kellermann, adică în total 16 000 infanteriști, 4 500 cavaleriști și 64 guri de foc. Tiraliorii săi angajară lupta la orele două, dar numai la orele trei, cînd canonada bătăliei de la Ligny se auzea în toată forța, el abordă hotărît inamicul. Divizia prințului de Orange fu dată peste cap ; dar ea fu susținută de divizia prințului de Brunswick și

Divizia 5 engleză, care soseau în mare grabă și nu tocmai în ordine. Aceste două divizii plecaseră de la Bruxelles la orele nouă dimineața și făcuseră opt leghe ; ele nu aveau nici artilerie și nici cavalerie. Lupta s-a reînoit. Inamicul avea superioritate numerică, deoarece linia a doua a mareșalului Ney era la trei leghe mai înapoi, dar artileria și cavaleria franceză erau mult mai numeroase. Trupele din Brunswick, respinse ca și cele din Nassau, lăsară pe teren mulți morți, printre care prințul de Brunswick. Regimentul 42 scoțian, din divizia Picton, așezîndu-se în careu pentru a face față unei șarje a cuirasierilor, fu dizlocat și tăiat în bucăți ; colonelul său a fost ucis, drapelul său a fost capturat.

Tiraliorii francezi soseau deja la ferma Quatre-Bras, cînd Divizia 1 de gardă engleză și Divizia 3 Alten sosiră în fugă pe șoseaua de la Nivelles ; ele erau de asemenea fără artilerie și fără cavalerie. Atunci mareșalul Ney simți necesitatea liniei a doua. A trimis să fie adusă, dar era prea tîrziu ; era ora șase ; ea nu putea sosi pe cîmpul de bătălie decît spre orele opt. Mareșalul s-a bătut cu vitejia sa obișnuită ; trupele franceze s-au acoperit de glorie, și inamicul, deși dublu în infanterie, dar mult inferior în cavalerie și în artilerie, nu a putut face nici un progres ; a profitat însă de pădurea care-i flanca poziția și a păstrat-o pînă la venirea nopții. Mareșalul Ney și-a stabilit cartierul general la Fresnes, 1000 toaze de Quatre-Bras, iar linia de bătaie la două bătăi de tun de armata inamică. Între timp a sosit și Corpul 1, pe care-l comanda contele Erlon, a cărui deplasare prin Saint-Amand nu a întîrziat decît cu o jumătate de oră.

Pierderile armatei anglo-olandeze se ridicau la 9000 oameni, după datele oficiale. Pierderile armatei franceze au fost de 3400 oameni. Se înțelege ușor cauza acestei disproporții în pierderi, dacă se are în vedere că armata anglo-olandeză, lipsită de artilerie și de cavalerie, a trebuit să stea masată sub mitraliile a cincizeci de tunuri, care n-au încetat să tragă de la orele trei după-amiază pînă la orele opt seara.

IV. Corpul 3 al armatei franceze bivuacă pe cîmpul de bătălie, lîngă Saint-Amand, Corpul 4 lîngă Ligny, mareşalul Grouchy la Sombreffe, garda imperială pe înălţimile de la Brye, cavaleria uşoară cu avanposturile pe şoseaua Namurului, Corpul 6 în rezervă la Ligny. Mareşalul Blücher bătu în retragere spre Wavre în două coloane, una prin Tilly, alta prin Gembloux, unde sosi la orele 11 seara, venind de la Liège şi Corpul 4, comandat de generalul Bülow. Fugarii prusieni acopereau toată regiunea şi comiteau cele mai oribile ravagii ; Namurul şi zona dintre Sambre şi Meuse le-au căzut pradă. Înfrîngerea acestor opresori ai Belgiei şi ai malului stîng al Rhinului umplea de speranţe şi de bucurie pe locuitorii acestor treisprezece departamente, care se vedeau deja redaţi marii familii a afecţiunii lor.

Ducele de Wellington petrecu noaptea la Quatre-Bras ; trupele engleze continuară să sosească pe cele două şosele ; ele erau extenuate de oboseală, în urma marşului executat în noaptea de 15 spre 16, în ziua de 16 şi în noaptea de 16 spre 17.

V. Mareşalul Ney primi ordinul să înainteze la Quatre-Bras în zorii zilei şi să atace cu vigoare ariergarda engleză, în timp ce contele de Lobau cu două divizii de infanterie din corpul său, cavaleria sa uşoară şi cuirasierii lui Milhaud se va îndrepta spre Quatre-Bras pe şoseaua Namurului şi va ataca armata engleză în flancul stîng. Mareşalul Grouchy plecă cu corpurile de cavalerie ale lui Exelmans şi Pajol, Corpurile 3 şi 4 de infanterie şi divizia Teste din Corpul 6. I s-a recomandat să urmărească cu sabia în coastă armata prusiană, în scopul de a o împiedica să se adune şi a primit ordinul categoric de a se menţine tot timpul între şoseaua care duce de la Charleroi la Bruxelles şi mareşalul Blücher, pentru a fi în mod constant în legătură cu grosul armatei şi în măsură să se unească cu ea. Era probabil că mareşalul Blücher se va retrage spre Wavre ; Grouchy trebuia să fie aici în acelaşi timp cu el. Dacă inamicul continua să mărşăluiască spre Bruxelles şi petrecea noaptea acoperit de pădurea Soigne, trebuia urmărit pînă la marginea pădurii ; dacă se retrăgea pe

Meuse, pentru a-şi acoperi comunicaţiile spre Germania, trebuia ţinut sub observaţie de avangarda generalului Pajol şi ocupat Wavre cu cavaleria lui Exelmans. Corpurile 3 şi 4 de infanterie, pentru a fi în legătură cu cartierul general, care mărşăluia pe şoseaua Charleroi, Bruxelles. Divizia 3 din corpul 2, care suferise mult în timpul bătăliei de la Ligny, rămase pe cîmpul de bătălie pentru siguranţă şi a da ajutor răniţilor. Astfel, armata franceză mărşălui spre Bruxeles cu două coloane, una de 62 000 oameni, alta de 34.000

Împăratul vizită cîmpul de bătălie şi luă măsuri să se dea ajutor răniţilor. Pierderile prusienilor erau enorme ; se vedeau şase cadavre de ale lor pentru un cadavru francez. Un mare număr de răniţi, care nu primiseră ajutor, primiră ; mai mulţi ofiţeri rămaseră acolo pentru a supraveghea acest lucru. Tînărul Gudin, fiul bravului general cu acelaşi nume, care a fost ucis în Rusia în lupta de la Valutina, s-a remarcat cu această ocazie. Odată această datorie sacră îndeplinită, Napoleon plecă în galop, pentru a sosi la Quatre-Bras în acelaşi timp cu cavaleria contelui de Lobau. El o ajunse în satul Marbais, dar în apropiere de Quatre-Bras şi-a dat seama că ferma era încă ocupată de un corp de cavalerie englez. Un moment după aceea, un grup de recunoaştere de 100 husari francezi se întoarse, presat puternic de un regiment de cavalerie englez. Cavaleria franceză luă poziţie, cuirasierii lui Milhaud la dreapta, cavaleria uşoară la stînga ; infanteria se aşeză în linia a doua şi bateriile ocupară poziţii de tragere. Un grup de 500 călăreţi fu trimis spre stînga, pentru a comunica cu Frasnes şi a primi ştiri de la mareşalul Ney. Dar el era încă în cantonament, cînd ar fi trebuit să fie în marş de la orele şase dimineaţa ! Ajunşi la marginea pădurii husarii deschiseră focul, dar nu întîrziară să se recunoască cu lăncierii roşii din gardă, pe care îi luaseră drept englezi. Au fost trimişi ofiţeri la mareşalul Ney, pentru a-l grăbi să debuşeze asupra lui Quatre-Bras, şi imediat trupele contelui de Lobau se regrupară şi începură înaintarea.

O vivandieră engleză, luată prizonieră, dădu informaţii despre mişcările armatei sale. Ducele de Wellington nu aflase decît foarte tîrziu, în timpul nopţii, despre dezastrul

de la Ligny ; el ordonase imediat retragerea în direcția Bruxelles, lăsînd în ariergardă pe generalul Uxbridge cu un corp de cavalerie și artilerie ușoară. Generalul Uxbridge se retrase îndată ce observă corpul de armată al contelui de Lobau. Împăratul, ajuns la ferma Quatre-Bras, luă măsuri să se pună în baterie douăsprezece piese de artilerie ușoară, care se angajară cu două baterii engleze. Ploaia cădea în torente. Trupele de la stînga nu debușau încă ; nerăbdător, el trimise ordine direct șefilor de corpuri. În sfîrșit apăru contele Erlon. El se așeză în capul coloanei și începu să preseze energic ariergarda engleză. Generalul Reille, îl urmă cu Corpul 2. Cînd apăru mareșalul Ney, împăratul își manifestă nemulțumirea pentru incertitudinea și încetineala care îl făcuseră să piardă trei ore foarte prețioase. Acest mareșal se bîlbîi, se scuză, el crezuse că Wellington era încă la Quatre-Bras cu întreaga lui armată.

Corpul contelui Lobau urmă Corpul 2, apoi venea garda. Cuirasierii lui Milhaud, acoperiți de o divizie de cavalerie ușoară a lui Pajol, comandată de Subervie, formară o coloană intermediară. Împăratul se duse în fruntea armatei. Timpul era îngrozitor ; pe șosea apa ajungea pînă la jumătatea gambei soldaților, în teren soldații se afundau pînă la genunchi ; artileria nu putea trece pe acolo, iar cavaleria trecea cu greu ; acest fapt făcea dificilă retragerea cavaleriei inamice și împiedica artileria franceză s-o bată cu foc.

La ora șase seara, inamicul, care pînă atunci nu-și susținuse retragerea decît cu cîteva tunuri, a folosit cincisprezece. Timpul devenise foarte cețos și era imposibil a distinge forța ariergărzii sale ; era totuși evident că ea fusese întărită de curînd, și cum nu era departe de pădurea Soigne, era probabil că ea voia să țină această poziție în timpul nopții. Pentru a verifica această ipoteză, cuirasierii lui Milhaud se desfășurară și, sub protecția focului a patru baterii de artilerie ușoară, simulară o șarjă ; inamicul demască atunci cincizeci sau șaizeci de tunuri. S-a căpătat certitudinea că armata inamică era în poziție. Ar fi trebuit două ore de lumină în plus pentru a-l ataca. Armata franceză a luat poziție în fața localității Plancenoit ; cartierul general s-a instalat la ferma Caillou, la 2400 toaze de satul Mont-Saint-Jean.

În timpul acestei retrageri, mai mulți ofițeri de cavalerie englezi au fost prinși și aduși în fața împăratului mai mulți erau răniți ; el a dat dispoziții să fie pansați de chirurgul său, înainte de a-i interoga, apoi îi chestionă asupra situației armatei lor, servindu-se de generalul Flahault ca interpret. Printre acești ofițeri se găsea căpitanul Elphinston. Traversînd șoseaua Bruxelles-ului la Quatre-Bras, fu ușor de evaluat cît de mari fuseseră pierderile englezilor, cu toate că ei își îngropaseră deja cea mai mare parte din morți.

Generalul Pajol se urcă pe cal în zorii zilei și cu o divizie din corpul său de cavalerie ușoară urmări inamicul pe drumul Namur-ului, capturâ zece tunuri și mai multe parcuri. Sosit la primul sat, află că Blücher își aduna forțele la Wavre și că în același timp el avea multe trupe la Gembloux. Exelmans trimise aici o brigadă de dragoni, care sosi la orele opt dimineața și recunoscu bivuacurile lui Bülow pe stînga rîului. La orele trei după-amiază, mareșalul Grouchy sosi la Gembloux : el află aici că corpul lui Bülow, cu un efectiv de 30 000 oameni, nu participase la bătălie, că el nu sosise la Liège decît noaptea, că bivuacase lîngă oraș, că plecase la orele două după-amiază, că armata care se bătuse la Ligny pierduse mulți oameni, că satul era înțesat de răniți și de fugari. El trimise o brigadă de cavalerie la Valhain, la 4000 toaze de Gembloux, pe drumul spre Wavre, și amînă urmărirea inamicului pe a doua zi : el nu făcuse însă decît două leghe în această zi și ariergarda lui Bülow era încă în apropiere de Gembloux. Inamicul îl devansă astfel cu douăzeci și patru de ore. Această funestă nehotărîre este cauza principală a dezastrelor din ziua de 18 iunie și a pierderii Franței.

În timpul zilei de 17 și a nopții de 17 spre 18, flangărzile generalului Demon raportară că comunicau cu cele ale mareșalului Grouchy, care urmărise toată ziua pe mareșalul Blücher fără să se fi petrecut vreun eveniment important. La orele nouă seara, generalul Milhaud, care mărșăluise cu corpul său de cavalerie toată ziua, pentru a menține legăturile cu mareșalul Grouchy, raportă că el

avusese cunoştinţă de o coloană de cavalerie inamică, care de la Tilly se repliase în mare grabă spre Wavre. Un corp de 2000 călăreţi fu îndreptat spre Hal, ameninţînd să întoarcă dreapta pădurii Soigne şi să înainteze spre Bruxelles ; ducele de Wellington alarmat a trimis aici Divizia 4 infanterie. Noaptea, cavaleria franceză se întoarse în cantonament ; divizia engleză rămase în observare şi fu paralizată în timpul bătăliei.

VI. Napoleon, cu Corpurile 1, 2, 6 infanterie, garda, o divizie de cavalerie uşoară a lui Pajol, şi cele două corpuri de cuirasieri ale lui Milhaud şi Kellermann, în total 62 000 oameni şi două sute treizeci şi două de tunuri, era cantonat în faţa localităţii Plancenoit, călare pe marele drum al Bruxelles-ului, la patru leghe şi jumătate de acest oraş mare, avînd în faţă armata anglo-olandeză, tare de 90 000 oameni şi două sute cincizeci şi cinci de tunuri, al cărei cartier general era la Waterloo. Mareşalul Grouchy, cu 34 000 oameni şi o sută opt tunuri, trebuia să fie la Wavre, dar în realitate era în faţa localităţii Gembloux şi pierduse contactul cu armata prusiană. Aceasta era la Wavre ; cele patru corpuri ale sale cu o forţă de 75 000 oameni erau concentrate aici.

La orele 10 seara, împăratul expedie un ofiţer la mareşalul Grouchy, pe care îl presupunea la Wavre, pentru a-i face cunoscut că a doua zi va avea loc o mare bătălie ; că armata anglo-olandeză era în poziţie în faţa pădurii Soigne, cu stînga sprijinită pe satul Haye ; că-i ordona să detaşeze spre Saint-Lambert, înainte de a se face ziuă, din cantonamentul său de la Wavre, o divizie de 7 000 de oameni de toate armele şi şasesprezece tunuri, pentru a se alătura dreptei Marii Armate şi a opera împreună cu ea ; că imediat ce va fi sigur că Blücher a evacuat Wavre, fie pentru a continua retragerea spre Bruxelles, fie pentru a se duce în oricare altă parte, el trebuia să mărşăluiască cu majoritatea trupelor sale pentru a sprijini detaşamentul trimis spre Saint-Lambert.

La orele 11 seara, la o oră după ce această depeşă fusese expediată, s-a primit un raport al mareşalului Grouchy,

datat din Gembloux, orele şase seara. El raporta că era cu armata sa la Gembloux ; că Blücher se retrăsese spre Wavre şi că în zorii zilei se va pune în marş pentru a-l urmări.

Astfel Blücher îi scăpase ; pierduse contactul cu el ! Grouchy nu făcuse decît două leghe în ziua de 17. La orele patru dimineaţa i s-a trimis un al doilea ofiţer pentru a-i repeta ordinul care-i fusese expediat la orele zece seara. La orele cinci s-a primit un nou raport datat din Gembloux la orele două dimineaţa. Mareşalul raporta mai în detaliu despre operaţiile sale din timpul zilei şi anunţa că va ridica cantonamentul cu o oră înaintea zorilor, pentru a sosi devreme la Wavre.

CAPITOLUL VI

BĂTĂLIA DE LA MONT — SAINT — JEAN ZISĂ DE LA WATERLOO SAU DE LA BELLE — ALLIANCE

I. Linia de bătălie a armatei anglo-olandeze. II. Linia de bătălie a armatei franceze. III. Proiectul împăratului. Atacul de la Goumont. IV. Generalul Bülow sosește pe cîmpul de bătălie cu 30 000 oameni, ridicînd la 120 000 oameni armata ducelui de Wellington. V. Atacul Corpului 1 la Haye-Sainte. VI. Generalul Bülow este respins. VII. Șarja cavaleriei pe platou. VIII. Mișcarea mareșalului Grouchy. IX. Mișcarea mareșalului Blücher. X. Mișcarea gărzii imperiale.

I. În timpul nopții, împăratul dădu ordinele necesare pentru bătălia de a doua zi, deși totul indica că ea nu va avea loc. De patru zile, de cînd începuseră ostilitățile, prin abile manevre el surprinsese pe inamic, obținuse o victorie strălucită și-i separase cele două armate. Aceasta însemna mult pentru gloria sa, dar insuficient încă pentru poziția sa. Cele trei ore de întîrziere în înaintarea stîngii sale, îl împiedicaseră să atace armata anglo-olandeză în după-amiaza de 17, cum proiectase, fapt ce ar fi încoronat campania. Acum, era probabil că ducele de Wellington și mareșalul Blücher vor profita de această noapte pentru a traversa pădurea Soigne și a se reuni în fața Bruxellesului : după această joncțiune, care va fi operată înainte de orele nouă dimineața, situația armatei franceze va deveni foarte delicată. Cele două armate inamice se întăreau cu tot ce aveau în spate. 6 000 englezi debarcaseră la Ostende de cîteva zile ; acestea erau trupe reîntoarse din America. Era imposibil ca armata franceză să se hazardeze a tra-

versa pădurea Soigne pentru a lupta la ieșirea din ea cu forțe mai mult decît duble, instalate în poziție ; în același timp, după cîteva săptămîni, armatele rusă, austriacă, bavareză etc. trebuiau să treacă Rhinul și să ajungă pe Marna. Corpul 5, în observație în Alsacia, nu avea decît 20 000 oameni.

La ora unu dimineața, foarte preocupat de aceste gînduri, Napoleon ieși pe jos, acompaniat numai de marele său mareșal : intenția sa era de a urmări armata engleză în retragere și de a încerca să o angajeze în luptă, cu tot întunericul nopții, imediat ce ea va fi în marș. El străbătu linia avanposturilor. Pădurea Soigne apărea ca fiind incendiată ; orizontul, între această pădure și Braine — l'Alleud, fermele Belle-Alliance și Hay erau iluminate de focurile de bivuac ; domnea cea mai mare tăcere. Armata anglo-olandeză era cufundată în somnul cel mai profund, ca urmare a oboselilor din zilele precedente. Sosit în apropiere de pădurea castelului Goumont, el auzi zgomotul unei coloane în marș : era orele două și jumătate. Or, la această oră, ariergarda trebuia să înceapă a-și părăsi poziția, dacă inamicul ar fi în retragere ; dar această iluzie a fost de scurtă durată. Zgomotul încetă ; ploaia cădea în torente. Diferiți ofițeri trimiși în recunoaștere și spioni înapoiați la orele trei și jumătate confirmară că anglo-olandezii nu făceau o mișcare. La orele patru, cercetașii i-au adus un țăran care servise drept ghid unei brigăzi de cavalerie engleză, care ocupase poziție la extrema stîngă, pe satul Ohain. Doi dezertori belgieni, care-și părăsiseră regimentul, i-au raportat că armata lor se pregătea de bătălie ; că nici o mișcare de retragere nu se efectuase ; că Belgia se ruga pentru succesul împăratului : că englezii și prusienii erau urîți aici în egală măsură.

Generalul inamic nu putea să facă nimic mai potrivnic intereselor partidului și națiunii sale, spiritului general al acestei campanii și chiar celor mai simple reguli ale războiului, decît să rămînă în poziția pe care o ocupa ; el avea înapoia lui defileele pădurii Soigne ; dacă era bătut, retragerea îi era imposibilă.

Trupele franceze erau bivuacate în noroi : ofițerii apreciau că era imposibil să se dea bătălia în această zi : artileria și cavaleria nu vor putea manevra în terenul des-

fundat ; ei considerau că erau necesare douăsprezece ore de timp frumos pentru ca pămîntul să se usuce.

Începeau să apară zorile ; împăratul se întoarse la cartierul său general plin de satisfacţie, datorită marii greşeli pe care o făcuse generalul inamic şi foarte îngrijorat ca timpul rău să nu-l împiedice să profite de ea. Dar atmosfera se limpezea ; la orele cinci el sesiză cîteva raze slabe ale acestui soare, care trebuia, înainte să apună, să lumineze pierderea armatei engleze ; oligarhia britanică va fi răsturnată ! Franţa se va arăta în această zi mai glorioasă, mai puternică şi mai mare ca niciodată !

Armata anglo-olandeză era în dispozitiv de bătălie pe şoseaua Charleroi, Bruxelles, în faţa pădurii Soigne, înconjurînd un frumos platou. Dreapta era formată din Diviziile 1 şi 2 engleze şi divizia din Brunswick, comandate de generalii Cooke şi Clinton ; ea se sprijinea pe o văgăună dincolo de drumul spre Nivelle şi ocupa cu un detaşament castelul Goumont, în faţa frontului său. Centrul, compus din Divizia 3 engleză şi Diviziile 1 şi 2 belgiene, comandate de generalii Alten, Collaert şi Chasse era înaintea localităţii Mont-Saint-Jean, cu stînga sprijinită pe şoseaua Charleroiului, şi ocupînd cu una din brigăzile sale ferma Haye-Sainte. Stînga, compusă din Diviziile 5 şi 6 engleze şi Divizia 3 belgiană, comandate de generalii Picton, Lambert şi Perponcher, îşi avea dreapta sprijinită pe şoseaua spre Charleroi, stînga înapoia satului Haye, pe care îl ocupa cu un detaşament puternic. Rezerva era la Mont-Saint-Jean, la intersecţia şoselelor care duceau de la Charleroi şi Nivelles la Bruxelles. Cavaleria, dispusă pe trei linii la înălţimea localităţii Mont-Saint-Jean, acoperea întreg spatele liniei de bătălie a armatei, a cărei întindere era de 2 500 toaze. Frontul inamicului nu era protejat de nici un obstacol natural. Platoul era uşor concav la centru şi terenul se întindea într-o pantă dulce pînă la o escavaţie puţin adîncă. Divizia 4 engleză, comandată de generalul Colville, ocupa ca flangardă pe dreapta toate debuşeele dintre Hal şi Braine-l'Alleud. O brigadă de cavalerie engleză ocupa ca flangardă pe stînga toate debuşeele, începînd de la satul Ohain.

Forţele inamicului erau evaluate în mod diferit, dar ofiţerii cei mai experimentaţi le apreciau la 90 000 oameni,

cuprinzînd şi flangărzile, ceea ce concorda şi cu informaţiile generale. Armata franceză nu era decît de 62 000 oameni, dar victoria nu părea mai puţin sigură. Aceşti 62 000 oameni formau trupe bune şi în armata inamică numai englezii, care erau cel mult 40 000 de oameni puteau fi socotiţi ca atare.

La orele opt s-a adus împăratului dejunul, la care au participat mai mulţi generali. El zise : „Armata inamică este superioară faţă de a noastră cu aproape un sfert, dar cu toate acestea noi avem nouăzeci la sută şanse de a învinge şi nici zece la sută contra". „Fără îndoială, zise mareşalul Ney, care intra în acest moment, dacă ducele de Wellington era aşa de naiv ca să aştepte pe majestatea voastră ; dar eu vă anunţ că coloanele sale sînt deja în plină retragere ; ele dispar în pădure". „Aţi văzut rău, îi răspunse Napoleon, nu mai are timp ; el se va expune unei totale nimiciri ; el a aruncat zarurile şi ele sînt în favoarea noastră !"

În acest moment, ofiţerii de artilerie care parcurseseră platoul anunţară că artileria va putea manevra, deşi cu oarecari dificultăţi, care într-o oră vor fi mult diminuate.

Imediat împăratul a încălecat ; el se duse la tiraliori vis-a-vis de Haye-Saint, recunoscu din nou linia inamicului şi însărcină pe generalul de geniu Haxo, ofiţer de încredere, să se apropie mai mult şi să se asigure dacă fuseseră ridicate unele redute sau întăriturî. Acest general se întoarse prompt pentru a raporta că n-a sesizat nici o urmă de întăriturî. Împăratul reflectă un sfert de oră, apoi dictă ordinul de bătălie, pe care doi generali îl scriseră aşezaţi pe pămînt. Adjutanţii îl duseră corpurilor de armată, care erau sub arme, pline de nerăbdare şi de ardoare. Armata porni în marş, pe unsprezece coloane.

II. Din aceste unsprezece coloane, patru erau destinate să formeze prima linie, patru linia a doua, trei linia a treia. Cele patru coloane ale primei linii erau formate ; cea de la stînga din cavaleria Corpului 2 ; a doua din trei divizii de infanterie ale Corpului 2 ; a treia din cele patru divizii de infanterie ale Corpului 1 ; a patra din cavaleria

ușoară a Corpului 1. Cele patru coloane ale liniei a doua erau formate : cea de la stînga din corpul de cuirasieri a lui Kellermann : a doua din cele două divizii de infanterie ale Corpului 6 ; a treia din două divizii de cavalerie ușoară, una a Corpului 6, comandată de generalul de divizie Domon, cealaltă detașată de la corpul Pajol și comandată de generalul de divizie Subervie ; a patra din corpul de cuirasieri Milhaud. Cele trei coloane ale liniei a treia erau formate : cea de la stînga, din divizia de grenadieri călări și dragoni ai gărzii, comandată de generalul Guyot ; a doua din trei divizii ale gărzii pedestre vechi, mijlocii și tinere, comandante de generalii-locotenenți Friant, Morand și Duhesne ; a treia din vînătorii călări și lăncierii gărzii, comandați de generalul-locotenent Lefebvre-Desnoëtte. Artileria mărșăluia pe flancurile coloanelor : parcurile și ambulanțele la urmă.

La orele nouă, capetele celor patru coloane care formau prima linie sosiră unde trebuiau să se desfășoare. În același timp se observau, mai mult sau mai puțin departe, celelalte șapte coloane care debușau dintre înălțimi ; ele erau în marș, trompetele sunau, tobele băteau, fanfarele făceau să răsune ariile care aminteau soldaților sutele de victorii. Pămîntul părea mîndru că poartă atîția viteji ! Acest spectacol era magnific și inamicul, care era astfel așezat încît vedea pînă la ultimul om, trebuie să fi fost impresionat : armata franceză trebuie să i se fi părut de două ori mai numeroasă decît era în realitate.

Aceste unsprezece coloane se desfășurară cu atîta precizie, încît n-a exitat nici o confuzie și fiecare își ocupă locul care-i fusese destinat în gîndirea șefului : niciodată mase atît de mari nu se mișcară cu atîta ușurință. Cavaleria ușoară a Corpului 2, care forma prima coloană de la stînga primei linii, se desfășură pe trei linii, călare pe șoseaua Nivelles-Bruxelles, la înălțimea primilor copaci ai parcului Goumont, cercetînd spre stînga întreaga cîmpie, avînd gărzile mari spre Braine-l'Alleud ; bateria sa de artilerie ușoară era pe șoseaua de la Nivelles. Corpul 2, sub ordinele generalului-locotenent Reille, ocupă spațiul cuprins între șoseaua spre Nivelles și cea spre Charleroi, pe o lărgime de 900—1 000 de toaze ; divizia prințului Jérome ținea stînga în apropierea șoselei spre Nivelles și

pădurea Goumont, generalul Foy centrul și generalul Bachelu dreapta, care ajungea la șoseaua spre Charleroi, lîngă ferma Belle-Alliance. Fiecare divizie de infanterie era pe două linii, a doua la 30 toaze de prima, avînd artileria în front și parcurile înapoi lîngă șoseaua spre Nivelles. Coloana a treia, formată din Corpul 1 comandat de generalul-locotenent conte Erlon, își sprijinea stînga pe Belle-Alliance, pe dreapta șoselei spre Charleroi și dreapta vis-a-vis de ferma Haye-Sainte, unde era stînga inamicului. Fiecare divizie de infanterie era pe două linii, cu artileria în intervalele dintre brigăzi. Cavaleria sa ușoară, care forma coloana a patra, se desfășură la dreapta sa pe trei linii, observînd Haye, Frischermont și aruncînd posturi la Ohain, pentru a observa inamicul de la flanc ; artileria ușoară era la dreapta.

Abia se formase prima linie și capul celor patru coloane ale liniei a doua sosiră în punctul unde trebuiau să se desfășoare. Cuirasierii lui Kellermann se stabiliră pe două linii, la 30 toaze una de alta, sprijinindu-și stînga pe șoseaua spre Nivelles, la 100 toaze de linia a doua a Corpului 2, și dreapta pe șoseaua spre Charleroi. Spațiul era de 1 100 toaze. Una din baterii a luat poziție la stînga, lîngă șoseaua Nivelles, cealaltă la dreapta, lîngă șoseaua Charleroi. Coloana a doua, comandată de generalul-locotenent conte de Lobau, venea la 50 de toaze în urma liniei a doua a Corpului 2 ; ea rămase în coloană strînsă pe divizii, ocupînd o adîncime de o sută de toaze, în lungul și la stînga șoselei Charleroi, cu o distanță de 10 toaze între cele două coloane de divizie, cu artileria pe flancul stîng. Coloana a treia, cea de cavalerie ușoară, comandată de generalul de divizie Domon, urmată de cea a generalului Subervie, se așează în coloană strînsă de escadroane, cu stînga sprijinită pe șoseaua spre Charleroi, vis-a-vis de infanteria sa, de care nu era separată decît de această șosea ; artileria sa ușoară era pe flancul drept. Coloana a patra, corpul de cuirasieri a lui Milhaud, se desfășură pe două linii la interval de 30 toaze și la 100 toaze înapoia liniei a doua a Corpului 1 cu stînga sprijinită pe șo-

seaua Charleroi, dreapta în direcţia Frischermont ; el ocupa o întindere de aproximativ 900 toaze ; bateriile sale erau la stînga, lîngă şoseaua Charleroi şi la centru.

Înainte ca a doua linie să se fi format, capetele celor trei coloane ale rezervei sosiră la punctele lor de desfăşurare. Grosul cavaleriei gărzii se aşează la 100 toaze înapoia lui Kellermann, pe două linii, la interval de 30 toaze, cu stînga de partea şoselei spre Nivelles, cu dreapta de partea şoselei Charleroi, iar artileria la centru. Coloana din centru, formată din infanteria gărzii, se desfăşură pe şase linii, fiecare de şase batalioane, la distanţa de 10 toaze una de alta, călare pe şoseaua Charleroi şi puţin în faţa fermei Rossomme. Bateriile de artilerie, aparţinînd diferitelor regimente, se aşezară pe stînga şi pe dreapta, cele pedestre şi călare ale rezervei înapoia liniilor. Coloana a treia (vînătorii călări şi lăncierii gărzii) se desfăşură pe două linii, la 30 toaze interval, la 100 toaze înapoia lui Milhaud, cu stînga la şoseaua Charleroi şi cu dreapta de partea fermei Frischemont ; artileria uşoară, la centru. La orele zece şi jumătate, ceea ce părea de necrezut, întreaga mişcare era terminată, toate trupele fiind la locul lor. Pe întregul cîmp de bătălie domnea cea mai mare linişte.

Armata se găsea astfel dispusă pe şase linii, formînd figura a şase V : primele două de infanterie, avînd cavaleria uşoară la aripi ; a treia şi a patra de cuirasieri ; a cincea şi a şasea din cavaleria gărzii, cu şase linii ale infanteriei gărzii aşezate perpendicular pe vîrful acestor V; Corpul 6 în coloană strînsă, perpendiculară pe liniile pe care le ocupa garda, cu infanteria la stînga drumului şi cavalaria la dreapta. Şoselele spre Charleroi şi spre Nivelles erau libere, pentru ca artileria de rezervă să poată sosi rapid în diferitele puncte ale dispozitivului.

Împăratul străbătu rîndurile. Ar fi greu de exprimat entuziasmul care-i anima pe toţi soldaţii : infanteriştii îşi ridicau bonetele în vîrful baionetelor ; cuirasierii, dragonii şi călăreţii din cavaleria uşoară săltau căştile în vîrful săbiilor. Victoria părea sigură ; soldaţii bătrîni, care participaseră la atîtea lupte, admirară acest nou dispozitiv de luptă ; ei încercau să pătrundă intenţiile următoare ale generalului lor şi discutau despre locul şi modalităţile în

care se va produce atacul decisiv. În acest timp, împăratul dădu ultimele ordine şi se duse în fruntea gărzii, la vîrful celor şase V, pe înălţimile de la Rossomme, unde descălecă ; de acolo el vedea cele două armate ; orizontul se întindea foarte departe, la dreapta şi la stînga cîmpului de bătălie.

Bătălia este o acţiune dramatică, care are un început, o acţiune principală şi un sfîrşit. Dispozitivul de bătălie pe care îl iau cele două armate şi primele mişcări, făcute pentru a lua contact constituie expoziţiunea ; contramanevrele pe care le face armata atacată formează intriga, care obligă să se dea noi dispoziţii de luptă şi conduce la punctul culminant din care se naşte rezultatul luptei sau deznodămîntul. Imediat ce direcţia atacului centrului armatei franceze va fi cunoscută, generalul inamic va executa contraacţiuni, fie pe flancuri, fie înapoia liniei, pentru a produce o diversiune sau a sprijini punctele atacate. Niciuna din aceste mişcări nu putea scăpa ochiului exersat al lui Napoleon din poziţia centrală unde se aşezase ; el avea în mînă toate rezervele pentru a le duce, după voinţă, acolo unde urgenţa situaţiei va cere prezenţa lor.

III. Zece divizioane de artilerie, printre care trei divizioane de 12, se concentrară cu stînga sprijinită pe şoseaua Charleroi, pe dealul de la Belle-Alliance, în faţa diviziei de la stînga Corpului 1. Ele erau destinate să susţină atacul spre Haye-Sainte, pe care trebuiau să-l execute două divizii ale Corpului 1 şi două divizii ale Corpului 6, în timp ce celelalte două divizii ale Corpului 1 se vor îndrepta asupra fermei Haye. Prin aceasta, întreaga aripă stîngă a inamicului va fi întoarsă. Divizia de cavalerie uşoară a Corpului 6, în coloană strînsă, şi cea a Corpului 1, care erau la flancuri, trebuiau să participe la acest atac, pe care îl vor susţine liniile a doua şi a treia de cavalerie şi toată garda pedestră şi călare. Armata franceză, stăpînă pe Haye şi pe Mont-Saint-Jean, va tăia şoseaua spre Bruxelles pe toată partea dreaptă a armatei engleze, unde erau principalele ei forţe. Împăratul preferase să întoarcă stînga inamicului, mai mult decît dreapta, 1 : în scopul de a-i izola [pe englezi] de prusieni care erau la Wavre şi de

a se opune joncțiunii lor, dacă intenționau să o facă și chiar dacă n-ar fi prevăzut-o ; dacă atacul se executa pe la dreapta, armata engleză respinsă s-ar fi repliat în mod natural spre armata prusiană ; executat asupra stîngii, ea ar fi fost izolată și aruncată spre mare ; 2 : deoarece stînga părea mult mai slabă ; 3 : în sfîrșit, deoarece împăratul aștepta în fiecare clipă sosirea unui detașament al mareșalului Grouchy la dreapta sa și nu voia să riște să ajungă în situația de a se găsi izolat.

În timp ce totul se pregătea pentru acest atac decisiv, divizia prințului Jérôme, angajă la stînga un schimb de focuri spre pădurea Goumont, care deveni repede foarte viu. Inamicul demascîndu-și aproape patruzeci de piese de artilerie, generalul Reille ordonă să înainteze bateria de artilerie a Diviziei 2 și împăratul ceru generalului Kellermann să ordone înaintarea celor douăsprezece piese de artilerie ușoară ale sale. Canonada a devenit repede foarte aprinsă. Prințul Jérôme cuceri de mai multe ori pădurea Goumont, și de mai multe ori fu respins ; pădurea era apărată de o divizie engleză de gardă ; cele mai bune trupe ale inamicului, se constată cu plăcere, erau la dreapta, fapt ce făcea mai ușor atacul principal asupra stîngii. Divizia Foy susținea divizia prințului Jérôme. De o parte și de alta s-a făcut aici proba unei valori deosebite ; englezii din unitățile de gardă acoperiră cu cadavrele lor pădurea și aleele care duceau la castel, dar nu fără a-și vinde scump sîngele. După mai multe situații grele, care ținiră mai multe ore, pădurea rămase întreagă în stăpînirea francezilor ; dar castelul, unde s-au baricadat mai multe sute de viteji, opunea o rezistență invincibilă : împăratul ordonă formarea unei baterii de opt obuziere care incendiă hambarele și acoperișurile, iar francezii deveniră stăpînii acestei poziții.

Mareșalul Ney obținu onoarea de a comanda marele atac de la centru ; ea nu putea fi încredințată decît omului cel mai viteaz și mai obișnuit cu astfel de acțiuni. El trimise unul din adjutanții săi să raporteze că totul era gata și nu aștepta decît semnalul. Înainte de a-l da, împăratul voi să arunce o ultimă privire pe întregul cîmp de bătălie și observă în direcția Saint-Lambert un nor, care i s-a părut a fi trupe. El zise șefului statului major : „Mareșale,

ce vedeți la Saint-Lambert ? — Cred că văd 5—6 000 de oameni ; probabil un detașament al lui Grouchy". Toate lunetele statului major fură îndreptate spre acest punct. Timpul era destul de cețos. Unii susțineau, cum se întîmplă în asemenea ocazii, că nu erau trupe, că erau arbori ; alții că erau coloane în poziție ; cîțiva că erau trupe în marș. În această incertitudine, fără a mai delibera, ordonă să vină generalul Domon și-i porunci să plece, cu divizia sa de cavalerie ușoară și cu cea a generalului Subervie, pentru a cerceta spre dreapta, a comunica prompt cu trupele care soseau dinspre Saint-Lambert, a opera joncțiunea dacă aparțineau mareșalului Grouchy, a le întîrzia dacă erau inamice. Acești 3 000 de călăreți nu avură decît să facă la dreapta cîte patru, pentru a fi în afara liniilor armatei; ei se duseră rapid și în ordine la 3 000 toaze și se așezară în dispozitiv de bătălie, acoperind întreaga aripă dreaptă a armatei.

IV. După un sfert de oră, un ofițer de vînători aduse un husar prusian care tocmai fusese luat prizonier de cercetașii unei coloane de 300 vînători, care executa cercetarea între Wavre și Plancenoit. Acest husar era purtătorul unei scrisori ; el era foarte inteligent și dădu cu voce sigură toate informațiile care se puteau dori. Ceea ce se vedea la Saint-Lambert era avangarda generalului prusian Bülow, care sosea cu 30 000 oameni ; era Corpul 4 prusian, care nu participase la lupta de la Ligny. Scrisoarea era anunțul efectiv al sosirii acestui corp ; generalul prusian cerea ducelui de Wellington ordine pentru acțiunea ulterioară. Husarul zicea că fusese dimineața la Wavre, că celelalte trei corpuri ale armatei prusiene erau cantonate acolo, că ele petrecuseră acolo noaptea de 17 spre 18, că nu aveau în față nici un francez, că el presupunea că francezii înaintaseră spre Plancenoit, că o patrulă din regimentul său fusese noaptea pînă la două leghe de Wavre, fără să întîlnească nici un corp francez. Ducele de Dalmația expedie imediat scrisoarea interceptată și raportul husarului mareșalului Grouchy, căruia îi repetă ordinul de a mărșălui imediat spre Saint-Lambert și a ataca din spate corpul lui Bülow. Era ora unsprezece ; ofițerul

n-avea de făcut mai mult de patru sau cinci leghe, pe drumuri bune, pentru a ajunge la mareşalul Grouchy : el promise să fie acolo într-o oră. Din ultima informaţie primită de la acest mareşal se ştia că el urma să se îndrepte în zorii zilei spre Wavre ; or de la Gembloux la Wavre erau trei leghe ; fie că ar fi primit sau nu ordinele expediate noaptea de la cartierul imperial, el trebuia să fie fără îndoială angajat la această oră în faţa localităţii Wavre. Lunetele îndreptate spre acest punct nu observară nimic ; nu se auzea nici o lovitură de tun. Puţin după aceea, generalul Domon raportă că cercetaşii călări care îl precedau întîlniseră patrule inamice în direcţia Saint-Lambert, că era sigur că trupele care se vedeau acolo erau inamice, că el trimisese patrule în toate direcţiile pentru a comunica cu Grouchy, a-i duce ştiri şi ordine.

Împăratul trimise imediat contelui de Lobau ordinul să traverseze şoseaua Charleroi printr-o schimbare de direcţie la dreapta, pe divizii, şi să se ducă să susţină cavaleria uşoară spre Saint-Lambert ; să caute o poziţie intermediară bună, unde să poată, cu 10 000 oameni, să oprească 30 000, dacă ar fi fost necesar ; să atace energic pe generalul Bülow imediat ce va auzi primele lovituri de tun ale trupelor pe care mareşalul Grouchy le-a trimes în spatele trupelor sale. Aceste dispoziţii fură executate imediat. Era de cea mai mare importanţă ca mişcarea contelui de Lobau să se facă fără întîrziere. Mareşalul Grouchy trebuia să fi detaşat de la Wavre 6—7 000 oameni spre Saint-Lambert, care ar fi fost într-o situaţie grea, deoarece corpul generalului Bülow era de 30 000 oameni, după cum corpul generalului Bülow ar fi fost compromis şi pierdut dacă, în momentul cînd ar fi fost atacat din spate de 6—7 000 de oameni, ar fi fost atacat şi din faţă de un om cu vitejia contelui de Lobau. 17—18 000 francezi, dispuşi şi comandaţi astfel, erau de o valoare superioară faţă de 30 000 prusieni. Dar aceste evenimente aduseră schimbări în primul plan al împăratului ; el se găsi pe cîmpul de bătălie cu 10 000 oameni mai puţin, pe care era obligat să-i trimită împotriva generalului Bülow ; nu mai avea decît 52 000 oameni contra a 90 000. Astfel, armata inamică, împotriva căreia avea să lupte, fusese întărită cu 30 000 oa-

meni ajunşi deja pe cîmpul de bătălie ; ea era de 120 000 oameni contra 62 000, adică unul contra doi. „Noi am avut azi dimineaţa nouăzeci la sută şanse de succes, zise el ducelui de Dalmaţia ; sosirea lui Bülow ne-a făcut să pierdem treizeci, dar noi mai avem încă şaizeci contra patruzeci ; şi dacă Grouchy repară oribila greşeală pe care a comis-o de a pierde vremea la Gembleux şi trimite detaşamentul cu rapiditate, victoria va fi mai decisivă, deoarece corpul lui Bülow va fi în întregime nimicit".

Nu exista nici o îngrijorare pentru mareşalul Grouchy ; fără detaşamentul pe care l-ar fi putut trimite la Saint-Lambert, îi rămîneau încă 27—28 000 oameni ; or, cele trei corpuri pe care mareşalul Blücher le avea la Wavre, care la Ligny aveau 90 000 oameni, erau reduse la 40 000, nu numai prin pierderea a 30 000 în cursul bătăliei, ci şi prin cei 20 000 oameni care intraseră în debandădă şi făceau ravagii pe malurile Meusei, precum şi prin cîteva detaşamente pe care mareşalul fusese obligat să le constituie pentru a pune la adăpost materialele sale ce se găseau în direcţia Namur şi Liège ; or, 40 sau 45 000 prusieni, bătuţi, descurajaţi, nu se puteau opune celor 28 000 francezi bine plasaţi şi victorioşi.

V. Era la amiază ; tiraliorii erau angajaţi pe toată linia, dar lupta se dădea doar la stînga, în pădure şi la castelul Goumont. La extrema dreaptă, trupele generalului Bülow încă staţionau ; părea că ele luau dispozitivul de atac şi aşteptau ca artileria să fi trecut prin defileu. Împăratul trimise ordin mareşalului Ney să înceapă canonada bateriilor sale, să cucerească ferma Haye-Sainte şi să pună aici în poziţie o divizie de infanterie, să cucerească de asemenea satul Haye şi să respingă inamicul, în scopul de a intercepta toate comunicaţiile dintre armata anglo-olandeză şi corpul generalului Bülow. Imediat optzeci de guri de foc vărsară moartea asupra întregii aripi stîngi a liniei engleze ; una din diviziile sale fu distrusă în întregime de obuze şi mitralii. În timp ce acest atac era declanşat, împăratul observa cu atenţie care va fi mişcarea generalului inamic ; el nu făcu nici una

cu trupele de la dreapta, dar împăratul observă că inamicul pregătea la stînga sa o mare șarjă de cavalerie ; el se duse acolo în galop. Șarja avusese loc, respinsese o coloană care înainta pe platou, îi cucerise doi vulturi * și-i capturase șapte tunuri. El ordonă unei brigăzi de cuirasieri a generalului Milhaud, din linia a doua, să șarjeze această cavalerie. Ea plecă în strigăte de „trăiască împăratul !" Cavaleria engleză fu zdrobită, cea mai mare parte rămînînd pe cîmpul de bătălie ; tunurile fură reluate, infanteria protejată. Au avut loc diferite atacuri de infanterie și cavalerie ; detaliile aparțin mai mult istoriei fiecărui regiment, decît istoriei generale a bătăliei, unde descrierea lor n-ar produce decît dezordine. Este suficient de spus că, după trei ore de luptă, ferma Haye-Sainte fu ocupată de infanteria franceză, cu toată rezistența regimentelor scoțiene și că scopul pe care și-l propusese generalul francez fusese atins. Diviziile 6 și 5 engleze fură nimicite. Generalul Picton rămase mort pe cîmpul de bătălie.

Împăratul parcurse în timpul acestei lupte linia infanteriei Corpului 1, linia cuirasierilor lui Milhaud și linia a treia a gărzii, în mijlocul proiectilelor, mitraliilor și obuzelor ; ele ricoșau de la o linie la alta. Viteazul general Desvaux, comandantul artileriei gărzii, care era alături de el, a fost lovit de un proiectil, pierdere grea mai ales în acest moment, deoarece el știa mai bine ca oricare pozițiile pe care le ocupau rezervele de artilerie ale gărzii, compuse din nouăzeci și șase guri de foc. I-a succedat generalul de brigadă Lallemand, care a fost rănit puțin după aceea.

Dezordinea pătrunse în armata engleză : căruțele, răniții, la apropierea francezilor de șoseaua spre Bruxelles și de principala ieșire a pădurii, veneau în masă pentru a se retrage. Toți fugarii, englezi, belgieni, germani, se precipitau spre Bruxelles. Erau orele patru ; victoria ar fi fost hotărîtă de atunci, dar corpul lui Bülow execută în acel moment puternica lui diversiune.

De la orele două după-amiază, generalul Domon prevenise că generalul Bülow debușa pe trei coloane și că

* Două drapele, care aveau în vîrf cîte un vultur.

vînătorii francezi luptau, dar se retrăgeau din fața inamicului, care i se părea foarte numeros ; el îl evalua la peste 40 000 oameni ; el spunea, în plus, că cercetașii săi făcuseră mai multe leghe în diferite direcții și nu raportaseră nici o știre despre mareșalul Grouchy ; că nu trebuia deci să se conteze pe el. Chiar în aceste momente, împăratul primi de la Gembloux știri foarte supărătoare. Mareșalul Grouchy, în loc să fi plecat de la Gembloux în zorii zilei, cum anunțase prin depeșa de la ora două după miezul nopții, la orele zece dimineața nu părăsise încă cantonamentul. Ofițerul atribuia acest fapt vremii oribile ; motiv ridicol ! Această încetineală de neiertat în împrejurări atît de delicate, din partea unui ofițer atît de activ, de plin de zel, nu poate fi explicată.

VI. În acest timp, canonada între generalul Bülow și contele de Lobau întîrzie puțin angajarea trupelor. Armata prusiană înainta eșalonată, cu centrul înainte. Linia sa de bătălie era perpendiculară pe flancul drept al armatei, paralel cu șoseaua Haye-Sainte, Plancenoit. Eșalonul din centru își descoperi treizeci de guri de foc : artileria franceză îi opuse un număr asemănător. După o oră de canonadă, contele de Lobau, observînd că primul eșalon inamic nu era susținut, trecu la atac, îl dădu peste cap și-l respinse foarte departe : dar celelalte două linii, care se părea că fuseseră întîrziate de drumurile rele, ajunseră primul eșalon și fără a încerca să rupă linia franceză, căutară să o învăluie printr-un „la stînga, în bătaie". Contele de Lobau, temîndu-se să nu-i fie întors dispozitivul, își retrase trupele eșalonat, aropiindu-se de grosul armatei. Bateriile prusiene își dublară eforturile ; erau pînă la șaizeci de guri de foc ; proiectilele cădeau pe șosea, în fața și în spatele fermei Belle-Alliance, unde se afla împăratul cu garda ; aceasta era linia de operații a armatei. În momentul cel mai critic, inamicul se apropiase atît de mult încît mitraliile sale brăzdau șoseaua. Împăratul ordonă atunci generalului Duhesme, care comanda tînăra gardă, să se deplaseze pe dreapta Corpului 6 cu cele două brigăzi de infanterie ale sale și cu douăzecișipatru de guri de foc ale gărzii. După un sfert de oră

această formidabilă baterie începu focul ; artileria franceză nu întîrzie să obțină superioritatea ; ea era mai bine deservită și mai bine plasată. Imediat ce tînăra gardă fu angajată, înaintarea prusienilor păru oprită ; se remarcară ezitări în linia lor, totuși continuară să o prelungească spre stînga, învăluind dreapta franceză pînă în dreptul localității Plancenoit. Generalul-locotenent Morand se deplasă atunci cu patru batalioane din vechea gardă și șaisprezece guri de foc la dreapta tinerii gărzii ; două regimente din vechea gardă luară poziție în fața localității Plancenoit. Linia prusienilor fu învăluită, generalul Bülow fu respins, stînga sa făcu o mișcare înapoi și întreaga sa linie dădu înapoi. Contele de Lobau, generalul Duhesme și generalul Morand înaintară ; ei ocupară în curînd pozițiile pe care le ocupase artileria generalului Bülow. Nu numai că acest general își epuizase atacul, își demascase toate rezervele, ci, la început oprit, el era acum respins. Proiectilele prusienilor nu numai că nu ajungeau pe șoseaua că ducea la Charleroi, dar nu atingeau nici pozițiile pe care le ocupase contele de Lobau. Erau orele șapte seara.

VII. Trecuseră două ore de cînd contele Erlon cucerise Haye, învăluise întreaga aripă stîngă engleză și aripa dreaptă a lui Bülow. Cavaleria ușoară a Corpului 1, urmărind infanteria inamică pe platoul de dincolo de Haye, fusese respinsă de o cavalerie superioară în număr ; contele Milhaud urcă atunci înălțimea cu cuirasierii săi și ordonă să fie prevenit generalul Lefebvre-Desnoëttes, care se puse imediat în trap pentru a-l susține. Erau orele cinci ; era momentul cînd atacul lui Bülow era mai amenințător, cînd, departe de a fi oprit, el angaja mereu noi trupe, ceea ce îi prelungea linia spre dreapta. Cavaleria engleză fu respinsă de vitejii cuirasieri și vînători ai gărzii. Englezii părăsiră cîmpul de bătălie între Haye-Sainte și Mont-Sainte-Jean, pe care îl ocupase aripa lor stîngă, și fură respinși peste dreapta lor. La vederea acestor șarje strălucite, se auziră strigăte de victorie pe cîmpul de bătălie. Împăratul zise : „E prea devreme cu o oră ; totuși, trebuie consolidat ce s-a realizat". El trimise ordin

cuirasierilor lui Kellermann, care erau în poziție la stînga, să meargă în trap întins pentru a sprijini cavaleria de pe platou. Generalul Bülow amenințînd în acest moment flancul și spatele armatei, era important să nu se facă în nici un punct o mișcare de retragere și să se mențină în pozițiile pe care cavaleria, deși prematur, le cucerise. Această mișcare în mare trap a 3 000 cuirasieri, care defilau cu strigăte de „Trăiască împăratul !" și sub canonada prusienilor, făcu o diversiune fericită în acest moment de criză. Cavaleria înainta ca în urmărirea englezilor, dar armata generalului Bülow făcea încă progrese asupra flancului și spatelui. Pentru a ști dacă era învingător sau în pericol, soldatul și chiar ofițerul căuta să ghicească din privirile șefului ; acestea reflectau încrederea. Aceasta era, după douăzeci de ani, a șaizecea bătălie pe care el o comanda.

În acest timp divizia de cavalerie grea a gărzii, sub ordinele generalului Guyot, care era în linia a doua înpoia cuirasierilor lui Kellermann, urma la trap mare și se îndrepta spre platou ; împăratul o observă și trimise pe contele Bertrand să o cheme înapoi ; ea era rezerva sa. Acest general ajunse prea tîrziu ; ea se angajase deja și orice mișcare retrogradă ar fi fost periculoasă. Astfel, de la orele cinci seara împăratul era lipsit de rezerva sa de cavalerie, de această rezervă care, bine întrebuințată, îi dăduse atîtea victorii. În acest timp, acești 12 000 călăreți de elită făcură minuni ; ei dădură peste cap cavaleria mai numeroasă a inamicului, care voia să i se opună, zdrobiră mai multe careuri de infanterie, le dezorganizară, cuceriră șaizeci de guri de foc și luară în mijlocul careurilor șase drapele, pe care trei vînători din gardă și trei cuirasieri le prezentară împăratului în fața fermei Belle-Alliance. Pentru a doua oară în cursul acestei zile, inamicul crezu bătălia pierdută și văzu cu groază cîte dificultăți va pune retragerii cîmpul de bătălie rău ales. Brigada Ponsonby, șarjată de lăncierii roșii ai grăzii, comandați de generalul Colbert, fu zdrobită ; generalul său fu străpuns de șapte lovituri de lance și căzu mort ; prințul de Orange, pe punctul de a fi capturat, fu rănit grav ; dar nefiind susținută de o puternică masă de infanterie, care era reținută încă de atacul generalului

Bülow, această vitează cavalerie a trebuit să se limiteze la păstrarea cîmpului de bătălie pe care-l cucerise. În sfîrșit, la orele șapte, cînd atacul generalului Bülow era respins și cavaleria se menținea pe platoul pe care îl cucerise, victoria era cîștigată ; 62 000 francezi bătuseră 120 000 de inamici. Bucuria era pe figurile tuturor și speranța în toate inimile. Acest sentiment succeda stupefacției încercate în timpul acelui atac de flanc, executat de o întreagă armată, care timp de o oră amenințase chiar retragerea armatei. În acest moment, se auzi clar canonada mareșalului Grouchy ; ea depășise Wavre în punctul cel mai îndepărtat și era în spatele localității Saint-Lambert în punctul cel mai apropiat.

VIII. Mareșalul Grouchy n-a plecat din cantonamentul său de la Gembloux decît la orele zece dimineața ; găsindu-se între orele douăsprezece și unu la jumătatea drumului de Wavre, el auzi înspăimîntătoarea canonadă de la Waterloo. Un om experimentat nu se putea înșela ; erau mai multe sute de guri de foc și deci două armate care își trimeteau reciproc moartea. Generalul Exelmans, care comanda cavaleria, a fost foarte emoționat ; el se duse lîngă mareșal și-i zise : „Împăratul este angajat cu armata engleză ; nu este nici o îndoială : un foc atît de teribil nu pote fi o simplă luptă. Domnule mareșal, trebuie mers la glasul tunului. Sînt un vechi soldat al Armatei de Italia, am auzit de sute de ori pe generalul Bonaparte recomandînd acest principiu. Dacă ne întoarcem spre stînga, vom fi în două ore pe cîmpul de bătălie. — Eu cred, zise mareșalul, că aveți dreptate ; dar, dacă Blücher debușează din Wavre și ne atacă din flanc, voi fi vinovat că n-am executat ordinul, care prevede să înaintez contra lui Blücher". Contele Gérard sosi în acest moment la mareșal și-i dădu același sfat ca și generalul Exelmans : „Ordinul prevedea să fiți la Wavre ieri, nu astăzi ; cel mai sigur este a merge pe cîmpul de bătălie. Nu puteți ascunde faptul că Blücher a cîștigat față de dumneavoastră o zi de marș ; ieri el era la Wavre și dumneavoastră la Gembloux, cine știe unde este el acum ? Dacă s-a unit cu Wellington îl vom găsi pe cîmpul de bătălie și deci ordi-

nul dumneavoastră va fi executat ad literam. Dacă nu este acolo, sosirea dumneavoastră va decide soarta bătăliei. În două ore noi putem lua parte la luptă și dacă vom nimici armata engleză, ce ne va face Blücher deja bătut ?" Mareșalul păru convins, dar în acel moment primi un raport care îl informa că cavaleria sa ușoară sosise la Wavre și era angajată cu prusienii, că toate forțele acestora erau concentrate acolo și că numărau cel puțin 80 000 de oameni. La această știre, el continuă înaintarea spre Wavre și sosi aici la orele patru după-amiază. Crezînd că are în față întreaga armată prusiană, el consumă două ore pentru a lua dispozitivul de bătălie și a da dispozițiile necesare. Atunci sosi la el ofițerul trimis de pe cîmpul de bătălie la orele zece dimineața. El detașă pe generalul Pajol cu 12 000 oameni pentru a se îndrepta spre Limal, pod peste Dyl, la o leghe înapoia localității Saint-Lambert. Generalul sosi aici la orele șapte seara ; el trecu rîul. În acest timp mareșalul Grouchy atacă Wavre.

IX. Mareșalul Blücher petrecuse noaptea de 17 spre 18 la Wavre, cu cele patru corpuri ale armatei sale, care numărau 75 000 oameni. Informat că ducele de Wellington era hotărît să primească bătălia în fața pădurii Soigne dacă putea conta pe concursul său, el detașă dimineața Corpul 4, care trecu rîul Dyl la Limal și se concentră la Saint-Lambert. Acest corp era întreg ; el nu participase la Ligny. Cavaleria ușoară a lui Blücher, care executa cercetarea la două leghe de cantonamentul său de la Wavre, nu avea încă nici o știre despre mareșalul Grouchy ; la orele șapte dimineața ea nu vedea decît cîteva pichete de cercetași. Blücher concluzionă că toată armata franceză era concentrată în fața lui Mont-Saint-Jean ; el puse în mișcare Corpul 2, comandat de generalul Pirch. Acest corp era redus la 18 000 oameni. Blücher mărșălui cu Corpul 1 al lui Zieten, redus la 13 000 oameni ; lăsă pe generalul Thielemann cu Corpul 3 în poziție la Wavre.

Corpul 2 al generalului Pirch mărșălui prin Lasne și Blücher cu Corpul 1 mărșălui spre Ohain unde făcură joncțiunea, la orele șase seara, cu brigada de cavalerie engleză care forma flancgarda. Aici el primi un raport că mă-

reşalul Grouchy, cu forţe considerabile, se află de la orele patru în faţa localităţii Wavre şi se pregătea de atac, că Corpul 3 nu era în măsură să-i reziste. Mareşalul Blücher nu avea de adoptat două soluţii. El îşi sprijini forţele principale pe generalul Bülow şi pe englezi şi trimise ordin generalului Thielemann să reziste cît mai mult timp posibil şi să se retragă spre el dacă va fi forţat. Desigur, el nu era în măsură să se întoarcă la Wavre ; n-ar fi sosit aici decît noaptea şi dacă armata anglo-olandeză era bătută, el s-ar fi găsit între două focuri ; dacă îşi continua mişcarea spre armata anglo-olandeză şi ea ar fi obţinut victoria, ar fi avut timp să se întoarcă împotriva lui Grouchy. Mişcarea sa fu foarte lentă, trupele sale erau foarte obosite, iar drumurile desfundate şi cu multe defileuri. Aceste două coloane, avînd împreună 31 000 oameni, deschiseră comunicaţia între generalul Bülow şi englezi. Prima, coloana lui Bülow, care era în plină retragere, se opri ; Wellington, care era disperat şi nu avea decît perspectiva unei înfrîngeri sigure, îşi văzu salvarea. Brigada de cavalerie engleză care era la Ohain veni la forţele principale, ca şi o parte din Divizia 4, flancgarda din dreapta.

Dacă mareşalul Grouchy ar fi petrecut noaptea în faţa localităţii Wavre, cum ar fi trebuit şi cum i s-a ordonat în seara de 17, mareşalul Blücher ar fi rămas aici cu toate forţele, crezîndu-se urmărit de toată armata franceză. Dacă mareşalul Grouchy, cum scrisese la orele două după miezul nopţii din cantonamentul său de la Gembloux, ar fi luat armele în zorii zilei, adică la orele patru dimineaţa, el n-ar fi sosit la timp la Wavre pentru a împiedica trimiterea lui Bülow, dar ar fi oprit celelalte trei corpuri ale generalului Blücher ; victoria ar fi fost încă sigură. Dar mareşalul Grouchy nu sosi decît la orele patru după-amiază la Wavre şi nu atacă decît la orele şase ; era prea tîrziu ! Armata franceză, tare de 62 000 oameni, care la ora şapte era victorioasă faţă de o armată de 120 000 oameni, ocupa jumătate din cîmpul de bătălie al anglo-olandezilor şi respinsese corpul lui Bülow, îşi văzu victoria smulsă prin sosirea mareşalului Blücher cu 30 000 oameni, trupe proaspete, întărire care ridica armata aliată la aproape 150 000 oameni, adică doi şi jumătate contra unu.

X. Imediat ce atacul lui Bülow a fost respins, împăratul dădu ordine generalului Drouot, care făcea oficiul de şef de stat major al gărzii, pentru întrunirea întregii gărzi în faţa fermei Belle-Alliance, unde era el cu opt batalioane dispuse pe două linii ; celelalte opt merseseră să susţină tînăra gardă şi să apere poziţiile de la Plancenoit. În acest timp, cavaleria, care continua să ocupe poziţie pe platou, de unde domina întregul cîmp de bătălie, observînd mişcarea generalului Bülow, dar avînd încredere în rezervele gărzii pe care le vedea acolo pentru a-l opri, nu avea nici o grijă şi scotea strigăte de victorie cînd acest corp fu respins ; ea nu aştepta decît sosirea infanteriei gărzii pentru a determina victoria ; dar fu mirată cînd observă sosirea numeroaselor coloane ale mareşalului Blücher. Cîteva regimente franceze făcură o mişcare spre înapoi ; împăratul o observă. Era de cea mai mare importanţă a reda încrederea cavaleriei şi văzînd că-i va trebui încă un sfert de oră pentru a reuni toată garda, el se puse în fruntea a patru batalioane şi înaintă spre stînga, înaintea fermei Haye-Sainte, trimiţînd adjutanţii săi în lungul liniei pentru a anunţa sosirea lui Grouchy şi a spune că, cu puţină tenacitate, avea să se obţină victoria. Generalul Reille îşi grupă întregul corp pe stînga, în faţa castelului Goumont, şi-şi pregăti atacul ; era important ca garda să se angajeze toată deodată ; dar celelalte opt batalioane erau încă înapoi. Dominat de evenimente, văzînd cavaleria descumpănită şi că era necesară o rezervă de infanterie pentru a o susţine, el ordonă generalului Friant să se ducă cu patru batalioane din garda mijlocie în calea atacului inamic ; cavaleria îşi reveni şi înaintă cu vitejia sa obişnuită. Cele patru batalioane de gardă respinseră tot ce întîlniră ; şarjele de cavalerie băgară spaima în rîndurile engleze. După zece minute sosiră celelalte batalioane ale gărzii ; împăratul le dispuse pe brigăzi : prima, cu două batalioane desfăşurate şi două în coloană pe dreapta şi pe stînga, a doua brigadă eşalonată în adîncime ; acest dispozitiv unea avantajele celor două ordini de luptă. Soarele apusese. Generalul Friant, rănit, trecînd în acest moment, spuse că totul mergea bine, că se părea că inamicul îşi constituie ariergărzi pentru a-şi acoperi retragerea, dar că inamicul va fi complet

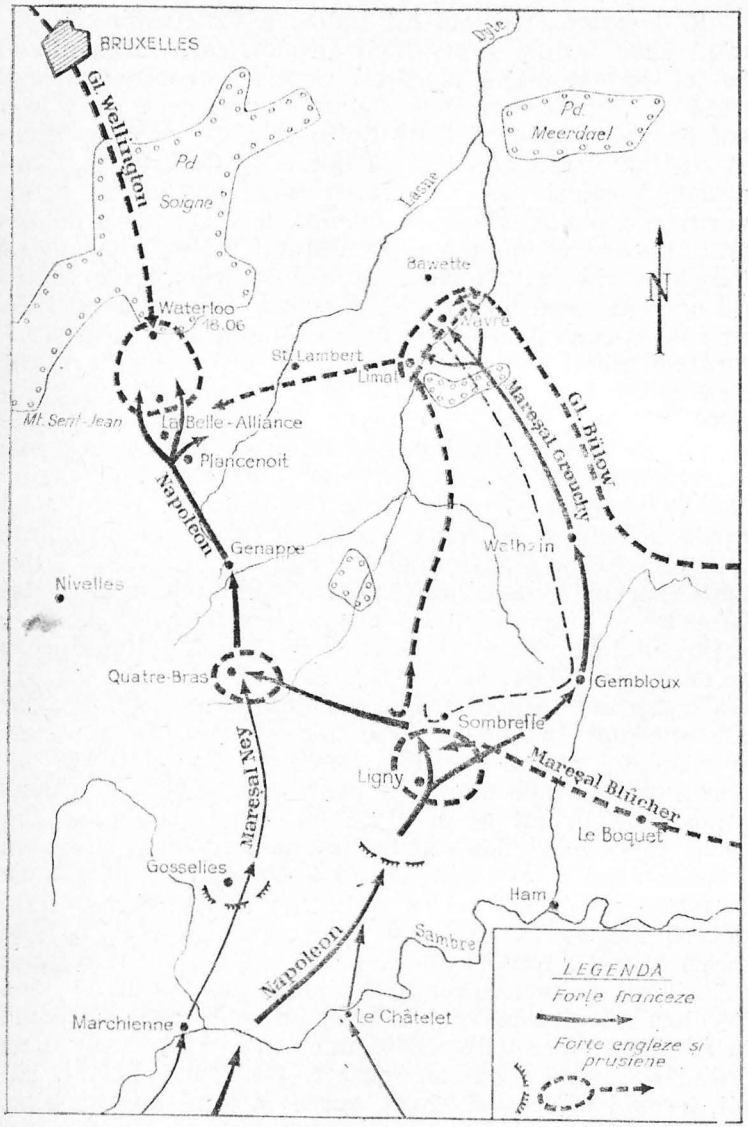

Campania din anul 1815

zdrobit imediat ce va debuşa restul gărzii. Mai era necesar un sfert de oră ! În acest moment mareşalul Blücher sosi la Haye şi dădu peste cap corpul francez care-l apăra ; aici era Divizia 4 din Corpul 1 ; ea intră în derută şi nu susţinu decît o luptă slabă. Deşi a fost atacată de forţe de patru ori mai numeroase, dacă ar fi arătat cît de puţină hotărîre, s-ar fi baricadat în case — era noapte — mareşalul Blücher n-ar fi avut timp să forţeze satul. Se spune că aici s-au auzit strigătele „Să se salveze cine poate !". Spărtura făcută, linia ruptă datorită lipsei de vigoare a trupelor de la Haye, cavaleria inundă cîmpul de bătălie ; Bülow înaintă. Contele de Lobau făcu treabă bună. Hărmălaia era atît de mare, încît a trebuit să se ordone o schimbare de front a gărzii, care era pregătită pentru a acţiona drept înainte. Această mişcare se execută în ordine ; garda făcu faţă înapoi, cu stînga în partea fermei Haye-Sainte şi cu dreapta în partea fermei Belle-Alliance, făcînd front prusienilor şi atacului de la Haye ; imediat apoi, fiecare batalion s-a dispus în careu. Cele patru escadroane de serviciu şarjară pe prusieni. În acest moment, brigada de cavalerie engleză, care venea de la Ohain, trecu la atac. Aceşti 2 000 călăreţi pătrunseră între generalul Reille şi gardă. Dezordinea deveni înspăimîntătoare pe întregul cîmp de bătălie ; împăratul abia avu timp să se pună la adăpostul unuia din careurile gărzii. Dacă divizia de cavalerie de rezervă a generalului Guyot nu s-ar fi angajat fără ordin în urma cuirasierilor lui Kellermann, ea ar fi respins această şarjă, ar fi împiedicat cavaleria engleză să pătrundă pe cîmpul de bătălie şi garda pedestră ar fi putut atunci să oprească toate eforturile inamicului. Generalul Bülow înaintă pe la stînga, învăluind mereu întregul cîmp de bătălie. Noaptea mărea dezordinea şi împiedica totul ; dacă ar fi fost ziuă şi trupele ar fi putut să-l vadă pe împărat, ele s-ar fi adunat. Nimic nu era posibil în întuneric. Garda începu retragerea. Focul inamicului era deja la 400 toaze în spate şi şoselele tăiate. Împăratul, împreună cu statul său major, rămase mult timp cu regimentele gărzii pe un mamelon. Patru tunuri care erau aici trăgeau în plin ; ultima salvă răni pe generalul englez Uxbridge. În sfîrşit, nu mai era nici un moment de pierdut. Împăratul nu putu

să se retragă decît peste cîmp : cavalerie, artilerie, infanterie, totul era amestecat. Statul major ajunse la orășelul Genappe ; se spera să se poată constitui aici un corp de ariergardă ; dar dezordinea era înspăimîntătoare și toate eforturile făcute fură zadarnice. Era ora zece seara. In imposibilitate de a organiza o apărare, împăratul își puse nădejdea în divizia Girard, a treia din Corpul 2, pe care o lăsase pe cîmpul de bătălie de la Ligny și căreia îi trimisese ordin să se ducă la Quatre-Bras pentru a susține retragerea.

Niciodată armata franceză nu se bătuse mai bine ca în această zi ; ea a făcut minuni de vitejie. Superioritatea trupelor franceze, infanterie, cavalerie, artilerie era atît de mare asupra inamicului, că fără intervenția Corpurilor 1 și 2 prusiene victoria era cîștigată și ar fi fost completă împotriva armatei anglo-olandeze și a corpului lui Bülow, deși raportul era de unu la doi (62 000 oameni împotriva a 120 000).

Pierderile armatei anglo-olandeze și ale generalului Bülow au fost, în timpul bătăliei, mult superioare celor ale francezilor și pierderilor pe care francezii le-au suferit în timpul retragerii, pierderi considerabile fiindcă ei au avut 6 000 de prizonieri ; dar nu compensau pierderile aliaților din aceste patru zile, pierderi pe care le recunoșteau a fi de 60 000 oameni, astfel : 11 300 englezi, 3 500 hanovrieni, 8 000 belgieni, nasovieni și din ducatul de Brunswiek, total 22 800 pentru armata anglo-olandeză ; prusienii 38 000 ; total general, 60 800 oameni. Pierderile armatei franceze, inclusiv cele suferite în timpul derutei și pînă la porțile Parisului, au fost de cel mult 41 000 oameni.

Garda imperială și-a susținut vechea reputație ; dar s-a găsit angajată în condiții grele : ea era învăluită atît la dreapta cît și la stînga și inundată de fugari și de inamic, cînd a început să intre în luptă. Dacă garda ar fi putut să lupte cu flancurile sprijinite, ea ar fi respins eforturile celor două armate inamice întrunite. Timp de peste patru ore, 12 000 călăreți francezi au fost stăpîni pe o parte a cîmpului de bătălie inamic, au luptat împotriva întregii infanterii și a 18 000 călăreți anglo-olandezi, ale căror atacuri au fost respinse în mod constant.

Generalul-locotenent Duhesme, vechi soldat acoperit de răni și de cea mai mare vitejie, fu făcut prizonier, pe cînd încerca să formeze o ariergardă. Contele la Lobau a fost capturat de asemenea. Cambronne, general din gardă, a rămas rănit grav pe cîmpul de luptă. Din cei 24 de generali englezi, 12 au fost uciși sau răniți grav. Olandezii au pierdut 3 generali. Generalul francez Duhesme a fost asasinat în ziua de 19 de un husar din Brunswick, deși era prizonier ; această crimă a rămas nepedepsită. Duhesme era un soldat viteaz, un general cu experiență, care s-a arătat întotdeauna ferm și de nezdruncinat, atît în situațiile bune, cît și în cele rele.

CAPITOLUL VII

RETRAGEREA

I. Concentrarea armatei la Laon. II. Retragerea mareşalului Grouchy. III. Resursele care îi rămîneau Franţei. IV. Efectele abdicării Împăratului.

I. Şoseaua spre Charleroi este foarte largă : ea era suficientă pentru retragerea armatei ; podul de la Genappe este de aceeaşi lărgime, putînd trece deodată cinci sau şase rînduri de trăsuri. Dar, de cum sosiră primii fugari, parcurile care se aflau aici judecară că este potrivit să se baricadeze, aşezînd pe şosea trăsuri răsturnate, nelăsînd decît o trecere de trei toaze. Toate coloanele se înghesuiau spre acest punct, neglijînd podurile de la dreapta şi de la stînga, care erau la o distanţă de mai puţin de o leghe. Confuzia fu în curînd înspăimîntătoare. Genappe este dealtfel într-o văgăună. Primele trupe prusiene care urmăreau armata franceză, sosind la orele unsprezece seara pe înălţimile care domină localitatea, reuşiră uşor să dezorganizeze un pumn de viteji, pe care îi adunase iscusitul general Duhesme, şi intrară în oraş. Printre trăsurile pe care le capturară aici, se găsea şi poştalionul împăratului, în care el nu se urcase de la Avesnes. Era obiceiul ca acesta să urmeze pe cîmpul de bătălie în spatele rezervelor gărzii ; el ducea un cufăraş cu obiecte de toaletă, un schimb de îmbrăcăminte, o sabie, o manta şi un pat de fier.

La ora unu dimineaţa, împăratul sosi la Quatre-Bras, descăleca într-un bivuac şi expedie mai mulţi ofiţeri mareşalului Grouchy, pentru a-i anunţa pierderea bătăliei

şi a-i ordona să se retragă spre Namur. Ofiţerii pe care-i trimisese de pe cîmpul de bătălie pentru a lua de la Ligny divizia Girard şi a o instala în poziţie la Quatre-Bras sau a o împinge la Genappe dacă rămînea timp i-au raportat neplăcuta ştire că le-a fost imposibil s-o găsească. Generalul de artilerie Neigre, ofiţer cu cele mai mari merite, era la Quatre-Bras cu parcurile de rezervă, dar el nu avea decît o escortă slabă ; i s-au raliat cîteva sute de călăreţi ; contele Lobau se puse în fruntea lor şi luă toate măsurile posibile pentru a organiza o ariergardă. Soldaţii Corpurilor 1 şi 2, care trecuseră Sambre pe podul de la Marchiennes, părăseau şoseaua la Quatre-Bras, sau la Gosselies, pentru a o lua pe transversală. Trupele din gardă şi din Corpul 6 se retraseră spre Charleroi. Împăratul trimise pe prinţul Jérôme la Marchiennes cu ordinul de a aduna armata între Avesnes şi Maubeuge, iar el se duse la Charleroi ; cînd sosi aici, la ora şase dimineaţa, un mare număr de oameni, mai ales din cavalerie, trecuse deja Sambre, mărşăluind spre Beaumont. El se opri timp de o oră pe malul stîng, expedie cîteva ordine şi se îndreptă spre Philippeville, pentru a-i fi mai uşor să comunice cu mareşalul Grouchy şi să trimită ordine pe frontiera Rhinului. După ce se opri patru ore în acest oraş, luă trăsura de poştă pentru a merge la Laon, unde sosi în ziua de 20, la ora patru după-amiază. El discută cu prefectul, însărcină pe adjutantul său, contele de Bussy, să supravegheze apărarea acestei cetăţi importante, trimise pe contele Dejean la Guise şi pe contele de Flahault la Avesnes. Aşteptă depeşile prinţului Jérôme, care-i făcu cunoscut că adunase în spatele localităţii Avesnes peste 25 000 oameni şi cincizeci de tunuri ; că generalul Morand comanda garda pedestră şi generalul Colbert, cavaleria gărzii ; că în fiecare oră armata creştea văzînd cu ochii ; că cei mai mulţi generali sosiseră ; că pierderile nu erau aşa de mari cum s-ar fi putut crede. Mai mult de jumătate din materialul de artilerie era salvat ; o sută şaptezeci de guri de foc erau pierdute, dar oamenii şi caii sosiseră la Avesnes. Împăratul ordonă ca aceştia să se ducă la Fére, pentru a lua de acolo tunuri ; însărcină ofiţeri de încredere să organizeze aici un nou echipaj de campanie. Mareşalul Soult primi ordin să se instaleze cu marele cartier general la Laon. Prefectul luă toate măsurile pentru

completarea magaziilor orașului și asigurarea aprovizionamentelor necesare pentru o armată de 80—90 000 de oameni, care urma a fi concentrată în cîteva zile în jurul orașului. Împăratul se aștepta ca generalii inamici, profitînd de victoria lor, să-și împingă armata pînă la Somme ; el ordonă prințului Jérôme să părăsească Avesnes la 22 și să ducă armata la Laon, punct de adunare dat mareșalului Grouchy și generalului Rapp.

Fiind doar la douăsprezece ore de marș de Paris, socoti necesar să meargă acolo ; prezența sa la armată era inutilă pentru zilele de 21, 22, 23 și 24 ; el sconta să fie înapoi la Laon la 25. Aceste șase zile în capitală le va folosi să organizeze acțiunile necesare pentru depășirea acestui moment decisiv pentru națiune, să termine pregătirile pentru apărarea capitalei și să activizeze toate ajutoarele pe care le puteau furniza depozitele și provinciile. Era ușor apoi să ia o hotărîre, presupunînd — fapt neîndoielnic — că corpul lui Grouchy sosea intact, că pierderile armatei franceze erau mai mici decît cele suferite de armatele inamice în bătăliile de la Ligny, de la Waterloo și în luptele de la Quatre-Bras. S-a constatat în mod efectiv, ulterior, că pierderile aliaților s-au ridicat la 63 000 oameni, iar ale francezilor n-au depășit 41 000, inclusiv prizonierii făcuți de inamic în timpul retragerii.

II. În ziua de 18, mareșalul Grouhy atacase Wavre la ora șase ; generalul Thielmann a opus o rezistență vie, dar a fost bătut. Contele Gérard, în fruntea Corpului 4, a forțat trecerea peste rîul Dyl. Generalul-locotenent Pajol cu 12 000 oameni fusese detașat spre Limal, unde a respins ariergarda lui Bülow, a trecut Dylul și a urcat pe înălțimile opuse ; dar era ora zece seara și datorită întunericului nu putea să-și continue marșul ; nemaiauzind canonada de la Mont-Saint-Jean, el luă poziție. Contele Gérard fu grav rănit la atacul localității Wavre ; un glonț i-a străbătut pieptul, dar din fericire rana n-a fost mortală. În zorii zilei de 19, generalul Thielmann atacă dispozitivul mareșalului Grouchy, dar fu respins net. Satul Biérges și toate înălțimile de dincolo de Wavre fură cucerite de francezi. Generalul de brigadă Penne, ofițer capabil, fu rănit mortal în această luptă. Mareșalul Grouchy ordonă urmărirea inamicului și marșul în direcția Bruxelles, cînd primi știrea despre pierderea bătăliei și ordinul împăratului privind retragerea spre Namur. El a început-o imediat. Prusienii l-au urmărit cu precauție ; apropiindu-se prea mult, ei fură respinși și pierdură cîteva sute de prizonieri. Vandamme luă poziție pe Namur, mareșalul Grouchy pe Dimant. Toate atacurile generalului Thielmann eșuară. La 25 întreaga grupare a lui Grouchy era la Rethel ; la 26 el se uni cu armata la Laon ; el avea 32 000 oameni, dintre care 6 500 cavalerie, și o sută opt tunuri, în afară de o mie de răniți greu și micile depozite de cavalerie care erau în urma sa.

III. După bătălia de la Waterloo situația Franței era critică, dar nu disperată ; totul fusese pregătit pentru ipoteza unui eșec în atacul din Belgia. 70 000 oameni erau concentrați la 27 între Paris și Laon ; 25—30 000 oameni, inclusiv depozitele gărzii, erau în marș de la Paris și din depozite. Generalul Rapp, cu 25 000 oameni, trupă de elită, trebuia să sosească în primele zile ale lunii iulie pe Marna ; toate pierderile în material de artilerie erau completate. Parisul singur avea cinci sute de piese de campanie și nu se pierduseră decît o sută șaptezeci. Astfel, o armată de 120 000 oameni, egală cu cea care trecuse Sâmbre la 15 iunie, avînd un tren de artilerie de trei sute cincizeci de guri de foc, ar fi acoperit Parisul la 1 iulie. Capitala avea pentru apărarea sa, independent de aceasta, 36 000 oameni din garda națională, 30 000 tiraliori, 6 000 tunari, șase sute de guri de foc în baterie, întărituri formidabile pe malul drept al Senei și în cîteva zile cele de pe malul stîng ar fi fost complet terminate. În acest timp armatele anglo-olandeze și prusiano-saxonă, slăbite cu peste 80 000 oameni, nu puteau depăși Somme cu mai mult de 90 000 oameni ; ele ar fi așteptat aici cooperarea cu armatele austriacă și rusă, care nu puteau fi pe Marna înainte de 15 iulie. Parisul avea deci douăzeci și cinci de zile pentru a-și pregăti apărarea, a-și termina înarmarea, aprovizionarea, fortificațiile și a aduce trupe din toate părțile Franței ; chiar la 15 iulie n-ar fi sosit aici de la Rhin decît 30—40 000 soldați inamici ; masa armatelor rusă și austriacă nu putea intra în acțiune decît mai tîrziu. Nici armele, nici munițiile, nici ofițerii nu lipseau în capitală ; se putea ușor spori numărul

tiraliorilor la 80 000 oameni, iar al tunurilor de campanie pînă la șase sute de guri de foc.

Mareșalul Suchet, împreună cu trupele generalului Lecourbe, ar fi avut la aceeași dată peste 30 000 oameni în fața Lyonului, independent de garnizoana acestui oraș care era bine armată, bine aprovizionată și bine întărită.

Totul se putea repara ; dar trebuia caracter, energie și fermitate din partea ofițerilor, Camerelor, întregii națiuni. Trebuia ca ea să fie animată de sentimentul onoarei, gloriei, independenței naționale. Dacă Franța se ridica la această înălțime, ea era invincibilă ; poporul său avea mai multe calități militare decît oricare alt popor din lume ; materialul de război era din abundență și ajungea pentru toate nevoile.

IV. La 21 iunie Blücher și Wellington intrară pe două coloane pe teritoriul Imperiului. La 22 magaziile cu pulbere de la Avesnes luară foc și cetatea se predă. La 24 prusienii intrară în Guise și ducele de Wellington în Cambrai ; la 26 el era la Péronne. În acest timp toate cetățile din liniile 1, a 2-a și a 3-a erau încercuite.

La 25 iunie cei doi generali aflară de abdicarea împăratului, care se produsese la 22, de insurecția Camerelor, de descurajarea pe care aceste evenimente o provocaseră în rîndurile armatei și despre speranțele pe care și le făceau inamicii din interior ; de atunci ei nu se mai gîndiră decît să mărșăluiască asupra capitalei, sub zidurile căreia ajunseră în ultimele zile ale lunii iunie, cu mai puțin de 90 000 oameni, acțiune care le-ar fi fost funestă dacă s-ar fi hazardat să o facă în fața lui Napoleon ; dar acest prinț abdicase ! Trupele de linie, care se aflau la Paris, peste 6 000 oameni din depozitele gărzii, tiraliorii gărzii naționale aleși dintre cetățenii acestei mari capitale îi erau devotați ; el putea să-i zdrobească pe inamicii din interior. Dar, pentru a arăta motivele care au determinat conduita sa în această împrejurare atît de importantă și care a avut efecte atît de funeste trebuie reluată povestirea de mai departe ; vom face aceasta în cartea următoare *.

* Această carte n-a fost publicată, iar noi nu sîntem în posesia manuscrisului ei (Nota redacției franceze).

CAPITOLUL VIII

OBSERVAȚII

I. *Prima observație.* S-a reproșat împăratului : 1 : că s-a demis din dictatură în momentul cînd Franța avea cea mai mare nevoie de un dictator ; 2 : că a schimbat constituția imperiului într-un moment cînd nu trebuia să se gîndească decît să-l păzească de invazie ; 3 : că a admis să fie alarmați vendeenii, care inițial refuzaseră să ridice armele împotriva regimului imperial ; 4 : că a adunat Camerele cînd era suficient să adune armatele ; 5 : că a abdicat și a lăsat Franța la discreția unei Adunări divizate și fără experiență ; căci dacă este adevărat că i-a fost imposibil prințului de a salva singur patria, nu-i mai puțin adevărat că în aceste împrejurări critice națiunea nu putea să-și salveze nici onoarea, nici independența fără Napoleon.

Nu vom face nici o reflecție asupra acestor probleme care sînt aprofundate și tratate pe larg în cartea a X-a *.

II. *A doua observație* — Arta cu care au fost ascunse inamicului, la începutul campaniei, mișcările diferitelor corpuri de armată merită să fie remarcată în mod deosebit. Mareșalul Blücher și ducele Wellington au fost surprinși ; ei n-au văzut nimic, n-au știut nimic de toate mișcările care se executau în apropierea avanposturilor lor.

Pentru a ataca cele două armate inamice, francezii puteau să le învăluie dreapta sau stînga, ori să le străpungă

* Idem.

centrul. În primul caz ar fi debușat prin Lille și ar fi întîlnit armata anglo-olandeză ; în al doilea caz ar fi debușat prin Givet și Charlemont și ar fi întîlnit armata prusiano-saxonă. Cele două armate ar fi rămas reunite, deoarece ar fi fost presate una peste alta, dreapta peste stînga, sau stînga peste dreapta. Împăratul a adoptat soluția de a-și masca acțiunile și de a străpunge linia celor două armate la Charleroi, punctul lor de joncțiune, manevrînd cu rapiditate și abilitate. El putea spera să le separe și să le atace pe rînd. El găsi astfel în secretele artei militare mijloace suplimentare, care înlocuiră 100 000 oameni ce îi lipseau ; acest plan fu conceput și executat cu îndrăzneală și înțelepciune.

III. *A treia observație.* Moralul mai multor generali fusese slăbit de evenimentele anului 1814 ; ei pierduseră ceva din îndrăzneala, hotărîrea și încrederea care le aduseseră atîta glorie și contribuiseră atît de mult la succesul campaniilor trecute.

1. În ziua de 15 iunie, Corpul 3 trebuia să ia armele la ora trei dimineața și să sosească în fața localității Charleroi la ora zece ; el n-a sosit decît la ora trei după-amiază.

2. În aceeași zi, atacul pozițiilor de la pădurile din fața localității Fleurus, care fusese ordonat pentru ora patru după-amiază, nu s-a executat decît la ora șapte. S-a făcut noapte înainte să se fi putut intra în Fleurus, unde împăratul proiectase să-și așeze cartierul general în aceeași zi. Această pierdere de șapte ore era neplăcută la începutul unei campanii.

3. Stînga, tare de 43 000 oameni, a primit ordinul să se deplaseze în fața localității Quatre-Bras, să ocupe poziție aici în zorii zilei și să se întărească cu lucrări genistice ; ea a pierdut opt ore ; prințul Orange, numai cu 9 000 oameni, a păstrat această importantă poziție în ziua de 16 pînă la ora trei după-amiază. Cînd, în sfîrșit, comandantul acestei aripi primi la amiază ordin repetat de la Fleurus și văzu că împăratul urma să se angajeze în luptă cu prusienii, el atacă Quatre-Bras, dar numai cu jumătate din forțe. El lăsă cealaltă jumătate la două leghe înapoi, pentru a-i sprijini retragerea ; o uită pînă la ora șase seara, cînd

îi simți nevoia pentru propria sa apărare. În alte campanii, acest general ar fi ocupat la ora șase dimineața poziția de la Quatre-Bras, ar fi înfrînt și capturat toată divizia belgiană și, ori ar fi întors armata prusiană trimițînd un detașament pe șoseaua Namurului care ar fi căzut în spatele liniei de bătaie, ori înaintînd cu rapiditate pe șoseaua spre Genappe ar fi surprins în marș și ar fi nimicit divizia din Brunswick și Divizia 5 engleză care venea de la Bruxelles, și de acolo ar fi interceptat Diviziile 1 și 3 engleze, care veneau pe șoseaua Nivelles, și una și alta fără cavalerie și artilerie și extenuate de oboseală. Întotdeauna primul în foc, Ney uita trupele care nu erau sub ochii săi. Vitejia de care trebuia să dea dovadă un general-șef este diferită de cea a unui general de divizie, după cum a acestuia nu trebuie să fie la fel cu a unui căpitan de grenadieri.

4. Armata franceză nu sosi în ziua de 17 la Waterloo decît la ora șase seara ; fără atîtea ezitări supărătoare, ea ar fi sosit aici la ora trei. Împăratul păru foarte contrariat ; el zise privind soarele : „Ce n-aș da să am azi puterea lui Jupiter și să opresc mersul său două ore".

IV. *A patra observație.* Niciodată soldatul francez n-a arătat mai mult curaj, bunăvoință și entuziasm ; el era conștient de sentimentul superiorității sale asupra tuturor soldaților Europei. Încrederea sa în împărat era completă ; dar el era bănuitor și neîncrezător față de ceilalți șefi. Trădările din 1814 erau mereu prezente în conștiința sa ; orice mișcare pe care nu o înțelegea, îl neliniștea ; el se credea trădat. În momentul cînd se trăgeau primele lovituri de tun lîngă Saint-Amand un vechi caporal se apropie de împărat și-i zise : „Sire, păziți-vă de mareșalul Soult, fiți sigur că ne trădează. — Fii liniștit, îi replică Napoleon, răspund de el ca de mine". În mijlocul bătăliei, un ofițer prezentă mareșalului Soult raportul fals că bravul general Vandamme trecuse la inamic, că soldații lui cereau în gura mare să fie informat împăratul. Spre sfîrșitul bătăliei, un dragon, cu sabia plină de sînge, sosi strigînd : „Sire, veniți repede la divizie, generalul ... * îndeamnă trupele să treacă

* Nume ilizibil în textul original (Nota redacției franceze).

la inamic. — L-ai auzit tu ? — Nu, sire, dar un ofiţer care vă caută l-a văzut şi m-a însărcinat să vă spun". În acest timp bravul general... * era lovit de o ghiulea de tun care îi smulgea o coapsă, după ce respinsese o şarjă inamică.

În seara de 14 iunie, generalul-locotenent Bourmont, colonelul Clouet şi ofiţerul de stat-major Villoutreys, din Corpul 4, trecură la inamic. Această dezertare mări îngrijorarea soldatului. Este aproape sigur că s-a strigat „Să se salveze cine poate !" la Divizia 4 din Corpul 1, în seara bătăliei, cînd mareşalul Blücher ataca satul Haye. Acest sat n-a fost apărat cum ar fi trebuit. Este probabil, de asemenea, că mai mulţi ofiţeri care duceau ordine au dispărut. Dar dacă cîţiva ofiţeri au dezertat, nici un soldat nu s-a făcut vinovat de această crimă ; mai mulţi s-au omorît pe cîmpul de bătălie unde rămăseseră răniţi, cînd aflară despre deruta armatei.

V. *A cincea observaţie.* În ziua de 17 armata franceză era împărţită în trei grupări : 62 000 oameni şi două sute douăsprezece tunuri, sub ordinele împăratului, mărşăluiau spre Bruxelles pe şoseaua dinspre Charleroi ; 34 000 oameni şi o sută opt tunuri, sub ordinele mareşalului Grouchy, se îndreptau spre această capitală pe şoseaua spre Wavre, în urmărirea prusienilor ; 3 000 oameni rămaseră pe cîmpul de bătălie de la Ligny (divizia Gérard) pentru a da ajutor răniţilor şi a forma, pentru situaţii neprevăzute, o rezervă la Quatre-Bras ; 4—5 000 oameni, formînd parcurile de rezervă, rămaseră la Fleurus şi la Charleroi. Cei 34 000 oameni ai mareşalului Grouchy, avînd o sută opt piese de artilerie, erau suficienţi pentru a da peste cap ariergarda prusiană, în orice poziţie s-ar fi instalat ; ei puteau pune pe fugă armata prusiană care fusese deja înfrîntă. Ar fi fost un bun rezultat al victoriei de la Ligny de a putea opune astfel 34 000 de oameni unei armate care avusese 120 000. Cei 62 000 oameni, sub ordinul împăratului, erau suficienţi pentru a bate armata anglo-olandeză de 90 000 oameni. Disproporţia care exista în ziua de 15 între cele două mase beligerante, care era atunci de 2 la 1, se

* Idem.

schimbase, nu mai era decît 4 la 3. Dacă armata anglo-olandeza ar fi bătut pe cei 62 000 oameni care înaintară împotriva ei, s-ar fi putut reproşa lui Napoleon că a calculat rău ; dar este cunoscut, după cum recunosc şi inamicii, că fără sosirea generalului Bülow armata anglo-olandeză ar fi pierdut cîmpul de bătălie înainte de ora trei după-amiază, şi chiar după sosirea lui Bülow (care i-a ridicat efectivul la 140 000) ar fi pierdut încă bătălia, între orele opt şi nouă seara, fără sosirea mareşalului Blücher cu Corpurile 1 şi 2.

Marşul spre Bruxelles pe două coloane, în ziua de 17, avea mai multe avantaje : stînga respingea şi angaja armata anglo-olandeză ; dreapta, sub ordinele mareşalului Grouchy, urmărea şi angaja armata prusiano-saxonă şi seara întreaga armată franceză trebuia să se găsească unită pe o linie de cinci leghe, de la Mont-Saint-Jean la Wavre, avînd avanposturile la marginea pădurii. Dar greşeala pe care o comise mareşalul Grouchy de a se opri în ziua de 17 la Gembloux, nefăcînd în cursul acestei zile decît două leghe în loc să continue marşul pînă în faţa localităţii Wavre, adică încă trei leghe, a fost agravată, făcută ireparabilă de cea pe care a comis-o a doua zi, 18, cînd a pierdut douăsprezece ore şi n-a sosit în faţa localităţii Wavre decît la ora patru după-amiază în loc de ora patru dimineaţa. El nu avea de făcut decît 7—8 000 toaze.

1. Însărcinat să urmărească pe mareşalul Blücher, Grouchy a pierdut contactul cu el timp de douăzeci şi patru de ore, de la 17 iunie ora patru după-amiază, pînă la 18 iunie ora patru după-amiază.

2. Mişcarea cavaleriei pe platou, în timp ce atacul generalului Bülow nu era încă epuizat, a fost un accident neplăcut ; intenţia împăratului era să facă această mişcare, dar cu o oră mai tîrziu, şi să o susţină cu şaisprezece batalioane de infanterie din gardă şi o sută de tunuri.

3. Grenadierii călări şi grenadierii din gardă, pe care îi comanda generalul Guyot, s-au angajat fără ordin. Astfel, la ora cinci după-amiază armata era fără nici o rezervă de cavalerie. Dacă la ora opt şi jumătate această rezervă ar fi existat, atacul care a dezorganizat cîmpul de bătălie ar fi fost oprit, şarjele cavaleriei inamice ar fi

fost respinse, cele două armate ar fi înnoptat pe cîmpul de bătălie, cu toată sosirea, succesiv, a generalului Bülow și a mareșalului Blücher ; avantajul ar fi fost încă pentru armata franceză, deoarece cei 34 000 oameni ai mareșalului Grouchy, avînd o sută de tunuri, erau proaspeți și ar fi bivuacat pe cîmpul de bătălie ; cele două armate inamice s-ar fi instalat în timpul nopții la adăpostul pădurii Soigne. Era obiceiul, constant în toate bătăliile, ca divizia de grenadieri și de dragoni din gardă să nu-l piardă din ochi pe împărat și să nu-și schimbe locul decît în urma unui ordin verbal dat de el generalului care o comanda.

Mareșalul Mortier, comandantul-șef al gărzii, a părăsit comanda în ziua de 15, la Beaumont, imediat ce au început ostilitățile. El n-a fost înlocuit și acest fapt a avut mai multe inconveniente.

VI. *A șasea observație.* 1. În zilele de 13 și 14, armata franceză a manevrat pe malul drept al Sambrei. Ea a staționat în noaptea de 14 spre 15 la o jumătate de leghe de avanposturile prusiene și totuși mareșalul Blücher n-a știut nimic, iar în dimineața de 15, cînd a aflat la cartierul său general din Namur că împăratul intra în Charleroi, armata prusiano-saxonă era încă cantonată pe o întindere de treizeci de leghe ; îi trebuiau două zile pentru a se concentra. Ar fi trebuit ca din ziua de 15 să-și mute cartierul general la Fleurus, să-și restrîngă zona de concentrare la opt leghe, avînd avangărzi pe Meuse și Sambre.

2. Deși surprins, mareșalul Blücher persistă în intenția de a-și concentra armata pe înălțimile de la Ligny, înapoia localității Fleurus, riscînd să fie atacat aici înainte de a-i fi sosit întreaga armată. În dimineața de 16, cînd el nu concentrase decît două corpuri, armata franceză era deja la Fleurus. Corpul 3 sosi în cursul zilei ; dar al 4-lea, pe care-l comanda generalul Bülow, n-a putut participa la bătălie. Imediat ce a știut că francezii sînt la Charleroi, mareșalul Blücher ar fi trebuit să dea ca punct de concentrare armatei sale nu Fleurus, nu Ligny, care erau deja sub bătaia artileriei adversarului său, ci Wavre, unde francezii nu puteau sosi decît în seara de 16 ; el ar fi avut în

plus toată ziua de 16 și noaptea de 16 spre 17 pentru a efectua concentrarea întregii sale armate.

3. După ce a pierdut bătălia de la Ligny, generalul prusian, în loc să se retragă spre Wavre, ar fi trebuit să o facă spre armata ducelui de Wellington, fie la Quatre-Bras, fiindcă aici acesta ar fi rezistat, fie spre Waterloo. Retragerea mareșalului Blücher în dimineața de 17 a fost lipsită de logică, deoarece cele două armate, care nu erau decît la 3 000 toaze una de alta în seara de 16, avînd pentru legătură o șosea bună, fapt ce făcea să fie considerate ca întrunite, s-au găsit în seara de 17 îndepărtate la mai mult de 10 000 toaze și separate prin defileuri și drumuri impracticabile.

Generalul prusian a încălcat cele trei mari reguli ale războiului : 1 — a-și ține cantonamentele apropiate ; 2 — a da ca punct de concentrare diferitelor trupe un loc unde să poată sosi toate înaintea inamicului ; 3 — a executa retragerea spre întăriri.

VII. *A șaptea observație.* — 1 : Ducele de Wellington a fost surprins în cantonament ; ar fi trebuit ca încă din ziua de 15 să-și concentreze cantonamentele în jur de Bruxelles, pe un spațiu de opt leghe, avînd avangărzi la ieșirile din Flandra. Armata franceză manevra de trei zile în apropierea avanposturilor sale ; ea începuse ostilitățile de douăzeci și patru de ore ; cartierul său general era de douăsprezece ore la Charleroi, ceea ce generalul englez ignora încă complet la Bruxelles ; și toate cantonamentele armatei sale erau încă în siguranță deplină, ocupînd un spațiu de peste douăzeci de leghe.

2. Prințul de Saxa-Weimar, care făcea parte din armata anglo-olandeză, era în ziua de 15 la ora patru seara în poziție în fața localității Frasnes, și știa că armata franceză este la Charleroi. Dacă ar fi trimis un adjutant direct la Bruxelles, acesta ar fi sosit acolo la ora șase seara ; și totuși, abia la orele unsprezece ducele de Wellington a fost informat că armata franceză era la Charleroi. El a pierdut astfel cinci ore, într-o împrejurare cînd pierderea unei singure ore era de o deosebită importanță.

3. Infanteria, cavaleria și artileria acestei armate erau cantonate separat, astfel că infanteria s-a găsit la Quatre-Bras fără cavalerie și artilerie, fapt ce a făcut-o să sufere pierderi mari, deoarece a fost obligată să se țină în coloană strînsă pentru a face față șarjelor cuirasierilor, sub mitraliile a cincizeci de guri de foc. Acești viteji erau astfel măcelăriți fără a avea cavalerie care să-i protejeze, și fără artilerie care să-i răzbune. Cum cele trei arme nu se pot lipsi nici un moment una de alta, trebuie să fie cantonate și așezate astfel ca să se poată oricînd sprijini.

4. Generalul englez, deși surprins, a dat armatei sale ca punct de concentrare, în ziua de 16, Quatre-Bras, care era deja în stăpînirea francezilor. El și-a expus trupele să fie înfrînte parțial, pe măsura sosirii lor ; pericolul în care el le-a pus era cu atît mai mare, cu cît ele soseau fără artilerie și fără cavalerie ; el își expunea loviturilor inamicului infanteria fărîmițată și fără sprijinul celorlalte două arme. Punctul lui de concentrare ar fi trebuit să fie Waterloo. Ar fi avut atunci toată ziua de 16 și noaptea de 16 spre 17 timp suficient pentru a-și întruni aici toată armata.

VIII. *A opta observație.* 1. Generalul englez a acceptat în ziua de 18 bătălia de la Waterloo. Această hotărîre era contrară intereselor națiunii sale și planului general de război adoptat de aliați ; ea încălca toate regulile războiului. Nu era în interesul Angliei, care avea nevoie de atîția oameni pentru a-și recruta armatele necesare în India, în coloniile sale din America și în numeroasele sale stabilimente, să se expună cu inimă ușoară unei lupte ucigătoare, care putea să o facă să-și piardă singura armată pe care o avea sau cel puțin să o coste sîngele său cel mai pur. Planul de război al aliaților prevedea acțiunea în masă și neangajarea în lupte parțiale. Nimic nu era mai contrar intereselor și planului lor decît a-și expune succesul cauzei lor într-o bătălie dată cu forțe aproape egale, unde toate probabilitățile erau împotriva lor. Dacă armata anglo-olandeză ar fi fost nimicită la Waterloo, la ce ar fi servit aliaților acel mare număr de armate care se pregăteau să treacă Rhinul, Alpii și Pirineii ?

2. Luînd hotărîrea să primească bătălia în fața pădurii Soigne, generalul englez conta pe cooperarea prusienilor ; dar această cooperare nu putea avea loc decît în după-amiaza zilei ; el rămînea deci expus singur, de la ora patru dimineața pînă la ora patru seara, adică timp de douăsprezece ore. O bătălie nu durează obișnuit mai mult de șase ore ; această cooperare era deci iluzorie.

3. Dar, pentru a conta pe intervenția prusienilor, el presupunea prin urmare că toată armata franceză era în fața lui ; el pretindea deci că cei 90 000 oameni de naționalități diferite să apere timp de douăsprezece ore cîmpul de bătălie împotriva unei armate de 104 000 francezi.

Acest calcul era fals în mod evident ; el nu s-ar fi menținut nici trei ore ; totul ar fi fost decis la ora opt dimineața și prusienii n-ar fi sosit decît pentru a fi atacați prin spate. În aceeași zi cele două armate ar fi fost distruse.

4. Dacă el conta că o parte a armatei franceze, conform regulilor războiului, urmărea armata prusiană, trebuia să-i fie clar că nu avea nici un ajutor și că prusienii, bătuți la Ligny cu pierderi de 25—30 000 oameni în bătălie și 20 000 oameni împrăștiați, urmăriți de 35—40 000 francezi victorioși, nu ar fi trimis trupe în altă parte, ci ar fi fost abia suficienți pentru a se menține. În acest caz, armata anglo-olandeză ar fi trebuit să susțină singură lovitura a 62 000 francezi în tot cursul zilei de 18 ; și nu există englez care să nu admită că rezultatul acestei lupte nu era îndoielnic, că armata lor nu era constituită astfel că să suporte șocul armatei imperiale timp de șase ore.

5. În tot cursul nopții de 17 spre 18, timpul a fost îngrozitor, făcînd terenul impracticabil pînă la ora 9 dimineața. Această pierdere de cinci ore, începînd din zorii zilei, a fost numai în avantajul inamicului. Dar generalul său putea lăsa ca soarta unei asemenea lupte să depindă de starea vremii din noaptea de 17 spre 18 ? Mareșalul Grouchy, cu 34 000 oameni și o sută opt piese de artilerie, a găsit secretul, care părea de negăsit, de a nu fi în ziua de 17, în noaptea de 17 spre 18 și în dimineața de 18 nici pe cîmpul de bătălie de la Mont-Saint-Jean, nici la Wavre. Primise generalul englez asigurarea acestui mareșal că se va rătăci într-un mod atît de straniu ? Conduita mareșa-

lului Grouchy, care se distinsese de atîtea ori în douăzeci de ani în fruntea cavaleriei, era tot atît de neprevăzut ca și un cutremur de pămînt care ar fi înghițit armata sa pe drum.

6. Dacă mareșalul Grouchy ar fi fost pe cîmpul de bătălie de la Mont-Saint-Jean, cum au crezut generalul englez și generalul prusian în tot cursul nopții de 17 spre 18 și în tot cursul dimineții de 18, și dacă timpul ar fi permis armatei franceze să manevreze în teren de la ora patru dimineața, armata anglo-olandeză ar fi fost tăiată și risipită înainte de ora șapte ; ea ar fi pierdut totul. Și dacă timpul n-ar fi permis începerea bătăliei decît la ora zece, armata anglo-olandeză și-ar fi sfîrșit existența pînă la ora unu după-amiază ; resturile ar fi fost aruncate dincolo de pădure sau în direcția Hal ; ar fi fost suficientă vreme, pînă seara, pentru a merge împotriva mareșalului Blücher și a-l face să aibă o soartă asemănătoare. Dacă mareșalul Grouchy ar fi cantonat în fața localității Wavre în seara de 17, armata prusiană n-ar fi trimis nici un detașament pentru a ajuta armata engleză, și aceasta ar fi fost bătută de cei 62 000 de francezi care i se opuneau.

7. Poziția de la Mont-Saint-Jean era rău aleasă. Prima condiție a unui cîmp de bătălie este de a nu avea defileuri în spate. În timpul bătăliei, generalul englez n-a știut să profite de numeroasa sa cavalerie ; el nu credea că putea să fie și va fi atacat la stînga ; credea că va fi atacat pe la dreapta. Cu toată diversiunea efectuată în favoarea sa de cei 30 000 prusieni ai generalului Bülow, el s-ar fi retras de două ori în cursul zilei, dacă ar fi avut posibilitatea. Astfel, o ciudățenie stranie a evenimentelor omenești !, proasta alegere a cîmpului de bătălie, care făcea retragerea imposibilă, a fost cauza succesului său.

IX. *A noua observație.* Se va întreba : Ce trebuia deci să facă generalul englez după bătălia de la Ligny și lupta de la Quatre-Bras ? Asupra acestei probleme nu pot fi două opinii. El trebuia să traverseze, în noaptea de 17 spre 18, pădurea Soigne pe șoseaua Charleroi, în timp ce armata prusiană ar fi traversat-o pe șoseaua Wavre ; cele două armate trebuiau să se întrunească în zorii zilei la

Bruxelles, să lase ariergărzi pentru a apăra pădurea, să cîștige cîteva zile pentru a da timp prusienilor dispersați de bătălia de la Ligny să se întoarcă la armata lor, să se întărească cu cele paisprezece regimente engleze care formau garnizoane în cetățile din Belgia sau fuseseră debarcate la Ostende venind din America și să-l lase pe împăratul francezilor să manevreze cum ar fi vrut. Ar fi traversat el pădurea Soigne cu o armată de 100 000 oameni pentru a ataca la ieșire cele două armate inamice reunite, avînd mai mult de 200 000 oameni și în poziție ? Aceasta ar fi fost tot ce se putea mai avantajos pentru aliați. S-ar fi mulțumit să ocupe el poziție ? N-ar fi putut să o mențină mult timp, deoarece 300 000 ruși, austrieci, bavarezi, sosiți deja pe Rhin, ar fi fost în cîteva săptămîni pe Marna, fapt ce l-ar fi silit să alerge în ajutorul capitalei sale. Atunci armata anglo-prusiană trebuia să înainteze și să se unească cu aliații lîngă Paris ; ea n-ar fi riscat nimic, n-ar fi suferit nici o pierdere, ar fi acționat conform intereselor națiunii engleze, planului general de război adoptat de aliați și regulilor artei războiului.

De la 15 la 18 ducele Wellington a manevrat în mod constant cum dorea inamicul său ; el n-a făcut nimic din ceea ce se temea acesta că va face. Infanteria engleză a fost fermă și solidă. Cavaleria putea să facă mai mult. Armata anglo-olandeză a fost salvată de două ori în cursul zilei de prusieni : prima dată înainte de ora trei prin sosirea generalului Bülow cu 30 000 oameni și a doua oară, la orele opt seara, cînd a sosit mareșalul Blücher cu 30 000 oameni. În această zi 62 000 francezi au bătut 120 000 oameni. Victoria le-a fost smulsă între orele opt și nouă seara, dar de 150 000 oameni.

Imaginați-vă atitudinea poporului Londrei în momentul în care ar fi aflat catastrofa armatei sale și că s-a vărsat cel mai pur din sîngele său pentru a susține cauza regilor împotriva celei a popoarelor, privilegiile împotriva egalității, pe oligarhi împotriva liberalilor, principiile Sfintei alianțe împotriva suveranității poporului !

18 NOTE ASUPRA LUCRĂRII INTITULATE :

„CONSIDERAȚII ASUPRA ARTEI RĂZBOIULUI"*

NOTA A 9-A — BĂTĂLIA DE LA EYLAU **

(Pagina 377)

„La Eylau, armata franceză sosea pe trei coloane, depărtate între ele la două, trei leghe. Rușii, în poziție în spatele orașului, iau hotărîrea să dea o bătălie, în loc să rămînă în apărare, cu scopul de a profita de distanțarea coloanelor noastre, pentru a le bate izolat. La apariția luminii ei atacă cu energie trupele noastre din centru, cărora de-abia le lasă timpul să se desfășoare. Ciocnirea este sîngeroasă și teribilă ; de o parte și de alta se luptă cu furie și reușim să păstrăm cîmpul de luptă numai cu prețul pierderii de mult sînge și a jumătate din soldații noștri.

Coloana noastră din dreapta, întîrziată de depărtarea la care se găsea, sosește, în fine, la ora unu după-amiază, în flancul stîng al rușilor. Sosirea acestui nou corp trebuia în mod natural să oblige aripa lor să se retragă ; și, din acest moment, bătălia era cîștigată pentru noi, dacă am fi putut fixa armata lor de front ; dar centrul nostru, aproape distrus în lupta sîngeroasă din acea

* Comentarii asupra lucrării CONSIDERATIONS SUR L'ART DE LA GUERRE par le baron Rogniat, lieutenant général, Paris, 1816. Acest fragment din Memorii este reprodus după manuscrisul original, pus la dispoziție de generalul Bertrand.
Afirmațiile autorului sînt trecute între ghilimele, cu caractere mici, iar răspunsul lui Napoleon cu caractere normale. Adnotările lui Napoleon care comentează trimiterile, numerotate, din acest text, evidențiază inexactitățile lui Rogniat. În continuare, Napoleon comentează desfășurarea bătăliei respective (Nota redacției franceze).

** Din cele 18 note le-am omis pe cele care nu au o legătură directă cu scopul ce ne-am propus prin această lucrare. (Nota trad.)

dimineață, nu mai putea inspira teamă ; ei îl neglijează și execută o schimbare de front pentru a se opune coloanei care i-a atacat în flanc și lupta reîncepu cu succese alternative.

În acest timp, coloana noastră din stînga care urmărise pe prusieni sosește seara pe cîmpul de bătălie și se găsește, în mod normal, în flancul drept și în spatele armatei inamice, care ia, în fine, hotărîrea de a se retrage. Victoria a fost disputată atît de mult timp datorită depărtării coloanelor noastre, depărtare care nu le-a permis să acționeze simultan, la momentul oportun. Dacă rușii ar fi reușit, cum sperau, să forțeze corpul nostru din centru înaintea sosirii pe flancurile lor a coloanelor noastre laterale, ei ne băteau pe părți [1] și armata noastră era distrusă".

(Pagina 210)

„...Astfel am văzut eu, în bătălia de la Eylau, două divizii franceze, care înaintau în coloane spre centrul armatei ruse, împrăștiate și nimicite de o șarjă de cavalerie în momentul desfășurării, pentru că această manevră extinzîndu-se sub focul inamicului, soldații, speriați și dezorganizați de o ploaie de proiectile, mitralii și gloanțe, nu au știut să-și reunească eforturile pentru a rezista șocului cavaleriei..."

După bătălia de la Pultusk, în decembrie 1806, generalul Bennigsen, comandantul armatei ruse, înaintă pe cursul inferior al Vistulei, pentru a ataca pe mareșalul Bernadotte care ocupa Elbingul. Împăratul Napoleon plecă din Varșovia la 25 ianuarie 1807, își întruni armata la Willenberg, înaintă spre flancul stîng al rușilor pentru a-i arunca în Frische-Haff : pămîntul era acoperit de zăpadă și gheață ; armata lui Bennigsen era foarte slăbită, armata franceză se găsea deja în spatele său cînd cazacii prinseră un ofițer de stat major al principelui de Neuchatel, trimis la mareșalul Bernadotte ; scrisorile găsite asupra lui, demascară manevra. Speriat, Bennigsen se retrase în grabă

1. Cum puteau rușii să ne bată pe părți, cînd ei erau împărțiți și nu erau reuniți ? Bătălia a început în ziua de 7, la ora 4, a încetat la ora unsprezece seara și a reînceput în zorii zilei de 8.

spre Allenstein, pe care îl evacuă în cursul nopții, pentru a evita o bătălie. Ajuns la Deppen, generalul prusian York trecu rîul Passarge și se îndreptă spre Wormditt. Împăratul ordonă prințului de Moscova să îl urmeze cu Corpul 6. Acest detașament nu-l slăbea, întrucît nu făcea decît să urmărească un detașament inamic de aceeași forță și, dacă generalul York nu ar fi fost urmărit, ar fi putut să se dirijeze spre flancul stîng și în spatele armatei franceze, care în seara de 7 februarie ajunsese la Eylau, după ce avusese mai multe lupte. Generalul Bennigsen ocupa orașul ; ducele de Dalmația îl atacă cu Corpul 4 și îl cuceri, după o luptă îndîrjită, care nu se termină decît la orele 11 seara.

Prințul de Eckmühl, cu Corpul 3, merse spre dreapta, două leghe, pentru a ataca o coloană rusă care se găsea pe Alle și a întoarce aripa stîngă a liniei inamice. Împăratul își stabili cartierul general la Eylau ; Corpul 4 bivuacă în față, la stînga și la dreapta orașului, garda în linia a doua, Corpul 7 și rezervele de cavalerie în linia a 3-a. În ziua următoare, 8 februarie, în zori, rușii începură lupta ; doreau să recucerească Eylau ; fură respinși. Evident, le-ar fi fost greu să recucerească acest oraș de la corpurile de armată ale ducilor de Dalmația și de Castiglione, de la Gardă și rezervele de cavalerie, ei care în ajun nu putuseră să-l păstreze în fața eforturilor Corpului 4 singur. Dacă bătălia de la Eylau a fost sîngeroasă pentru noi, ea a fost mult mai mult pentru inamic. În această zi, pierderile noastre se ridicară la 18 000 oameni.

Dacă noi aveam pe prințul de Moscova la mai multe leghe pe stînga noastră și pe prințul de Eckmühl la două leghe spre dreapta, generalul rus avea în față detașamente tot atît de importante.

Corpul 3 a întîrziat, nu din cauza depărtării, ci din cauza rezistenței inamicului care i se opunea ; centrul nostru era atît de puțin distrus încît, cînd Corpul 3 sosi în zona cîmpului de bătălie, Garda, corpurile 4 și 7 și rezervele de cavalerie se găseau acolo și focul fu susținut tot atît de puternic pînă noaptea, moment în care armata rusă s-a retras. La sosirea la dreapta noastră a Corpului 3, generalul Bennigsen nu a făcut o schimbare de front, ci acel din corpurile sale care, de la Alle, se retrăgea luptînd,

se stabili, în mod natural, în dispozitiv în formă de T, în unghi drept cu linia frontului, la extrema stîngă. Prințul de Moscova se plasă la stînga noastră, în satul Schmoditten, și nu în spatele liniei inamice care se prelungea cu corpul prusian al generalului York, cu care lupta și pe care îl respingea încă de dimineață. Deci rușii nu puteau să ne bată pe părți, pentru că nu erau grupați și pentru că detașamentele noastre erau egale cu ale lor.

Nu s-a reproșat niciodată ducelui de Castiglione că n-ar fi un bun tactician și că nu ar ști să conducă bine un corp de 12—15 000 oameni ; de altfel, Împăratul se găsea la biserica din Eylau ; el a văzut defilînd Corpul 7 și l-a făcut să se desfășoare, căci i-ar fi fost imposibil să debușeze în coloană în mijlocul grindinei de mitralii și de gloanțe care cădeau în preajma bisericii și cimitirului ; acest corp de armată înaintă în cea mai perfectă ordine și desfășurat, drapelul fiecărei divizii susținut de o coloană la distanță de un pluton. Zăpada cădea în fulgi mari ; din cauza ninsorii, vizibilitatea era slabă ; ducele de Castiglione luă o direcție greșită și trupele sale suferiră mai mult decît tot restul armatei.

NOTA A 10-A — BĂTĂLIA DE LA IENA

(Pagina 378)

„Generalul francez încercă încă odată la Iena manevra sa favorită, manevră pe care prusienii o făcură să eșueze atacînd în marș corpul învăluitor, prea izolat și prea depărtat de restul armatei. Armata prusiană era concentrată la Iena, pe malul stîng[1] al rîului Saale ; armata franceză, care opera prin Saxonia, partea slabă a Prusiei, sosește pe trei coloane, pe malul drept al acestui rîu. Coloana noastră din dreapta, tare de 30000 oameni, traversează Saale, în ajunul bătăliei, la Naumburg, un orășel la 7 leghe de Iena, pentru a se dirija asupra flancului stîng al prusienilor, în timp ce restul armatei, dirijat spre Iena, urma să încerce să for-

1. Armata prusiană era în marș spre Main, ea nu ocupa Iena ; de mai multe zile armata franceză trecuse Saale.

țeze de front trecerea rîului [2] și poziția lor. Inamicii văzînd această coloană angajată, singură, pe malul stîng, departe de celelalte corpuri, plănuiesc să o atace izolat și să o zdrobească sub greutatea unor forțe superioare, înainte de a putea fi ajutată ; ei nu lasă în poziție la Iena decît o parte a armatei lor și pornesc în timpul nopții cu mai mult de 60 000 oameni, pentru a se arunca asupra coloanei franceze [3]. Cele două corpuri se întîlnesc dimineața la Auerstaedt, la jumătatea drumului de la Naumburg la Iena [4]. Situația corpului francez, atacat de forțe duble, într-un moment în care se găsea separat și izolat de restul armatei printr-un rîu și o distanță de mai mult de trei leghe, devenea critică. Era probabil să fie bătut înainte de a putea fi ajutat [5]. Totuși, contrar tuturor calculelor de probabilitate care acordă avantaj numărului, el rezistă, își păstrează pozițiile și dă astfel timp celorlalte corpuri ale armatei franceze să forțeze, sub focul prusienilor, trecerea rîului Saale, la Iena, și să alerge în ajutorul său, ceea ce decide victoria [6]. Mi se pare că manevra îndrăzneață a generalului francez a fost mai mult norocoasă decît înțeleaptă ; el trebuia să facă corpul său învăluitor să treacă rîul Saale la două leghe de Iena [7] și nu la șapte, pentru că astfel obținea aceleași rezultate fără să aibă aceleași riscuri" [8].

Manevra de la Iena a eșuat ! Din cei 250 000 prusieni, cele mai bune trupe din lume, nu a scăpat nici un om, dacă nu socotim pe rege cu cîteva escadroane. Dar : 1 — armata prusiană nu era concentrată la Iena ; 2 — coloana din dreapta a armatei franceze nu era de 30 000 oameni ; ea era formată din : Corpul 3, comandat de prințul de Eckmühl, 30 000 oameni ; Corpul 1, comandat de mareșalul Bernadotte, 20 000 oameni ; trei divizii de cavalerie sub ordinele marelui duce de Berg, 10 000 oameni, total 60 000 oameni ; 3 — restul armatei nu avea nevoie să forțeze

2. Armata franceză nu trebuia să forțeze trecerea acestui rîu, pentru că rîul era deja trecut și, în ziua bătăliei, Napoleon bivuaca, cu armata, pe malul stîng al rîului Saale.

3. Prusienii nu au lăsat în poziție la Iena o parte din armata lor, pentru că Napoleon, cu toată Garda și toată armata, era instalat, încă din ajun, pe malul stîng al rîului și petrecuse toată noaptea pe micul mamelon din fața Ienei. Ducele de Brunswick nu proiectă să atace pe prințul de Eckmühl, care se găsea pe malul drept al Saalei și a cărui mișcare nu o cunoștea.

4. Armata regelui Prusiei și cea a prințului de Eckmühl nu s-au întîlnit la Auerstaedt, la jumătatea drumului de la Naumburg la Iena ; dar prusienii ajunseseră la defileul Koesen. O singură divizie a prințului de Eckmühl trecuse Saale, cea a generalului Morand ; a doua tocmai trecea podul. Prusienii aveau atît de puțin intenția de a ataca pe prințul de Eckmühl, încît mărșăluiau într-o direcție contrară, cînd batalionul lor din cap fu dat peste cap de către un batalion din Regimentul 12 ; șaizeci de tunuri căzură imediat în mîna armatei franceze. Deci lupta avu loc în imediata apropiere a rîului Saale. Prezența mareșalului Bernadotte care debușase prin Dornburg, neliniști mult pe regele Prusiei.

5. Aceste două linii conțin două falsuri : prințul de Eckmühl nu era separat de armată prin Saale, pentru că, încă din ajun, armata era pe malul stîng și pentru că avea la două leghe spre stînga pe mareșalul Bernadotte.

6. Nu putem decît să repetăm că, încă din ajun, Împăratul și toată armata se găseau pe stînga rîului Saale, că mareșalul Bernadotte era în fața Dornburgului, foarte aproape de prințul de Eckmühl, că acesta era acoperit de defileul Koesen și că, în fine, în caz de eșec, putea să se acopere de Saale, căci încă odată, Naumburg este pe malul drept al rîului Saale.

7. Manevra, așa cum este descrisă în acest paragraf, este atît de absurdă încît rezultatul ar fi fost înfrîngerea totală a armatei franceze.

8. Saale este un rîu cu maluri atît de abrupte încît, de la Iena la Naumburg, nu există altă trecere decît cea de la Dornburg, pe unde a trecut mareșalul Bernadotte. Dar, dacă prințul de Eckmühl ar fi trecut, nu la două leghe ci la cinci, la Dornburg, regele Prusiei ar fi scăpat prin Koesen, ar fi trecut Saale la Naumburg, ar fi găsit toate depozitele sale și s-ar fi sprijinit pe Elba ; toată manevra ar fi eșuat. Atîtea false afirmații sînt efectul ignoranței sau lașității ?

trecerea rîului Saale, ea era executată din ajun. În noaptea de 13 spre 14 octombrie, corpurile prinţului de Moscova, ale mareşalilor duci de Montebello, de Castiglione, de Dalmaţia, precum şi Garda, cuirasierii lui d'Hautpoul şi Nansouty s-au reunit în faţa Ienei. Armata era formată din două mari mase : una de 80 000 oameni în acest punct, una de 60 000 oameni la Naumburg, de unde rîul Saale are malurile foarte abrupte pînă la Iena şi nu are decît o trecere, cea de la Dornburg, care era ocupată de un corp de flancgardă.

Armata prusiană fusese atacată prin surprindere : mareşalul Blücher şi ducele de Weimar intraseră în Cassel şi mărşăluiau spre Main. Ducele de Brunswick era comandant-şef ; imediat ce observă manevra Împăratului, rechemă aceste două corpuri. Dar, pentru a se înapoia, ele aveau nevoie de mai multe zile. La 13 octombrie, prinţul de Eckmühl cuceri Naumburg, care se găseşte pe malul drept al rîului Saale, precum şi toate depozitele armatei prusiene ; la cartierul general din Weimar neliniştea deveni extremă. Generalul prusian se hotărî să treacă înapoi Saale, lăsînd corpurile lui Blücher şi al ducelui de Weimar în seama propriilor lor forţe ; el porni spre Naumburg, pentru a-şi recîştiga propriile depozite, despre care credea că au fost capturate de soldaţi din armata neregulată. La 14 octombrie, 60 000 prusieni angajară lupta cu Corpul 3 la intrarea defileului Koesen. Dar, deja de 3 ore, Împăratul debuşase cu 80 000 oameni pe înălţimile de la Iena şi respingea armata de 100 000 oameni a generalului Rüchel şi a prinţului de Hohenlohe. Cei 60 000 oameni, pe care îi comanda regele în persoană, fură opriţi şi învinşi numai prin efortul celor 30 000 oameni ai Corpului 3, pentru că mareşalul Bernadotte, nevrînd să se angajeze în defileul Koesen, în spatele lor, a efectuat în cursul nopţii un marş de două leghe către înapoi, pentru a trece Saale pe podul de la Dornburg, unde, în dimineaţa de 14, se găsea în situaţia de a cădea în flancul inamicului ; ceea ce îl nelinişti mult. Fără îndoială, prinţul de Eckmühl putea să nu fie învingător, dar nu putea pierde defileul Koesen ; cu o infanterie aşa de bună ca cea pe care o comanda, nu-i trebuiau decît 10 000 oameni pentru a apăra această ieşire ; dacă l-ar

fi pierdut, armata prusiană nu putea să treacă Saale înaintea lui şi aceasta ar fi fost suficient pentru a păstra podul. Dar, în fine, chiar dacă ar fi fost respins din defileul Koesen, chiar dacă ar fi retrecut pe malul drept al rîului Saale, aceasta n-ar fi influenţat într-un nimic soarta bătăliei de la Iena ; pieirea armatei prusiene ar fi fost, poate, şi mai sigură. Mareşalul Davout îşi îndeplinea misiunea numai dacă împiedica pe rege să treacă rîul Saale. Dacă Davout ar fi debuşat prin Dornburg, la trei leghe de Iena, aşa cum se presupune, armata prusiană ar fi scăpat, ar fi putut trece pe malul drept al rîului Saale. Manevra neaşteptată a Corpului 1 dădu ocazia prinţului de Eckmühl de a se acoperi cu o glorie nepieritoare şi de a ridica pe treapta cea mai înaltă reputaţia infanteriei franceze ; dar nu a compromis deloc victoria, chiar dacă Davout ar fi fost aruncat pe malul drept al rîului Saale ; era suficient să împiedice trecerea.

Cînd se discută planul de operaţii al unei bătălii, nu ar fi înţelept să se studieze localităţile şi faptele şi să se consulte oamenii care sînt în măsură să le cunoască ? Dacă este scuzabilă o eroare asupra trecătorii din Alpi pe care Hannibal a folosit-o acum două mii de ani, este de neiertat necunoaşterea topografiei unui teatru de operaţii atît de cunoscut, încercînd să se afirme că Naumburg este pe malul stîng al rîului Saale. Nu sînt mulţumit de manevra de pe Iena ! Cezar, Hannibal, Alexandru, Turenne, Eugeniu de Savoia, Frederic cel Mare ar fi, probabil, încă mai puţin mulţumiţi.

NOTA A 11-A — BĂTĂLIA DE LA ESSLING

(Pagina 333)

„După înfrîngerea lor la Eckmühl, austriecii se retraseseră prin Ratisbona pe malul stîng al Dunării. Armata franceză îşi continuă înaintarea spre Viena, pe malul drept, ocupă această capitală şi încearcă imediat să treacă Dunărea mai jos de Viena, la Ebersdorf. Podul nostru de vase peste Dunăre era de-abia terminat, cînd văzurăm armata austriacă sosind pe malul stîng, pentru a ne respinge. Prinţul Carol nu se opuse deloc trecerii primelor coloane

ale armatei noastre, el stătu pe malul fluviului, la o leghe mai sus de podul nostru, pregătind acolo ambarcaţiuni mari, plute enorme şi o mare cantitate de materiale incendiare. Cînd văzu că aproape jumătate din armata noastră se găsea pe malul stîng, el lansă pe curentul rapid al apei toate acestea, care loviră podul şi-l distruseră în întregime[1]. Armata noastră se găsi astfel separată în două de un fluviu larg de 400 toaze, fără comunicaţie de la un mal la altul. Inamicul ne atacă în această critică situaţie cu 100 000 oameni contra 45 000 şi, după două zile de lupte îndîrjite şi sîngeroase, lipsiţi de parcurile noastre de rezervă, rămase pe malul drept, fără speranţă de a restabili legăturile cu restul armatei noastre, am fost constrînşi să cedăm în faţa numărului şi să ne refugiem într-o insulă a Dunării, insula Lobau, devenită celebră prin rămînerea noastră acolo şi prin lucrările pe care le-am executat".

(Pagina 218)

„Am pierdut bătălia de la Essling pentru că am atacat în coloană centrul liniei austriece. Acest centru folosea terenul pe măsură ce noi înaintam, în timp ce aripile sale se apropiau de flancurile noastre. Prin această manevră abilă[2] nu întîrziarăm să ne

1. Podul a fost construit în ziua de 19 mai ; atunci, prinţul Carol se găsea la mai multe zile de marş de Viena ; toate insulele Dunării erau ocupate de posturile noastre ; în fine, armata trecu în tot cursul zilelor de 19 şi 20. Chiar dacă prinţul Carol ar fi fost instalat efectiv la o leghe mai sus de insula Lobau, unde era podul nostru, i-ar fi fost foarte greu să aprecieze dacă armata noastră trecuse în totalitate sau parţial ; căci ea avusese timpul să treacă de două ori. Armata prinţului Carol sosi la 21 ; bătălia se dădu la 22.

2. Fie ca inamicii Franţei să adopte întotdeauna o manevră aşa abilă ca aceea de a ocupa o linie de bătălie de o întindere dublă decît cea pe care armata poate să o acopere, expunîndu-se astfel a fi străpunşi în centru ! Fără ruperea podului care obligă pe Împărat să contramandeze mişcarea şi să se menţină în ofensivă, armata austriacă ar fi fost tăiată : jumătate ar fi fost aruncată în Ungaria. ju-

găsim în centrul unui semicerc de artilerie şi de infanterie, al cărui foc convergea pe nefericitele noastre coloane. Proiectilele, gloanţele, mitraliile se încrucişau asupra noastră, în toate sensurile, făcînd ravagii îngrozitoare. Totul era atins, totul era răsturnat şi primele noastre coloane fură în întregime distruse ; în fine, am fost siliţi să cedăm acestui uragan îngrozitor şi să ne retragem în linie cu cele două sate, Aspern şi Essling, sprijinul aripilor noastre".

Trebuie să fii de acord cu tine însuţi. Am pierdut bătălia de la Essling pentru că am atacat în coloană centrul liniei inamice ? Ori am pierdut-o din cauza unui şiretlic al prinţului Carol care, tăind podurile noastre ne-a atacat în această critică situaţie cu 100 000 oameni contra 45 000 ?

Dar : 1 — noi nu am pierdut bătălia de la Essling, ci am cîştigat-o, am dormit pe cîmpul de luptă, de la Gross-Aspern la Essling ; 2 — ducele de Montebello nu a atacat în coloană, ci în formaţie de bătălie ; acest general era cel mai bun manevrier al armatei ; 3 — nu prinţul Carol a rupt podurile noastre ci Dunărea care, în trei zile, a crescut cu 14 picioare.

După bătălia de la Eckmühl, armata franceză ajunse în faţa Vienei ; Arhiducele Maximilian luă comanda acestei capitale care era armată şi pusă în stare de apărare. Generalul de artilerie La Riboisière amplasă, în timpul nopţii, treizeci de obuziere în spatele unei case de la periferie şi declanşă incendii în oraş, care îşi deschise porţile. În acest timp, arhiducele Carol se apropia, pe malul stîng al Dunării : Împăratul hotărî să i-o ia înainte şi să treacă pe

mătate în Boemia. Folosirea dispozitivelor foarte întinse sînt conforme tacticii austriece, dar contrar adevăratelor principii ale războiului. Stînga armatei austriece nu ar fi trebuit să depăşească Esslingul ; avînd dreapta sprijinită pe Dunăre, linia sa ar fi fost astfel suficient acoperită ; întinzîndu-se spre Enzersdorg, stînga sa nu mai putea face un pas înainte fără a nu se găsi sub focul insulei Lobau, astfel că această aripă nu mişcă ; de fiecare dată cînd a vrut să miste, a fost lovită din spate de mitraliile trase de pe insula Lobau şi obligată să-şi reocupe poziţia.

acest mal. Poziția de pe malul drept nu era bună decît dacă ar fi avut un cap de pod pe malul stîng, pentru că fără acesta inamicul ar fi avut inițiativa mișcărilor. Această considerație era de o atît de mare importanță, încît Napoleon s-ar fi instalat pe Enns, dacă i-ar fi fost imposibil să stabilească pe malul stîng un cap de pod. Operația era foarte dificilă ; Dunărea are 500 toaze lărgime, 15, 20, 30 picioare adîncime și o mare viteză de curgere. A trece un fluviu în prezența unei astfel de armate părea imposibil, dar nu ne puteam depărta prea mult de teamă ca inamicul, care avea două echipaje de pod să nu treacă el însuși Dunărea și să se îndrepte spre Viena. Împăratul a vrut să-l treacă la două leghe mai sus de acest oraș ; în 1805, el remarcase acolo o insulă mare, separată de malul drept prin brațul principal al Dunării și de malul stîng printr-un braț de 50 toaze. Dacă am fi ocupat această insulă, ne puteam instala pe ea și atunci am mai fi avut de traversat, în loc de un rîu de 500 toaze, unul de 50 toaze ; asta însemna să traversăm Dunărea printr-un veritabil asediu. La 16 mai, ducele de Montebello deplasă 500 oameni în această insulă ; armata arhiducelui Carol se găsea în urmă, la o zi de marș. Dar, din 1805, se construise între această insulă și malul stîng un dig, astfel încît ea nu mai era o insulă ; în apropiere se găsea generalul Bubna cu 6 000 oameni ; el atacă pe cei 500 și îi dădu peste cap : o parte fură prinși, altă parte se reîmbarcară, sub protecția a 30 piese de artilerie, tunuri de 12 și obuziere. După nereușita acestei operații, Împăratul se deplasă la două leghe mai jos de Viena, adică la cinci sau șase leghe mai jos de primul loc, unde Dunărea formează o superbă insulă cu o lungime de 1 800 toaze separată de malul drept de marele braț al Dunării larg de 300 toaze, iar de malul stîng printr-un mic braț de 60 toaze. El hotărî să se instaleze în această insulă. Odată acolo, putea controla situația ; dacă arhiducele s-ar fi dus spre Krems, sau spre alt punct, pentru a trece Dunărea și a-i tăia linia, Napoleon, plecînd din insula Lobau, îi cădea pe comunicații și îl ataca prin surprindere. Generalul-locotenent Bertrand construi un pod de vase și pontoane peste Dunăre ; la 19 mai, o avangardă trecu în insulă. Podul fu terminat în dimineața zilei de 20 ; armata începu să treacă. După-amiază, Dunărea crescu cu

trei picioare, ancorele vaselor cedară și podul se rupse ; eram deja stăpînii întregii insule, avangarda nu fu în nici un pericol ; în cîteva ore, podul fu reparat, armata continuă să treacă. Către ora șase, se construi un nou pod în întrîndul brațului cel mic. Generalul Lasalle trecu pe malul stîng cu 3 000 cavaleriști, înaintă spre Essling, străbătu cîmpia în toate sensurile și luă contact cu o divizie de cavalerie austriacă cu care se hărțui ; se instală între Essling și Gross-Aspern. Împăratul bivuacă la capul podului cel mic. În zorii zilei de 21, el merse la Essling și la Gross-Aspern, unde instală pe ducele de Montebello și pe Masséna ; un batalion fu amplasat într-un fel de reduit crenelat în satul Enzersdorf ; o parte a cuirasierilor din Spania și Nansouty trecură. La amiază, Dunărea crescuse cu încă patru picioare : podul cel mare fu luat de apă ; restul cavaleriei și rezervele parcului nu putură trece. În cursul zilei, contele Bertrand refăcu de două ori podul. La ora 4 după-amiază, generalul Lasalle îl informă pe Napoleon că armata arhiducelui era în marș. Prințul de Neuchatel se urcă în clopotnița din Essling și făcu crochiul mișcărilor coloanelor austriece. Ele intenționau să atace cu dreapta Gross-Aspern, cu centrul Essling, cu stînga Enzersdorf, formînd astfel un semicerc în jurul localității Essling. Împăratul dădu ordin să se retragă trupele trecute și să reintre în insula Lobau, lăsînd 10 000 oameni în pădurea din fața micului pod ; dar, în acest moment, generalul Bertrand trimise comunicarea că Dunărea scădea, că refăcuse podul și că parcurile treceau. Era tîrziu, Împăratul hotărî să rămînă pe poziție căci, dacă inamicul ar fi ocupat satul Essling ar fi fost foarte greu să fie recucerit ; aceasta ar fi costat mult sînge. La ora 5, trăgătorii se angajară, împușcăturile și focul de artilerie deveniră, în curînd, intense ; cuirasierii executară mai multe șarje frumoase și strălucitoare ; toate atacurile inamicului asupra satelor Gross-Aspern și Essling fură respinse și 25 000 oameni, atacați de 100 000, păstrară cîmpul de bătălie timp de trei ore. La căderea nopții, amplasarea focurilor de bivuac ale celor două armate anunța că ziua următoare va fi decisivă.

Armata franceză era cu 20 000 oameni mai numeroasă decît cea a arhiducelui. Victoria nu putea fi îndoielnică. La

miezul nopții, Dunărea crescu în mod înspăimîntător. Podurile fură rupte din nou, contele Bertrand le refăcu ; în zorii zilei Garda și ducele de Reggio începură trecerea ; ea se executa într-un ritm accelerat. Împăratul înălecă, plin de speranță, destinul Casei de Austria urma să se joace. Ajuns la Essling, el ordonă ducelui de Montebello să străpungă centrul armatei austriece, iar tinerei Gărzi să pornească din Essling, pentru a se arunca în momentul decisiv asupra flancului stîng al inamicului, care se sprijinea pe Enzersdorf, orășel situat pe brațul Dunării care formează insula Lobau. Ducele de Montebello își desfășură diviziile cu acea abilitate și cu acel sînge rece pe care le cîștigase în o sută de bătălii. Inamicul simți importanța faptului de a nu lăsa să fie străpunsă linia de bătălie ; ea era prea întinsă ; avea mai mult de trei leghe ; toate eforturile sale fură zadarnice. Deja tînăra Gardă înainta spre flancul stîngii sale, cînd sosi vestea că podurile fuseseră rupte din nou, vasele fuseseră tîrîte de violența curentului la una sau două leghe și că nu se putea spera restabilirea lor timp de mai multe zile. Jumătate din cuirasieri, Corpul prințului de Eckmühl, toate rezervele de artilerie se găseau încă pe malul drept. Un succes strălucitor nu mai era posibil ; dar planul de operații era atît de înțelept, atît de profund calculat, încît armata nu era amenințată de nici un pericol, căci, în cel mai rău caz, ea putea oricînd să-și reocupe poziția în insula Lobau, unde era inatacabilă. Niciodată un cîmp întărit nu a fost mai puternic ; el era apărat de un șanț adînc și larg de 60 toaze, un braț al Dunării foarte rapid. Împăratul trimise ordin prințului de Essling și ducelui de Montebello să se oprească și să reocupe pozițiile, fără ca inamicul să bage de seamă : primul, în mijlocul satului Gross-Aspern, sat care are o lungime mai mare de o leghe ; al doilea, între Gross-Aspern și Essling, sprijinindu-și dreapta pe acest sat. Această mișcare se execută ca pe Cîmpul lui Marte *. Inamicul, disperat și în retragere, se opri stupefiat ; dar află curînd că podurile noastre fuseseră luate de apă și centrul său reocupă poziția inițială. Era ora zece dimineața. De la această oră pînă la patru după-amiază, cînd focul încetă,

* Într-o ordine perfectă, ca la paradă.

adică timp de șase ore, 100 000 oameni și patru sute de guri de foc atacară fără succes 50 000 de francezi, care nu aveau în poziție decît o sută de tunuri și erau obligați să economisească focul pentru că le lipseau munițiile.

Succesul bătăliei consta în cucerirea satului Essling ; arhiducele făcu tot ce trebuia să facă : îl atacă de cinci ori cu trupe proaspete, de cinci ori fu recucerit. La ora trei după-amiază, Împăratul ordonă generalului Rapp și curajosului conte de Lobau, aghiotanții săi, să se așeze în fruntea tinerei Gărzi, să debușeze în trei coloane și să se repeadă în pas de asalt asupra rezervelor inamicului, care fură puse pe fugă și victoria fu astfel decisă ; arhiducele nu mai avu trupe proaspete ; el ocupă poziție. Focul încetă exact la orele patru ; în acest anotimp se poate lupta pînă la orele zece.

Vechea Gardă, unde se afla Împăratul, stătu, în permanență, în formație de luptă, la o bătaie de pușcă de Essling, cu dreapta pe Dunăre, cu stînga spre Gross-Aspern. În cursul după-amiezii, generalul Dorsenne, colonel al grenadierilor vechii Gărzi, propuse să execute un atac pentru a decide rezultatele zilei și a obliga pe inamic să se retragă. „Nu, răspunse Împăratul, este bine să se termine așa. Fără pod, fără tunuri, cu adevărat am făcut mai mult decît speram. Să rămînem liniștiți". Merse apoi în insula Lobau și îi dădu ocol. Se temea ca inamicul să nu construiască un pod mai jos și să nu arunce în ea cîteva batalioane. Merse apoi la podul de peste Dunăre. Vai ! Totul dispăruse, nici un vas nu mai era în poziție ; în trei zile, Dunărea crescuse cu 28 picioare ; părțile joase ale insulei erau inundate. Se reîntoarse la podul cel mic, ordonă armatei ca în zorii zilei următoare să retreacă brațul cel mic și să se instaleze în insula Lobau. Corpul lui Masséna nu trecu decît la amiază, fără ca armata austriacă, bătută, să facă vreo mișcare.

Așa a fost bătălia de la Essling. Atîta timp cît țineam insula Lobau, aveam ceea ce ne trebuia pentru a asigura stăpînirea Vienei care, trebuie spus încă odată, n-ar mai fi putut fi apărată dacă n-am fi păstrat această insulă. Din această poziție întărită puteam trece pe malul stîng. Generalul Bertrand construi în douăzeci de zile, trei poduri pe piloni, lucrare care fu de zece ori mai dificilă și mai

costisitoare decît cea a podului lui Cezar peste Rhin. Viceregele [1] cîştigă, la 14 iunie, asupra arhiducelui victoria de la Raab ; Împăratul ieşi din insula Lobau şi, la 5 iulie, cîştigă memorabila victorie de la Wagram.

Arhiducele a făcut, la Essling şi după această bătălie, tot ce trebuia şi putea să facă. În această zi, muriră generalii duce de Montebello [2] şi Sainte-Hillaire, doi eroi, cei mai buni prieteni ai lui Napoleon ; el plînse ; ei nu l-ar fi trădat !

Ducele de Montebello era din Languedoc [3]. Comandant de batalion, el se făcu remarcat în campaniile din Italia, în 1796 ; general, se acoperi de glorie în Egipt, la Montebello, la Marengo, la Austerlitz, la Iena, la Pultusk, la Friedland, la Tudela, la Saragosa, la Eckmühl, la Essling unde îşi găsi o moarte glorioasă. Era înţelept, prudent, îndrăzneţ, cu sînge rece în faţa inamicului. Avea puţină şcoală ; natura făcuse totul. Pe cîmpul de luptă era superior tuturor generalilor armatei franceze în conducerea a 15 000 oameni. Era încă tînăr şi s-ar fi perfecţionat ; poate ar fi devenit apt pentru tactica mare *.

Saint-Hillaire era general la Castiglione, în 1796. Se remarca prin caracterul său cavaleresc. Era amabil şi bun camarad, bun frate, rudă, prieten şi iubit credincios. Fusese rănit de nenumărate ori. Pe Napoleon îl îndrăgise de la asediul Toulonului".

NOTA A 12-A — BĂTĂLIA DE LA MOSCOVA

(Pagina 403)

„Ruşii puteau foarte bine să se dispenseze de a da bătălia de la Moscova ; căci, fie că o cîştigau, fie că o pierdeau, imprudentul lor inamic nu era mai puţin ruinat, aşa cum au arătat-o evenimentele".

---

[1] Viceregele era prinţul Eugen de Beauharnais.

[2] Mareşalul Lannes, comandantul Corpului 4.

[3] Provincie în sudul Franţei.

* Aici, în sensul de conducere strategică.

Oare oraşul Moscova nu valora o bătălie ? Ruşii au pierdut bătălia şi Moscova a căzut ; dar, dacă ar fi cîştigat-o, Moscova ar fi fost salvată. 100 000 ruşi, bărbaţi, femei, copii, nu ar fi murit de mizerie în păduri, în zăpezile din împrejurimi ; Rusia nu ar fi văzut nimicindu-se într-o singură săptămînă, această superbă capitală, operă a secolelor ; ea nu ar fi pierdut mai multe miliarde, înghiţite sub ruine. Prima cauză a dezastrelor acestei campanii a fost incendierea Moscovei ; fără acest eveniment, nou în istorie, ţarul ar fi fost constrîns să încheie pace. Rezultatul bătăliei de la Moscova ar fi fost imens.

Niciodată nu a fost mai potrivit, mai necesar să se dea o bătălie ; ea era cerută cu voce tare de Curtea dezolată de a vedea pustiirea şi incendierea provinciilor sale, de nobilime, de armata obosită, slăbită, descurajată de retrageri nesfîrşite. Barclay de Tolly a vrut să dea bătălia pe Dvina, dar nu a putut fi întîlnit la timp de Bargation. După reunirea lor, el porni în marş spre Smolensk ; dejucat de contramanevra lui Napoleon, el văzu luîndu-i-se din faţa ochilor acest oraş şi se retrase pînă la Dorogobuje, unde plănui să dea bătălia ; dar ezită şi se retrase pînă la Viazma, unde anunţă că, în fine, va da bătălia. Dar nici de această dată nu se putu hotărî şi Curtea, neliniştită, îl înlocui prin Kutuzov. Acest general judecă, foarte prudent, că ceea ce avea mai bun de făcut era să primească bătălia, în excelenta poziţie de la Moscova. * A făcut bine ; putea să o cîştige, şansele erau cel puţin egale şi dacă cîştiga ar fi fost proclamat salvatorul monarhiei. A pierdut-o ; Moscova încetă să mai existe. Dacă generalii nu ar da bătălii decît în circumstanţe atît de importante, ei ar da foarte puţine.

NOTA A 13-A — RETRAGEREA DIN RUSIA ÎN 1812 ŞI CAMPANIA DIN 1805

(Pagina 464)

„Se reproşează cu amărăciune lui Napoleon că nu a ştiut să execute retragerea după campaniile sale dezastruoase din Rusia şi Saxa. Dar, întrucît nu pregătise nimic pentru regruparea şi re-

---

* Este vorba de bătălia de la Borodino.

organizarea trupelor în caz de eşec, în realitate unde putea el să se retragă ? Marea sa greşeală fu de a nu fi format nici o armată de rezervă, nici bază de operaţii, unde armata sa, urmărită de inamic, să poată găsi un refugiu. Acest general extraordinar, admirabil pentru a lupta şi a învinge inamicii pe un cîmp de bătălie, admirabil pentru a-i surprinde în marş, a le ataca şi împrăştia coloanele, nu ştia să facă un război metodic, singurul care putea să asigure cuceriri stabile în Europa... Cu capul plin de marile fapte ale lui Alexandru, alerga prin lume, ca eroul grec, în fruntea unei armate victorioase, fără să aprecieze diferenţa de situaţii, care nu permiteau aceloraşi mijloace să obţină aceleaşi rezultate..."

„Funesta sa campanie din Rusia este o invazie de tip asiatic în care nu se observă nici cele mai uşoare urme de precauţie, pe care le prescrie prudenţa în războaiele noastre europene. Baza sa de operaţii era pe Vistula, unde îşi avea depozitele. El înaintează, trece Niemenul în fruntea a 400 000 oameni şi pătrunde în mod imprudent în interiorul Rusiei, fără să stabilească nici locuri de depozite, nici o armată de rezervă pe acest fluviu frontieră [1]. El

1. Spaţiul de patru sute de leghe între Rhin şi Borysthène era ocupat de popoare prietene şi aliate : de la Rhin la Elba, de saxoni ; de aici la Niemen, de polonezi ; de acolo, la Borysthène, de lituanieni. Armata avea patru linii de cetăţi : cele de pe Rhin, de pe Elba, de pe Vistula şi cele ale Niemenului ; anume : Pillau, Kovno, Vilna, Grodno, Minsk, pe dreapta fluviului Borysthène, în ţară prietenă. De la Smolensk la Moscova sînt o sută de leghe de ţară duşmană ; este Statul Moscovit. Smolenskul fu cucerit şi armat, devenit pivotul marşului asupra Moscovei. Acolo fură organizate spitale pentru 8 000 oameni, depozite de muniţii, care conţineau mai mult de 250 000 proiectile de tun şi magazii considerabile de îmbrăcăminte şi alimente. 250 000 oameni au fost lăsaţi între Vistula şi Borysthène ; numai 150 000 trecură peste podul de la Smolensk, pentru a merge spre Moscova, dintre care 30 000 rămaseră pentru a păzi magaziile, spitalele şi depozitele de la Dorogobuje, Viazma, Ghyatzk, Mojaisk ; 100 000 oameni intrară în Moscova ; 20 000 fuseseră ucişi şi răniţi în timpul marşului şi în marea bătălie de la Moscova, în care au pierit 50 000 ruşi.

alergă după ruşi, care evită, în mod judicios, orice angajament serios, în speranţa bine întemeiată de a-i distruge mai sigur pe părţi armata, prin dezorganizare şi foame, decît prin bătălii [2]. Într-adevăr, întrucît făcea războiul fără spitale, fără depozite, fără stabilimente de orice fel, fără să-şi asigure comunicaţiile şi fără să

2. Nu este adevărat că ruşii au bătut în retragere intenţionat pînă la Moscova, pentru a atrage armata franceză în interiorul ţării lor. Ei au părăsit Vilna pentru că le-a fost imposibil să-şi reunească armatele înainte de aceasta. Au vrut să se concentreze în cîmpul fortificat pe care îl construiseră pe Dvina ; dar Bagration, cu jumătate din armată, nu putu să ajungă acolo. Înaintarea prinţului de Eckmühl prin Minsk, Borisov şi Moghilev separă armata lui Barclay de Tolly de cea a lui Bagration, ceea ce obligă pe primul să se îndrepte spre Vitebsk şi de acolo spre Smolensk, pentru a se întruni cu Bagration. Odată joncţiunea făcută, el merse din nou spre Vitebsk, cu 180 000 oameni, pentru a da o bătălie cu armata franceză, dar Napoleon execută atunci acea frumoasă manevră, care este imaginea celei de la Landshut, din 1809 : mascat de pădurea Bieski, ocoli stînga armatei ruse, trecu rîul Borysthène şi se îndreptă spre Smolensk, unde ajunse cu douăzeci şi patru de ore înaintea armatei ruse, care se retrase în cea mai mare grabă. O divizie de 15 000 oameni, care se găsea din întîmplare acolo, apără o zi acest oraş ; ceea ce dădu timp lui Barclay de Tolly să ajungă în ziua următoare. Dacă armata franceză ar fi surprins Smolenskul, ar fi trecut acolo rîul Borysthène şi ar fi atacat din spate armata rusă, aflată în dezordine şi neconcentrată. Această mare ocazie fu pierdută, dar el obţinu un mare avantaj din manevra sa ; aceasta dădu loc la bătălia de la Smolensk, unde Poniatowski şi polonezii se acoperiră de glorie.

Nu se va cunoaşte bine niciodată istoria campaniei din Rusia. Poate vreun german, vreun englez care era în armatele ruse va scrie ; se va vedea atunci că această campanie este cea mai frumoasă, cea mai abilă, cea mai

Nicolai Fabricius

ocupe cu trupe țările pe care le parcurgea, orice soldat bolnav, rătăcit sau rămas în urmă era un om pierdut și foamea mina și slăbea în fiecare zi armata sa [3]. Ajuns pe Dvina și pe Borysthene *, el pierduse deja jumătate din trupele sale, fără să scoată sabia. Atunci, cei mai înțelepți din generalii săi, speriați de atîta extra-

bine condusă și cea mai metodică, din toate cele pe care le-a comandat Napoleon.

Pentru gali [1], bătălia de la Moscova este acțiunea de război cea mai glorioasă, cea mai grea și cea mai onorabilă pe care istoria veche și modernă o menționează. Rușii au trupe foarte viteze. Toată armata lor era reunită ; aveau 170 000 oameni, inclusiv trupele din Moscova. Kutuzov luase o poziție foarte bună și o ocupase în mod inteligent ; avea toate avantajele de partea lui ; superioritate de infanterie, cavalerie, artilerie, poziție excelentă, un mare număr de redute ; a fost învins !

Vouă, eroi cutezători, Murat, Ney, Poniatowski, vouă vă este datorată gloria. Ce de acțiuni mari și frumoase va avea de amintit istoria ! Ea va povesti cum acei îndrăzneți cuirasieri pătrunseră în poziții și tăiară cu săbiile pe tunari la piesele lor ; ea va povesti devotamentul eroic al lui Montbrun și al lui Caulaincourt, care își găsiră moartea acoperiți de glorie ; ea va spune ce au făcut tunarii noștri, descoperiți, în plină cîmpie, contra bateriilor mai numeroase și adăpostite în redute ; și acei curajoși infanteriști care, în momentul cel mai critic, în loc să aibă nevoie să fie încurajați de generalul lor, îi strigau : „Fii liniștit ; soldații tăi au jurat astăzi să învingă și vor învinge". Vai, această armată nu mai are patrie, faptele sale eroice sînt calomniate de pamflete plătite chiar de guvern ! Ce frîntură din gloria sa va pătrunde în secolele viitoare ? Minciuna, calomnia, crima vor birui oare ?

3. Nici un bolnav, nici un om izolat, nici o ștafetă, nici un convoi nu a fost răpit în timpul campaniei, între Mainz și Moscova ; nu a existat nici o zi fără să se pri-

* Fluviul Nipru.

[1] Francezi, locuitori ai vechii Galii.

vaganță, îi arătară necesitatea de a se opri pe cele două fluvii, pentru a aduna trupele, a le reorganiza, a-și asigura spatele, a forma depozite, magazii, spitale, într-un cuvînt a crea o bază de operații înainte de a se înfunda mai departe într-o țară în care toți locuitorii luau parte la război [4]. El recunoaște justețea acestor observații dar, a doua zi, face tocmai contrariul : se angajează pe drumul Moscovei [5], mărșăluiește spre această capitală inamică, si-

mească vești din Franța ; nu a fost nici o zi în care Parisul să nu primească scrisori de la armată. În bătălia de la Smolensk, s-au tras mai mult de 60 000 lovituri de tun ; o cantitate dublă, în bătălia de la Moscova ; consumul a fost considerabil în luptele mici și totuși, plecînd din Moscova, fiecare piesă era aprovizionată cu 350 lovituri. A existat o supraabundență de muniții și chesoane, încît 500 au fost arse în Kremlin, unde fură distruse mai multe sute de mii de cartușe și 60 000 puști. Munițiile nu au lipsit niciodată. Aceasta formează elogiul generalilor La Riboisière și Eblé, care comandau artileria. Niciodată ofițerii acestui corp nu au servit cu mai mult curaj și nu au arătat mai multă abilitate ca în această campanie. În pasajul pe care l-am transcris, sînt tot atîtea minciuni cîte adevăruri.

4. Burghezii sau sclavii care fuseseră liberați și locuiau în orașele mici, erau foarte dispuși să se așeze în fruntea răscoalei contra nobilimii ; ceea ce determină pe ruși să ia hotărîrea de a da foc tuturor orașelor situate pe drumul armatei, pierdere imensă, în afară de cea a Moscovei.

Nu este nevoie să spunem că generalii armatei franceze nu i-au adus lui Napoleon nici o critică, nici o observație ; această afirmație este atît de absurdă că nu merită nici o respingere serioasă ; sînt vorbe de pamflet.

5. Marșul de la Smolensk la Moscova era fondat pe ideea că inamicul, pentru a salva această capitală, va da o bătălie ; că va fi bătut ; că Moscova va fi cucerită și că

ţarul, pentru a salva această capitală sau pentru a o elibera, v-a face pace şi dacă nu o făcea, s-ar fi găsit în materialul uman imens al acestui oraş, în cei 40 000 de burghezi, sclavi eliberaţi, copii de eliberaţi sau negustori foarte bogaţi, care se află în ea, din ce să se formeze un nucleu naţional pentru a răscula sclavii din Rusia şi a da o lovitură fatală acestui imperiu. Ideea de a incendia un oraş de 300 000 de locuitori, aproape tot atît de întins ca Parisul, nu era considerată ca un lucru posibil. Într-adevăr, era mai înţelept de a face pace decît a se deda la o asemenea barbarie. Armata rusă primi bătălia la trei etape de marş înainte de Moscova ; fu bătută. Armata franceză intră în oraş : timp de patruzeci şi opt de ore fu stăpîna tuturor acestor bogăţii ; resursele pe care le găsi acolo erau imense. Locuitorii rămăseseră ; cele cinci sute de palate ale nobililor erau mobilate ; servitorii caselor aşteptau la poartă ; erau chiar şi diamante, garderobele doamnelor ; nimic nu fusese evacuat. Părăsind oraşul, cea mai mare parte a bogaţilor proprietari lăsaseră bilete de recomandare pentru generalul care va ocupa casa lor şi declaraţia că peste cîteva zile, imediat ce primul moment de tulburare va trece, se vor întoarce acasă. Atunci 8—900 persoane, angajaţi ai poliţiei, însărcinaţi cu paza oraşului şi a pompelor, profitară de un vînt violent care se ridică şi dădură foc deodată în toate cartierele. Oraşul, construit din lemn, conţinea o mare cantitate de depozite de rachiu, untdelemn şi alte materiale combustibile. Rostopkin evacuase toate pompele ; erau mai multe sute, căci acest serviciu era organizat cu multă grijă ; nu se mai găsi nici una. Armata luptă cîteva zile, în mod inutil, contra focului ; totul arse. Se putea alege soluţia de a merge spre Saint-Petersburg ; Curtea se temea de aceasta şi evacuase la Londra arhivele şi tezaurele cele mai preţioase ; ea chemase din Podolia pe amiralul Ciceakov, pentru a acoperi această capitală. Considerînd că era tot atît de departe de la Moscova la Saint-Petersburg ca şi de la Smolensk

la Saint-Petersburg, Împăratul preferă să petreacă iarna la Smolensk, în apropiere de Lituania şi să înainteze numai în primăvară spre Saint-Petersburg. El începu prin a ataca şi bate din nou armata lui Kutuzov la Malo-Yaroslavetz şi, de acolo, execută retragerea fără nici un obstacol, cînd zăpezile, gheaţa şi frigul uciseră, într-o singură noapte, 30 000 cai, ceea ce obligă să se părăsească convoaiele şi fu cauza dezastrului marşului spre Smolensk, pentru că această operaţie nu trebuie să se numească retragere, întrucît armata era victorioasă şi ar fi putut să mărşăluiască atît spre Saint-Petersburg, cît şi spre Kaluga ori spre Tula, pe care armata lui Kutuzov ar fi încercat în zadar să le acopere. Armata franceză ar fi iernat la Smolensk, dacă prinţul Schwartzenberg n-ar fi părăsit armata şi n-ar fi manevrat spre Varşovia, ceea ce permise amiralului Ciceakov să se deplaseze pe Berezina şi să ameninţe marile depozite şi baze din Vilna, unde existau alimente pentru armată pentru patru luni, îmbrăcăminte pentru 50 000 oameni, cai şi muniţii şi o divizie de 10 000 oameni pentru a le păzi.

Generalul Dombrowski, care ocupa fortul din Borisov şi podul de pe Berezina, nu putu să le apere ; avea numai 9 000 oameni ; divizia sa fu respinsă. Amiralul Ciceakov trecu Berezina pentru a merge pe Dvina ; nu încercă nimic spre Vilna. Fu întîlnit de ducele de Reggio, care îl bătu şi îl aruncă spre Berezina, după ce-i luase toate materialele. În spaima sa, amiralul arse podul de la Borisov.

Dacă în loc de noiembrie ar fi fost august, armata s-ar fi îndreptat spre Saint-Petersburg ; ea nu se retrăgea spre Smolensk pentru că era bătută, ci pentru a ierna în Polonia. Dacă am fi fost în vară, nici armata amiralului Ciceakov, nici cea a lui Kutuzov n-ar fi îndrăznit să se apropie de armata franceză la mai puţin de zece zile de marş, fără a nu fi fost distruse în întregime.

6. 1. Depozitele armatei nu se găseau la trei sute de leghe, căci ea nu a dus niciodată lipsă de muniţii. 2. Ea

tuată la trei sute de leghe de baza sa de operaţii de pe Vistula [6]. Din acest moment, pieirea era inevitabilă şi nici o victorie nu-l mai putea salva. La fel de imprudent ca şi Carol XII, el trebui să sufere aceeaşi catastrofă [7]. A încercat să atribuie nenorocirea asprimii climatului. Mai întîi, era uşor de prevăzut că în Rusia, în luna ianuarie, va fi foarte frig ; apoi, chiar dacă ar fi efectuat retragerea în timpul verii, ea nu ar fi fost mai puţin dezastruoasă ; nu ar fi putut aduce înapoi cu 50 000 oameni mai mult. O armată obligată să se retragă pe o distanţă de 300 leghe, înainte de a ajunge la rezervele, depozitele şi baza sa de operaţii, în mijlocul unui mare număr de inamici care îi hărţuiesc flancurile, care îi interceptează comunicaţiile, fără provizii şi fără muniţii, se descurajează, slăbeşte şi se topeşte tot mai mult, iar la sosirea sa este atît de ruinată încît ajutoarele pe care le primeşte nu o pot restabili.

Din istoricul campaniei din Saxonia, pe care l-am arătat în altă parte, se poate vedea că nenorocirile şi dificultăţile retragerii

---

nu a fost hărţuită în spate şi inamicul era bătut pretutindeni. S-au văzut romanii la Trasimene şi la Cannae, Hannibal la Zama, Pompeius la Pharsale, Metellus Scipion la Tapsus, Sextus la Munda, Melas la Marengo, Mack la Ulm şi ducele de Brunswick la Iena pierzîndu-şi armatele şi neputînd să le regrupeze, cu toate că se găseau în mijlocul cetăţilor şi capitalelor lor.

7. 1. Carol XII a parcurs 500 leghe în teritoriul inamic ; 2. el a pierdut linia sa de operaţii a doua zi după ce a plecat din Smolensk ; 3. a rămas un an fără veşti de la Stockholm ; 4. nu a avut nici o armată de rezervă. 1. Napoleon nu a făcut decît o sută de leghe în teritoriu inamic ; 2. a păstrat în permanenţă linia sa de operaţii ; 3. a primit în fiecare zi veşti şi convoaie din Franţa ; 4. el a ţinut în rezervă, de la Vistula la tabăra sa din Moscova, trei sferturi din armată ; în fine, primul acţiona cu 40 000 oameni şi al doilea cu 400 000. Aceste două operaţii sînt opuse una faţă de cealaltă : pe cît este una de conformă regulilor, coordonînd scopul, proporţional cu mijloacele, pe atît de rău a judecat cealaltă scopul şi mijloacele sale.

au provenit, în special, de la depărtarea bazei sale de operaţii. El opera în Saxonia depăşit pe cele două flancuri ale sale de Prusia şi Boemia, neavînd altă bază decît Rhinul, la o sută de leghe în urmă. Dacă în timpul armistiţiului, care a precedat această nenorocită campanie, ar fi împins, aşa cum trebuia, baza sa de operaţii pe Saale ; dacă pe acest rîu, care se prelungeşte cu alinia-mentul Elbei inferioare, păzit de două mari cetăţi, Magdeburg şi Hamburg şi de un corp de observaţie, ar fi stabilit trei sau patru puncte întărite provizoriu, capete de pod şi o armată de rezervă, inamicii nu ar fi putut să se instaleze în spatele său ; nu ar fi dus lipsă nici de alimente, nici de muniţii şi armata sa, după o bătălie pierdută, ar fi găsit repede un refugiu, întăriri şi o barieră contra urmăririi întreprinse de aliaţi. Opinia publică, care se aşază întotdeauna de partea succesului, a blamat în mod sever aceste două campanii, în timp ce trompetele celebrităţii sună încă laude strălucitei campanii de la Austerlitz. Dar cunoscătorii, care judecă mai mult după principii decît după evenimente, recunosc în această faimoasă campanie aceleaşi greşeli care ne pierdură mai tîrziu. Vedem pe Napoleon făcînd războiul fără bază de operaţii, mai mult cu strălucire decît cu soliditate. După ce a înconjurat şi distrus armata austriacă la Ulm, printr-o acţiune strălucită, prin îndrăzneală şi abilitate, prudenţa îl sfătuia să se oprească pentru a forma o bază de operaţii în Bavaria [8]. El nu ascultă aceste sfaturi lăuntrice ; el îşi urmăreşte ţinta şi norocul îl conduce pînă la Viena, face chiar mai mult : îi predă podul peste Dunăre din această capitală, pe care austriecii puteau uşor să-l ardă. Generalul francez vrea să profite de norocul său : el trece în mod temerar pe malul stîng al fluviului şi aleargă în Moravia, înaintea ruşilor, pe care îi bate la Austerlitz, unde încheie pacea. În mod

---

8. În fine, a da generalului Kutuzov, împăratului Alexandru, generalului Bennigsen, prinţului Carol şi armatei austriece din Viena timpul necesar pentru a se reuni pe Inn, a face inutilă victoria strălucită de la Ulm şi de a repune în balanţă ceea ce ea decisese : ah ! cu adevărat, este un sfat bun de urmat ! Rezultatul ? Armatele franceze ar fi fost aruncate înapoi pe Rhin, pe Alpi, înainte de luna decembrie. Dar baza de operaţii exista pentru că Bavaria era prietenă şi pentru că cetăţile Passau şi Braunau, de pe Inn, erau în mîinile noastre.

sigur, dacă se examinează obiectiv situaţia sa, a armatelor inamice şi situaţia Europei în acea epocă, este greu să nu se recunoască că această înaintare în Moravia nu era decît o îndrăzneaţă nebunie, care nu-i dădea aproape nici o şansă. Armata austriacă din Italia, sosind în grabă [9], nu se mai găsea decît la cîteva zile de marş de Viena şi putea să se îndrepte spre Viena, să ocupe această capitală sau cel puţin insula Praterului şi, în consecinţă, podul peste Dunăre ; Tirolul nu era supus [10], Prusia şi tot nordul Germaniei se mişcau şi un corp slab de numai 15 000 oameni pe care îl aveam la Frankfurt era, fără îndoială, cu totul insuficient pentru a opri 150 000 oameni, care păreau că trebuie să se dirijeze spre izvoarele Dunării, în scopul de a intercepta comunicaţiile francezilor [11] ; rușii înaintau cu 60 000 oameni în ajutorul austriecilor scăpaţi din dezastrul de la Ulm ; în fine, Boemia era sub

9. După bătălia de la Ulm, arhiducele Carol, care obţinuse avantaje asupra prinţului de Essling şi ajunsese pînă la Adige, fu obligat să bată în retragere în mare grabă, pentru a veni în ajutorul Vienei. El lăsă cîte o garnizoană puternică la Veneţia şi în Palmanova, un corp de observaţie în Carniola şi sosi la frontierele Ungariei cu 40 000 oameni ; prinţul de Essling, cu Armata franceză de Italia, îl urmărea de aproape cu 35 000 oameni. Generalul Saint-Cyr alergase din Otrante şi bloca Veneţia ; ducele de Raguza înaintase de la Viena spre Semmering cu 20 000 oameni, pentru a se reuni cu prinţul de Essling. Ducele de Trevis rămăsese în Viena cu 15 000 oameni şi prinţul de Eckmühl era la Pressburg, pe Dunăre, cu 30 000 oameni. Dacă două din diviziile sale alergară pe cîmpul de bătălie de la Austerlitz, ele nu sosiră decît în marşuri forţate, în momentul cînd bătălia era decisă şi cînd nu mai era nimic de temut din partea prinţului Carol, care era istovit şi căuta un refugiu în mijlocul Ungariei.

10. Prinţul de Moscova cu corpul său de armată fusese dirijat spre Tirol ; era mai mult decît suficient pentru a-l supune. În mod efectiv, el era stăpînul Tirolului în momentul bătăliei de la Austerlitz.

11. Regele Prusiei fusese zguduit de vizita împăratului Alexandru la Potsdam, dar, cu tot faimosul jurămînt pe mormîntul lui Frederic, acest principe dăduse Franţei cele mai categorice asigurări că nu va începe nici o ostilitate

arme. Este evident că trebuia numai să se încetinească înaintarea francezilor, să se evite luptele de front şi să se plaseze pe flancuri pentru a-i nimici pe francezi. Armata lor, înconjurată de inamici, fără legături, s-ar fi găsit într-o situaţie tot atît de proastă ca cea de la Moscova. Victoria de la Austerlitz nu ar fi putut să o scoată din încurcătură dacă aliaţii ar fi arătat hotărîre, fermitate şi energie după această bătălie, pe care au greşit foarte grav primind-o. Ce puteau face francezii după această victorie ? Nimic. Sau, dacă ar fi urmărit pe ruşi, situaţia lor ar fi devenit mai critică şi pieirea lor mai uşoară [12], căci linia lor de operaţii, a cărei bază era pe Rhin, slăbea alungindu-se. În ochii critici [13] ai raţiunii, această campanie este tot atît de vicioasă ca şi cea de la Moscova ; şi totuşi, ce diferenţă de rezultat ! Cît este de adevărat că norocul este atotputernic !"

fără ca în prealabil să nu prezinte propuneri şi că nu se angajase cu Rusia decît printr-un tratat evaziv. Dar, presupunînd că lucrurile ar fi stat aşa, era evident că trebuia să se profite de cele şase săptămîni care erau în faţa, înainte ca Prusia să-şi poată termina organizarea şi concentrarea armatei, pentru a înfrînge armatele rusă şi austriacă, a degaja Italia, sau trebuia să se retreacă Rhinul şi Alpii ; căci, în mod sigur, ocupînd poziţia pe Inn, nu se putea ţine piept Austriei, Rusiei şi Prusiei, pentru că aceste puteri ar fi avut timp să reunească şi să-şi combine forţe e.

12. Nu au fost urmăriţi ruşii şi nu era nevoie să fie urmăriţi ; împăratul Alexandru îşi luase angajamentul de a se retrage cu armata sa, fără artilerie, dezarmat, prin Ungaria, dincolo de Niemen, şi este exact ceea ce a făcut. După bătălia de la Austerlitz nu-i păsa nimănui de Prusia ; şi, dacă din acel moment ea nu ar fi încetat acţiunile, ar fi regretat-o. Împăratul Austriei, fără armată, fără aliaţi, cu capitala cucerită, dorea şi trebuia să dorească pacea.

13. Care raţiune ? Cea a lui Alexandru, a lui Hannibal, a lui Gustav-Adolph, a lui Turenne, Eugeniu, Frederic, sau cea a prinţilor de Clermont şi de Soubisse [1], care cu o armată de 80 000 oameni s-au lăsat convinşi că trebuiau să se retragă, fără să lupte, să abandoneze totul şi să treacă Rhinul ?

[1] Înfrînţi de regele Prusiei, Frederic II.

În campania din Rusia, depozitele armatei nu erau pe Vistula, la cincizeci de zile de marş de Moscova ; cele de prima linie erau la Smolensk, la zece zile de marş de Moscova ; cele de linia a doua la Minsk şi Vilna, la opt zile de marş de Smolensk ; cele de a treia linie la Kovno, Grodno şi Bialystock ; cele de linia a patra la Elbing, Marienwerder, Thorn, Plock, Modlin şi Varşovia ; cele din linia a cincea la Danzig, Bromberg şi Posen ; cele din linia a şasea la Stettin, Küstrin şi Glogau. Din 400 000 oameni cîţi trecură Niemenul, 250 000 oameni rămaseră în rezervă între acest fluviu şi Borysthène, 150 000 trecură de Smolensk şi mărşăluiră spre Moscova ; dintre aceşti 150 000 oameni, 30 000 oameni rămaseseră eşalonaţi între Smolensk şi Mojaisk. Deci era normal ca retragerea să se facă spre Polonia. Nici un general nu a arătat lui Napoleon necesitatea de a se opri pe Berezina ; toţi simţeau că odată stăpîni pe Moscova vor termina războiul.

În marşul său spre Moscova nu a avut niciodată inamicul pe comunicaţiile sale. În timpul celor douăzeci de zile cît a stat în această capitală, nici un curier, nici un convoi de artilerie nu au fost interceptate, nici o casă de staţie poştală (existau în toate posturile) nu a fost atacată ; mai mult de şapte sute de trăsuri de artilerie şi echipaje militare sosiră fără nici un accident. Dacă Moscova n-ar fi fost incendiată, ţarul ar fi fost constrîns să facă pace. După incendiul Moscovei, dacă frigul n-ar fi început cu cincisprezece zile mai devreme decît de obicei, armata ar fi revenit fără pierderi la Smolensk, unde nu ar fi avut nimic de temut din partea armatelor ruse bătute la Moscova şi la Malo-Yaroslavetz ; ele aveau cea mai mare nevoie de repaus. Se ştia bine că va fi frig în decembrie şi ianuarie ; dar evidenţa temperaturilor din cei douăzeci de ani precedenţi arăta că termometrul nu coboţîse niciodată în luna noiembrie sub —6°C. Nu a lipsit armatei decît trei zile pentru a-şi termina în ordine retragerea ; dar în aceste trei zile, ea a pierdut 30 000 de cai ; acest frig prematur a apăsat, în mod egal, asupra celor

două armate. Prin acest eveniment, s-ar putea reproşa Împăratului că a stat patru zile mai mult la Moscova ; el a fost determinat de consideraţii politice ; credea că avea timp să ajungă în Polonia ; toamnele sînt foarte lungi în Nord.

Plecînd de la Moscova, armata luă cu ea alimente pentru douăzeci de zile ; era mai mult decît îi trebuia pentru a ajunge la Smolensk, de unde ar fi putut să ia altele, din abundenţă, pentru a ajunge la Minsk şi Vilna, dacă totuşi ar fi socotit potrivit să părăsească Smolenskul. Frigul neprevăzut făcu să piardă toate atelajele convoaielor şi majoritatea cailor de artilerie şi cavalerie ; toate serviciile armatei fură dezorganizate ; nu mai fu o armată, nu mai fu posibil să se ocupe o poziţie înainte de Vilna. Corpul prinţului Schwartzenberg şi cel al generalului Reynier, în loc să se sprijine pe Minsk, cum trebuia, se retraseră spre Varşovia, părăsind armata. Dacă s-ar fi retras spre Minsk ar fi întîlnit divizia Dombrowski, care nu putu să apere singură Borisovul, ceea ce permise amiralului Ciceakov să-l ocupe. Planul său nu era să stăpînească Berezina, ci dorea să meargă pe Dvina, pentru a acoperi Saint-Petersburg. Fu o întîmplare că ducele de Reggio îl întîlni, îl bătu, îl aruncă pe malul drept al Berezinei. Ciceakov fu bătut din nou după trecerea Berezinei ; cuirasierii lui Doumerc îi luară, într-o singură şarjă, 5 000 prizonieri.

La două zile de marş de Vilna, cînd armata învinsese toate greutăţile, Împăratul aprecie că situaţia pretindea prezenţa sa la Paris ; numai prezenţa sa acolo putea să impună Prusiei şi Austriei ; dacă întîrzia să plece, trecerea i-ar fi fost, probabil, închisă. El lăsă comanda armatei regelui Neapolelui şi prinţului de Neuchatel. Garda era întreagă şi armata număra încă 80 000 combatanţi ; corpurile Schwartzenberg, Reynier, Macdonald, prusienii nu erau cuprinse în acest total. Făină, pîine de război, vin, carne, legume uscate şi furaje se găseau din abundenţă la Vilna, unde erau de asemenea depozite considerabile de îmbrăcăminte şi muniţii. Dacă Împăratul ar fi rămas cu armata, ea nu ar fi depăşit Vilna. Un corp de rezervă se găsea la Varşovia, un altul la Koenigsberg ; dar se speriară de cîţiva cazaci şi evacuară Vilna în dezordine în timpul nopţii. Mai ales din această epocă datează marile pierderi

ale acestei campanii ; una din situațiile nenorocite ale marilor crize a fost această dublă obligație a lui Napoleon de a se găsi în același timp și cu armata și la Paris. Nimic nu a fost și nu putea fi mai puțin prevăzut de el decît comportarea nebunească de la Vilna.

În timpul campaniei din 1813 : 1. prima noastră linie de cetăți și baze materiale era Koenigstein, Dresda, Torgau, Wittenberg, Magdeburg, Hamburg ; a doua linie era Minden, Leipzig, Merseburg, Erfurt, Würzburg ; 2. capetele noastre de pod pe Saale erau Merseburg, Weissenfels, Naumburg ; 3. ducele de Castiglione comanda o armată de rezervă pe dreapta rîului Saale ; o divizie de rezervă era la Leipzig. Poziția armatei a fost înrăutățită de accidentul podului de la Leipzig, dar, ajunsă la Erfurt, ea a găsit depozite considerabile de materiale de tot felul și trebuia să se oprească, să-și umple chesoanele și după două zile de repaus să manevreze contra corpurilor aliaților împrăștiați. Dar sosirea pe rîul Main a armatei bavareze a mareșalului de Wrede, în ajun încă prietenă, obligă să se renunțe la acest plan și să se mărșăluiască în cea mai mare grabă spre Hanau pentru a restabili legătura cu Mainz.

Dezastrele campaniei din Rusia sînt efectele incendiului Moscovei și schimbării premature a vremii ; dezastrele campaniei din Saxonia sînt rezultatul trădării saxonilor, bavarezilor, schimbării evenimentelor politice și nu efectul evenimentelor militare.

În 1805, după ce făcuse 80 000 prizonieri și capturase în Ulm tot materialul armatei austriece, Împăratul socoti că trebuie să meargă spre Viena : 1. pentru a degaja Italia și a cădea pe comunicațiile arhiducelui Carol, care bătuse pe ducele de Essling și ajunsese pe Adige ; 2. pentru a împiedica această armată să se unească cu cea a împăratului Alexandru ; 3. pentru a angaja, a bate și a izola armata lui Kutuzov. Intrat în Viena, află că arhiducele Carol era în plină retragere din Italia ; că, urmărit de prințul de Essling și slăbit prin garnizoanele care le lăsase în Veneția și Palmanova și prin corpul de observație din Carniola, nu aducea în Ungaria decît 35—40 000 oameni ; că împăratul Alexandru era la Olmütz. Față de această situație, el

hotărî să treacă Dunărea la Viena, pentru a-l izola la Hollabrunn pe Kutuzov care, bătut la Amstetten, trecuse Dunărea la Krems. Mișcarea reușise, cînd prințul Murat se lăsă păcălit de prințul Bagration, care, vorbindu-i de pace, îi notifică existența unui armistițiu între cele două armate, oprind astfel mișcarea sa timp de douăzeci și patru de ore, ceea ce scoase armata rusă din încurcătură. Împăratul fu informat după cîteva ore la Viena. Napoleon încredință Viena ducelui de Trevise cu 15 000 oameni, alergă toată noaptea, denunță armistițiul și atacă a doua zi în zori. La 2 decembrie, înfrînse la Austerlitz armatele rusă și austriacă, întrunite, comandate de împărații Austriei și Rusiei. Trimisese pe ducele de Raguza cu 18 000 oameni spre Semmering, în întîmpinarea prințului Carol și pe prințul de Eckmühl, cu 30 000, spre frontiera Ungariei. Cei 15 000 oameni ai ducelui de Trevise, cei 18 000 ai ducelui de Raguza, cei 30 000 ai prințului de Eckmühl, cei 35 000 ai prințului de Essling, care ajunseseră la Klagenfurt, formau o masă de 100 000 oameni, opuși celor 35 000 ai arhiducelui Carol.

Mișcarea spre Austerlitz, pentru a combate armata rusă și a împiedica joncțiunea sa cu Armata de Italia, este conform tuturor regulilor artei militare ; ea a reușit ; trebuia să reușească. Ducele de Elchingen cu Corpul 6 era în Tirol ; ducele de Castiglione cu Corpul 7 se găsea în rezervă în Suabia ; mareșalul Saint-Cyr se găsea în fața Veneției ; regele Bavariei avea o rezervă la München. În ceea ce privește Prusia, nu eram în război cu ea. Jurămîntul la mormîntul lui Frederic prevedea o cooperare eventuală ; contele Haugwitz se găsea la cartierul general și făcea propuneri care, dacă am fi fost bătuți la Austerlitz, ar fi putut fi acceptate.

Dacă împăratul Rusiei ar fi evacuat Olmützul pentru a se afunda în Ungaria și a-și reuni armata cu cea a arhiducelui Carol, fără să dea o bătălie, armata franceză ar fi fost întărită cu corpurile prințului de Eckmühl, ale ducilor de Raguza și de Trevise și ale prințului de Essling ; avantajul numărului ar fi fost în întregime de partea francezilor.

În această campanie, armata avea trei linii de operații : spre Italia prin Semmering și Klagenfurt ; prin Gratz, Goriția, Palmanova ; spre Rhin prin Sanct-Poelten, Enns

Braunau, München, Augsburg. Enns era fortificat și conținea mari depozite de alimente și muniții. Braunau, cap de pod peste Inn, era o cetate capabilă să reziste la cincisprezece zile de asediu. Aici comanda generalul Lauriston ; cetatea conținea depozite, spitale, muniții. Passau, oraș întărit pe Inn la vărsarea acestui rîu în Dunăre, conținea mari depozite. Generalul Moulin comanda la Augsburg; el fortificase și pusese la adăpost de orice incursiune acest oraș de depozite și baze de pe malul stîng al Lechului.

În timpul campaniilor de la Austerlitz, de la Iena, Friedland, Moscova, nici un curier nu a fost interceptat ; nu a trecut nici o zi fără ca marele cartier general să nu primească vești de la Paris ; soseau în fiecare zi. Există idei greșite asupra Moraviei și Rusiei ; alimentele, legumele se găseau din abundență.

NOTA A 14-A — CAMPANIA DIN 1813

(Pagina 385)

„...Prudența cere să nu te angajezi între două corpuri inamice, decît atunci cînd ele sînt depărtate la mai mult de o zi de marș unul de celălalt. Pentru că a încălcat acest principiu, Napoleon a pierdut în 1813 faimoasa bătălie de la Leipzig, care a schimbat destinul Europei. Să-mi fie permis să reiau evenimentele și să indic mișcările armatei care au precedat această teribilă catastrofă. Totodată, va trebui să amintesc de bătălia de la Dresda, care părea să promită armatelor franceze un viitor mai fericit".

Am vorbit în detaliu despre această campanie, ca răspuns la lucrarea unui ofițer rus [1] ; deci, ne vom mulțumi să rectificăm cîteva erori notorii.

Din 250 000 oameni, care formau în această campanie armata împăratului Napoleon, 50 000 erau saxoni, westfalieni, bavarezi, wurtemberghezi, badezi, hessani, sau trupe din ducatul de Berg, foarte rău amplasați, care au făcut mai mult rău decît bine. Ceilalți 200 000 erau soldați tineri, mai ales cavaleria, cu excepția Gărzii, a polonezilor,

[1] Aceste note ale lui Napoleon nu au fost găsite (*Nota redacției franceze*).

a două sau trei regimente de cavalerie ușoară și a patru sau cinci de cavalerie grea. Această lipsă de cavalerie ușoară ne-a împiedicat să cunoaștem mișcările inamicului.

Aveam un pod peste Elba, la Dresda, unul la Meissen, unul la Torgau, unul la Wittenberg, unul la Magdeburg și unul la Hamburg. Mișcările spre Dresda erau prevăzute ; s-a făcut totul pentru a-l atrage pe inamic. Împăratul făcuse să se execute lucrări de apărare, drumuri și să se construiască poduri peste Elba la Koenigstein, pentru a facilita legătura între această cetate și cetatea de la Stolpen.

În bătălia de la Leipzig, tînăra Gardă fu angajată sub comanda ducelui de Reggio și a ducelui de Trevise. Garda mijlocie, comandată de generalul Curial, atacă și puse pe fugă corpul austriac al generalului Merveldt, care fu făcut prizonier. Cavaleria Gărzii, avînd în frunte pe generalul Nansouty, merse spre dreapta, respinse cavaleria austriacă și făcu un mare număr de prizonieri. Artileria Gărzii, condusă de contele Drouot, fu angajată toată ziua. Din toată Garda, numai infanteria vechii Gărzi rămase tot timpul în luptă, într-o poziție hotărîtoare, unde prezența sa era necesară, dar unde ea nu a fost niciodată în situația de a se forma în careu."

NOTA A 15-A. BĂTĂLIA DE LA MONT-SAINT-JEAN

(Pagina 339)

„Se cunoaște cum a ajuns Napoleon din insula Elba pînă la Paris. De-abia devenise stăpîn pe capitală, cînd văzu declarîndu-se contra sa toată Europa și două treimi din Franța ; nu avea decît o armată de 150 000 oameni și prestigiul unui nume strălucind de aureola a mai mult de treizeci de victorii. Deja mai multe armate regale îl presează în interior și 800 000 de străini îl amenință în multe puncte din exterior. Va aștepta el să se vadă atacat de toți inamicii săi reuniți, mulțumindu-se cu un război defensiv ? sau va lua inițiativa operațiilor în scopul de a tulbura înțelegerea lor și a da cîteva lovituri importante înainte ca ei să fie toți în linie ? Se decide pentru soluția ultimă. Își adună trupele și, la 15 iunie, se pune în marș pe trei coloane, pornind din Philippville, Beau-

mont și Maubeuge pentru a trece rîul Sambre, în aceeași zi, la Châtelet, Charleroi și Marchiennes, în fruntea a 100 000 luptători. Restul forțelor sale erau ocupate în interior sau pe alte frontiere.

Armata engleză era cantonată între Bruxelles și Nivelles ; armata prusiană în jur de Fleurus și Namur. Planul generalului francez era să meargă și să se plaseze, brusc, în mijlocul cantonamentelor acestor două armate, pentru a împiedica unirea lor și a cădea asupra trupelor lor răspîndite cu toată cavaleria pe care, în acest scop o organizase într-un singur corp cu 20 000 cai. Tot succesul acestei operații atîrna de rapiditatea mișcărilor sale ; trebuia să-și ducă, într-o singură zi, toată armata pînă la Fleurus printr-un marș forțat de opt la zece leghe și să împingă avangarda pînă la Sombreffe [1], pe drumul de la Namur la Bruxelles ; dar, în loc să se grăbească să ajungă în mijlocul inamicilor săi, el se opri la Charleroi, fie că a fost întîrziat de timpul rău, fie pentru alte motive.

A doua zi ne punem în mișcare pe trei coloane ; coloana din stînga, de 35 000 oameni, ia drumul de la Charleroi la Bruxelles și la Quatre-Bras, nod de joncțiune al celor două șosele, de la Charleroi și de la Namur la Bruxelles întîlnește o parte a armatei engleze, în marș pentru a se uni cu prusienii. Se dă o luptă cu rezultate nedecise, de o parte și de alta, dar, în fine, obținem un rezultat important, acela de a opri marșul englezilor pe șoseaua spre Namur. Celelalte două coloane ale noastre mărșăluiesc una pe șoseaua spre Fleurus, cealaltă la o jumătate de leghe mai la dreapta.

În acest timp prusienii se concentraseră cu multă repeziciune și, la ora unsprezece dimineața, cînd ajungem la Fleurus, găsim armata lor în poziție, cu stînga la Sombreffe, pe drumul de la Namur la Bruxelles, cu dreapta la Saint-Amand, avînd frontul

1. Intenția împăratului era ca avangarda să ocupe Fleurus, mascînd trupele sale în spatele pădurii de lîngă oraș ; el se ferea să lase să i se vadă armata și mai ales că ocupe Sombreffe. Aceasta, singură, ar fi făcut să eșueze toate manevrele sale căci, în acel caz, mareșalul Blücher ar fi fost obligat să dea trupelor sale ca punct de adunare Wavre, bătălia de la Ligny nu ar mai fi avut loc, armata prusiană nu ar fi fost obligată să dea bătălia fără să fie grupată și fără să fie susținută de armata engleză.

acoperit de abruptul rîuleț Ligny. Noi ajungem pe flancul lor drept ; rațiunea ne indica să atacăm această aripă ; astfel evităm, în parte, rîpile rîuletului, ne apropiam de corpul nostru din stînga, care se bătea la Quatre-Bras, încît cele două armate să poată să se sprijine reciproc și, în fine, aruncam pe prusieni departe de englezi, forțîndu-i să se retragă spre Namur. Dar generalul francez acționă în mod diferit ; atacă de front și după mai multe lupte sîngeroase forțează, în fine, cu rezerva, trecerea rîului Ligny și atacă centrul armatei prusiene, a cărui retragere, favorizată de noapte, se execută, cum era normal, către englezi, spre Bruxelles, pentru că noi înșine îi împingeam în această direcție. Rămînem noaptea pe cîmpul de bătălie după această victorie sîngeroasă și puțin decisivă [2], care ne-a costat 15 000 oameni, inclusiv pierderile din lupta de la Quatre-Bras.

În ziua de 17 înaintăm pe două coloane ; coloana principală, după ce s-a unit cu trupele care se bătuseră în ajun la Quatre-Bras, urmează șoseaua spre Bruxelles și, la căderea nopții, întîlnește armata engleză în poziție pe satul Mont-Saint-Jean. Coloana noastră din dreapta, de 30 000 oameni, cu misiunea să urmărească mișcările prusienilor, nesigură de direcția pe care ei o luaseră, se oprește la Gembloux, nu departe de cîmpul de bătălie din ajun.

În dimineața de 18 recunoaștem armata engleză, în aceeași poziție ca în ajun, dispusă pe două linii, cu o rezervă centrală ; stînga era puțin înapoi, sprijinindu-se pe pădurea Soignes ; centrul, întărit de satul Mont-Saint-Jean, pe nodul șoselelor de la Charleroi și de la Nivelles spre Bruxelles ; dreapta era acoperită de o rîpă, nu departe de Braine-Allend. În fața frontului său, terenul se întindea pe un povîrniș destul de uniform. Pe acest cîmp de bătălie, studiat dinainte, generalul englez luase în calcul toate

2. Victoria de la Ligny a fost atît de decisivă, încît a slăbit armata prusiană cu 600 000 oameni ; ea a decis situația. Pe unde trebuiau atacați prusienii ? Învăluindu-le dreapta prin Saint-Amand, învăluindu-le stînga prin Sombreffe sau, în fine, străpungîndu-le centrul, cucerind înălțimile Brye și aruncînd toată aripa lor spre Charleroi și ajungînd înaintea stîngii la Quatre-Bras ? În această bătălie nu se punea problema de a izola pe englezi de prusieni ; se cunoștea că englezii nu erau în măsură de a lupta decît a doua zi ; dar se punea problema de a împiedica să se unească pe cîmpul de bătălie partea Corpului 3

înălțimile, pentru a-și amplasa în mod avantajos artileria, și toate variațiile de teren, pentru a ascunde infanteria de loviturile noastre. Judecînd după întinderea cîmpului de bătălie, armata sa ne păru de 80 000 oameni.

Folosim toată dimineața, pînă la amiază, pentru a ne desfășura armata și a ne pregăti de luptă. Aveam 55 000 luptători, fără să socotim coloana din dreapta de 30 000 oameni, care de dimineață pornise din Gembloux pentru a urmări marșul prusienilor pe drumul spre Wavre. Această coloană, separată de restul armatei prin rîul mlăștinos Dyle, rămase aproape de Wavre, la mai mult de trei leghe de cîmpul de bătălie, depărtare fatală pentru succesul zilei. Lupta începe la amiază, la Mont-Saint-Jean și nouă ne lipsește acest corp de 30 000 oameni, pe care generalul francez pare să-l fi uitat, departe de el, dintr-o orbire sau o infatuare fără exemplu ; această coloană rămîne în mod stupid pe malul drept al rîului Dyle, în loc să alerge la zgomotul tunului pentru a lua parte la bătălie sau, cel puțin, să înainteze energic pe urmele prusienilor care trec rîul Dyle la Wavre și vin să întărească armata engleză.

Dacă, conform principiilor noastre, această coloană laterală ar fi trecut de dimineață rîul Dyle și s-ar fi apropiat la o leghe de coloana principală, plasîndu-se între șoseaua mare și rîu, ar fi putut fi folosită, în funcție de situație, sau să oprească armata prusiană sau să dea o lovitură decisivă asupra stîngii englezilor și victoria se decidea pentru armata franceză, cel puțin așa credem că se putea întîmpla. Ceea ce pierdu pe generalul francez a fost faptul de a se fi lipsit de o parte a armatei sale trimițînd-o, printr-un marș greșit, la trei leghe de direcția principală de atac. În ceea ce privește bătălia însăși, cea mai mare greșeală pe care i-o reproșează cunoscătorii este angajarea prematură a cavaleriei, pe care am avut ocazia să o remarc.

---

al lui Blücher care venea de la Namur și nu era încă concentrată la orele unsprezece dimineața, și Corpul 4, care venea de la Liège, prin Gembloux. Străpungînd linia inamică la Ligny, toată dreapta inamicului de la Saint-Amand a fost întoarsă și compromisă ; în timp ce, dacă s-ar fi cucerit Saint-Amand, nu s-ar fi obținut nimic.

Din aceasta trebuie să se conchidă că judecata lui Napoleon nu este judecata criticului și se va binevoi să ni se permită a crede, de preferință, în competența militară a primului.

Dar dacă cavaleria de linie ar fi șarjat de la începutul bătăliei infanteria, chiar dacă aceasta era intactă, atunci ea ar fi putut să se întoarcă asupra restului armatei și ar fi provocat dezorganizarea liniei de apărare[3]. Știu că s-ar putea opune acestui raționament exemplul recent a doi generali iluștri care și-au angajat cavaleria aproape chiar de la începutul bătăliei de la Warteloo.

---

3. Șarjele de cavalerie sînt bune, în mod egal, la începutul, la mijlocul și la sfîrșitul bătăliei ; ele trebuie executate, totdeauna cînd pot fi întreprinse, asupra flancurilor infanteriei, mai ales cînd aceasta este angajată de front.

Generalul englez a procedat foarte bine executînd o șarjă asupra flancului infanteriei franceze, pentru că escadroanele de cuirasieri care trebuiau să o susțină erau puțin în urmă.

Generalul Milhaud făcu și mai bine șarjînd cu cuirasierii săi aceste două regimente engleze și distrugîndu-le.

Toate bătăliile lui Hannibal au fost cîștigate de cavalerie ; dacă pentru a o introduce în luptă ar fi așteptat sfîrșitul bătăliei, n-ar fi putut să o folosească decît pentru a-și acoperi retragerea. A nu folosi posibilitățile înseamnă a avea noțiunile cele mai false despre război, a nu avea nici o idee despre puterea șarjelor combinate de infanterie și cavalerie, fie pentru a ataca, fie pentru apărare.

Șarja de cavalerie de la ora patru seara, din ziua de 18, a fost executată puțin prea devreme, dar, odată executată, ea trebuia susținută ; de aceea, Napoleon, contrariat, dădu totuși ordin generalului Kellermann, care se găsea mai în spate, pe stînga, să înainteze în trap mare pentru a susține această cavalerie.

În timp ce generalul Milhaud se angaja pe platou în urmărirea inamicului, Napoleon era ocupat să respingă pe Bülow, ale cărui mitralii cădeau deja pe șoseaua de la Belle-Alliance și a cărui mișcare învăluia armata.

Istoria ne arată că toate pamfletele cad repede în dispreț. Pamfletarii să parcurgă grămezile de materiale contra lui Henric IV și Ludovic XIV, care există la Biblioteca Națională ; vor fi umiliți de neputința lor ; ei nu au lăsat nici o urmă.

Iată cum : dreapta francezilor, compusă din patru divizii de infanterie, fiecare formată în coloană strînsă pe divizion, înainta pentru a ataca centrul liniei engleze, cînd generalul englez lansă asupra acestor coloane în marş o brigadă de cavalerie de la stînga sa ; contra oricărei probabilităţi, această şarjă avu succes. Una din coloanele noastre, speriată de aspectul acestei cavalerii, fugi şi se împrăştie părăsind o baterie de treizeci de piese de artilerie pe care avea misiunea să o apere ; dar, în timp ce se retrăgea, după şarja executată, cavaleria engleză fu atacată în flanc şi spate de celelalte divizii de infanterie şi de cîteva escadroane franceze ; ea avu multe pierderi, cele două regimente ale sale fură aproape distruse.

(Pagina 233)

...Totuşi, cum caracterul inflexibil al lui Napoleon nu ştia niciodată să cedeze în faţa imperativului situaţiilor, el preferă să distrugă în mod inutil cavaleria, decît să o facă să se retragă. Această şarjă, dată pe altă direcţie, s-a făcut, fără îndoială, fără ştirea sa ; dar de ce stătea la o distanţă de unde nu putea să vadă totul bine ? Pentru ce nu supraveghea cîmpul de bătălie pentru a da ordine şi a face să fie executate ? Or, ce general-şef nu este responsabil de greşelile care se comit pe un cîmp de bătălie care nu are decît o întindere de o jumătate de leghe ? Şi al său nu era deloc mai mare".

Cum ? două treimi din Franţa erau contra lui Napoleon ? Mai multe armate regale manevrau în interior ? Atunci cum, debarcat singur pe coasta Provenţei, s-a reaşezat pe tron în douăzeci de zile ? Cum atunci, întreaga Franţă l-a proclamat pe Cîmpul lui Marte, pentru a treia oară în cincisprezece ani, suveranul său ? Cum atunci 500 000 francezi au alergat la glasul lui, sub drapelele sale ? Cum atunci atîţia generali din toate armele, atîţia ofiţeri luminaţi i-au depus jurămînt cînd numai cîteva zile înainte primiseră Crucea Sfîntului Ludovic din mîna lui Ludovic XVIII ? Cum atunci, numai numele lui face şi astăzi încă să tremure pe tronurile lor toţi regii pă-

mîntului, conjuraţi contra lui, care îl oprimă, îl asasinează, inventează mereu un supliciu nou pentru a scăpa de el ?

Napoleon nu a adunat niciodată 20 000 oameni de cavalerie pentru a-i arunca între armatele pruso-saxonă şi anglo-olandeză, într-un teren tăiat de văi şi acoperit de mameloane ; ceea ce a făcut era pe baza unui plan. În seara zilei de 15, armata sa nu a rămas la Charleroi ; corpurile generalului Vandamme şi al mareşalului Grouchy bivuacară în pădurile de la un sfert de leghe de Fleurus ; prinţul de Moscova, după ce se bătuse toată ziua, dormi la Frasne, avînd patrule spre Quatre-Bras. Era imposibil a ocupa Sombreffe, pentru că deja, în afară de corpul generalului Zieten, sosise de la Namur Corpul 2 prusian al generalului Thielemann. În această primă zi, armata făcu zece leghe, pe drumuri laterale, într-un teren frămîntat. Hannibal, Cezar au făcut vreodată marşuri mai grele ?

Victoria de la Ligny a fost atît de mare încît a slăbit armata prusiană cu 60 000 oameni ; ea a decis situaţia. Nu se înţelege nimic din ideea de a ataca Saint-Amand în loc de Ligny ; sînt 800 toaze între aceste două puncte. Ce rezultat mai mare se putea spera ?

Dacă ar fi adevărat că generalul englez a studiat cîmpul de bătălie de la Mont-Saint-Jean, el nu a dat probă de talent în această bătălie. Acest cîmp de bătălie este rău ; armata sa era pierdută fără sosirea celor 60 000 oameni ai mareşalului Blücher, mai ales fără greşitele manevre al corpului mareşalului Grouchy.

Armata franceză nu a pierdut dimineaţa de 18 pentru a se pregăti de bătălie ; era gata în zori, dar trebui să aştepte ca pămîntul să fie destul de uscat pentru ca artileria şi cavaleria să poată manevra.

Detaşamentul de 35 000 oameni ai mareşalului Grouchy era dispus conform adevăratelor principii ale războiului căci, dacă s-ar fi apropiat la o leghe de armată trecînd rîul Dyle, n-ar fi putut merge în urmărirea armatei prusienilor care, după înfrîngerea de la Ligny, se unise cu cei 30 000 oameni ai generalului Bülow şi, dacă nu ar fi fost urmărită, putea să meargă de la Gembleux la

Quatre-Bras, în spatele armatei franceze. Nu era prea mult să se destine 35 000 oameni pentru a urmări și a împiedica să se regrupeze o armată, care în ajun fusese de 120 000 oameni, mai era încă de 70 000, dintre care 30 000 trupe proaspete. Dacă mareșalul Grouchy ar fi executat ordinele primite, dacă ar fi ajuns la Wavre în ziua de 17 seara, bătălia de la Mont-Saint-Jean ar fi fost cîștigată de Napoleon în ziua de 18, înainte de ora trei după-amiază. Chiar dacă ajungea în fața lui Wavre în ziua de 18 la ora opt dimineața, victoria era a noastră ; armata engleză ar fi fost distrusă, respinsă în dezordine spre Bruxelles ; ea nu putea susține timp de patru ore atacul a 68 000 francezi ; nu ar fi putut să o mai facă nici după ce atacul generalului Bülow asupra dreptei noastre se epuizase ; atunci victoria era încă a noastră.

NOTA A 17-A. COMPARAȚIA MARȘULUI LUI NAPOLEON ÎN 1800 CU ACELA AL LUI HANNIBAL DIN 218 Î.E.N.

(Pagina 471)

„Asemănarea expediției francezilor cu cea a cartaginezilor este izbitoare. După trecerea Rhônului de către Hannibal, consulul roman Publius Scipion se retrase în spatele munților Liguriei [1], aproape în aceeași poziție în care se găsi armata austriacă. Generalul cartaginez făcu admirabilul său plan ca, în loc să forțeze de front trecerea Alpilor, să treacă această formidabilă barieră prin ocolire într-un punct neprevăzut [2]. El urcă Rhônul, mai întîi pînă la Lion, apoi pînă aproape de Seyssel ; acolo, părăsește

Aceste două operații nu au nimic comun ; a le compara înseamnă a nu înțelege nici pe una, nici pe cealaltă.

1. Scipion nu a ocupat o poziție în spatele Alpilor maritimi după ce cartaginezii au trecut Rhônul ; el trimise trupele sale în Spania și personal se alătură la Piacenza armatei pretorului Manlius.

2. Hannibal nu a făcut niciodată planul admirabil de a trece Alpii, ocolindu-i într-un punct neprevăzut de inamicul său ; el a mers drept înainte, a traversat Alpii cottieni

fluviul, o ia la dreapta prin munți și escaladează lanțul Alpilor pe poteca micului Saint-Bernard ; iese apoi, cum au făcut și francezii, în valea Aosta. Pericolele pe care le întîmpină din partea muntenilor, care îl surprinseră în mai multe defilee, osteneala pe care și-o dădu pentru a trece elefanții săi și pentru a deschide un nou drum, în locul celui vechi care se surpase, pot fi puse în paralel cu tot ce costă pe francezi, ca oboseală și sînge, în a trage tunurile și a forța fortul Bard. La vestea trecerii lui Hannibal, Scipion părăsi brusc munții Liguriei, cum făcu și mareșalul Melas ; dar, mai norocos ca generalul austriac, trecuse deja fluviul Po la Piacenza și se dirijase spre Tessin, cînd întîlni armata cartagineză. Dimpotrivă, austriecii nu ajunseseră decît în dreptul Alessandriei, cînd cele două armate moderne se întîlniră la Marengo. Bătălia pe care generalul austriac o pierdu în această situație fu și trebuia să fie decisivă, în timp ce lupta pe care consulul roman o pierdu pe Tessin îl obliga numai să traverseze fluviul Po, fără să-l facă să piardă legătura cu Roma, de unde aștepta întăriri [3]. O privire pe hartă ajunge pentru a arăta această diferență de situații și pentru a arăta în același timp că Napoleon, în timp ce tăia linia de comunicație a adversarului, păstra pe a sa și posibilitatea de a executa, în caz de nenoroc, retragerea prin valea Aostei spre Alpi și de acolo la Geneva".

(Pagina 576)

„Hannibal, ajuns la circa patru zile de marș de gura Rhônului, aproximativ la Montelimart [1], adună imediat vase și plute

și a coborît către Torino. Nu a trecut nici pe la Lion, nici pe la Seyssel, nici pe la Saint-Bernard, nici în valea Aosta ; nu a făcut-o ; textele lui Polybe și Titus-Livius sînt întemeiate pe fapte ; și nici nu a trebuit să o facă.

3. Luptînd pe malurile Tessinului și ale Trebbiei, Scipion avea Roma în spatele său ; Melas, luptînd pe cîmpiile de la Marengo, avea Franța în spatele său. Aceste două operații, nu au deci nimic comun. Una este, deci, opusul celeilalte. Dar cum de secole comentatorii spun povești asupra expediției lui Hannibal, să intrăm în cîteva detalii.

pentru a trece acest rîu. Galii fură uşor împrăştiaţi de un corp de trupe pe care îl trimisese la o zi de marş mai la nord, pentru a surprinde trecerea, iar toată armata sa traversă în mod fericit Rhônul. El detaşă apoi imediat un detaşament de 500 călăreţi numizi pentru a obţine informaţii despre armata romană, care trimisese 300 călăreţi în recunoaştere. Cele două detaşamente se întîlnesc şi se şarjează ; ciocnirea fu sîngeroasă şi favorabilă romanilor. Astfel s-a dat prima luptă între cele două popoare.

Hannibal urmă atunci un plan de campanie demn de geniul său. În loc să înainteze spre armata romană care i-ar fi scăpat uşor, după ce l-ar fi făcut să piardă mai multe zile, îmbarcîndu-se pe flotă [2] sau închizîndu-se în Marsilia, cetate puternică şi bogată, devotată romanilor ; în loc să se angajeze în defileurile Alpilor maritimi sau cottieni, unde armata romană ar fi ajuns oricum înaintea lui pentru a apăra acest defileu, fără îndoială, cu succes, pentru că numărul devenea inutil în acest loc îngust, ale cărui stînci aspre şi dificile sînt inexpugnabile, el hotărî să urce Rhônul şi să ocolească Alpii prin ţara allobrogilor, evitînd să-i atace de front. Acest plan admirabil uşura dintr-odată deplasarea armatei sale în bazinul fertil al fluviului Po, în mijlocul galilor cisalpini, aliaţii săi naturali, aproape fără să aibă de luptat cu alţi inamici decît frigul şi asprimea locurilor. Trebuia înşelată armata romană printr-un marş neprevăzut, în scopul de a-i ascunde traversarea Alpilor [3]. De aceea, generalul cartaginez nu-şi pierde vremea să-i urmărească pe romani ; el ia un drum opus, urcă Rhônul şi ajunge în patru zile la confluenţa cu rîul Saône [4]...

Informat de plecarea cartaginezilor, Publius, om inteligent care cunoaşte puterea opiniei asupra trupelor, se face că-i urmăreşte şi înaintează pînă la fostul lor lagăr, unde ajunge trei zile după plecarea lor ; se întoarce apoi în cea mai mare grabă la navele sale şi îşi îmbarcă armata [5]...

(Pagina 579)

Hannibal continuă să urce fluviul timp de mai multe zile, după care părăseşte valea Rhônului şi o ia la dreapta, în munţi, pentru a urca acest lanţ al Alpilor pe care, după faimoasa traversare, anticii îi numiră Alpii penini, după numele pe care îl dădeau cartaginezilor (poeni) şi care astăzi se numesc micul Saint-Bernard. A fost deci o trăsătură de geniu a acestui mare om de a-şi dirija marşul într-o manieră atît de extraordinară şi atît de neprevăzută încît romanii să nu poată cunoaşte planul său de traversare decît atunci cînd nu mai aveau timp să i se opună [6]..."

(Pagina 581)

...În fine, infanteria coborî ultima şi întreaga armată ieşi în valea Aosta şi de acolo în cîmpie, unde găsi alimente din abundenţă... În acest timp, aşa cum am spus mai sus, Publius Scipion, debarcat pe coastele Liguriei cu o parte a armatei, aştepta pe Hannibal în Alpii maritimi şi cottieni pentru a se opune trecerii sale. Ce surpriză trebuie să fi avut cînd află vestea extraordinară că acesta cobora din nord. Imediat el alergă cu trupele pe care le adusese, se uneşte cu armata pretorială, destinată să ţină în frîu pe gali, pe care o găseşte la Piacenza, trece fluviul Po, pe podul

1. Nu la Montélimart, căci Montélimart se găseşte la patruzeci şi două de leghe de gura Rhônului, adică la şapte zile de marş.

2. Scipion se instală lîngă flotă, la gura Rhônu'ui, la douăzeci şi patru de leghe de tabăra cartagineză. El nu mai avea nici o speranţă şi Hannibal nu a trebuit să se abată de la principalul său obiectiv pentru a alerga după el.

3. De cine să se ascundă ? Armata romană era la Piacenza pe Po.

4. Lion este la şaizeci de leghe de Orange, adică la zece zile de marş. Hannibal nu a fost la Lyon.

5. Ce inteligenţă este să pierzi zece zile în recunoaşteri, care înseamnă tot atîtea cîştigate de inamicul său ? Scipion a făcut un lucru simplu : spera să interzică trecerea Rhônului, dar, cum a ajuns prea tîrziu, s-a înapoiat la flota sa.

6. Alpii cottieni se întind de la trecătoarea Argentière pînă la muntele Cénis. Cum putea Scipion să ajungă acolo înaintea lui Hannibal care, plecînd de la Orange, avea trei zile de marş avans asupra lui ? Dealtfel, Hannibal nu întîrzie să fie informat că, după ce ajunseseră pînă la Durance, romanii se retrăseseră spre flota lor. Ei nu-i provocau nici o nelinişte. Aceasta distruge tot eşafodajul traversării micului Saint-Bernard.

acestei colonii romane, construiește un pod de plute peste Tessin și trece acolo armata sa, în timp ce Hannibal, după ce a părăsit valea Aosta, înaintează spre fluviu.[7]

În anul 218 î.e.n., după ce a traversat Pirineii, Hannibal s-a oprit la Collioure ; el traversă Languedocul și trecu Rhônul mai sus de confluența cu Durance și sub confluența rîului Ardèche. Trecu mai sus de confluența rîului Durance pentru că nu dorea deloc să se îndrepte spre Var ; trecu mai jos de confluența rîului Ardèche, pentru că acolo începe acel lanț de munți care domină abrupt malul drept al Rhônului pînă la Lion, în timp ce valea de pe malul stîng este largă de mai multe leghe ; ea se întinde pînă la poalele Alpilor. De la vărsarea Rhônului pînă la afluentul Ardèche sînt douăzeci și opt de leghe ; este probabil că Hannibal a traversat fluviul la patru leghe mai jos, în dreptul orașului Orange, la douăzeci și patru de leghe sau patru zile de marș de la mare ; el se îndreptă în linie dreaptă de la Orange spre Torino. În a patra zi de marș se găsi la confluența a două rîuri ; aceea a rîului Isère cu Rhônul, deasupra orașului Valence, sau aceea a rîului Drac cu Isère, la Grenoble. Aceste două puncte corespund deopotrivă textelor lui Polybe și Titus-Liviu. Șoseaua din Spania în Italia, care traversează Rhônul la Pont Saint-Esprit, Alpii la muntele Genèvre și pe care a construit-o împăratul Napoleon, este comunicația cea mai scurtă între cele două peninsule ; ea trece pe la Grenoble.

Consulul Scipion avusese ca departament Spania ; colegul său Sempronius, Sicilia. Departe de a se aștepta la năvălirea lui Hannibal, Senatul adoptase proiectul de a duce război, concomitent, în Africa și în Spania. Pe atunci romanii nu comunicau cu Spania decît pe mare ; Liguria, Alpii și Galia le erau necunoscute și erau locuite de popoare inamice lor. Scipion își îmbarcă armata la Pisa, portul fluviului Arno. După cinci zile de navigație, ancoră la Marsilia ; află aici, spre marea sa mirare, că Hannibal trecuse Pirineii și urma să sosească pe Rhôn.

7. Polybe și Titus-Liviu spun că Hannibal ajunsese spre Torino și nu spre Ivrée.

El se deplasă la gura fluviului, debarcă și, cedînd insistențelor locuitorilor Rhônului, se lăudă, cu oarecare dreptate, că va interzice trecerea unui curs de apă atît de important ca Rhônul, oricît de puternică ar fi fost armata cartagineză. Porni apoi în marș, ajunse în trei zile la lagărul cartaginezilor, dar ei nu mai erau acolo de trei zile. Se găseau în plină acțiune, mergînd în susul rîului, pe malul stîng. Nu-i rămînea de făcut decît să-i urmărească (ar fi ajuns curînd ariergarda lor, dar renunță pentru că Hannibal s-ar fi întors și l-ar fi bătut), sau să urce prin valea Durance, să ajungă la trecătoarea Argentière, să se unească cu armata pretorului Manlius, care se găsea la Piacenza, să mai aștepte întîi și apoi, cu cele două armate întrunite, să atace pe Hannibal în momentul cînd ar fi ajuns în cîmpie. Acest plan ar fi salvat Roma, dar nu era realizabil ; Alpii erau locuiți de o rasă de barbari, în toate timpurile tot atît de dușmani-ai poporului roman ca și galii din Milano și din Bologna ; aceștia ar fi tăiat legăturile armatei lui Scipion, dacă ea s-ar fi deplasat în spatele Alpilor cottieni. Nu-i rămînea decît a treia soluție, aceea de a se întoarce la flota sa de la gura Rhônului și de a-și reîmbarca armata.

Odată această operație executată, trebuia să se retragă spre Nisa, să debarce acolo, să ajungă în trecătoarea Tende, să coboare în valea Sturei și să se îndrepte spre ieșirea Alpilor cottieni ? Dar ar fi sosit prea tîrziu, întrucît n-ar fi putut fi acolo decît în a douăzeci și șasea zi de la plecarea din Orange și Hannibal se găsea la Torino încă în a douăzeci și doua zi. Dar acest plan nu era mai executabil decît acela de a merge pe uscat de la Orange spre trecătoarea Argentière, urcînd rîul Durance, căci înălțimile Alpilor maritimi, trecătoarea Tende erau de asemenea locuite de popoare dușmane Romei.

Romanii au pătruns pentru prima oară în Galia la cincizeci și cinci de ani după Hannibal ; ei nu trecură Alpii decît la o sută patru ani după el ; numai în anul 153 î.e.n., consulul Opimius trecu Varul, pentru a pedepsi popoarele ligurice care nelinișteau coloniile marsilieze din Nisa și Antibes. Atunci, ei pătrunseră în Galia fără să traverseze Alpii. În anul 125 î.e.n., consulul Flaccus trecu a doua oară Varul, chemat de marsiliezi ; în anul 124, con-

sului Sextus întemeie orașul Aix, prima așezare a romanilor în Galia ; pînă atunci nu traversaseră încă lanțul Alpilor. În anul 122, consulul Domitius traversă Alpii cottieni și intră în țara allobrogilor ; era chemat de populațiile din Autun, care de atunci stabiliră legături cu Roma. Dauphinezii și auvergnații ocupau un lagăr în apropiere de Avignon ; Domitius îi bătu. El avea elefanți, care speriară foarte mult pe gali. În fine, în anul 118 î.e.n., consulul Marcius întemeie Narbona și în anul 41 î.e.n. Munatius fundă Lyonul.

Scipion pierdu deci speranța de a opri pe Hannibal la trecerea Alpilor ; el își puse toată încrederea în barierele rîurilor Sessia, Tessin și ale fluviului Po. Merse personal în Italia și trimise armata sa în Catalonia, sub ordinele fratelui său, pentru a tăia legăturile lui Hannibal cu Spania, astfel încît el să nu mai poată primi ajutoare. Ajuns la Pisa, strînse toate forțele disponibile ale republicii, iar la Piacenza făcu joncțiunea cu pretorul Manlius. Acolo era minunat plasat pentru a opri pe cartaginezi : dacă ei veneau pe malul drept al fluviului Po, el putea ocupa poziție la Stradella, unde superioritatea cavaleriei africane nu le-ar fi fost de nici un folos, sau să-i aștepte pe malurile Trebbiei ; dacă ei manevrau pe malul stîng al fluviului Po, el putea să-i oprească la Sessia sau pe Tessin, rîuri largi și adînci ; în fine, era încă în măsură să apere trecerea fluviului Po. Deci, nu avea nimic mai bun de făcut decît ceea ce făcu.

În acest timp Hannibal, ajuns la confluența Rhônului cu Isère adică la Grenoble, puse capăt unei certe între doi frați care se luptau pentru magistratura supremă. El merse apoi, timp de șase zile și ajunse ; în prima ipoteză, la Montmélian unde trecu Isère (distanță de 36 leghe) și de unde își continuă marșul în ținuturi dificile și, în nouă zile, parcurse cele patruzeci de leghe care separă Montmélian de poalele muntelui Cénis, pe partea Susei. Sau, în a doua ipoteză, porni din Grenoble, avu nevoie de șase zile pentru a parcurge cele douăzeci și opt de leghe de la acest oraș pînă la Saint-Jean de Maurienne (la Susa). Douăzeci și două de zile după ce părăsise lagărul de pe Rhôn el intră în Italia, merse la Torino, care refuză să-i deschidă porțile, îl cuceri și îl jefui ; de acolo înaintă

spre Milano, capitala cisalpinilor, numiți insubrieni, care erau aliații săi ; traversă Dora-Baltea și Sesia fără a întîlni inamici.

Imediat ce Scipion fu informat că Hannibal înainta pe malul stîng al fluviului Po, trecu Tessinul pentru a ocupa poziție pe Sesia ; dar nu putu ajunge la timp ; fu bătut și nu putu să interzică fluviul Po pe care cartaginezii îl trecură mai sus de confluența cu Tessinul. Progresele lui Hannibal provocară alarmă la Roma : consulul Sempronius alergă din Sicilia spre Trebbia, se uni cu armata lui Scipion și dădu bătălia cu cartaginezii. Fu bătut la Trebbia.

Marșul lui Hannibal de la Collioure pînă la Torino a fost foarte simplu ; acela al unui călător ; el a luat drumul cel mai scurt ; n-a fost jenat de romani cu nimic, iar armata lui Scipion, care era în drum spre Spania, nu a intrat cu nimic în calculele sale. Înainte chiar de a pleca din Cartagina era asigurat de cooperarea galilor cisalpini, care aveau oarecare influență asupra locuitorilor Alpilor ; istoricii afirmă chiar că galii din Bologna și Milano i-au trimis soli pentru a-l determina să iuțească marșul și că el i-a primit în lagărul de pe Rhôn. În ceea ce privește dificultățile traversării Alpilor, ele au fost exagerate ; numai elefanții trebuie să-i fi creat încurcături. Încă din anul 600 î.e.n. adică patru sute de ani înaintea lui Hannibal, galii erau obișnuiți să treacă Alpii și să invadeze Italia. Milanezii, mantuanii, veronezii, bolonezii formau provincii galice.

CUPRINSUL

CAMPANIILE DIN EGIPT ŞI DIN SIRIA

Capitolul IV — BĂTĂLIA NAVALĂ DE LA ABUKIR . . 5

I. Manevrele escadrelor engleze în Mediterana, în lunile mai, iunie, iulie 1798. II. Escadra franceză primeşte ordinul de a intra în Portul-Vechi al Alexandriei ; poate, dar nu o face. III. Amiralul se menţine la ancoră în rada Abukir ; nemulţumirea lui Napoleon. IV. Bătălia navală (1 august). V. Efectul acestui dezastru asupra populaţiei Egiptului. VI. Efectul pierderii escadrei franceze asupra politicii Europei.

Capitolul VII — CUCERIREA EGIPTULUI SUPERIOR . 24

I. Planul de campanie. II. Cucerirea provinciilor Beni-Soueyf şi Fayioum ; bătălia de la Sédiman (7 octombrie 1798) ; lupta de la Minyet el-Fayoum (8 noiembrie). III Syout şi Girgeh, cele două provincii ale Egiptului Superior sînt cucerite ; lupta de la Saouâqy (3 ianuarie 1799) ; lupta de la Tahtah (8 ianuarie). IV. Desaix ocupă Syene ; mamelucii sînt alungaţi din Egipt ; lupta de la Samhoud (22 ianuarie), lupta de la Theba (12 februarie), lupta de la Qenen (12 februarie), lupta de la Abou-Marrah (17 februarie) V. Murad-Bey înaintează spre Cairo ; lupta de la Saouâmah (5 martie), pierderea flotilei franceze (6 martie), lupta de la Coptos (8 martie). VI. Hassan-bey este înconjurat în deşertul Thebaidei, lupta de la Byr-el-Bâr (2 aprilie), lupta de la Girgeh (6 aprilie). VII. Jaful şi incendierea localităţii Beny-A'dyn (13 aprilie), lupta de la Syene (16 mai), moartea lui Hassan-Bey. VIII. Cucerirea localităţii Qoseyr (29 mai).

Capitolul IX — CUCERIREA PALESTINEI 54

I. Războiul cu Siria este hotărît (1799). II. Armata este împărţită în 3 corpuri. III. Traversarea deşertului istmului de Suez ; lupta de la El-A'rych) (9 februarie) ; luptă de noapte (15 februarie) ; cucerirea fortului (21 februarie). IV. Avangarda rătăceşte prin deşert (22 februarie) ; lupta de la Gaza (26 februarie). V. Marşul spre Iaffa ; asediul şi cucerirea oraşului (6 martie). VI. Ciuma din Iaffa. Armistiţiu încheiat cu aga Ierusalimului (10 martie). VII. Lupta de la Naplus (15 martie). VIII. Cucerirea Haifei. Sosirea în faţa Acrei (18 martie).

Capitolul X — ASEDIUL CETĂŢII SAINT-JEAN-D'ACRE 82

I. Războiul din Galileea. Descrierea cetăţii Saint-Jean-d'Acre. II. Supunerea populaţiei din Galileea. III. Douăsprezece tartane încărcate cu artileria de asediu sînt captu-executate la cetatea Saint-Jean-D'Acre. V. Prima perate sau alungate. Lupta de la Haifa. IV. Recunoaşteri rioadă a asediului. VI. Bătălia de pe muntele Thabor (16 aprilie 1799). VII. Patrula contraamiralului Perrée. VIII. Perioada a doua a asediului. IX. Ridicarea asediului. X. Marşul prin Siria şi prin deşert. XI. Înapoierea armatei la Cairo (14 iunie)

Capitolul XI — BĂTĂLIA DE LA ABUKIR 119

I. Evenimentele din Egipt în perioada februarie-mai 1799. II. Supremaţia escadrei franceze din Brest în Mediterana, în perioada mai-iulie. III. Mişcarea beilor în Egiptul Inferior (iulie). IV. Apariţia unei escadre anglo-turce la Abukir (12 iulie). V. Debarcarea Armatei de Rhodos, comandată de vizirul Mustafa ; ea cucereşte fortul Abukir (16 iulie). VI. Poziţia celor două armate la 24 iulie. VII. Bătălia de la Abukir (25 iulie) ; vizirul Mustafa este făcut prizonier. VIII. Asediul şi cucerirea fortului Abukir (2 august 1799).

Capitolul XII — ÎNAPOIEREA LUI NAPOLEON ÎN FRANŢA 137

I. Napoleon ia hotărîrea de a se întoarce în Europa. II. Contraamiralul Ganteaune armează în acest scop o divizie de nave uşoare. III. Kléber este numit comandant al Armatei de Orient ; instrucţiunile pe care i le lasă Napoleon pentru administraţia interioară ; fortificaţii ; apărarea frontierelor şi situaţia politică. IV. Napoleon părăseşte Egiptul ; sosirea sa la Fréjus, la 9 octombrie 1799.

CAMPANIILE DIN 1800

APĂRAREA GENOVEI DE CĂTRE MASSÉNA . . . 158

I. Situaţia armatelor în Italia. II. Genova. III. Melas izolează armata franceză. IV. Masséna încearcă inutil să res-

tabilească legătura cu stînga dispozitivului său. V. Asediul Genovei. Melas înaintează spre rîul Var. Suchet se retrage din Nisa. VI. Masséna încearcă să determine ridicarea asediului. VII. Forțată de foamete, Genova începe negocieri. Capitularea Genovei. VIII. Austriecii trec din nou Alpii pentru a ieși înaintarea armatei de rezervă. Suchet îi urmărește. IX. Urmările victoriei de la Marengo. Suchet cucerește Genova. X. Observații.

MARENGO 183

I. Formarea armatei de rezervă. II. Plecarea Primului Consul. Cartierul general la Genova apoi la Lausanne. III. Trecerea muntelui Saint-Bernard. IV. Armata franceză trece rîul Sesia la Trebbia. Intrarea în Milano. V. Situația armatei franceze. Ea află despre capitularea Genovei. VI. Lupta de la Montebello. Sosirea generalului Desaix la marele cartier general. VII. Bătălia de la Marengo. VIII. Armistițiul de la Marengo. IX. Genova este predată francezilor. X. Întoarcerea Primului Consul în Franța.

ULM-MOREAU 212

I. Defectele planurilor de campanie urmate în 1795, 1796, 1797. II. Situația armatelor franceze în 1800. III. Situația armatelor austriece. IV. Planul Primului Consul. V. Începerea campaniei. VI. Bătălia de la Engen. Bătălia de la Moesskirch. Bătălia de la Biberach. Manevre și lupte în jurul localității Ulm. VII. Cucerirea Münchenului. Lupta de la Neuburg. VIII. Armistițiul de la Parsdorf (15 iulie 1800). Observații critice

CAMPANIA DIN 1815

Capitolul I — STAREA EUROPEI ÎN MARTIE 1815 . . 236

I. 20 martie. II. Convenția secretă încheiată la sfîrșitul anului 1814 între Austria, Franța și Anglia, contra Rusiei și Prusiei. III. Regele Neapolului declară război Austriei (22 martie). IV. Congresul de la Viena.

Capitolul II — STAREA MILITARĂ A FRANȚEI . . . 245

I. Situația armatei la 1 martie 1815. II. Organizarea unei armate de 800 000 oameni. III. Armament, îmbrăcăminte, remontă, finanțe. IV. Situația armatei la 1 iunie 1815. V Starea cetăților VI. Necesitatea de a fortifica Capitalele. VII. Paris. VIII. Lyon.

Capitolul III. PLANUL DE CAMPANIE 262

I. Putea armata franceză să înceapă ostilitățile la 1 aprilie ? II. Prezentarea celor trei planuri de campanie : primul proiect, a rămîne în apărare, atrăgînd armatele inamice spre Paris și Lyon. III. Al doilea proiect, a începe ofensiva la 15 iunie și a invada Belgia. IV. Al treilea proiect, a începe ofensiva la 15 iulie și, în caz de insucces, a atrage inamicii spre Paris și Lyon. Împăratul adoptă acest plan de operații.

Capitolul IV — ÎNCEPEREA CAMPANIEI 269

I. Starea și poziția armatei franceze în seara de 14 iunie. II. Starea și poziția armatelor anglo-olandeză și prusiano-saxonă în seara de 14. III. Manevrele și luptele din ziua de 15 iunie. IV. Poziția armatelor beligerante în noaptea de 15 spre 16.

Capitolul V — BĂTĂLIA DE LA LIGNY 281

I. Marșul armatei franceze pentru a angaja bătălia cu armata prusiano-saxonă. II. Bătălia de la Ligny (16 iunie). III. Lupta de la Quatre-Bras (16 iunie). IV. Poziția armatelor în noaptea de 16 spre 17. V. Manevrele lor în ziua de 17. VI. Pozițiile lor în noaptea de 17 spre 18.

Capitolul VI — BĂTĂLIA DE LA MONT-SAINT-JEAN ZISĂ DE LA WATERLOO SAU DE LA BELLE-ALLIANCE 294

I. Linia de bătălie a armatei anglo-olandeze. II. Linia de bătălie a armatei franceze. III. Proiectul împăratului. Atacul de la Goumont. IV. Generalul Bülow sosește pe cîmpul de bătălie cu 30 000 oameni, ridicînd la 120 000 oameni armata ducelui de Wellington. V. Atacul Corpului 1 la Haye-Sainte. VI. Generalul Bülow este respins. VII. Sarja cavaleriei pe platou. VIII. Mișcarea mareșalului Grouchy. IX. Mișcarea mareșalului Blücher. X. Mișcarea gărzii imperiale.

Capitolul VII — RETRAGEREA 318

I. Concentrarea armatei la Laon. II. Retragerea mareșalului Grouchy. III. Resursele care îi rămîneau Franței. IV. Efectele abdicării Împăratului.

Capitolul VIII. — OBSERVAȚII 323

18 NOTE ASUPRA LUCRĂRII INTITULATE „CONSIDERAȚII ASUPRA ARTEI RĂZBOIULUI“ 334